

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑
A Study of Networking Development of Sangha Education Management
for Reserving of Thai Social Development in 21st Century

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

การบริหารการศึกษาเพื่อพัฒนา : รูปแบบและกระบวนการปฏิรูปการจัด

การศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

Education Administration for Development : Model and Process of
Sangha Education Reserving of Thai Social Development in 21st Century

โดย

ผศ.ดร.ปัญญา คล้ายเดช

รศ.ดร.อำพล บุคตาสาร

รศ.ดร.ศุภกาญจน์ วิชานาติ

ดร.ปชาบดี แยมสุนทร

ดร.นิรัช เรื่องแสน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760116

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

A Study of Networking Development of Sangha Education Management
for Reserving of Thai Social Development in 21st Dentury

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

การบริหารการศึกษาเพื่อพัฒนา : รูปแบบและกระบวนการปฏิรูปการจัด

ศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

Education Administration for Development : Model and Process of
Sangha Education Reserving of Thai Social Development in 21st Century

โดย

ผศ.ดร. ปัญญา คล้ายเดช

รศ.ดร.อำพล บุตดาสาร

รศ.ดร.ศุภกาญจน์ วิชานาติ

ดร.ปชาบดี แยมสุนทร

ดร.นิรัช เรืองแสน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760116

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub - Research Report 2

A Study of Networking Development of Sangha Education Management
for Reserving of Thai Social Development in 21st Century

Under Research plan

Education Administration for Development : Model and Process of
Sangha Education Reserving of Thai Social Development in 21st Century

By

Asst.Prof. Dr. Panya Klaydesh

Ascoc. Prof. Dr. Amphon Buddasarn

Ascoc. Prof. Dr.Supakanjana Vichanati

Dr.Pachabodee Yaemsunthorn

Dr.Niraj Ruangsarn

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khon Kaen Campus

B.E.2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760116

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

- ชื่อรายงานการวิจัย:** การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑
- ผู้วิจัย:** ผศ.ดร.ปัญญา คล้ายเดช, รศ.ดร.อำพล บุคดาสาร,รศ.ดร.ศุภกาญจน์ วิชาชาติ, ดร.ปชาบดี แยมสุนทรหม ดร.นิรัช เรืองแสน
- ส่วนงาน:** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- ปีงบประมาณ:** ๒๕๖๐
- ทุนอุดหนุนการวิจัย:** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ๒) พัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ๓) วิเคราะห์เครือข่ายการจัดการศึกษากับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหาร ครูผู้สอน ผู้เรียน สำนักเรียนที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดขอนแก่น จำนวน ๓๕ รูป วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบอรรถาธิบายและพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า

๑. เครือข่ายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์แบ่งออกเป็น ๕ รูปแบบ คือ ๑) เครือข่ายการจัดการศึกษาแบบตามอัธยาศัย ๒) เครือข่ายการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ๓) เครือข่ายการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ๔) เครือข่ายการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และ ๕) เครือข่ายการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา ซึ่งมีการจัดการศึกษาที่สอดคล้องเกื้อกูลสนับสนุนกันและกัน คณะสงฆ์ทุกระดับและประชาชนให้ความสำคัญ และมีการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาเป็นหน่วยรองรับผู้เรียนที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้ง ๓ แผนก มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนและต่อเนื่อง เป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสังคมในปัจจุบัน เพื่อรักษาและจรรโลงไว้ซึ่งการศึกษาและการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา มีการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกันและมีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน มีความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน สมาชิกทุกภาคส่วนของคณะสงฆ์ทุกระดับมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยมีจุดหมายบุคลากรร่วมกัน มีการเชื่อมโยง มีการสร้างความรู้สึกร่วมกัน และมีการพัฒนาระบบที่โปร่งใส

ตรวจสอบได้มีจุดหมายร่วมกัน มีการเสริมสร้าง เกื้อหนุนพึ่งพาและมีการมีปฏิสัมพันธ์กันในเชิง แลกเปลี่ยนกันและกัน

๒. การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยใน ศตวรรษที่ ๒๑ โดยการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ให้สามารถบูรณาการทุกมิติของการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยใช้ “วัด” เป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษาใน ๓ แผนก ส่งต่อไปถึงการจัดการศึกษาระดับสูง และมีการจัดตั้งสถาบันอมรมด้านวิปัสสนากรรมฐานให้ ความสำคัญต่อการพัฒนาจิตใจของพระภิกษุสามเณรผู้เป็นศาสนทายาทเป็นสำคัญ อันเป็นการสร้าง พื้นที่การทำงานให้กับพระภิกษุสามเณรเมื่อสำเร็จการศึกษาสูงสุดแล้ว

๓. ผลการวิเคราะห์เครือข่ายการจัดการศึกษากับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ อาศัยสถาบันการศึกษาคณะสงฆ์เป็นแกนนำในการจัดการศึกษา ภายใต้รูปแบบหลักสูตรและการบูรณาการร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่ วัดและสำนักปฏิบัติธรรม เป็น เครือข่ายสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ตามสภาพจริง เริ่มต้นจากการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามาบวช เรียน และส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปได้ร่วมปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งวัดและ สำนักปฏิบัติธรรม มีศักยภาพในการรักษาและพัฒนาทรัพยากร ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามสภาพจริงของ ผู้เรียน วัดและสำนักปฏิบัติธรรม มีเป้าหมายเดียวกันกับคณะสงฆ์ คือจัดการศึกษาให้ผู้เรียนได้มีการ พัฒนาตนเองและพัฒนาสังคม

Research Title: A study of networking development of Sangha education management for reserving of Thai social development in 21st century

Authors: Asst.Prof.Dr.Panya Klaydesh, Assoc.Prof.Dr.Amphon Buddasarn
Assoc.Prof.Dr.Supakanjana Vichanati,
Dr.Pachabodee Yaemsunthorn Dr.Niraj Ruangsarn

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khonkaen campus

Academic Year: 2560/2017

Funds granted by: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research has the objective to; 1) Study the educational management network of the Sangha to support the development of Thai society in the 21st century 2) Develop a network of educational management for the Sangha to support the development of Thai society in the 21st century and 3) Analyze the Sangha Educational Network to support the development of Thai society in the 21st century Use qualitative research methods by using In-depth Interview Important informant include Administrators, teachers, students 35 person Methods of data analysis, explanations and descriptions.

The research result was found that

1. There were five forms of Sangha Education Management Network In order to support the development of Thai society in the 21st century, the monks must be encouraged to learn in real conditions and have practical application. When the monks graduate, they can meet their own needs. And meet the needs of society There is a network to support the education of the clergy. Organize students to participate in activities as appropriate. In order to learn and seek experience in real conditions The management of integrated education between Buddhism and modern academic For students to develop themselves according to the threefold principles From mortals to civilized people Including bringing knowledge to manage various activities of the clergy for further development.

2. Develop a network of educational management for the Sangha to support the development of Thai society in the 21st century. Develop the educational management of the Sangha in order to support the development of Thai society in the 21st century. Combined with a network of educational management outside the clergy But maintaining the identity of the learning of the Thai clergy Bring the Four Noble Truths to analyze, develop the clergy educational network to support the development of Thai society. The development of the clergy education network Institute of Buddhist Studies, Temple, Buddhist Scripture School Monastic University Focus on developing members in Thai society, focusing on learning to noble people. To learn to give and share control, desire to develop oneself as a leader, spread wide happiness.

3. Analyze the educational management network and the development of Thai society in the 21st century. The educational management network of the Sangha Relying on academic institutions, the Sangha is the leader in educational management under the curriculum model and integrated with modern science. Temple and Dharma Practice Center Is a network to promote and promote real-life learning Beginning with encouraging people to enter the monkhood and encourage the general public to practice meditation according to the teachings of the Lord Buddha which the temple and Dharma practice office have the potential to maintain and develop resources That is conducive to learning according to the actual situation of the learner Temple and Meditation Bureau With the same goal as the Sangha is to provide education for students to have self-development and social development.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้ ด้วยความอนุเคราะห์จากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยขอ
พระคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ได้อนุมัติทุนอุดหนุนการวิจัย และคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
ทุกท่านที่ได้ให้ข้อเสนอแนะ และแนวทางแก้ไขให้งานวิจัยฉบับนี้ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งทำให้
งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ร่วมวิจัยทุกท่านที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำวิจัยในครั้งนี้
ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์แก่บุคลากรทางการศึกษาและผู้สนใจทั่วไป
ตลอดจนจะเป็นประโยชน์ในการสร้างองค์ความรู้การศึกษาคณะสงฆ์ต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา คล้ายเดช และคณะ

๒๐ เมษายน ๒๕๖๓

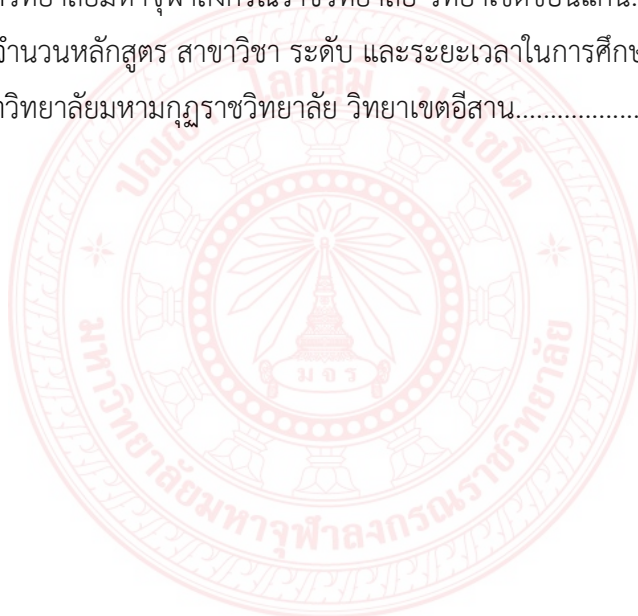
สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญตาราง.....	จ
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๖
๑.๓ คำถามการวิจัย.....	๖
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๖
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๗
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับจากงานวิจัย.....	๙
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๐
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่าย.....	๑๑๐
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับศาสนศึกษา.....	๓๓๗
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการศึกษาคณะสงฆ์.....	๓๔๘
๒.๔ การจัดการศึกษาคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ.....	๔๘๘
๒.๕ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา.....	๕๓๓
๒.๖ พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ.๒๕๖๒.....	๗๔
๒.๗ การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ไทย.....	๗๘
๒.๘ แนวคิดเกี่ยวกับสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑.....	๘๘
๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๐๐
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย.....	๑๐๘
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๑๐๘
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๑๐๘
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๑๐
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๑๑๑

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๑๒
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๑๑๓
๔.๑ เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยใน ศตวรรษที่ ๒๑.....	๑๑๓
๔.๒ การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนา สังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑.....	๑๓๓
๔.๓ การวิเคราะห์เครือข่ายการจัดการศึกษา เพื่อการพัฒนาสังคมไทย ในศตวรรษที่ ๒๑.....	๑๔๓
๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๑๕๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๑๕๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๕๔
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๖๒
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๖๕
บรรณานุกรม.....	๑๖๖
ภาคผนวก.....	๑๗๒
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เชิงลึก.....	๑๗๓
ภาคผนวก ข ภาพลงพื้นที่เก็บข้อมูลการวิจัย.....	๑๘๓
ภาคผนวก ค แบบตอบรับบทความวิจัย/ หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์.....	๑๘๖
ภาคผนวก ง ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย.....	๑๙๐
ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๙๔

สารบัญตาราง

ตารางที่ ๑.๑ ความแตกต่างของแนวคิดและฐานคติระหว่างศตวรรษที่ ๒๐ และศตวรรษที่ ๒๑.....	๒
ตารางที่ ๒.๑ แสดงจำนวนนิสิตระดับปริญญาตรี โท และเอก ของมหาวิทยาลัย แยกตามคณะหรือเทียบเท่า จากส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัย ห้องเรียน และหน่วยวิทยบริการ ทั่วประเทศ พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๒.....	๘๓
ตารางที่ ๒.๒ ตารางแสดงจำนวนนักศึกษา และบัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษา.....	๘๘
ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวนหลักสูตร สาขาวิชา ระดับ และระยะเวลาในการศึกษา ในมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.....	๑๒๒
ตารางที่ ๔.๒ แสดงจำนวนหลักสูตร สาขาวิชา ระดับ และระยะเวลาในการศึกษา ในวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน.....	๑๒๕

สารบัญภาพ

ภาพประกอบที่ ๑.๑	กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย.....	๘
ภาพประกอบที่ ๒.๑	โครงสร้างการบริหารจัดการ การศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา.....	๕๗
ภาพประกอบที่ ๒.๒	โครงสร้างการบริหารโรงเรียน.....	๕๘
ภาพประกอบที่ ๔.๑	แสดงโครงสร้างมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.....	๑๒๑
ภาพประกอบที่ ๔.๒	แสดงโครงสร้างมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.....	๑๒๔
ภาพประกอบที่ ๔.๓	เครือข่ายการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม จังหวัดขอนแก่น.....	๑๒๘
ภาพประกอบที่ ๔.๔	เครือข่ายการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัด ขอนแก่น.....	๑๓๐
ภาพประกอบที่ ๔.๕	เครือข่ายการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น.....	๑๓๑
ภาพประกอบที่ ๔.๖	เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ระดับอุดมศึกษา ในจังหวัดขอนแก่น.....	๑๓๓
ภาพประกอบที่ ๔.๗	แนวทางการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์.....	๑๔๘
ภาพประกอบที่ ๔.๘	การพัฒนาเครือข่ายจัดการศึกษาคณะสงฆ์สู่สังคมไทย ในศตวรรษที่ ๒๑.....	๑๕๐
ภาพประกอบที่ ๔.๙	วงจรการพัฒนาเครือข่ายจัดการศึกษาคณะสงฆ์.....	๑๕๑
ภาพประกอบที่ ๔.๑๐	แสดงองค์ความรู้เครือข่ายจัดการศึกษาคณะสงฆ์ไทย สังคมศตวรรษที่ ๒๑.....	๑๕๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สภาพสังคมปัจจุบัน ได้มีการเปลี่ยนผ่านจากยุคหนึ่งสู่ยุคหนึ่ง หากจะแบ่งแยกเป็นยุคแล้ว คำว่า ศตวรรษที่ ๒๑ หมายถึง ยุค ๑๐๐ ปีนับแต่ปี ค.ศ.๒๐๐๑-๒๑๐๐ (พ.ศ.๒๕๔๔-๒๖๔๓) ซึ่งนับได้ว่าเป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและในยุคปัจจุบันสังคมมีอัตราการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วมาก นักคิดในแวดวงต่างๆ ของโลกและไทยต่างให้ความสนใจกับสภาพสังคมเป็นอย่างมาก ยิ่งนักคิดทั้งหลายเรียกสังคมของมนุษยชาติในอนาคตในชื่อที่แตกต่างกัน อัลวิน ทอฟฟเลอร์ (Alvin Toffler, ๒๕๓๘) เรียกว่า ยุคคลื่นลูกที่สาม (The third wave) โดยมองว่าการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะ “ทั้งโลก” (Global) ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ โดยมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเป็นตัวขับเคลื่อน ในขณะที่ อีริค ชมิดท์ และ เจเรด โคเฮน (Eric Schmidt and Jared Cohen) เรียกโลกยุคนี้ว่า ยุคดิจิทัลเปลี่ยนโลก (The New Digital Age) นอกจากนี้แล้วยังถูกเรียกในชื่ออื่นๆ อีกว่าเป็น “ยุคโลกไร้พรมแดน” (Borderless world) ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) สุวิทย์ เมษินทรีย์ เรียกว่าเป็นยุค “หลังสังคมฐานความรู้” (Post knowledge – based society) ซึ่งเป็นโลกที่เน้นเรื่องกลไกพันธมิตรมีการเปลี่ยนรูปแบบของคนจากต่างคนต่างปิด ไปสู่ต่างคนต่างเปิด เป็นโลกที่ก้าวข้ามสังคมที่เน้นการแข่งขันไปสู่การร่วมสร้างสรรค์ เป็นโลกที่ภูมิปัญญาได้พัฒนาก้าวข้ามทรัพยากรปัญหาสู่ภูมิปัญญามหาชน เช่น ยูทูบ (Youtube) หรือ วิกิพีเดีย (Wikipedia) โลกหลังสังคมฐานความรู้เป็นโลกที่เปลี่ยนวิถีชีวิตมนุษย์จากการพึ่งพิง ไปสู่ความเป็นอิสระและการพึ่งพาอาศัยกัน^๑

สอดคล้องกับแนวคิดของวิจารณ์ พานิช ที่กล่าวถึงศตวรรษที่ ๒๑ ว่า คือ โลกเปลี่ยนแปลงเร็วขึ้น และไม่แน่นอนความรู้เปลี่ยนแปลง รวดเร็ว สารสนเทศเพิ่มแบบระเบิด คนถูกกระแสนวัตกรรม ในขณะที่วัตถุมากขึ้น จิตวิญญาณจาง นอกจากนี้ โลกยังเชื่อมโยงถึงกันหมด คนเปลี่ยน ชีวิตเปลี่ยน งานเปลี่ยน เช่นเดียวกับ สุวิทย์ เมษินทรีย์ ได้กล่าวถึงสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ไว้ว่า เป็นยุคแห่งความสุดโต่ง (Age of Extremity) เป็นยุคแห่งแกนอำนาจประชาชน เป็นยุคแห่งศตวรรษแห่งเอเชีย ทั้งนี้ ยุคที่ผ่านมาเป็นเรื่องของความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ ความรู้คืออำนาจ เราจึงสอนให้เด็กใช้

^๑อดุลย์ วังศรีคุณ, “การศึกษาไทยในศตวรรษที่ ๒๑ : ผลผลิตและแนวทางการพัฒนา” บทความวิชาการ, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม (ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๓), หน้า ๑-๒.

ความรู้เพื่อฝึนธรรมชาติ ต่อไปในศตวรรษที่ ๒๑ ต้องเปลี่ยนความคิดและสร้างประสบการณ์ให้เด็กสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และเมื่อสิ่งต่างๆ เริ่มเปลี่ยนไป การสอนจะต้องไม่เป็นแบบแพ็คตัดออกหรือให้โอกาสเฉพาะคนเก่งและละทิ้งเด็กเรียนอ่อน แต่จะต้องเป็นลักษณะของการช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นความท้าทายของผู้บริหารการศึกษา ว่าจะสามารถเปลี่ยนแปลงวิถีคิดแบบเดิมและหันมาตอบโจทย์โลกได้หรือไม่ ซึ่งสอดคล้องเช่นเดียวกับ นิสตาร์ก เวชยานนท์ (๒๕๕๔) ที่ได้สรุปความแตกต่างระหว่างฐานคิดด้านต่างๆ ในศตวรรษที่ ๒๐ และ ๒๑ ว่ามีความแตกต่างกัน โดยสังคมและเศรษฐกิจในศตวรรษที่ ๒๑ จะมีลักษณะของการพึ่งพาความรู้ของคนมากกว่าในอดีตคนถูกมองเป็นสินทรัพย์ที่มีคุณค่า จำเป็นต้องได้รับการพัฒนา ส่วนลักษณะงานจากเดิมที่ต่างคนต่างทำถูกนำมาบูรณาการมากขึ้น เพราะจำเป็นต้องอาศัยความรู้และทักษะหลายๆ อย่าง เป้าหมายขององค์กรเปลี่ยนจากการมุ่งเน้นผู้ถือหุ้น (Shareholder) ได้ขยายไปกลุ่มต่างๆ มากขึ้น รวมทั้งประชาชน (Stakeholder)^๒ ดังตาราง

ตารางที่ ๑.๑ ความแตกต่างของแนวคิดและฐานคิดระหว่างศตวรรษที่ ๒๐ และศตวรรษที่ ๒๑

ฐานคิดเกี่ยวกับ	ศตวรรษที่ ๒๐	ศตวรรษที่ ๒๑
คน (People)	คนเป็นค่าใช้จ่ายที่ต้องกำกับและควบคุม	คนเป็นสินทรัพย์ที่ควรค่าแก่ การรักษาและพัฒนา
งาน (Work)	แบบแยกส่วน ต่างคนต่างทำงานของตนเอง	แบบประสานความร่วมมือ อาศัยความรู้เป็นฐานเป็นงานโครงการ
เทคโนโลยี (Technology)	ถูกออกแบบเพื่อควบคุมการทำงานและลดข้อผิดพลาดที่เกิดจากมนุษย์ให้เหลือน้อยที่สุด	บูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับระบบสังคม เพื่อให้เกิดการทำงานบนฐานความรู้
ภาวะผู้นำ (Leadership)	ผู้จัดการอาวุโสและชำนาญการเทคนิค	ผู้นำอยู่ในทุกระดับขององค์กร
เป้าหมายขององค์กร (Goals)	มุ่งเน้นผลตอบแทนของผู้ถือหุ้นขององค์กร	มุ่งเน้นการสร้างคุณค่าให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม

ที่มา: นิสตาร์ก เวชยานนท์ (๒๕๕๔)

^๒แนวคิดของ วิจารณ์ พานิช (๒๕๕๔) สุวิทย์ เมษินทรีย์ (๒๕๕๔) และนิสตาร์ก เวชยานนท์ (๒๕๕๔) สรุปจาก สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, “แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทยกับการเตรียมความพร้อมสู่ศตวรรษที่ ๒๑”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕-๑๗.

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า สังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ จะเป็น สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและรวดเร็ว เป็นยุคแห่งความสุดโต่ง (Age of Extremity) เป็นยุคแห่งแกนอำนาจประชาชน เป็นยุคแห่งศตวรรษแห่งเอเชีย สังคมและเศรษฐกิจในศตวรรษที่ ๒๑ จะมีฐานคติที่มุ่งเน้นถึงคน (People) ที่เป็นสินทรัพย์ที่ควรค่าแก่ การรักษาและพัฒนา การทำงาน(Work) จะเป็นแบบประสานความร่วมมืออาศัย ความรู้เป็นฐานเป็นงานโครงการ โดยบูรณาการเทคโนโลยี(Technology) เข้ากับระบบสังคม เพื่อให้เกิดการทำงานบนฐานความรู้ มุ่งเน้นความเป็นผู้นำ(Leadership)อยู่ในทุกระดับขององค์กรอันมีจุดมุ่งหมาย(Goals)เพื่อสร้างคุณค่าให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม และหากมองในมุมมองของการจัดการศึกษาแล้ว นับได้ว่าเป็นยุคที่ต้องเปลี่ยนความคิดและสร้างประสบการณ์ให้ผู้เรียนสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ต้องเป็นลักษณะของการช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยพัฒนาคนให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า สร้างและพัฒนาให้คนมีความสามารถทำงานแบบประสานร่วมมือกันและกันบนฐานแห่งความรู้พร้อมกับบูรณาการเทคโนโลยีในการทำงานได้อย่างเหมาะสม พร้อมทั้งแสดงภาวะความเป็นผู้นำในสังคมที่เด่นชัดเพื่อตอบสนองต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นการจัดการศึกษาอีกประเภทหนึ่งที่จะต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ ในอดีตการจัดการศึกษาคณะสงฆ์นั้นมีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์ระบบการจัดการศึกษาของไทย ดังเช่นงานวิจัยของคณินันต์ย์ จันทบุตร ที่กล่าวสรุปไว้ว่า การศึกษาของคณะสงฆ์ถือเป็นสาระหลักของพระภิกษุสงฆ์ คำสอนและบทบัญญัติในทางพระพุทธศาสนามีสาระสำคัญในการศึกษาอบรมสืบอายุพระพุทธศาสนาให้มั่นคงแลประสิทธิ์ประสาทภูมิปัญญา จริยธรรม คุณธรรมแก่พุทธศาสนิกชน การศึกษาคณะสงฆ์จึงเป็นการศึกษาอย่างแรกที่มีในสังคมไทยในอดีต มีลักษณะเป็นการศึกษามวลชนที่บริการการศึกษาทั้งพระภิกษุ สามเณร และฆราวาส โดยใช้วัดเป็นสถานการศึกษามีพระสงฆ์เป็นผู้สอน...^๓ และการศึกษาของสงฆ์ในปัจจุบัน เป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และกฎระเบียบคำสั่งและข้อบังคับของกรมการมหาเถรสมาคม ในปัจจุบันการศึกษาที่คณะสงฆ์จัดให้พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ได้ศึกษา มีอยู่ ๔ ประเภท คือ ๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ๓) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และ ๔) การศึกษาระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่ง

งานวิจัยของคณินันต์ย์ จันทบุตร ได้สรุปไว้ในการวิจัยเรื่องเดียวกันนี้ ว่า ปัญหาของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี (การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี) - ธรรม (การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม) เกิดจากการขาดเอกภาพในการจัดการศึกษาขาดผู้รับผิดชอบด้านการบริหารโดยยึดธรรม

^๓ คณินันต์ย์ จันทบุตร, “แนวคิดทิศทางการศึกษาคณะสงฆ์ไทย”, รายงานการวิจัย, (ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๔.

นิยมเดิมว่า พระสงฆ์รับผิดชอบเพียงจัดสอบและวัดผล การศึกษาเป็นเรื่องของสำนัก เป็นให้การศึกษา ดำเนินไปตามยถากรรม ไม่มีระบบระเบียบ หลักสูตรที่มีอยู่ที่สืบทอดมาแต่ครั้งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นสกลมหาสังฆปริณายก จึงเก่าแก่ล้ำสมัย ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง ไม่สามารถสื่อกับคนรุ่นใหม่ได้ ส่วนการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยสงฆ์มีปัญหาด้านการขาดแคลนงบประมาณ ขาดแคลนงบประมาณและบุคลากรผู้สอนเฉพาะด้าน ขาดมาตรฐานทางวิชาการ พระนิสิตขาดจิตสำนึกและอุดมการณ์ ขาดความกล้าหาญทางจริยธรรมเมื่อเกิดวิกฤตในสถาบันสงฆ์ แนวคิดทิศทางการศึกษาคณะสงฆ์ด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี - ธรรม ก็คือพิจารณาปรับเปลี่ยนหลักสูตรให้มาตรฐานโดยสอดคล้องหลักสูตรบาลีสูงในหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ ปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนการสอนมาเป็นการวิเคราะห์วิจารณ์ธรรม สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ปรับปรุงเนื้อหาหลักสูตรให้พระสงฆ์มีความรู้เท่าทันต่อภาวะปัจจุบัน สามารถที่จะนำความรู้ทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ให้คนรุ่นใหม่ได้เข้าใจมองเห็นคุณค่า ส่งเสริมมาตรฐานครูอาจารย์ ผู้สอน ปรับปรุงคุณภาพด้านการเรียนการสอน ให้ครูอาจารย์ได้รับการยอมรับอย่างมีศักดิ์ศรี และมีสวัสดิการในการเลี้ยงชีพอย่างพอเพียง ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการศึกษา รัฐควรเกื้อหนุนการศึกษาเช่นเดียวกับการศึกษาทางโลก ส่วนทิศทางการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็คือ การกลับมาทบทวนแนวทางการศึกษาในสมัยพุทธกาลและในสมัยอดีต การสร้างเอกภาพในการศึกษาคณะสงฆ์ โดยเน้นความเป็นเลิศทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา โดยการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างละเอียดถี่ถ้วนทุกแง่มุม การกำหนดมาตรฐานทางการศึกษา จัดระบบการประกันคุณภาพทั้งภายในภายนอก ส่งเสริมมาตรฐานครูบาอาจารย์ เน้นการศึกษาเพื่อสันติภาพและการเรียนรู้ของประชาชน เน้นการศึกษาทั้งปริยัติ ปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดผล (ปฏิเวธ) การศึกษาเพื่อรู้เท่าทันสังคม ระดมทรัพยากรต่างๆ มาใช้ในการศึกษาสงฆ์และแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ให้สถาบันศาสนามีส่วนร่วมในการศึกษาของชาติและของคณะสงฆ์ เพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ดังนั้น จากเหตุแห่งการพัฒนาของสภาพสังคมสู่ศตวรรษที่ ๒๑ ดังกล่าว บทบาทการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จึงต้องมีการพัฒนาปรับปรุงการศึกษาของตนเองให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง มีจุดมุ่งเน้นการสร้างคนที่มีภาวะผู้นำ ทำงานแบบประสานความร่วมมือ โดยใช้เทคโนโลยีในการบูรณาการในการทำงานได้อย่างเหมาะสมเพื่อตอบสนองต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์โดยการใช้เครือข่ายประสานความร่วมมือกันเพื่อร่วมกันสร้างและพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ให้มีความกว้างขวางและสอดคล้องตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับ เครือข่าย นั้นได้รับความนิยมในยุคปัจจุบันเนื่องจาก

๔ อ่างแล้ว, คณินันต์ จันทบุตร, แนวคิดทิศทางการศึกษาคณะสงฆ์ไทย, บทคัดย่อ.

เครือข่าย (Network) เป็นการเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่สมัครใจ ที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในเครือข่ายด้วยความเป็นอิสระ เท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทร ซึ่งกันและกัน

เครือข่าย คือ การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

“เครือข่าย” ในปัจจุบันมีความหมายประการหนึ่ง คือ ขบวนการทางสังคม อันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน อีกประการหนึ่ง หมายถึงวัฒนธรรมองค์กร เป็นกระบวนการที่หนึ่งที่ทำให้มีการจัดความสัมพันธ์ภายในองค์กรหนึ่ง ระหว่างคนในองค์กร และระหว่างองค์กรนั้นกับองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการเปลี่ยนจากการจัดการแบบลำดับชั้น(Hierarchical) มาเป็นการสร้างเครือข่าย (networking)

จากความหมายของคำว่า เครือข่าย ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า เป็นกระบวนการหนึ่งที่เป็นส่วนช่วยเชื่อมโยงพัฒนาการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ดังนั้น คณะผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ โดยทำการศึกษาถึงแนวทางการสร้างเครือข่ายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์และพัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ เพื่อตอบโจทย์แนวทางการพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ ที่เป็นยุคที่ต้องเปลี่ยนความคิดและสร้างประสบการณ์ให้ผู้เรียนสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ต้องเป็นลักษณะของการช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยพัฒนาคนให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า สร้างและพัฒนาให้คนมีความสามารถทำงานแบบประสานร่วมมือกันและกันบนฐานแห่งความรู้พร้อมกับบูรณาการเทคโนโลยีในการทำงานได้อย่างเหมาะสม พร้อมทั้งแสดงภาวะความเป็นผู้นำในสังคมที่เด่นชัดเพื่อตอบสนองต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน

ดังนั้น จึงทำการวิจัยศึกษาการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ อันจะก่อให้เกิดแนวทางการปฏิรูปการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาสังคมให้เกิดความมั่นคงและเข้มแข็งต่อไปในอนาคต

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

๑.๒.๒ เพื่อพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์เครือข่ายการจัดการศึกษากับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

๑.๓ คำถามการวิจัย

๑.๓.๑ เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ มีการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นอย่างไร

๑.๓.๓ มีการวิเคราะห์เครือข่ายการจัดการศึกษากับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑” ได้แบ่งขอบเขตของการวิจัยออกเป็น ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีเนื้อหาสาระสำคัญ ดังนี้

๑) การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันและแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

๒) การสร้างเครือข่ายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ทั้ง ๔ ด้าน เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ได้แก่ ๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ๓) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และ ๔) การศึกษาระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่ง ทั้งสร้างเครือข่ายในเชิงพื้นที่ เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมและเครือข่ายเชิงโครงสร้างหน้าที่

๓) การพัฒนาการสร้างเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ตามวงจรชีวิตของเครือข่าย ๔ ขั้นตอน คือ ๑) ขั้นตอนแรกและการก่อตัวของเครือข่าย ๒) ขั้นตอนการสร้างพันธมิตรและการบริหารเครือข่าย ๓) ขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์ ๔) ขั้นการรักษาความสัมพันธ์และการต่อเนื่อง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑.๔.๒.๑ ผู้บริหาร สำนักเรียนที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดขอนแก่น โดยคณะผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๕ รูป

๑.๔.๒.๒ ครูผู้สอน สำนักเรียนที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดขอนแก่น โดยคณะผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๑๐ รูป

๑.๔.๒.๓ ผู้เรียน สำนักเรียนที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดขอนแก่น โดยคณะผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๒๐ รูป

๑.๔.๓ ขอบเขตการศึกษาด้านพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ที่ศึกษาในเขตจังหวัดขอนแก่น

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

วิจัยใช้ระยะเวลาในการวิจัยตลอดปีงบประมาณ ๒๕๖๐

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การพัฒนาเครือข่าย หมายถึง การร่วมมือประสานกันอย่างเกื้อกูลกันและกันระหว่างกลุ่มบุคคลหรือองค์กรกับองค์กรซึ่งมีทรัพยากร มีเป้าหมาย มีกลุ่มสมาชิกของตนเองที่มีความคิด มีปัญหาและความต้องการที่หลายคลึงกัน มาร่วมกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันเพื่อให้เกิดพลังในการทำงานอย่างมีจุดมุ่งหมายด้วยความเต็มใจ สามารถต่อรองเชื่อมโยงเป็นภาคีกัน โดยดำเนินงานด้วยความเป็นอิสระไม่ครอบงำกัน ได้มีความต่อเนื่องและขยายไปอย่างกว้างขวาง

การศึกษาคณะสงฆ์ หมายถึง การศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยแบ่งออกเป็นการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม, แผนกบาลี, แผนกสามัญศึกษา และการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม หมายถึง การจัดการศึกษาพระพุทธศาสนา โดยคณะสงฆ์ในภาคภาษาไทย โดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี หมายถึง การจัดการศึกษาโดยคณะสงฆ์ ในภาคภาษาบาลี โดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ๘ ประโยค(ชั้น) คือ ๑) เปรียญธรรมตรี ประกอบด้วย ชั้นประโยค ๑-๒, และชั้นเปรียญธรรม ๓ ประโยค ๒) เปรียญธรรมโท ประกอบด้วย เปรียญธรรม ๔-๖ ประโยค และ ๓) เปรียญธรรมเอก ประกอบด้วย เปรียญธรรม ๗-๙ ประโยค

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา หมายถึง การศึกษาพระพุทธศาสนา ทั้งแผนกบาลีสนามหลวงและแผนกธรรมสนามหลวง ควบคู่กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของ กระทรวงศึกษาธิการ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ๑) ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ๒)ระดับมัธยมศึกษา ตอนปลาย

การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาในรูปแบบของมหาวิทยาลัย ของคณะสงฆ์ไทย ประกอบด้วย ๒ สถาบัน ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สังคมในศตวรรษที่ ๒๑ หมายถึง สังคมแห่งความรู้ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง หลากหลาย รวดเร็ว โดยมีเทคโนโลยีและนวัตกรรมเป็นฐาน ซึ่งจำเป็นต้องมีทักษะการคิดแบบผู้เชี่ยวชาญ การสื่อสารที่ซับซ้อน พร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ตลอดเวลา

๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะ สงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุป เป็นกรอบแนวคิดได้ดังนี้

ภาพประกอบที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ในการวิจัยนี้ มีประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ วัด สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้พัฒนากระบวนการจัดการเรียนการศึกษาของคณะสงฆ์ให้สอดคล้องและมีทิศทางอันเดียวกัน

๑.๗.๒ วัด สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ได้มีการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ร่วมกัน

๑.๗.๓ วัด สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญและมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีส่วนร่วมในจัดการศึกษาของคณะสงฆ์

๑.๗.๔ วัด สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญและมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีรูปแบบวิธีการบริหารจัดการเชิงเครือข่ายทั้งในเชิงพื้นที่ เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมและเครือข่ายเชิงโครงสร้างหน้าที่ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

๑.๗.๕ วัด สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ได้ร่วมกันพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาเพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ต่อไป

๑.๗.๖ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ มหาเถรสมาคม แม่กองธรรมสนามหลวง แม่กองบาลีสนามหลวง สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย นำผลการวิจัยที่ได้รับนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายการพัฒนาปรับปรุง การปฏิรูปการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ต่อไป

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนากระบวนการจัดการศึกษากับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ จำเป็นต้องทราบทราบบทแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายในบริบทการจัดการการศึกษา คณะสงฆ์ภายใต้สังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ เพื่อขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน (Thailand ๔.๐) ในบทนี้ คณะผู้วิจัยจึงได้ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่าย
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับศาสนศึกษา
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการศึกษาคณะสงฆ์
- ๒.๔ การจัดการศึกษาคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ
- ๒.๕ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
- ๒.๖ พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ.๒๕๖๒
- ๒.๗ แนวคิดเกี่ยวกับสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑
- ๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่าย

แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย จัดเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญ และถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย ในการอธิบายภาพการเคลื่อนตัวจากกลุ่มสู่การรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อน กระบวนการพัฒนาหรือสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ดังที่ ประเวศ วะสี กล่าวไว้ว่า เครือข่ายทาง สังคมจะคล้ายเครือข่ายในสมอง โครงสร้างสมองจะทำให้เกิดการเรียนรู้สูงอันจำเป็นสำหรับการมีชีวิต รอด โครงสร้างทางสังคมจะมีวิวัฒนาการไปเหมือนโครงสร้างทางสมองมากขึ้นเรื่อย ๆ^๑

ในทางสังคมวิทยา เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่แตกต่างไป จากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็น และไม่เป็นสมาชิก มีความเป็นรูปธรรม มองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มี ขอบเขตการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นและมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ สารของการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะช่วยให้มองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี ๓ ลักษณะ คือ

^๑พิทยา ว่องกุล, สร้างสังคมใหม่ชุมชนอธิปไตย-ธรรมาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒), มปน.

เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน โดยเครือข่ายไม่มีโครงสร้างที่แน่นอน อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน /กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง และในเครือข่ายจะไม่มีใครบังคับความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่าย จึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่ม / องค์กรมากนัก^๒

๒.๑.๑ ความหมายของเครือข่าย

คำว่าเครือข่ายมีผู้ให้ความหมายของเครือข่ายเอาไว้หลายท่านซึ่งอาจจะแบ่งได้เป็นความหมายโดยรูปศัพท์ ความหมายโดยทั่วไป ความหมายในฐานะที่เป็นข่ายใยชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความหมายในฐานะที่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของสังคมมนุษย์ ความหมายในฐานะที่เป็นเครือข่ายการประสานงาน ความหมายในฐานะที่เป็นพลังงานในการดำเนินงาน และความหมายในฐานะที่เป็นเครือข่ายประชาสังคม ดังนี้

ความหมายโดยรูปศัพท์

คำว่า เครือข่าย (Net Works) มีที่มาจากคำว่า Net และ Works ในภาษาอังกฤษ โดย Net หมายถึง ตาข่ายที่โยงใยถึงกันและกัน ส่วน Works หมายถึง การทำงาน เมื่อรวมสองคำเข้าด้วยกันจึงหมายถึงการทำงานร่วมกันโดยมีการเชื่อมโยงประสานกันเหมือนกับตาข่ายพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒^๓ ให้ความหมายของข่ายงานไว้ว่า เป็นวงงานที่อยู่ในความควบคุมดูแลและประสานกัน ซึ่งมีความหมายว่าเป็นการทำงานประสานกันเหมือนตาข่ายเช่นเดียวกันโดยรูปศัพท์แล้ว เครือข่ายจึงหมายถึง สายใยความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างสมาชิก เพื่อร่วมกันปฏิบัติงานให้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้

ความหมายโดยทั่วไป

โดยทั่วไปแล้วส่วนใหญ่มีความเข้าใจว่า เครือข่าย หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงเป็นตาข่าย ซึ่งมีความหมายในหลายมิติ ทั้งหมายถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ โครงข่ายของระบบสาธารณูปโภค เช่น ระบบน้ำประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต หรือระบบเทคโนโลยีโทรคมนาคมที่เป็นโครงสร้างทางกายภาพ ซึ่งมีการโยงใยเป็นโครงข่ายที่ต่อเนื่องกัน^๔ โดยไม่คำนึงถึงผลที่เกิดขึ้น

^๒วิชิตสุรัตน์เรื่องชัย และคณะ, อ้างใน Boissevain and Mitchell, 1973, โครงการวิจัยและพัฒนาการส่งเสริมนวัตกรรมเครือข่ายการเรียนรู้ของครูและบุคลากรทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ระยะที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๒), หน้า ๙.

^๓พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๓-๑๘๔.

^๔พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน), “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

เช่น เครือข่ายประชารัฐ เครือข่ายผู้ก่อการร้าย เครือข่ายผู้ค้ายาเสพติด เครือข่ายพ่อค้า เครือข่ายมหาวิทยาลัย เครือข่ายระบบโทรศัพท์ เครือข่ายวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์

ความหมายในฐานะที่เป็นธรรมชาติของข่ายใยชีวิต

การให้ความหมายของเครือข่ายในฐานะที่เป็นธรรมชาติของข่ายใยชีวิต มาจากพื้นฐานความคิดเกี่ยวกับเครือข่ายที่สำคัญ ๓ ประการ คือ เครือข่ายเป็นธรรมชาติที่แท้จริงของสรรพสิ่ง เป็นความสัมพันธ์เชิงกระบวนการ และเป็นโครงสร้างที่ออกแบบและโครงสร้างตามธรรมชาติ โดยสรุปได้ว่า

เครือข่าย หมายถึง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและการปฏิสัมพันธ์ที่โยงใยกันของสรรพสิ่งแล้วสร้างภาระหน้าที่เชิงปฏิสัมพันธ์ต่อกันจนกลายเป็นความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่มีการสานต่อกันอย่างแนบแน่น แต่มีความยืดหยุ่นและมีความเป็นอิสระในตนเอง โดยเป็นกระบวนการที่มีความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นไปตามหลักของธรรมชาติที่สรรพสิ่งจะมีจุดเริ่มต้นเติบโตหยุดพักและขยาย โดยขึ้นอยู่กับจังหวะ เวลาและสถานการณ์แวดล้อมหรือโอกาส^๕

เครือข่าย หมายถึง การเชื่อมโยงสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ซึ่งเป็นไปตามกฎของธรรมชาติที่สิ่งต่างๆ ล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ โดยสิ่งต่างๆ ที่สัมพันธ์กันนี้ยังคงมีความเป็นอิสระของตนเอง ไม่ถูกครอบงำโดยระบบความสัมพันธ์จนสูญเสียเอกลักษณ์ของตนเอง

ความหมายในฐานะที่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของสังคมมนุษย์

การจะเน้นความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ที่มาจากแนวคิดทางสังคมวิทยาซึ่งมีอยู่ให้ความหมายของเครือข่ายในฐานะที่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ไว้หลายความหมาย และมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ดังนี้

เครือข่าย คือ รายการเชื่อมโยงกลุ่มของคน หรือกลุ่มองค์กร ที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือว่าทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคน ของมวลชนอีกด้วย ความเป็นอิสระเท่าเทียมกัน ภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน เครือข่าย คือ การเชื่อมระบบความประสานสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เพื่อให้ตอบสนองความต้องการตามวัตถุประสงค์

เครือข่าย คือ การพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

เครือข่าย คือ กลุ่มของคน หรือองค์กร ที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือระเบียบโครงสร้างที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความอิสระ ในความหมายนี้ คือ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ เครือข่ายต้องมีความ

^๕อ้างแล้ว, พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน), การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา, หน้า ๓๔-๓๕.

เท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และการเป็นสมาชิกเครือข่าย ไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้นๆ

เครือข่าย หมายถึง สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลคนหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ อีกหลายคน หรือความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันและกันของบุคคลต่างๆ ที่อยู่ในเครือข่าวนั้น เป็นความสัมพันธ์ในทุกๆ ด้าน ที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่ายได้ติดต่อกัน โดยมีพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์คือ การไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน การปรึกษาหารือกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน^๖

เครือข่าย เป็นแนวคิดและกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร ตลอดจนชุมชนให้เกื้อกูลเชื่อมโยงกัน โดยที่แต่ละฝ่ายต้องมีความเท่าเทียมกัน มีอิสระต่อกัน สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเองและพร้อมที่จะปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิกเครือข่ายบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน การมีความสัมพันธ์จะเป็นแบบเพื่อนร่วมงาน ประสานความช่วยเหลือกันและเป็นความสัมพันธ์เชิงแนวราบมากกว่าที่จะเป็นแนวดิ่ง ดังนั้น เครือข่ายจึงเป็นสัมพันธภาพของมนุษย์กับมนุษย์ที่ครอบคลุมทั้งการให้และการรับ การยอมรับศักดิ์ศรีและเอื้ออาทรต่อกันมากกว่าการออกคำสั่งบังคับบัญชา^๗

เครือข่าย จึงหมายถึง ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างสมาชิกซึ่งอาจจะเป็นบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกลุ่ม กลุ่มต่อกลุ่ม เครือข่ายต่อเครือข่าย กลายเป็นเครือข่ายย่อยภายใต้เครือข่ายใหญ่ ในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายไม่ได้เป็นเพียงการรวมตัวกันโดยทั่วไป แต่มีเป้าหมายในการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งที่เป็นครั้งคราวหรืออาจเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่อง จึงเป็นการเชื่อมโยงคนที่มีความสนใจร่วมกัน พบปะสังสรรค์และพัฒนาไปสู่การลงมือร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยเป้าหมายและจุดประสงค์เดียวกัน ดังนั้นเครือข่ายจึงไม่ใช่เป็นเพียงการรวบรวมรายละเอียดบุคคลที่เป็นสมาชิกเท่านั้น แต่มีการจัดระบบให้สมาชิกสามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เพื่อบรรลุจุดหมายที่สมาชิกเห็นพ้องต้องกัน สิ่งที่เชื่อมโยงสมาชิกเข้าด้วยกันคือ วัตถุประสงค์หรือผลประโยชน์ที่ต้องการบรรลุผลร่วมกัน การสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

Starkey ให้ความหมายของ“เครือข่าย” ว่า เครือข่าย คือกลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกันหรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือจัดระเบียบโครงสร้างที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระ ในความหมายนี้ สาระสำคัญคือ

^๖ พิมพวัลย์ บุญมงคล มัลลิกา มัตติโก นิกร สันหจรียา อัมพร หมาดเด็น ชีรศักดิ์ พรหมพันใจ แว่วรุ่ง นาวาบุญนิยม และศุภเลิศ กิจขจรไพบุลย์, ศักยภาพประชาคมในการจัดการปัญหาความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก, (นครปฐม: เจริญดีการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๔๗-๓๔๘ .

^๗ มงคล ชาวเรือ, การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อชุมชน ตอนที่ ๑, วารสารพัฒนาชุมชน, ๔๒ (๑๐), ๒๘-๓๒, ๒๕๕๖.

ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และการเป็นสมาชิก

เครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ เครือข่าย เป็นรูปแบบทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์การ เพื่อการแลกเปลี่ยน การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และการร่วมกันทำงานโดยมีฐานะเท่าเทียมกันเมื่อพิจารณาจากความหมายที่กล่าวมาแล้วจึงอาจสรุปได้ว่าเครือข่ายในฐานะที่เป็นเครือข่าย

ความสัมพันธ์ของสังคมมนุษย์ หมายถึง การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกซึ่งอาจจะเป็นบุคคลกับบุคคล กลุ่มกับกลุ่ม องค์กรกับองค์กร สถาบันกับสถาบัน ชุมชนกับชุมชน ประเทศกับประเทศ ก็ได้ โดยมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเพื่อดำเนินกิจกรรมให้บรรลุความสำเร็จร่วมกัน บนพื้นฐานของความสัมพันธ์และผลประโยชน์ที่เท่าเทียมกัน การดำเนินกิจกรรมอาจจะร่วมกันเป็นครั้งคราวตามความจำเป็นหรืออย่างต่อเนื่อง โดยสมาชิกยังคงมีอิสระในการดำเนินงานหรืออาจจะรวมกันโดยมีคณะกรรมการร่วมกันดำเนินงานก็ได้

ความหมายในลักษณะที่เป็นเครือข่ายประสานงาน

เครือข่าย หมายถึง การประสานงานรูปแบบหนึ่งที่โยงใยการทำงานของกลุ่มบุคคล หรือองค์กรหลายองค์กร ซึ่งมีทรัพยากร มีเป้าหมาย มีกลุ่มสมาชิกของตนเองที่มีความคิด มีปัญหา มีความต้องการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเหมือนกันหรือคล้ายกัน มาร่วมกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เพื่อแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการในเรื่องนั้น โดยยึดหลักการทำงานร่วมกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน เคารพซึ่งกันและกันเครือข่าย หมายถึง รูปแบบของการประสานงานกลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือกัน โดยการติดต่ออาจทำได้ทั้งที่ผ่านศูนย์กลางแม่ข่ายหรือแกนนำ หรืออาจจะไม่มีแม่ข่ายหรือแกนนำ แต่จะทำการติดต่อโดยตรงระหว่างกลุ่ม ซึ่งจะมีการจัดรูปแบบหรือจัดระเบียบโครงสร้างที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระ โดยที่อาจมีรูปแบบการรวมตัวแบบหลวม ๆ เฉพาะกิจ ตามความจำเป็นหรือเป็นโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ชัดเจน

เครือข่าย หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงานหรือสถาบันใด ๆ ที่ตกลงจะประสานเชื่อมโยงเข้าหากัน ภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ กลุ่มเครือข่ายนี้ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น เครือข่ายเพื่อการปฏิรูปการศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อการปฏิรูปการศึกษา

เครือข่าย คือ กลุ่ม องค์กรหลายกลุ่มมารวมตัวกันประสานเชื่อมโยง สร้างความสัมพันธ์ถักทอ สร้างสรรค์กิจกรรมบนพื้นฐานของความเอื้ออาทร เกิดพลังในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายทุก

องค์กรและให้ชุมชนเข้มแข็งหัวใจของเครือข่าย คือ การเชื่อมความสัมพันธ์พลังของเครือข่าย คือ เป้าหมายและความหมายที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย^๕

เครือข่าย เป็นการร่วมมือกันระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรประเภทเดียวกันหรืออาจเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหรือองค์กรต่างประเภทกัน เพราะฉะนั้นเครือข่ายจึงมีได้หลายระดับ ตั้งแต่การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกชนต่อปัจเจกชน ระหว่างปัจเจกชนกับกลุ่ม ระหว่างกลุ่มต่อกลุ่ม หรือแม้กระทั่งการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายต่อเครือข่าย^๖ เมื่อพิจารณาจากความหมายที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า เครือข่ายในฐานะที่เป็นเครือข่าย

ประสานงาน หมายถึง การประสานงานอย่างแนบแน่นระหว่างสมาชิกในลักษณะของการร่วมมือกันเพื่อระดมทรัพยากรต่าง ๆ ของสมาชิกมาใช้ร่วมกันและดำเนินกิจกรรมร่วมกัน โดยอาจจะเป็นการประสานงานโดยตรงระหว่างสมาชิกกับสมาชิก หรือร่วมกันจัดตั้งศูนย์กลางในการประสานงานกันได้เพื่อการบรรลุเป้าหมายของสมาชิกร่วมกัน

ความหมายในลักษณะที่เป็นพลังในการทำงาน

ได้มีผู้ให้ความหมายของเครือข่ายในลักษณะที่เป็นพลังในการทำงานเป็นการให้ความหมายโดยพิจารณาจากศักยภาพหรือพลังที่เกิดจากการรวมกันเป็นเครือข่าย ดังนี้

เครือข่าย หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มที่มีการประสานงานหรือทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีระยะเวลาานพอสมควร มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายร่วมกันและหากบรรลุวัตถุประสงค์หนึ่งแล้วอาจมีการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมวัตถุประสงค์ใหม่ก็ได้ การรวมตัวของกลุ่มเป็นเครือข่ายนั้นนับว่าเป็นพัฒนาการของการรวมพลังของคนซึ่งก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เสริมสร้างความสามารถในการบริหารจัดการ เอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนผลผลิตและค้าขายระหว่างสมาชิกในเครือข่าย เกิดการสะสมทรัพยากรและเงินทุน เกิดการสร้างอำนาจทางการตลาดและสามารถใช้เป็นจุดขายได้ ที่สำคัญคือเป็นการเพิ่มพลังการต่อรองเพื่อแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่หรือเพื่อพึ่งตนเองได้มากขึ้น^๗

เครือข่าย เป็นกระบวนการของการร่วมมือเพื่อพัฒนาหรือจัดกิจกรรมที่กลุ่มบุคคล หรือองค์กรสนใจร่วมกันซึ่งจะนำไปสู่พลังในการจัดการกับปัญหาทั้งในระดับท้องถิ่นและสังคมโดยรวม

^๕ อ่างแล้ว, สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน, เอกสารแนวคิดแนวทางและกรณีตัวอย่างการดำเนินงานศูนย์ประสานของเครือข่ายองค์กรชุมชน, หน้า ๕.

^๖ วิชิต สุรัตน์เรืองชัย และคณะ, อ่างใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ๒๕๔๓, หน้า ๒๘, โครงการวิจัยและพัฒนาการส่งเสริมนวัตกรรมเครือข่ายการเรียนรู้ของครูและบุคลากรทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนระยะที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗.

^๗ นันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร, การพัฒนาองค์กรชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ๒๕๔๖), หน้า ๗๓-๗๔.

ความร่วมมือในลักษณะดังกล่าวได้ก่อตัว เคลื่อนไหวและพัฒนากว้างขวางออกไป^{๑๑} เครือข่าย หมายถึง วัฒนธรรมองค์กร เป็นกระบวนการที่ใหม่ที่ทำให้มีการจัดความสัมพันธ์ภายในองค์กรหนึ่ง ระหว่างคนในองค์กร และระหว่างองค์กรนั้นกับองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการเปลี่ยนจากการจัดการ แบบลำดับชั้น (Hierarchical) มาเป็นการสร้างเครือข่าย (Networking) ที่ไม่เน้นการใช้อำนาจในการ บริหารจัดการแต่เน้นการจัดความสัมพันธ์ใหม่ การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี สร้างแรงบันดาลใจ ให้ทุกคนอยากทำงาน และทลายกำแพงกั้นระหว่างกองฝ่ายโครงการต่าง ๆ ในองค์กร เป็นความ ร่วมมือเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีและทำงานแบบประสานพลัง^{๑๒} เมื่อพิจารณาจากความหมายที่กล่าว มาแล้ว สรุปได้ว่า เครือข่ายในลักษณะที่เป็นพลังในการทำงาน หมายถึง การที่สมาชิกนำพลังหรือ ศักยภาพของตนมารวมเข้าด้วยกัน เพื่อเพิ่มขีดความสามารถจนเพียงพอที่จะดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้ ประสบความสำเร็จร่วมกัน ซึ่งนอกจากจะเป็นการเพิ่มพลังในการดำเนินงานแล้วยังเป็นการเพิ่ม อำนาจต่อรองให้กับเครือข่ายอีกด้วย

ความหมายในฐานะที่เป็นเครือข่ายประชาสังคม

เครือข่าย หมายถึง ชุมชนแห่งสำนึก สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวม ที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่น อาจจะช่วยพื้นฐานของระบบค่านิยมเก่าหรือเป้าประสงค์ใหม่ของการเข้ามาทำงานร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัตที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วนร่วมในการทากิจกรรมที่สนใจ ร่วมกัน มีความสัมพันธ์และการตัดสินใจร่วมกัน โดยมีพันธะเชื่อมโยงระบบใหญ่ บนพื้นฐานแห่งความ เป็นอยู่ที่ดีร่วมกัน และมีการติดต่อสื่อสารด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้กลุ่มหรือเครือข่ายมีความ ยั่งยืน^{๑๓}

เครือข่าย หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างและมีระบบจัดการใน ระดับกลุ่ม^{๑๔}

^{๑๑}วิชิต สุรัตน์เรื่องชัย และคณะ, อังโน ฉีรพงษ์ แก้วหาวงษ์, ๒๕๔๔, หน้า ๒๕๑ **โครงการวิจัยและ พัฒนาการส่งเสริมนวัตกรรมเครือข่ายการเรียนรู้ของครูและบุคลากรทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ระยะที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๐.

^{๑๒}เสรี พงศ์พิศ, **เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้นชุมชนเข้มแข็ง**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการ มหาวิทยาลัยชีวิตสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน, ๒๕๔๘), หน้า ๘.

^{๑๓}อนุชาติ พวงสาดี และวีรบุรณ วิสารทสกุล, **ประชาสังคม: คำ ความคิด และ ความหมาย**, พิมพ์ ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑), หน้า ๙.

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า๔.

เครือข่าย หมายถึง การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมหรือมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic Consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันสื่อสารกัน (Civic Organization) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่าง ให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย^{๑๕}

เครือข่าย เป็นเครื่องมือทางสังคมที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนหรือภาคประชาชนในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือการกระทำบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายและประชาคมที่รวมกลุ่มขององค์กรอิสระ สาธารณประโยชน์ ปัจเจกชนและสาธารณชนเข้าด้วยกัน^{๑๖}

เครือข่าย เป็นความสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารของคนในสังคมที่เป็นอิสระจากการครอบงำของภาครัฐและกลไกการตลาดหรือการครอบงำของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง มีการเปิดกว้างในรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีโครงข่ายโยงใยและกว้างขวาง เพื่อมุ่งหาข้อยุติหรือหลักการร่วมกัน เพื่อสร้างวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง และเพื่อให้มีที่ว่างกับความแตกต่างหลากหลาย และสิทธิในการรับรู้ของภาคประชาชน ในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน^{๑๗}

จากความหมายของเครือข่ายตามแนวความคิดแบบประชาสังคม สรุปได้ว่า เครือข่าย หมายถึง การเชื่อมโยงประสานระหว่างบุคคล กลุ่มหรือชุมชน เพื่อสร้างพลังและอำนาจต่อรองแล้วขยายไปเชื่อมโยงกับบุคคล กลุ่มหรือชุมชนอื่นๆ ในลักษณะของการเป็นพันธมิตรหรือภาคีกัน โดยดำเนินงานด้วยความเป็นอิสระไม่ครอบงำ เพื่อป้องกันแก้ไขปัญหาหรือวิกฤตการณ์ของชุมชนร่วมกัน

กล่าวโดยสรุป เครือข่าย คือ กลุ่ม /องค์กรหลายๆ กลุ่มมารวมตัวกัน ประสานเชื่อมโยง สร้างความสัมพันธ์ ถักทอ สร้างสรรค์กิจกรรมบนพื้นฐานของความเอื้ออาทร เกิดพลังในการทำงานให้

^{๑๕} พิมพัลย์ บุญมงคล มัลลิกา มัตติโก นิกร สันหจรียา อัมพร หมาตเต็น ชีรศักดิ์ พรหมพันใจ แวรุ่ง นาวาบุญนิยม และศุภเลิศ กิจขจรไพบูลย์, ศักยภาพประชาคมในการจัดการปัญหาความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก, หน้า ๑๕.

^{๑๖} อ่างแล้ว, พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอุ่น), การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา, หน้า ๓๙-๔๐.

^{๑๗} ชัยรัตน์ เจริญสินโอสาร, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๐), หน้า ๖๔.

บรรลุปเป้าหมายทุกองค์กร และชุมชนเข้มแข็ง โดยหัวใจของเครือข่าย คือ การเชื่อมความสัมพันธ์ พลังของเครือข่าย คือ เป้าหมายและความพยายามที่จะทำให้บรรลุปเป้าหมาย

นอกจากนี้ จากการสังเคราะห์รูปแบบเครือข่ายในหลายประเทศ Starkey พบว่า เครือข่ายอาจจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการจากหน่วยราชการหรือหน่วยงานพัฒนาเอกชน หรืออาจเกิดขึ้นแบบไม่เป็นทางการ ด้วยการวางแผนและการทำกิจกรรมร่วมกันของบุคคลหรือองค์กรที่สมัครใจ โครงสร้างของเครือข่ายมีได้หลายรูปแบบ แต่มีความสำคัญน้อยกว่ากระบวนการติดต่อกันหลายทิศทางของสมาชิกภายในเครือข่าย เครือข่ายไม่ใช่งานส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อเท่านั้น แต่ต้องมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน ช่องทางการแลกเปลี่ยนและร่วมมือภายในเครือข่ายสามารถจัดขึ้นในลักษณะการประชุม การประชุมเชิงปฏิบัติการหรือการทดลอง การสัมมนา การเผยแพร่เอกสาร และการทำกิจกรรมร่วมกัน

๒.๑.๒ ลักษณะของเครือข่าย

แนวคิดของเครือข่ายเป็นพื้นฐานสำคัญของเครือข่าย การจะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเครือข่ายจึงต้องศึกษาแนวคิดของเครือข่ายที่สำคัญคือ

- ๒.๑.๒.๑ ธรรมชาติของเครือข่าย
- ๒.๑.๒.๒ ความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบของเครือข่าย
- ๒.๑.๒.๓ ความสัมพันธ์ของเครือข่ายในทางสังคมวิทยา
- ๒.๑.๒.๔ ธุรกิจของเครือข่าย
- ๒.๑.๒.๕ กลไกการทำงานของเครือข่าย

๒.๑.๒.๑ ธรรมชาติของเครือข่าย

เครือข่ายเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติปรากฏการณ์หนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับสิ่งต่าง ๆ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน มีการดำรงอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นข่ายใยแห่งความสัมพันธ์ มีความเป็นอิสระต่อกัน และไม่มีตัวตนที่แท้จริง กล่าวคือ สิ่งต่างๆ เป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงขยายผลและเติบโตอย่างต่อเนื่อง สามารถปรับเปลี่ยนรูปร่าง รูปทรงและเปลี่ยนพลังงานเพื่อการเข้าสู่สภาวะที่เหมาะสมโดยการรวมกันเป็นกลุ่มของเครือข่าย ถ้าวัดได้ว่าเป็นระบบ ภายในระบบนั้นตามธรรมชาติแล้วจะเป็นระบบเปิด โดยเครือข่ายมีการดำรงอยู่และมีความสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง ระบบเหล่านี้โดยภาพรวมแล้วจะมีลักษณะที่ไร้ระเบียบ แต่ในความไม่มีระเบียบนั้นจะก่อให้เกิดการมีระเบียบขึ้น เพราะนอกจากจะมีความไร้ระเบียบแล้ว ระบบยังประกอบด้วยความเป็นองค์กรจัดการตัวเอง นอกจากนี้ เครือข่ายเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มีหลากหลายมิติ ทั้งมิติทางชีวิตเพราะสิ่งมีชีวิตมี

ความเชื่อมโยงถึงกันและกัน มิติทางสังคม เพราะมนุษย์สร้างเครือข่ายทางสังคมขึ้นโดยธรรมชาติ และกิจกรรมต่าง ๆ มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายธรรมชาติ ซึ่งภายในเครือข่ายมีพลังหรือศักยภาพแฝง^{๑๘}

๒.๑.๒.๒ ความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบของเครือข่าย

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น) ได้อธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบของเครือข่ายไว้ว่า เครือข่ายเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบ เนื่องจากการดำรงอยู่และทำหน้าที่ของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาตินั้น มีลักษณะเป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบที่มีต่อกัน ซึ่งเป็นปฏิกริยาสัมพันธ์ที่มีความเคลื่อนไหวไปมาระหว่างสิ่งต่าง ๆ แล้วสร้างกระบวนการที่ต่อเนื่องจนเกิดเป็นเครือข่าย และระบบที่ผูกพันหรือเป็นองค์รวมที่ผสมผสานสิ่งเหล่านั้นเข้าเป็นหนึ่งเดียว มีคุณสมบัติที่ไม่อาจลดส่วนจนเหลือเพียงคุณสมบัติของหน่วยย่อยได้อีก แล้วรวมกันเข้าเป็นระบบระบบต่าง ๆ เหล่านี้จะมีการทับซ้อนกันเป็นชั้น ๆ และเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกันแบบสัมพันธ์กับบริบท (Context) และการจัดการความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ จนเป็นกระบวนการที่เริ่มตั้งแต่ระดับเหตุการณ์ที่สามารถมองเห็นในชีวิตจริง ระดับแบบแผนของพฤติกรรมอันเป็นรูปแบบที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์นั้น ๆ ระดับโครงสร้างที่ทำให้เกิดแบบแผนของพฤติกรรมและระดับภาพจำลองความคิดหรือวิถีคิดที่ทำให้เกิดโครงสร้างหรือพฤติกรรม ซึ่งจะเห็นได้ทั่วไปในระบบธรรมชาติและหน่วยชีวิตทุกหน่วย โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ต้องอาศัยความยืดหยุ่นและการยอมรับจากฝ่ายต่าง ๆ เช่น เครือข่ายประชาสังคม ประกอบด้วยบุคคลที่หลากหลายอาชีพ หลายสถานภาพหลากหลายความคิดเห็น หลากหลายอายุมาทำงานร่วมกัน ความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบนี้แสดงถึงปฏิกริยาสัมพันธ์หรือกระบวนการสร้างภาระหน้าที่ต่อกัน เพื่อให้การดำรงอยู่ของสิ่งนั้นมีความเคลื่อนไหวและมั่นคง ดังนั้นเครือข่ายจึงเป็นความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบที่เชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกันโดยไม่ละทิ้งสาเหตุ ผลลัพธ์ และบริบทที่เกี่ยวข้อง เป็นการมององค์รวมและเป็นระบบเปิดที่สามารถจะเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น ๆ อย่างต่อเนื่องและเป็นกระบวนการที่หาหน้าที่ระหว่างกันหรือการมีปฏิกริยาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องนั่นเอง^{๑๙}

๒.๑.๒.๓ ความสัมพันธ์ของเครือข่ายในทางสังคมวิทยา

นักสังคมวิทยาจัดเครือข่ายเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบหนึ่ง (Social Relationship) ที่แตกต่างไปจากกลุ่มสังคม (Social Group) คือ กลุ่มสังคมจะมีขอบเขตที่ชัดเจน โดยรู้ว่าใครเป็นและไม่เป็นสมาชิก มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง มีความเป็นรูปธรรมที่มองเห็นได้ แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขตการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก มีทั้ง

^{๑๘} อ่างแล้ว, พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น), การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา, หน้า ๑๓-๑๗.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๗.

ที่มองเห็นเป็นรูปธรรมและไม่เป็นรูปธรรม ไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว อาจจะมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาหาหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละบุคคลแต่ละกลุ่ม แต่ละองค์กรต่างสามารถเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้เท่าเทียมกัน รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนมากกว่ากลุ่มและองค์กร เพราะเป็นความสัมพันธ์ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว กลุ่ม องค์กร ชุมชน สังคม ประเทศไปจนถึงระดับโลก^{๒๐}

นอกจากนี้การรวมกันเป็นเครือข่ายจึงเป็นการสร้างพลังในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาหรือสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของสังคมจากสังคมเดิมที่เป็นสังคมแบบใช้อำนาจไปเป็นสังคมเรียนรู้ (Learning Society) ซึ่งเครือข่ายของสังคมเรียนรู้มีลักษณะที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ไม่นิยมการใช้อำนาจ^{๒๑}

อย่างไรก็ตาม พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน)^{๒๒} ได้ขยายความเห็นเพิ่มเติมว่า ความสัมพันธ์ของเครือข่ายในทางสังคมวิทยา หรือเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์นั้น มีความสลับซับซ้อนทั้งกระบวนการความสัมพันธ์ในเชิงการแข่งขัน การขัดแย้ง การต่อสู้การพึ่งพาอาศัยกันและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยมีขนาดและรูปแบบความสัมพันธ์ที่แตกต่างและหลากหลาย ซึ่งจะปรากฏอยู่ในรูปแบบของความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความสัมพันธ์ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม

เป็นแนวความคิดพื้นฐานของการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายทางสังคม ที่เกิดขึ้นจากการยอมรับในค่านิยมและความหมายที่นำไปสู่การจัดการชุมชนและเครือข่าย ในลักษณะของความเกื้อกูลและการไว้วางใจซึ่งก่อให้เกิดระเบียบ แบบแผนและการพัฒนาที่ต่อเนื่องหรือเป็นทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่จะนำไปสู่การจัดการและการขยายขอบเขตของเครือข่ายให้ขยายออกไป

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

เป็นความไม่เท่าเทียมของการให้และการรับในสังคมมนุษย์ คนในสังคมมีผู้ให้น้อยกว่าผู้รับ แต่มีอิทธิพลมากกว่า หรือมีการครอบงำและแข่งขันมากกว่าการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันในเชิงผลประโยชน์ ต่างตอบแทนระหว่างผู้ให้กับผู้รับ ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับ

^{๒๐} สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน, เอกสารแนวคิดแนวทางและกรณีตัวอย่างการดำเนินงานศูนย์ประสานของเครือข่ายองค์กรชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: เอ ที เอ็น โปรดักชั่น), ๒๕๔๗), หน้า ๑.

^{๒๑} ปรีชาติ วลัยเสถียร และคนอื่น ๆ, กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๕๑), หน้า ๓๐๔-๓๐๕.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐-๒๘.

ผู้ได้รับการอุปถัมภ์ เป็นต้น หรือการเกิดความสัมพันธ์เกี่ยวกับสิทธิและอำนาจที่มีการครอบงำและการกอบโกยผลประโยชน์ระหว่างผู้ที่มีอำนาจปกครองกับผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง

๒.๑.๒.๔ ความสัมพันธ์ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้

ความรู้และปัญญาเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาชุมชนและสังคม กระบวนการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมในการเรียนรู้ของชุมชนและสังคม คือ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในรูปของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิก เพราะจะนำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่ วิธีการใหม่และปัญญาในการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม ความเป็นมิตรภาพ ความเป็นหุ้นส่วนแห่งความสำเร็จและการพึ่งพาอาศัยกันและกัน เป็นวิธีการทำงานที่ทุกฝ่ายร่วมมือกัน ภายใต้การเรียนรู้ที่เป็นอิสระจากการครอบงำในเชิงอำนาจและความอ่อนล้าทางวัฒนธรรม^{๒๓} มีความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า แนวคิดของเครือข่ายในทางสังคม

วิทยา ได้ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกเครือข่าย โดยมีแนวคิดที่สำคัญ ๓ ประการ ดังนี้

๑. ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน (Transactional Content) สิ่งที่น่าสนใจแลกเปลี่ยนในความสัมพันธ์ทางสังคม คือ สิ่งของและน้ำใจที่มีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างบุคคลในการแสดงบทบาทแต่ละบทบาท

๒. ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะการแลกเปลี่ยน (Directional Flow) การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างบุคคล อาจมีลักษณะของการให้และการรับที่สมดุลกัน หรือให้มากกว่ารับ หรือรับมากกว่าให้ ลักษณะการให้และการรับเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าคุณค่าแต่ละคนให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ที่มีต่ออีกบุคคลหนึ่งอย่างไร๓. ความถี่และระยะเวลาของความสัมพันธ์ (Frequency and Duration of Relation Ship) หมายถึง จำนวนครั้งที่พบปะหรือไปมาหาสู่กันและระยะเวลาที่รู้จักกัน การได้พบปะกันบ่อยครั้งและรู้จักกันมาเป็นเวลานาน จะช่วยให้คนรู้สึกผูกพันกันมาก ระยะเวลาจึงเป็นเครื่องชี้ถึงคุณภาพที่ดีของความสัมพันธ์ เพราะช่วยให้รู้ว่าคนได้ทุ่มเทเวลาให้กับความสัมพันธ์มากน้อยเพียงใด

โดยสรุป ความสัมพันธ์ของเครือข่ายในทางสังคมวิทยาเป็นแนวคิดและกระบวนการเกี่ยวกับการจัดระบบของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มคน องค์กรและสมาชิกของเครือข่ายในระดับต่าง ๆ ให้เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน บนพื้นฐานที่สำคัญคือ การประสานงานกัน การยอมรับในศักดิ์ศรีกันและกันการมีสถานภาพและบทบาทที่เสมอภาคหรือทัดเทียมกัน การมีอิสระต่อกัน แต่มีความพร้อมที่จะดำเนินงานร่วมกัน สนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

^{๒๓}ปาน กิมปี, “การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน”, รายงานการวิจัย, สาขาวิชาพัฒนศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๗.

๒.๑.๒.๕ แนวความคิดเกี่ยวกับธุรกิจของเครือข่าย

เสรี พงศ์พิศ^{๒๔} อธิบายเกี่ยวกับเครือข่ายว่า ได้รับความนิยมและแพร่หลายในภาคธุรกิจเมื่อประมาณ ปี ๑๙๗๐ เครือข่ายเป็นเครื่องผูกมัดทางสังคมระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องในระดับปัจเจกบุคคล และระดับองค์กรตามกฎหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนการไหลเวียนของทรัพยากร ข้อมูลข่าวสารและเอื้อประโยชน์กันและกัน เครือข่ายทางธุรกิจจึงเกิดขึ้นมากมายหลายรูปแบบ เครือข่ายจะดำรงอยู่ได้ต่อเนื่องยาวนานเพียงใด ขึ้นอยู่กับพันธะผูกพันของหุ้นส่วนภาคี ซึ่งเชื่อมโยงกับปัจจัยทางวัฒนธรรมทางสังคมและทางการเมือง เครือข่ายทางธุรกิจจึงเป็นกระบวนการสร้างและจัดความสัมพันธ์อันเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์อันกว้างใหญ่ ทั้งระหว่างบุคคลและระหว่างองค์กร ซึ่งรวมทั้งคนทุกคนที่ทำงานร่วมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยต่าง ๆ ฝ่ายต่าง ๆ ทีมต่าง ๆ หน้าที่ต่าง ๆ สำนักงานต่าง ๆ ส่วนย่อยต่าง ๆ และรวมถึงความสัมพันธ์กับภายนอก ความสัมพันธ์กับลูกค้า ผู้จัดหาสินค้า คู่แข่ง นักลงทุนและกับชุมชนต่าง ๆ ในอดีตปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับธุรกิจคือ ทักษะทางเทคนิคต่างๆ แต่ ปัจจุบันเครือข่ายคือหัวใจของธุรกิจ องค์กรธุรกิจเดิมนั้นมีลักษณะเป็นลำดับชั้น (Hierarchical) คือ แบ่งอำนาจตามตำแหน่งหน้าที่ ตั้งแต่สูงสุดลงมาถึงล่างสุด แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นองค์กรเครือข่ายที่ไม่มีขอบเขตหรือกาแพงมาขวางกั้นผู้คนในระดับต่าง ๆ อีกต่อไป ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วย ฝ่าย กองภายในหน่วยงานเองและกับหน่วยงานภายนอก วิธีการบริหารแบบ เดิมไม่สามารถใช้ในองค์กรใหม่ที่เป็นองค์กรแบบเครือข่ายได้อีกต่อไป ในปี ค.ศ. ๑๙๙๐ เป็นต้นมา นักธุรกิจที่มีประสิทธิภาพคือผู้ที่สร้างแรงบันดาลใจ เป็นผู้ฝึกสอนและเป็นผู้สร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี ธุรกิจยุคเก่ากับธุรกิจยุคใหม่มีกระบวนการที่ต่างกัน ทำให้มีวิธีคิด วิธีปฏิบัติและวิธีให้คุณค่าที่แตกต่างกัน ปรัชญาพื้นฐานของธุรกิจแบบเก่าเป็นปรัชญาว่าด้วยการควบคุม (Control) แต่ปรัชญาของธุรกิจเครือข่ายเป็นปรัชญาที่ว่าด้วยการเสริมศักยภาพคนให้เข้มแข็ง การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนจึงสำคัญมากที่สุด โดยเชื่อว่า การทำงานเป็นเรื่องของธรรมชาติ คนต้องการทำงานที่มีความหมายและมีผลตอบแทน คนสามารถพัฒนาและควบคุมตนเองได้ โดยไม่จำเป็นต้องใช้วิธีการควบคุมจากภายนอก ดังนั้นหน้าที่ของผู้จัดการจึง ได้แก่ การสร้างบรรยากาศสิ่งแวดล้อมและบริบทการทำงานที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของทุกคนที่เกี่ยวข้อง ให้ทุกคนได้พัฒนาและแสดงศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง จัดกระบวนการที่ทำให้เกิดการสร้างเสริมศักยภาพในหลายๆ ทาง และมีรูปแบบความสัมพันธ์แบบเครือข่าย

เสรี พงศ์พิศ กล่าวว่า ความหมายเครือข่าย คือ ขบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการ

^{๒๔}อ้างแล้ว, ปาน กิมปี, “การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน, หน้า ๓๔-๔๑.

บางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินการบางอย่างโดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน หรืออีกความหมายหนึ่ง คือ วัฒนธรรม องค์กร เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่ทำให้มีการจัดความสัมพันธ์ภายในองค์กรหนึ่ง ระหว่างคนในองค์กรและระหว่างองค์กรนั้นกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการเปลี่ยนแปลงจากการจัดการแบบลำดับชั้น (Hierarchical) มาเป็นการสร้างเครือข่าย (Networking) วัฒนธรรมองค์กรที่มีกระบวนทัศน์จะไม่เน้นการใช้อำนาจในการบริหารจัดการ แต่เน้นการจัดความสัมพันธ์ใหม่ การสร้างบรรยากาศทำงานที่ดี สร้างแรงบันดาลใจให้ทุกคนอยากทำงานและทลายกำแพงกันระหว่างกองฝ่าย โครงการต่างๆ ในองค์กรนั้น เกิดเป็นความร่วมมือเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีและทำงานแบบประสานพลัง (synergy)

๒.๑.๒.๖ กลไกการทำงานของเครือข่าย

สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน^{๒๕} ได้สรุปกลไกการทำงานของเครือข่ายไว้ว่า สิ่งต่างๆ ที่อยู่ในระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ เรียกว่า จุด(Node) ถ้าหากมีการเชื่อมโยงระหว่างจุดต่างๆ ความสัมพันธ์ของจุดเหล่านี้ คือ เครือข่ายในปัจจุบันความสัมพันธ์ของเครือข่ายมักอยู่ในลักษณะของความเป็นโครงข่าย (Net) และเครือข่าย (Networks) กล่าวคือ โครงข่ายประกอบด้วยเครือข่ายหลายเครือข่าย การทำงานของเครือข่ายต่าง ๆ ในโครงข่ายหนึ่งหรือหลายโครงข่ายเป็นการทำงานแบบจัดการตนเอง จัดระเบียบกันเอง ความสลับซับซ้อนประเภทและความสัมพันธ์ของเครือข่ายจะขึ้นอยู่กับความเป็นมาของสังคมแต่ละแห่งเป็นสำคัญ โดยความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบนั้นมีส่วนสำคัญ ๖ ส่วนดังนี้

- ๑) ส่วนที่เป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลาง ซึ่งมีความเป็นศูนย์กลางของการเชื่อมประสานสูง (Hub)
 - ๒) ส่วนที่เป็นอาณาบริเวณที่มีการเชื่อมโยงติดต่อเข้าสู่แกนกลางเพียงด้านเดียว โดยส่วนที่เป็นแกนกลางออกไปไม่ได้หรือมีความสามารถที่จะเข้าอาณาบริเวณนั้นน้อย (In-Continent)
 - ๓) ส่วนที่เป็นอาณาบริเวณที่มีการเชื่อมโยงติดต่อกับแกนกลาง โดยแกนกลางออกไปได้แต่ไม่มีทางกลับเข้าหรือมีการติดต่อไหลเวียนกลับเข้าได้ยากหรือน้อยมาก (Out-Continent)
 - ๔) ส่วนที่เป็นกิ่งหรือกิ่งแยกออกจากอาณาบริเวณใหญ่ มี ๒ อาณาบริเวณ (Tendril)
 - ๕) ส่วนที่เป็นเกาะอยู่โดดเดี่ยวแยกออกจากอาณาบริเวณใหญ่ มีการติดต่อสัมพันธ์ภายในเกาะสูง แต่ไม่มีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกหรือมีการติดต่อสัมพันธ์น้อย
 - ๖) ส่วนที่เป็นท่อหรือทางเชื่อม (Tube) ซึ่งเป็นทางเชื่อมระหว่างบริเวณใหญ่
- นอกจากนี้ภายในเครือข่ายจุดเชื่อม (Nodes) จะมีบุคคลทำงานอยู่ ๓ ประเภท ดังนี้

^{๒๕} อ่างแล้ว, สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน, เอกสารแนวคิดแนวทางและกรณีตัวอย่างการดำเนินงานศูนย์ประสานของเครือข่ายองค์กรชุมชน, หน้า ๑-๕.

๑) บุคคลหรือองค์กรหรือสถาบันที่เป็นจุดเชื่อมการพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่สำคัญ(Hubs) มีลักษณะเหมือนเป็นศูนย์กลางของกลุ่มดาว บางครั้งมีการเชื่อมโยงจากศูนย์กลางถึง ๑๐ หรือ ๑๒ สาย หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นแกนกลางของการเชื่อมโยงเครือข่าย

๒) บุคคลผู้หว่านเพาะความสัมพันธ์กับคนในองค์กรหรือในชุมชนหรือในระดับชาติ ไว้มาก (Pulse Taker) จนทำให้สามารถตรวจสอบสุขภาพหรือทิศทางของกลุ่มคน องค์กร ชุมชน ชาติได้มีลักษณะเหมือนเป็นผู้จับชีพจร มักซ่อนตัวเอง ไม่ชอบเปิดเผยตัว

๓) ผู้ควบคุมข้อมูลข่าวสาร (Gate Keeper) เป็นผู้ทำหน้าที่ก้าวกับควบคุมการไหลเวียนการติดต่อสัมพันธ์กันในบางจุด โดยเฉพาะจุดยุทธศาสตร์ของเครือข่าย องค์กรหรือชุมชน

ดังนั้นบุคคลหรือองค์กรหรือสถาบันที่เป็นแกนกลางในการเชื่อมโยงเครือข่าย ก็เป็นจุดเชื่อมประเภทหนึ่ง แต่เป็นจุดเชื่อมที่มีสายใยเชื่อมโยงมาก มีลักษณะเป็นชุมสายแห่งการติดต่อสัมพันธ์การจัดการจุดเชื่อม (Nodal Governance) จึงมีหลายประการ โดยจะต้องพิจารณาถึงอาณาบริเวณของกิจการที่เป็นชุมสายและเป็นจุดเชื่อมย่อยต่าง ๆ ภายในโครงข่ายและเครือข่ายเป็นสำคัญ

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์^{๒๖} ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การรวมตัวเป็นเครือข่ายในลักษณะของการสนับสนุนซึ่งกันและกัน จะทำให้เกิดการผนึกพลังหรือศักยภาพแบบทวีคูณ(Synergy) คือ $(๑+๑ > ๒)$ หรือ $๑+๑$ ได้ผลรวมมากกว่า ๒ เสมอ ไม่ใช่ทวีบวก ดังนั้นผลลัพธ์ที่ได้จากการทำงานเป็นเครือข่าย จึงดีกว่าการนำผลลัพธ์ของต่างคนต่างทำแล้วนำมารวมกันอย่างชัดเจน

๒.๑.๓ การสร้างเครือข่าย (Networking)^{๒๗}

เครือข่าย (Network) คือ การเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่สมัครใจ ที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในเครือข่าย ด้วยความเป็นอิสระ เท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทร ซึ่งกันและกัน ประเด็นสำคัญของนิยามข้างต้น คือ

๑. ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ

๒. กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน

๓. การเป็นสมาชิก เครือข่ายต้องไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ

^{๒๖}วิชิต สุรัตน์เรืองชัย และคณะ, อ่างใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ๒๕๔๓, หน้า ๓๔, โครงการวิจัย และพัฒนาการส่งเสริมนวัตกรรมเครือข่ายการเรียนรู้ของครูและบุคลากรทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ระยะที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๒), หน้า ๙.

^{๒๗}งานส่งเสริมเครือข่าย, องค์กรประกอบของเครือข่าย, การพัฒนาเครือข่ายสู่ความยั่งยืน, กองส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์, แหล่งที่มา: <http://oppn.opp.go.th/research๐๑.php>

การเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่าย ไม่ได้หมายถึงการจัดการให้คนมานั่ง “รวมกัน” เพื่อพูดคุยสนทนากันเฉยๆโดยไม่ได้ “รวมกัน” ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด เปรียบเหมือนการเอาก้อนอิฐมากองรวมกัน ย่อมไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด การเชื่อมโยงเข้าหากันจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเอาอิฐแต่ละก้อนมา ก่อกันเป็นกำแพงโดยการประสานอิฐแต่ละก้อนเข้ากันอย่างเป็นระบบ... และก็ไม่ใช่เป็นแค่การ รวมกลุ่มของสมาชิกที่มีความสนใจร่วมกันเพียงเพื่อพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเท่านั้น แต่จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันด้วย... และไม่ใช่การรวบรวมรายชื่อบุคคลที่มีความสนใจเหมือนกันไว้ในมือเพื่อสะดวกแก่การติดต่อ ... การ มอบหมายให้สมาชิกแต่ละคนหาสมาชิกเพิ่มขึ้น ยิ่งได้รายชื่อมากก็ยิ่งทำให้เครือข่ายใหญ่ขึ้น การ กระทำเช่นนี้เปรียบเสมือนการขยายถุงใส่อิฐให้โตขึ้นเพื่อจะได้บรรจุอิฐได้มากขึ้น แต่กองอิฐในถุงก็ยังไม่ ว่างระเกะระกะขาดการเชื่อมโยงประสานกันอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น การสร้างเครือข่ายต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกดำเนิน กิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจตามความ จำเป็น เมื่อภารกิจบรรลุเป้าหมายแล้ว เครือข่ายก็อาจยุบสลายไป แต่ถ้ามีความจำเป็นหรือมีภารกิจใหม่ อาจกลับมารวมตัวกันได้ใหม่ หรือจะเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องระยะยาวก็ได้

การรวมตัวเป็นเครือข่ายในลักษณะการแลกเปลี่ยน ต้องสกัดเอาส่วนดีหรือ จุดแข็งของ แต่ละฝ่ายมาเรียนรู้และสนับสนุนกันและกัน เป็นการผนึกกำลัง (synergy) ในลักษณะที่มากกว่า $1+1 = 2$ แต่ต้องเป็น $1+1 > 2$ เรียกว่าเป็น “พลังทวีคูณ” ผลลัพธ์ที่ได้จากการทำงานเป็นเครือข่ายต้อง ดีกว่าผลรวมที่เกิดจากการปล่อยให้ต่างคนต่างทำแล้วนำผลลัพธ์ของแต่ละคนมารวมกัน

๒.๑.๓.๑ องค์ประกอบของเครือข่าย ^{๒๘}

เครือข่ายเทียม (Pseudo network) หมายถึงเครือข่ายชนิดที่เราหลงผิดคิดว่าเป็น เครือข่าย แต่แท้จริงแล้วเป็นแค่การชุมนุมพบปะสังสรรค์ระหว่างสมาชิก โดยที่ต่างคนต่างก็ไม่ได้มี เป้าหมายร่วมกัน และไม่ได้ตั้งใจที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการรวมกลุ่มแบบเฮโลสาระพา หรือ รวมกันตามกระแสนิยมที่ไม่มีวัตถุประสงค์ชัดเจน ลักษณะของเครือข่ายลวงจะไม่มีประสานต่อระหว่าง สมาชิก ดังนั้น การทำความเข้าใจกับองค์ประกอบของเครือข่ายจึงมีความสำคัญ เพื่อช่วยให้สมาชิก สามารถสร้างเครือข่ายแทนการสร้างเครือข่ายเทียม

เครือข่ายแท้ มีองค์ประกอบสำคัญอยู่อย่างน้อย ๗ อย่างด้วยกัน คือ

๑. มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน (common perception)
๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)

^{๒๘} ธนา ประมุขกุล, เครือข่าย, วารสารส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม, ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๓ กค-กย ๒๕๔๔.

๓. มีความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)
๔. การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)
๕. มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)
๖. มีการเกี่ยวพันพึ่งพากัน (interdependent)
๗. มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

๑) มีการรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน (common perception)

สมาชิกในเครือข่าย ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้ามาร่วมกันเป็นเครือข่าย อาทิเช่น มีความเข้าใจในตัวปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ประสบกับปัญหาอย่างเดียวกันหรือต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือลดความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น

การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าเริ่มต้นด้วยการรับรู้ที่ต่างกัน มีมุมมองหรือแนวคิดที่ไม่เหมือนกันแล้ว จะประสานงานและขอความร่วมมือยาก เพราะแต่ละคนจะติดอยู่ในกรอบความคิดของตัวเอง มองปัญหาหรือความต้องการไปคนละทิศละทาง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายจะมีความเห็นที่ต่างกันไม่ได้ เพราะมุมมองที่แตกต่างช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ ในการทำงาน แต่ความแตกต่างนั้นต้องอยู่ในส่วนของกระบวนการ (process) ภายใต้การรับรู้ถึงปัญหาที่สมาชิกทุกคนยอมรับแล้ว มิฉะนั้นความเห็นที่ต่างกันจะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

๒) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)

วิสัยทัศน์ร่วมกัน หมายถึงการที่สมาชิกมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตที่เป็นภาพเดียวกัน มีการรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายที่จะเดินทางไปด้วยกันการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลัง มีความเป็นเอกภาพ และช่วยผ่อนคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกต่างกันในทางตรงกันข้าม ถ้าวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของสมาชิกบางกลุ่มขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มนั้นก็จะเริ่มแตกต่างจากแนวปฏิบัติที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้น แม้ว่าจะต้องเสียเวลามากกับความพยายามในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน แต่ก็จำเป็นจะต้องทำให้เกิดขึ้น หรือถ้าสมาชิกมีวิสัยทัศน์ส่วนตัวอยู่แล้ว ก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายให้มากที่สุดแม้จะไม่ซ้อนทับกันแบบสนิทจนเป็นภาพเดียวกัน แต่อย่างน้อยก็ควรสอดรับไปในทิศทางเดียวกัน

๓) มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)

คำว่าผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ไม่ใช่ตัวเงิน เป็นความต้องการ (need) ของมนุษย์ในเชิงปัจเจก (อ่านเรื่องแรงจูงใจในตอนท้าย) อาทิเช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับ โอกาสในความก้าวหน้า ความสุข ความพึงพอใจ ฯลฯ

สมาชิกของเครือข่ายเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดาที่ต่างก็มีความต้องการเป็นของตัวเอง (human needs) ถ้าการเข้าร่วมในเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อความต้องการของเขาหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ก็จะเป็นแรงจูงใจให้เขามีสวนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น

ดังนั้น ในการที่จะดึงใครสักคนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเครือข่าย จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม ถ้าจะให้ดีต้องพิจารณาล่วงหน้าก่อนที่เขาจะร้องขอ ลักษณะของผลประโยชน์ที่สมาชิกแต่ละคนจะได้รับอาจแตกต่างกัน แต่ควรต้องให้ทุกคนและต้องเพียงพอที่จะเป็นแรงจูงใจให้เขาเข้ามามีส่วนร่วมในทางปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่เป็นเข้ามาเป็นเพียงไม้ประดับ เนื่องจากมีตำแหน่งในเครือข่าย แต่ไม่ได้ร่วมปฏิบัติภารกิจ เมื่อใดก็ตามที่สมาชิกเห็นว่าเขาเสียประโยชน์มากกว่าได้ หรือเมื่อเขาได้ในสิ่งที่ต้องการเพียงพอแล้ว สมาชิกเหล่านั้นก็จะออกจากเครือข่ายไปในที่สุด

๔) การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน (partner)” ของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) คือความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical relationship) ในลักษณะเจ้านายลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายโดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่นๆ เข้ามาประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายมาก

๕) มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary Relationship)

องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็สร้างความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทำให้ได้ผลลัพธ์เพิ่มขึ้นในลักษณะพลังทวีคูณ ($๑+๑ > ๒$) มากกว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต่างคนต่างอยู่

๖) การเกี่ยวพันซึ่งกัน (Interdependence)

เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน การที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสถานะจำกัดทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่ายจำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน ระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่นจำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่หากเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่

ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของเครือข่ายการเกี่ยวพันกัน
ลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

๓) มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน (Interaction)

หากสมาชิกในเครือข่ายไม่มีการปฏิสัมพันธ์กันแล้ว ก็ไม่ต่างอะไรกับก้อนหินแต่ละก้อนที่
รวมกันอยู่ในถ้ำ แต่ละก้อนก็อยู่ในถ้ำอย่างเป็นอิสระ ดังนั้นสมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกัน
เพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทาง การเขียน การพบปะพูดคุย การ
แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาด้วยกัน โดยที่ผลของการ
ปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย

ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน(reciprocal exchange)
มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว (unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมาก
เท่าใดก็จะเกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้การเชื่อมโยงแน่นแฟ้นมากขึ้น มีการเรียนรู้
ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย

องค์ประกอบข้างต้นไม่เพียงแต่จะเป็นประโยชน์ในการนำไปช่วยจำแนกระหว่างเครือข่าย
แท้ กับเครือข่ายเทียมเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่จะมีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ
เครือข่ายด้วย

๒.๑.๓.๒ การก่อเกิดของเครือข่าย

เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้น หรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการต่างกัน แบ่งชนิด
ของเครือข่ายออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑) เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ

เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกันหรือประสบกับ
สภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน เข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ ร่วมกัน
แสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายใน
ตัวสมาชิกเอง (ฉันทะ) เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดขึ้นในพื้นที่ อาศัยความเป็นเครือญาติ เป็นคนในชุมชน
หรือมาจากภูมิลำเนาเดียวกันที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดยจัดตั้ง
เป็นชมรมที่มีกิจกรรมร่วมกันก่อน เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจึงขยายพื้นที่ดำเนินการออกไป หรือมีการ
ขยายเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ ของกลุ่มมากขึ้น ในที่สุดก็พัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายเพื่อให้ครอบคลุมต่อ
ความต้องการของสมาชิกได้กว้างขวางขึ้น

เครือข่ายประเภทนี้ มักใช้เวลาก่อร่างสร้างตัวที่ยาวนาน แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว มักจะเข้มแข็ง
ยั่งยืน และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้น

๒) เครือข่ายจัดตั้ง

เครือข่ายจัดตั้งมักจะมี ความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐเป็นส่วน ใหญ่ การจัดตั้งอยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดงานที่เป็นรูปธรรมโดยเร็ว และ ส่วนมากภาคีหรือสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ได้อาศัยพื้นฐาน ความต้องการ ความคิด ความเข้าใจ หรือมุมมองในการจัดตั้งเครือข่ายที่ตรงกันมาก่อนที่จะเข้ามารวมตัวกัน เป็นการทำงานเฉพาะกิจ ชั่วคราวที่ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปไปในที่สุด เว้นแต่ว่าเครือข่ายจะได้รับการชี้แนะที่ดี ดำเนินงานเป็นขั้นตอนจนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เกิดเป็นความผูกพันระหว่างสมาชิกจน นำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มสมาชิกจะยังคงรักษาสถานภาพของ เครือข่ายไว้ได้ แต่มีแนวโน้มที่จะลดขนาดของเครือข่ายลงเมื่อเปรียบเทียบกับระยะก่อตั้ง

๓) เครือข่ายวิวัฒนาการ

เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรก และไม่ได้เกิดจากการจัดตั้ง โดยตรงแต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์ กว้างๆ ในการสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เฉพาะที่ ชัดเจนนัก หรืออีกลักษณะหนึ่งคือถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟัง หรือ การไปได้เห็นการดำเนินงานของเครือข่ายอื่นๆ มา แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธสัญญา เป็นเครือข่ายช่วยเหลือและพัฒนาตนเอง เครือข่ายที่ว่านี้แม้จะไม่ได้เกิดจากแรงกระตุ้นภายในโดยตรง ตั้งแต่แรกแต่ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อได้รับการกระตุ้นและสนับสนุน ก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งทำนองเดียวกันกับเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดย ธรรมชาติเครือข่ายในลักษณะนี้พบเห็นอยู่มากมาย เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนสร้าง เสริมสุขภาพ เป็นต้น

๒.๑.๓.๓ ปรัชญาการสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายต้องคำนึงถึงเสมอว่า “เครือข่าย” เป็นกระบวนการพัฒนาความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ การนำเครือข่ายต้องมี LINK หมายถึง “การเชื่อมโยง”

L – Learning การเรียนรู้

I – Investment การลงทุน

N – Nature การฟูมฟักบำรุง

G (K) – Give การรักษาสัมพันธ์ภาพ ซึ่งรวมกันเป็นคำว่า LINK หมายถึงการเชื่อมโยง

๒.๑.๓.๔ การสร้างเครือข่าย (Networking)

การสร้างเครือข่าย หมายถึงการทำให้มีการติดต่อ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวก ให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อน ที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการ คบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช้การสร้างระบบติดต่อด้วยการเผยแพร่

ข่าวสารแบบทางเดียว เช่นการส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อ แต่จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วย

๒.๑.๓.๔ ความจำเป็นที่ต้องมีเครือข่าย

การพัฒนางานหรือการแก้ปัญหาใดๆที่ใช้วิธีดำเนินงานในรูปแบบที่สืบทอดกันเป็น วัฒนธรรมภายในกลุ่มคน หน่วยงาน หรือองค์กรเดียวกัน จะมีลักษณะไม่ต่างจากการปิดประเทศที่ไม่ มีการติดต่อสื่อสารกับภายนอก การดำเนินงานภายใต้กรอบความคิดเดิม อาศัยข้อมูลข่าวสารที่ ไหลเวียนอยู่ภายใน ใช้ทรัพยากรหรือสิ่งอำนวยความสะดวกที่พอจะหาได้ใกล้มือ หรือถ้าจะออกแบบ ใหม่ก็ต้องใช้เวลานานมาก จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนางานอย่างยิ่งและไม่อาจแก้ปัญหาที่ซับซ้อนได้

การสร้าง “เครือข่าย” สามารถช่วยแก้ปัญหาข้างต้นได้ด้วยการเปิดโอกาสให้บุคคลและ องค์กรได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารรวมทั้งบทเรียนและประสบการณ์กับบุคคลหรือองค์กรที่อยู่นอก หน่วยงานของตน ลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน ให้ความร่วมมือและทำงานในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ ซึงกันและกัน เสมือนการเปิดประตูสู่โลกภายนอก

๒.๑.๓.๕ ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเครือข่าย เพื่อความยั่งยืน

๑. สมาชิกที่เข้าร่วม ต้องเข้าใจเป้าหมายในการรวมตัวกันว่าจะก่อให้เกิดความสำเร็จใน ภาพรวม

๒. สร้างการยอมรับในความแตกต่างระหว่างสมาชิก ยอมรับในรูปแบบและวัฒนธรรม องค์กรของสมาชิก

๓. มีกิจกรรมสม่ำเสมอและมากพอที่จะทำให้สมาชิกได้ทำงานร่วมกัน เป็นกิจกรรมที่ต้อง แน่ใจว่าทำได้ และกระจายงานได้ทั่วถึง ควรเลือกกิจกรรมที่ง่ายและมีแนวโน้มประสบผลสำเร็จ อย่า ทำกิจกรรมที่ยากโดยเฉพาะครั้งแรกๆ เพราะถ้าทำไม่สำเร็จอาจทำให้เครือข่ายที่เริ่มก่อตัวเกิดการแตก สลายได้

๔. จัดให้มีและกระตุ้นให้มีการสื่อสารระหว่างกันอย่างทั่วถึง และสม่ำเสมอ

๕. สนับสนุนสมาชิกทุกกลุ่ม และทุกด้านที่ต้องการความช่วยเหลือ เน้นการช่วยเหลือกลุ่ม สมาชิกที่ยังอ่อนแอให้สามารถช่วยตนเองได้

๖. สร้างความสัมพันธ์ของบุคลากรในเครือข่าย

๗. สนับสนุนให้สมาชิกได้พัฒนาอย่างเต็มกำลังตามศักยภาพและความชำนาญที่มีอยู่ โดยร่วมกันตั้งเป้าหมายในการพัฒนาให้กับสมาชิกแต่ละกลุ่ม ส่งผลให้สมาชิกแต่ละกลุ่มมี ความสามารถพิเศษเฉพาะด้าน เป็นพื้นฐานในการสร้างความหลากหลายและเข้มแข็งให้กับเครือข่าย

๘. สร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ระหว่างบุคลากรทุกระดับของสมาชิกในเครือข่ายใน ลักษณะความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน

๙. จัดกิจกรรมให้สมาชิกใหม่ของเครือข่าย เพื่อเชื่อมต่อกับคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ในการสืบทอดความเป็นเครือข่ายต่อไป

๑๐. จัดให้มีเวทีระหว่างคนทำงานเพื่อพัฒนาหรือแก้ปัญหาในการทำงานด้านต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน

๑๑. จัดให้มีช่องทางการทำงานร่วมกัน การสื่อสารที่ง่ายต่อการเข้าถึงที่ทันสมัยและเป็นปัจจุบัน เช่น สร้างระบบการส่งต่องาน และสร้างเว็บไซต์เพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายเข้าด้วยกัน

๒.๑.๓.๖ ผู้จัดการเครือข่าย

มีหน้าที่ในการดูแลรักษาเครือข่ายดังต่อไปนี้

๑. ช่วยสร้างแรงจูงใจและกระตุ้นสมาชิกรวมตัวกันทำงาน โดยมีกิจกรรมเป็นสื่อ เช่น การประชุมประจำปี การจัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูล การแก้ปัญหาร่วมกัน การวางแผนและดำเนินการจัดกิจกรรมใหม่

๒. สมาชิกแกนนำต้องเปิดโอกาสให้มีการสื่อสารระหว่างกัน ส่งข่าวผ่านจดหมาย ข่าวของเครือข่าย มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน เก็บรวบรวมข้อมูลและตั้งเป็นศูนย์ข้อมูลของเครือข่าย เพื่อให้สมาชิกเข้าถึง

๓. สร้างความรักความผูกพันและความไว้วางใจระหว่างคนในกลุ่มสมาชิก เริ่มจัดกิจกรรมง่ายๆ ที่มีโอกาสประสบความสำเร็จร่วมกันก่อน มีกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในกลุ่มสมาชิกเป็นประจำ จัดเวทีให้มีการพูดคุยกันโดยตรงไปตรงมาเมื่อเกิดปัญหาขัดแย้งระหว่างกลุ่มสมาชิก จัดกิจกรรมส่งต่องานที่เกี่ยวข้อง

๔. จัดให้มีกระบวนการตัดสินใจโดยให้สมาชิกทุกกลุ่มมีส่วนร่วมพยายามสร้างสภาพแวดล้อมให้มีการเสนอความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระ ไม่รวบอำนาจ ควรแบ่งกันเป็นผู้นำตามความถนัด ทำการรวบรวมข้อมูลจากสมาชิกทุกกลุ่มก่อนการตัดสินใจเพื่อทำให้เกิดการยอมรับและเต็มใจที่จะนำผลการตัดสินใจของเครือข่ายไปปฏิบัติ

๕. วางแผนในการประสานงานระหว่างสมาชิก และเชื่อมต่อกับเครือข่ายอื่นๆ จัดระบบการประสานงานให้คล่องตัวและทั่วถึง การประสานงานถือเป็นหน้าที่หลักของสมาชิกแกนนำ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการสนับสนุนทุกระดับให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

๒.๑.๓.๗ คุณสมบัติของกลุ่มสมาชิกแกนนำ

การพัฒนาสมาชิกแกนนำที่มีประสิทธิภาพ จะเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่กลุ่มสมาชิกเครือข่ายอื่นๆ เป็นที่ยอมรับและเชื่อถือจากคนภายนอก เป็นสิ่งจูงใจที่ทำให้คนภายนอกอยากเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายมากขึ้น สมาชิกแกนนำจะต้องมีการพัฒนาตัวเองเพื่อให้มีความเข้มแข็ง มีวุฒิภาวะสูง มีความเป็นทีม ประสิทธิภาพสูง มีการรวมตัวของสมาชิกในกลุ่มสูง มีการสื่อสารทั่วถึงและโปร่งใส มีความไว้วางใจระหว่างสมาชิก ใช้กระบวนการตัดสินใจแบบให้ทุกคนมีส่วนร่วม

เคารพความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการประสานงานระหว่างสมาชิกให้ครบถ้วนไม่ตกหล่นและเป็นเอกภาพประสานงานกับองค์กรภายนอกเครือข่ายได้เป็นอย่างดี

๒.๑.๓.๘ การรักษาเครือข่าย

ตราบใดที่ภารกิจเครือข่ายยังไม่สำเร็จย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องรักษาเครือข่ายไว้ระดับประคองให้เครือข่ายสามารถดำเนินการต่อไปได้ และบางกรณีหลังจากเครือข่ายได้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายแล้ว ก็จำเป็นต้องรักษาความสำเร็จของเครือข่ายไว้หลักการรักษาความสำเร็จของเครือข่ายมีดังนี้

๑. มีการจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินอย่างต่อเนื่อง
๒. มีการรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย
๓. กำหนดกลไกสร้างระบบจิตใจ
๔. จัดหาทรัพยากรสนับสนุนเพียงพอ
๕. ให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไข้ปัญหา
๖. มีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

๑. การจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

เครือข่ายจะก้าวไปสู่ช่วงชีวิตที่ถดถอยหากไม่มีกิจกรรมใดๆที่สมาชิกของเครือข่ายสามารถกระทำร่วมกัน ทั้งนี้เนื่องจาก เมื่อไม่มีกิจกรรมก็ไม่มีกลไกที่จะดึงสมาชิกเข้าหากัน สมาชิกของเครือข่ายก็จะไม่มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กัน เมื่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกลดลงก็ส่งผลให้เครือข่ายเริ่มอ่อนแอ สมาชิกจะเริ่มสงสัยในการคงอยู่ของเครือข่าย บางคนอาจพาลคิดไปว่าเครือข่ายล้มเลิกไปแล้ว

ความยั่งยืนของเครือข่ายจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อได้มีการจัดกิจกรรมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งกิจกรรมดังกล่าวกลายเป็นแบบแผน (pattern) ของการกระทำที่สมาชิกของเครือข่ายยอมรับโดยทั่วกัน ด้วยเหตุนี้ การที่จะรักษาเครือข่ายไว้ได้ต้องมีการกำหนดโครงสร้างและตารางกิจกรรมไว้ให้ชัดเจน ทั้งในแง่ของเวลา ความถี่ และต้องเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจเพียงพอที่จะดึงดูดสมาชิกให้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ไม่จำเป็นต้องเป็นกิจกรรมเดียวที่ใช้สำหรับสมาชิกทุกคน ในสำรวจดูความต้องการเฉพาะของสมาชิกในระดับย่อยลงไปในแต่ละคนและแต่ละกลุ่ม กล่าวคือควรจะมีกิจกรรมย่อยที่หลากหลายเพียงพอที่จะตอบสนองความสนใจของสมาชิกกลุ่มย่อยในเครือข่ายด้วย โดยที่กิจกรรมเหล่านี้ก็ยังต้องอยู่ในทิศทางที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายของเครือข่าย กิจกรรมเหล่านี้อาจจัดในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น การวางแผนงานร่วมกัน การพบปะเพื่อประเมินผลร่วมกันประจำทุกเดือน ฯลฯ หรือจัดในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น จัดกีฬาสนทนาการระหว่างสมาชิก จัดงานประเพณีท้องถิ่นร่วมกัน เป็นต้น ในกรณีที่เครือข่ายครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างขวางมาก กิจกรรมไม่ควรรวมศูนย์อยู่เฉพาะส่วนกลาง ควรกระจายจุดพบปะสังสรรค์หมุนเวียนกันไปเพื่อให้สมาชิกเข้าร่วมได้โดยสะดวก

๒. การรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย

สัมพันธภาพที่ดีเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในการรักษาเครือข่ายให้ยั่งยืนต่อไป ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นเสมือนน้ำมันที่คอยหล่อลื่นการทำงานร่วมกันให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น เมื่อใดที่สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกบาดหมางไม่เข้าใจกัน หรือเกิดความขัดแย้งระหว่างกันโดยหาข้อตกลงไม่ได้ สัมพันธภาพระหว่างสมาชิกก็จะเริ่มแตกกร้าว ซึ่งหากไม่มีการแก้ไขอย่างทันท่วงที ก็จะนำไปสู่ความเสื่อมถอยและความสิ้นสุดลงของเครือข่ายได้ ดังนั้น ควรมีการจัดกิจกรรมที่มีจุดประสงค์เพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกโดยเฉพาะ และควรจัดอย่างสม่ำเสมอไม่ใช่ว่าจัดในช่วงที่มีปัญหาเกิดขึ้นเท่านั้น

นอกจากนี้สมาชิกของเครือข่ายพึงตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาสัมพันธภาพ เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือความไม่เข้าใจกันที่อาจเกิดขึ้น สมาชิกควรแสดงความเป็นมิตรต่อกัน เมื่อเกิดความขัดแย้งต้องรีบแก้ไขและดำเนินการไกล่เกลี่ยให้เกิดความเข้าใจกันใหม่ นอกจากนี้ควรมีมาตรการป้องกันปัญหาก่อนที่จะเกิดความขัดแย้งระหว่างกัน เช่น ในการจัดโครงสร้างองค์กรควรแบ่งอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน และไม่ซ้ำซ้อน การกำหนดเป้าหมายการทำงานที่สมาชิกยอมรับร่วมกัน การจัดสรรทรัพยากรอย่างเพียงพอ การกำหนดผู้นำที่เหมาะสม การกำหนดกติกาอันเป็นที่ยอมรับร่วมกัน เป็นต้น

๓. การกำหนดกลไกสร้างระบบจูงใจ

สมาชิกจะยังเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายตราบเท่าที่ยังมีสิ่งจูงใจเพียงพอที่จะดึงดูดให้เข้าไปมีส่วนร่วม ดังนั้น จึงจำเป็นต้องกำหนดกลไกบางประการที่จะช่วยจูงใจให้สมาชิกเกิดความสนใจอยากเข้ามีส่วนร่วม ซึ่งตามทฤษฎีแรงจูงใจแล้ว ปัจเจกต่างก็มีสิ่งจูงใจที่ต่างกัน ดังนั้นควรทำการวิเคราะห์เพื่อบ่งชี้ถึงแรงจูงใจที่แตกต่างหลากหลายในแต่ละบุคคล แล้วทำการจัดกลุ่มของสิ่งจูงใจที่ใกล้เคียงกันออกเป็นกลุ่ม ๆ อาทิ ค่าตอบแทน เกียรติยศชื่อเสียง การยอมรับ ฯลฯ อันจะนำไปสู่มาตรการในการสร้างแรงจูงใจสำหรับบุคคลในแต่ละกลุ่มอย่างเฉพาะเจาะจง

ถ้าจำเป็นจะต้องให้ค่าตอบแทนเพื่อเป็นสิ่งจูงใจ ควรเป็นการแลกเปลี่ยนกับผลงานมากกว่าการให้ผลตอบแทนในลักษณะเหมาจ่าย กล่าวคือผู้ที่รับค่าตอบแทนต้องสร้างผลงานเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน โดยผลงานที่ได้ต้องสนับสนุนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการพัฒนาเครือข่าย และควรมีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรให้ชัดเจน เพื่อสร้างทักษะผูกพันระหว่างผู้รับทุนและผู้ให้ทุน การให้ค่าตอบแทนก็ไม่ควรให้ทั้งหมดในงวดเดียว ทั้งนี้เพื่อให้มีการปรับลดค่าตอบแทนได้หากผู้รับทุนไม่ดำเนินการตามสัญญา

ในกรณีที่ต้องการให้เกียรติยศและชื่อเสียงเป็นสิ่งจูงใจโดยเฉพาะในงานพัฒนาสังคมที่มักจะไม่มีค่าตอบแทนการดำเนินงาน จำเป็นต้องหาสิ่งจูงใจอื่นมาชดเชยสิ่งตอบแทนที่เป็นตัวเงิน ตามทฤษฎีของ Maslow ความต้องการการยกย่องจากผู้อื่น (esteem needs) ที่อยู่ในรูปของอำนาจ

เกียรติยศชื่อเสียง หรือสถานะทางสังคม เป็นสิ่งที่น่าสนใจได้ อาจทำเป็นรูป “สัญลักษณ์” บางอย่าง ที่สื่อถึงการได้รับเกียรติยศ การยกย่องและมีคุณค่าทางสังคม เช่น การประกาศเกียรติยศ เข็มเชิดชูเกียรติ โล่เกียรติยศ เป็นต้น โดยสัญลักษณ์เหล่านี้ต้องมีคุณค่าเพียงพอให้เขาปรารถนาอยากที่จะได้ และควรมีเกียรติยศหลายระดับที่จูงใจสมาชิกเครือข่ายให้ร่วมมือลงแรงเพื่อไต่เต้าไปสู่ระดับที่สูงขึ้นต่อไป ซึ่งจะช่วยให้เกิดความต่อเนื่อง และควรมีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่รายชื่อคนกลุ่มนี้อย่างกว้างขวาง

๔. การจัดหาทรัพยากรสนับสนุนอย่างเพียงพอ

หลายเครือข่ายต้องหยุดดำเนินการไป เนื่องจากขาดแคลนทรัพยากรสนับสนุนการดำเนินงานที่เพียงพอ ทั้งด้านวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ และบุคลากร ที่สำคัญคือเงินทุนในการดำเนินงานซึ่งเปรียบเสมือนเลือดที่ไหลเวียนหล่อเลี้ยงเครือข่ายให้สามารถดำเนินการต่อไปได้ เมื่อขาดเงินทุนเพียงพอที่จะจุนเจือ เครือข่ายอาจต้องปิดตัวลงในที่สุด หากได้รับการสนับสนุนจะต้องมีระบบตรวจสอบการใช้จ่ายอย่างรัดกุม และมีการรายงานผลเป็นระยะ หากการดำเนินงานไม่คืบหน้าอาจให้ระงับทุนได้

๕. การให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไขปัญหา

เครือข่ายอาจเกิดปัญหาระหว่างการดำเนินงานได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายที่เพิ่งเริ่มดำเนินการใหม่ๆ การมีที่ปรึกษาที่ดีคอยให้คำแนะนำและคอยช่วยเหลือจะช่วยให้เครือข่ายสามารถดำเนินการต่อไปได้ และช่วยหนุนเสริมให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็งยิ่งขึ้น ควรมีที่ปรึกษาเพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ เป็นแหล่งข้อมูลให้ศึกษาค้นคว้า และช่วยอบรมภาวะการเป็นผู้นำให้กับสมาชิกเครือข่าย

๖. การสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

องค์กรหรือเครือข่ายที่เคยประสบความสำเร็จกลับต้องประสบกับความล้มเหลวอย่างรุนแรงเมื่อเวลาผ่านไป เพราะไม่ได้“สร้างคน” ขึ้นมารับไม้ผลัดต่อจากคนรุ่นก่อนเพื่อสานต่อภารกิจของเครือข่าย จำเป็นต้องสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง เครือข่ายต้องคัดเลือกคนที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ทั้งด้านความรู้ความสามารถ การมีประสบการณ์ร่วมกับเครือข่ายและที่สำคัญ คือเป็นที่ยอมรับนับถือและสามารถเป็นศูนย์รวมใจของคนในเครือข่ายได้ ดำเนินการให้คนเหล่านี้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อเพิ่มประสบการณ์ในการทำหน้าที่เป็นสมาชิกแกนหลัก เพื่อสืบสานหน้าที่ต่อไปเมื่อสมาชิกแกนหลักต้องหมดวาระไป

๒.๑.๔ ประเภทของเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายสังคมสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้^{๒๙}

๑. เครือข่ายที่แบ่งตามกลุ่มเป้าหมายในการทำงาน

เครือข่ายทางสังคมที่มีเป้าหมายในการทำงาน เป็นประเภทของเครือข่ายการทำงานที่แบ่งตามกลุ่มเป้าหมาย มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชน และคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กและเยาวชนซึ่งมีทั้งเครือข่ายทางสังคมที่เป็นทางการ และเครือข่ายทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ

๒. เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area network)

เป็นเครือข่ายทางสังคมที่กำหนดขอบเขตการทำงานตามพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งเป็นการรวมตัวของกลุ่มคน หน่วยงาน หรือองค์กรที่ใช้ขอบเขตของพื้นที่เป็นหลักในการสร้างเครือข่ายโดยเริ่มจากพื้นที่ขนาดเล็กๆ เช่น เครือข่ายในระดับหมู่บ้าน หรือตำบล ซึ่งเป็นเครือข่ายระดับท้องถิ่นและค่อยๆ ขยายไปสู่พื้นที่ขนาดใหญ่เพิ่มขึ้น เช่น ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับภาค ไปจนถึงระดับประเทศ และเชื่อมโยงกับระดับนานาชาติเป็นต้น นอกจากนี้ เครือข่ายทางสังคมที่ทำงานเชิงพื้นที่ยังนำการกำหนดเป้าหมายการทำงานในพื้นที่มาเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกันที่จะทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มีการจัดกิจกรรมในพื้นที่เป้าหมายและเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกัน แต่ยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย เช่น เครือข่ายที่มีสมาชิกในระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และระดับประเทศ รวมทั้งเครือข่ายเชิงพื้นที่ที่มีการสนับสนุนให้เกิดขึ้นในแต่ละชุมชน เช่น เครือข่ายที่หนุนเสริมการพัฒนาการเรียนรู้ และศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน เป็นต้น

๓. เครือข่ายเชิงประเด็น (issue Network)

กิจกรรมเป็นเครือข่ายทางสังคมที่ตั้งขึ้นตามความสนใจของสมาชิกหรือเครือข่าย โดยใช้ประเด็นกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักของการรวมกลุ่มของบุคคลหน่วยงานหรือองค์กรที่เกิดจากประเด็นปัญหาหรือสถานการณ์และต้องการแก้ไขปัญหานั้นๆ หรือเป็นการดำเนินการตามประเด็นที่สนใจเฉพาะของสมาชิกกลุ่มโดยมุ่งเน้นการจัดการในประเด็นหรือกิจกรรมอย่างจริงจังและพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมีรูปแบบของเครือข่ายที่หลากหลายตามความสนใจร่วมกันของเครือข่ายโดยมองข้ามเชิงมิติพื้นที่ ใช้การจัดกิจกรรมเป็นตัวกำหนดความเป็นเครือข่ายในการทำงานร่วมกันแต่ต่างมีความเป็นอิสระต่อกันตัวอย่างเครือข่ายที่แบ่งตามประเด็นกิจกรรม นอกจากนั้นเครือข่ายดังกล่าวนี้ ยังมุ่งเน้นการจัดกิจกรรมในแต่ละประเด็นและพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับเครือข่ายภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องโดยมีกลุ่มเป้าหมายในประเด็นดังกล่าวเป็นสำคัญ

๔. เครือข่ายที่แบ่งตามโครงสร้างหน้าที่

^{๒๙} ปรับจาก บุญเสริม หุตะแพทย์, เอกสารชุดวิชา พัฒนาการวัยเด็ก หน่วยที่ ๑๕ เครือข่ายทางสังคมกับคุณภาพชีวิตเด็ก, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช), ๒๕๕๗

เป็นเครือข่ายที่มุ่งเน้นการดำเนินการโดยอาศัยภารกิจหรือกิจกรรมและการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งประเภทของเครือข่าย โดยมีกรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงานเป็นตัวกำหนดในการทำงานดังนี้

๑) เครือข่ายหน่วยงานภาครัฐ เป็นเครือข่ายที่มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาและการเข้าไปส่งเสริมการทำงานในระดับหมู่บ้านตำบล อำเภอ และจังหวัดโดยมีการประสานการทำงานระหว่างภาครัฐกับประชาชนที่มีลักษณะแนวตั้งและแนวนอนตัวอย่างเครือข่ายทางสังคมเกี่ยวกับเด็กที่ริเริ่มโดยหน่วยงานภาครัฐ

๒) เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นเครือข่ายที่พัฒนามาจากการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมขององค์กรระหว่างประเทศ จากนั้นมีการสนับสนุนให้องค์กรและภาคประชาชนดำเนินการจัดการในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อร่วมกันคลี่คลายปัญหาในสังคม เครือข่ายองค์กรเอกชนที่ทำงานเกี่ยวกับเด็ก เช่น มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก(มพด.)ที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเพื่อจัดกิจกรรมสำหรับเด็กและเยาวชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย

๓) เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน เป็นความร่วมมือในฐานะเป็นหุ้นส่วนกันในรูปแบบต่างๆ มีการประสานผลประโยชน์และการรวมพลังเพื่อพัฒนาสังคมและ/หรือสิ่งแวดล้อมเป็นหลักโดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ ผลลัพธ์ทางสังคมที่ดีขึ้นพร้อมกับการดำเนินธุรกิจ ซึ่งหน่วยงานภาครัฐได้ให้การสนับสนุนสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมและจัดทำแผนสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมและมีความตื่นตัวขององค์กรภาคธุรกิจเพื่อช่วยเหลือสังคม(corporate social responsibility:CSR) หรือการที่องค์กรภาคธุรกิจทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ให้ความสนใจสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วยการให้เงินบริจาค การสนับสนุนหรือสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆที่มีประโยชน์ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมและกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กเป็นเหมือนการคืนกำไรให้กับสังคม

๔) เครือข่ายภาคประชาชน เป็นการรวมตัวของภาคประชาชนในพื้นที่ต่างๆโดยเฉพาะชุมชนชนบทที่มีกิจกรรมและความต่อเนื่องบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองและวัฒนธรรมชุมชนมีกระบวนการทำงาน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนการจัดการทรัพยากรในชุมชนและการทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐตัวอย่างเครือข่ายทางสังคมที่ริเริ่มโดยภาคประชาชน

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่าย(Networking) จึงสรุปได้ว่า การพัฒนาเครือข่าย หมายถึง การร่วมมือประสานกันอย่างเกื้อกูลกันและกันระหว่างกลุ่มบุคคลหรือองค์กรกับองค์กรซึ่งมีทรัพยากร มีเป้าหมาย มีกลุ่มสมาชิกของตนเองที่มีความคิด มีปัญหาและความต้องการที่หลายคลึงกัน มาร่วมกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันเพื่อให้เกิดพลังในการทำงานอย่างมีจุดมุ่งหมายด้วยความเต็มใจ สามารถต่อรองเชื่อมโยงเป็นภาคีกัน โดยดำเนินงานด้วยความเป็นอิสระไม่ครอบงำกัน ซึ่งเครือข่ายดังกล่าวนี้ จะได้มีความต่อเนื่องและขยายไปอย่างกว้างขวาง โดยผู้วิจัยจะทำการวิจัยในลักษณะของเครือข่ายเชิงพื้นที่ (Area Network) ในพื้นที่ของจังหวัดขอนแก่นเท่านั้น

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการศาสนศึกษา

ความหมายของการศาสนศึกษา การศาสนศึกษา คือ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ ทั้งแผนกธรรมบาลี แผนกสามัญศึกษา รวมทั้ง การส่งเสริมภิกษุสงฆ์ สามเณรศึกษาพระปริยัติธรรมทุก ๆ วิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น การมอบทุนการศึกษาแก่ภิกษุสงฆ์ สามเณรที่สอบไล่ได้ จัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษา เป็นต้น ซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ) ได้กล่าวไว้ว่า การศาสนศึกษาเป็นกิจการของคณะสงฆ์ประเภทหนึ่งที่สำคัญยิ่ง มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ควบคุม และส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ (ม.๑๕ ตรี แห่ง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๓๕) ในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มหาเถรสมาคมได้กำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นว่ามีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี จนถึงขณะนี้ยังมิได้มีการวางระเบียบมหาเถรสมาคมแต่อย่างใด^{๓๐}

แนวคิดเกี่ยวกับการศาสนศึกษา

การจัดการศึกษาของภิกษุสงฆ์ มีตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา จนถึงอุดมศึกษา รวมถึงการส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณร ได้มีโอกาสศึกษาพระปริยัติธรรม การศาสนศึกษาจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับภิกษุสงฆ์ สามเณรที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการศาสนศึกษาไว้ดังต่อไปนี้

กรมการศาสนา ได้กล่าวว่า ปรียัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการศึกษาพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ปรียัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นับเป็นองค์ประกอบสำคัญโดยพื้นฐานของการปฏิบัติ และการศึกษาเล่าเรียนปรียัตินั้นเป็นการศึกษาทฤษฎี คือ การศึกษาธรรมวินัยให้มีความรู้พื้นฐานอย่างชัดเจนว่า คำสอนของพระพุทธองค์ที่จัดเป็นธรรมบทนั้น ว่าด้วยเรื่องอะไรบ้าง ถ้าผู้เรียนจะน้อมนำพระธรรมคำสั่งสอนมาปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทาง หรือแสงประทีปแห่งชีวิต จะทำอย่างไร และเมื่อปฏิบัติแล้วจะได้ผลอย่างไร เป็นต้น เรียกว่า “ปรียัติ” ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนที่ได้เรียนรู้ในภาคทฤษฎีนั้นมาสู่ภาคปฏิบัติจริงๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจา และใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นำเอาหลักธรรมที่ได้เรียนรู้แล้วนั้น มาเป็นแนวทางหรือปทัฏฐฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานานุกรมของตน เรียกว่า “ปฏิบัติ” ส่วนปฏิเวธ ได้แก่ ผลการปฏิบัติธรรมนั้น เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระอริยบุคคล เป็นต้น ผู้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติซึ่งทำให้อภิญญาะ จากปุถุชนธรรมดาขึ้นมาเป็นอริยบุคคล การบรรลุธรรมชั้น

^{๓๐} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ), *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๘๘-๘๙.

นั้นๆ ตามภูมิธรรมที่ตนปฏิบัตินั้นไม่มีใครมายกย่อง หรือแต่งตั้งให้ จะรู้ได้ด้วยตนเอง คือ เป็นปัจเจกตั้ง เวทิตัพโพ ญาณุทธิ เรียกว่า “ปฏิเวธ”^{๓๑}

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ) ได้กล่าวถึงการจัดการศาสนศึกษาดังกล่าวว่า คณะสงฆ์ยังมิได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้โดยชัดเจนแต่โดยหลักสูตรและเนื้อหาแล้วคงอนุมานได้ว่ามี วัตถุประสงค์ ๙ ประการคือ

๑. เพื่อพระสงฆ์รักษาตนและหมู่คณะ
๒. เพื่อใช้อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
๓. เพื่อใช้พัฒนาชาติบ้านเมืองด้วยคุณธรรมของพระศาสนา
๔. เพื่อใช้ในกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา
๕. เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
๖. เพื่อสร้างศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา
๗. เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา
๘. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
๙. เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม^{๓๒}

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการศึกษาคณะสงฆ์

๒.๓.๑ การศึกษาของสงฆ์

ในมาตรา ๔ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การศึกษา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดกับบุคคลและสังคมถ้าเรารู้ว่าคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังนั้น การเรียนรู้ก็คือการเรียนรู้ของคนในสังคมนั้นเอง^{๓๓}

การศึกษาสงฆ์ หมายถึง สิ่งที่พระภิกษุสามเณรต้องเล่าเรียนทำความเข้าใจ ส่วนคณะสงฆ์ หมายถึง บรรดาพระภิกษุที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากอุปัชฌาย์ การศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นการศึกษาที่จัดให้แก่ภิกษุสามเณร โดยคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์และสภามหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นการศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นหลักโดยมี วัตถุประสงค์สำคัญคือ ป้องกันมิให้เปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยให้ผิดไปจากพระบาลีในพระไตรปิฎก

๒.๓.๒ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการจัดการศึกษา

^{๓๑} กรมการศาสนา, ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘-๙๙.

^{๓๓} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธปรัชญาการศึกษา, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔.

บทบาทของพระสงฆ์ต่อการจัดการศึกษาของไทยและมีหน้าที่หลักในพระพุทธศาสนา ได้แก่ การศึกษาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้วปฏิบัติตาม พร้อมทั้งนำหลักคำสอนมาเผยแพร่แก่ประชาชน สำหรับพระสงฆ์ไทย มีหน้าที่และบทบาทที่ต้องรับผิดชอบ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยตรงและเป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ ดังนี้

๑. ด้านการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ งานด้านการบริหารพระภิกษุสามเณรซึ่งพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถจะได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะต่าง ตำแหน่งสังฆราช เป็นตำแหน่งสูงสุด รองลงมา ได้แก่ เจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และเลขานุการแต่ละเจ้าคณะ เป็นตำแหน่งสุดท้าย, มหาเถรสมาคม ถือว่าเป็นองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ทั้งสองนิกาย

๒. ด้านการจัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ได้แก่ งานบริหารและเป็นอาจารย์สอนตามสถาบันการศึกษาของสงฆ์ที่มีอยู่ ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงฆ์ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และแผนกสามัญศึกษา (ม.๑-ม.๖)

๓. ด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การสอน การอบรม การแสดงธรรม การปาฐกถาธรรม และการเขียนตำรา และการปฏิบัติธรรม โดยเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ เช่นวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

๔. ด้านการก่อสร้างและการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม หมายถึง การเป็นผู้ดูแลการสร้างวัดวาอาราม และรักษาบูรณะซ่อมแซม

๕. ด้านการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่สังคม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์แก่สังคมด้านต่างๆ เช่น การจัดการศึกษาแก่เด็กด้อยโอกาส การต่อต้านยาเสพติด การบริจาคเงินทุนแก่หน่วยงานต่างๆ และการส่งเสริมวิชาชีพต่างๆ เป็นต้น

การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

๑. ระบบการรับเข้าศึกษาพระพุทธศาสนา ตามพุทธบัญญัติพระวินัย กุลบุตรที่จะเข้ามาสู่สถาบันแห่งนี้ต้องบรรพชาอุปสมบท สามเณรมีอายุ ๗ ปีขึ้นไป พระภิกษุอายุ ๒๐ ปีขึ้นไป

๒. ระบบการศึกษาของพระพุทธศาสนา เป็นแบบโรงเรียนกึ่งนอน

๓. สถานศึกษา คือ วัด

๔. ชีวิตนักศึกษา ทุกคนเสมอภาคเท่าเทียมกันตามพระวินัย ไม่แบ่งชนชั้นวรรณะ

๕. ด้านปัจจัย ๔ ได้รับการดูแลและอุปถัมภ์โดยพระราชา อำมาตย์ พ่อค้า คหบดี และประชาชนทั่วไป

๖. เครื่องแบบการแต่งกาย ใช้ผ้าบังสุกุลตามพุทธบัญญัติ เรียบง่าย สะอาด มีเพียง ๓ ผืน

๗. วัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อกำจัดตัณหา อันเป็นวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ และดำเนินตามมรรคมีองค์ ๘ คือ ทางสายกลางมุ่งเข้าสู่นิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

๘. หลักสูตร พระสูตรตันตปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก หลักสูตรนี้ใช้หลักการท่องจำ เรียกว่า มุขปาฐะ โดยการแต่งเป็นร้อยแก้ว ร้อยกรอง เพื่อสะดวกในการท่องจำ ผู้เรียนจะเลือกเรียนตามความสนใจ

๙. วิธีสอน สอนด้วยการใช้มุขปาฐะ (ปากเปล่า) สนทนา การบรรยาย การถามตอบ แบบวางกฎข้อบังคับ

๑๐. บทบาทของครู ครูผู้สอนมักเรียกว่า อุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็นผู้มีบทบาทในการสอนให้การอบรม ให้คำปรึกษา และสอบวัดผลด้วยตนเอง

การจัดการศึกษาของพระสงฆ์หลังพุทธปรินิพพาน

๑. ระบบการศึกษาแบบเถรวาท (พ.ศ. ๑-๕๐๐) รูปแบบการศึกษามี ๒ ลักษณะ คือ คันถุระและวิปัสสนาธุระ โดยมีสำนักต่าง ๆ ที่มีการดำเนินการศึกษาอย่างอิสระต่อกัน บางสำนักเน้นพระสูตรตันตตะ บางสำนักเน้นพระวินัย เป็นต้น แต่เมื่อใดแต่ละสำนักก็มีความเข้าใจพุทธธรรม และปฏิบัติแตกต่างกันมาก คณะสงฆ์ก็จะขอพึ่งอำนาจรัฐให้เข้ามาจัดทำสังคายนา เป็นครั้งคราวไปเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของพระพุทธศาสนา

๒. ระบบการศึกษาแบบมหายาน (พ.ศ. ๖๐๐-๑๔๐๐) มีประเด็นศึกษา ๓ ประเด็น คือ การศึกษา ใน พระพุทธศาสนาเปลี่ยนไปจากรูปแบบของศาสนาสุร์ระบบปรัชญา เกิดสำนักทางปรัชญาเด่นๆ ขึ้น ๒ สำนัก คือ ก. สำนักมหายมิกะ ผู้ก่อตั้ง คือ นาการชุน (พ.ศ. ๗๐๙-๗๓๙) ผลงานที่สำคัญ คือ “มหายมิกศาสตร์” หรือ “มหายมิกการิกา” ให้ตรรกศาสตร์ ความคิดที่ว่องไว กล้าหาญ แนวคิดที่สำคัญเน้น “ศูนยตา” มีอิทธิพลทั่วชมพูทวีปและขยายออกนอกเขตประเทศ, ข. สำนักโยคอาจารย์ ผู้ก่อตั้งคือ ท่านอสังคะและท่านวสุพันธ์ุ (พุทธศตวรรษที่ ๙) ผลงานที่สำคัญคือ อภิธรรมโกศะ, มหายานสัมปรีคหะ และประภระอารยวาจา แนวคำสอนเป็นจิตนิยม

๒.๒ มหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา (พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๗๐๐) ในช่วงนี้ วัดซึ่งเดิมเป็นศูนย์รวมของผู้ฝึกฝนอบรมตนเองอยู่แล้วได้พัฒนาเป็นสถาบันทางการศึกษา โดยสืบทอดคุณลักษณะกลุ่มของสาวกของพระพุทธเจ้าที่ว่า “สังฆะ” คือชุมชนแห่งการเรียนรู้ ราว พ.ศ. ๙๐๐ วัดหลายวัดได้ร่วมกันดำเนินการทางการศึกษา จนกลายเป็นระบบมหาวิทยาลัยทางพระพุทธ ศาสนาขึ้น และขยายรูปแบบการให้การศึกษากว้างขวางขึ้น มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงได้แก่ นาลันทา วัลภี โอทานตะปุระ วิกรมศิลา โสมปุระ มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีผู้เข้า ศึกษาหลายหมื่นคน มีหลักสูตร มีการวัดผลประเมินผล

๒.๓ ระบบการศึกษาแบบตันตระ (พ.ศ. ๑๒๐๐-๑๗๐๐) ซึ่งมีพัฒนาการมาตามลำดับคือ ๑) มัณฑรยาน/รหস্যาน ลักษณะสำคัญคือพร่ำสอน บ่นมนตร์และลงเลขยันตร์ ให้ เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เป็นทางรอดพ้นจากทุกข์ (๒) วัชรยาน นับถือฉานิปุทธและพระโพธิสัตว์ นำคักติ ของอินดูตันตระมา นับถืออ่อนนวย ผู้เข้าอยู่ในองค์นิรมิตเทวีเป็นผู้เข้าสู่นิพพาน (๓) กาลจักร นับถือ เหมือนสองอย่างแรก เพิ่มการเช่นผีเข้าด้วย ถือว่าการอ่อนนวยบูชาจะสำเร็จประสพสุขได้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีความเห็นเกี่ยวกับระบบการศึกษาของพระพุทธศาสนาหลังพุทธปรินิพพานว่า การศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นแบ่งได้เป็น ๒ ระยะ คือ ระยะแรกราว พ.ศ. ๑๐๐๐ ถึง ๑๔๐๐ เป็นระยะที่มีการศึกษาวิชาการต่าง ๆ กว้างขวาง ทั้งทางวิชาศาสนาและ วิชาสามัญ แต่ครั้งถึงระยะหลัง พ.ศ. ๑๔๐๐ เป็นต้นมา การที่พระสงฆ์หันมานิยมศึกษาและใช้ ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาวิชาการ ได้กลายเป็นการจำกัดวงการศึกษาให้แคบเข้ากว่าเดิมอีก ที่ นาลันทาและ มหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่เหลือ ก็ปรากฏว่าพระพุทธศาสนามหายาน ได้รับอิทธิพลจาก ศาสนาพราหมณ์ นำมาผสมผสานกันมา จนกลายเป็นนิกายตันตระ หรือวัชรยานขึ้น ระยะนี้ ก็นิยมชื่นชมกับผลงานเก่า ๆ ที่สร้างสมกันมา ยุคนี้เป็นระยะของการเขียนอรรถกถาและอรรถาธิบาย ต่าง ๆ พร้อมกับมีความรู้สึกหึงงำพองในความรู้ ใจแคบ และลำเอียง นอกจากนี้ ความนับถือ เรื่องวรรณะก็เหมือนจะรุนแรงขึ้น วิธีการเรียนการสอนก็เป็นแบบประเพณีตายตัว โดยนัยนี้ การศึกษาในชมพูทวีปก็เสื่อมถอย และยังไม่ทันรู้ตัวที่จะรื้อฟื้นแก้ไข ก็ประสบเหตุให้พินาศเสียก่อน สาเหตุที่ทำให้พินาศนั้น ก็คือ การเข้ายึดครองของต่างชาติ เริ่มด้วยชาวเตอร์กยกทัพเข้ามา และ ทำลายมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาหมดสิ้น ทำลายวัดส่วนมาก พระสงฆ์ที่ไม่ถูกฆ่า หนีไปต่างประเทศ อันเป็นเหตุการณ์ในราว พ.ศ. ๑๗๐๐ ตามปกติการใช้อำนาจเข้ากดขี่บีบคั้นถ้าไม่ถึงกับทำลายให้ สูญสิ้นเสียทีเดียว หรือให้เปลี่ยนหมดกำลังจริง ๆ แล้ว ย่อมเป็นทางให้เกิดการตื่นรน ต่อสู้ ให้เกิด ความเข้มแข็งและการกลับฟื้นตัวได้ แต่ เหตุการณ์ครั้งนี้ เป็นแบบทำลายโดยสิ้นเชิง พระพุทธ ศาสนาจึงไม่มีโอกาสคืนชีวิตได้อีก เป็นอันสิ้น ยุคความเจริญในอดีต

๒.๓.๓ ประเภทของการจัดการศึกษาสำหรับคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาถึงการจัดการศึกษาสำหรับคณะสงฆ์ในอดีต พระพุทธเจ้า ทรงกำหนดฐานะคือ หน้าที่ที่พระภิกษุสงฆ์จะพึงศึกษาเล่าเรียนเมื่อเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ คันถธุระ และวิปัสสนาธุระ ซึ่งคำว่า คันถธุระนั้น เรียนหนัก เริ่มต้นด้วยการเรียนภาษาบาลีและ แปลพระไตรปิฎก พยายามให้อ่านออกแปลได้คั่นคว้าให้แตกฉานส่วนวิปัสสนาธุระนั้น ไม่หนักนัก โดยการเรียนทางสมาธิวิปัสสนากรรมฐาน ทำให้ใจสะอาดปราศจากกิเลสทั้งปวง^{๓๔}

การศึกษาเมื่อแบ่งออกเป็นลำดับขั้น คือ ปรียัติ การศึกษาเล่าเรียนหลักทฤษฎี คัมภีร์ต่างๆ เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฯลฯ ปฏิบัติ การประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักคำสอนที่ได้เล่าเรียน มาอย่างดีแล้ว ปฏิเวธ คือ การรู้แจ้งภายหลังจากบรรลุผลการปฏิบัติ

ในปัจจุบัน ประเทศไทยได้มีการจัดการศึกษาให้กับพระสงฆ์ในปัจจุบัน แบ่งออกเป็น ๔ หลักสูตร ประกอบด้วย

^{๓๔} กองแผนงานการศึกษา, เรื่องสอบบาลีสนามหลวงแผนกบาลี, ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๐. ๑๑ เล่ม. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๕.

๑. หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มี ๓ ระดับ ได้แก่ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรม ชั้นเอก
๒. หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มี ๘ ระดับ ได้แก่ ประโยค ๑-๒ และเปรียญธรรม ๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙
๓. หลักสูตรปริญญาตรีในมหาวิทยาลัย ได้แก่ พุทธศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพุทธศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๔. หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาทั้งตอน ต้นและตอนปลายของกระทรวงศึกษาธิการ

หลักสูตรทั้ง ๔ ประเภทสามารถจำแนกได้เป็น ๒ กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มหลักสูตรที่ศึกษาเฉพาะวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลีจัดเป็นการศึกษาปริยัติธรรมกลุ่มที่ ๒ เป็นหลักสูตรที่ศึกษาวิชาการพระพุทธ ศาสนาร่วมกับวิชาสามัญอื่น ๆ ได้แก่ หลักสูตรมหาวิทยาลัยสงฆ์และหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญจัดเป็น การศึกษาพระปริยัติธรรมประยุกต์^{๓๕}

๑. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์มีการจัดที่เรียกว่า นักธรรม เกิดขึ้นตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาในภาคภาษาไทย จัดเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สำคัญของพระภิกษุสามเณร ตลอดถึงพุทธศาสนิกชนทั่วไป กำหนดหลักสูตรนักธรรมให้ภิกษุสามเณรได้เรียนพระพุทธศาสนา ในด้านหลักธรรม พุทธประวัติ พระวินัย และการหัตถ์แต่งแก้กระทู้ธรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรม โดยเพิ่มหลักธรรมหมวดคิปปิปฏิบัติเข้ามาในส่วนของธรรมวิภาคด้วยเพื่อให้เป็นประโยชน์ในการครองชีวิตฆราวาส หากภิกษุสามเณรรูปนั้น ๆ มีความจำเป็นต้องลาสิกขาไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง

สำหรับการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม ให้เป็นอำนาจหน้าที่โดยตรงของเจ้าสำนักเรียนเจ้าสำนักศาสนศึกษา (เจ้าอาวาส) ที่จะต้องดำเนินการให้พระภิกษุสามเณรในสังกัดได้รับการศึกษา พร้อมทั้งจัดหาสถานที่เรียนสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนและผู้สอน ตลอดถึงงบประมาณค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่จำเป็นในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ด้วยเหตุนี้ จึงส่งผลให้การจัดการศึกษา

^{๓๕} สุภาพร มากแจ้ง, ภาษาบาลี-สันสกฤตในภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.ปรี้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๕), หน้า ๒-๔.

ของคณะสงฆ์ในแต่ละสำนักมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลที่แตกต่างกันทั้งนี้ ย่อมขึ้นอยู่กับนโยบาย การส่งเสริมการศึกษาของเจ้าสำนักเป็นสำคัญ

ระดับและหลักสูตรการศึกษา

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ **ฝ่ายนักธรรม** และ **ฝ่ายธรรมศึกษา** ฝ่ายนักธรรมเป็นการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร ส่วนฝ่ายธรรมศึกษา เป็นการจัดการศึกษาสำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษาและประชาชนทั่วไป ทั้งฝ่ายนักธรรมศึกษา แบ่งการศึกษาออกเป็น ๓ ระดับ คือ

๑. นักธรรม/ธรรมศึกษาชั้นตรี
๒. นักธรรม/ธรรมศึกษาชั้นโท
๓. นักธรรม/ธรรมศึกษาชั้นเอก

๒. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ภาษาบาลี (ภาษาบาลี : ปาลี) (**पाळि**) เป็นภาษาที่เก่าแก่ภาษาหนึ่งในตระกูลอินเดีย-ยุโรป (อินโด-ยูโรเปียน) ในสาขาย่อย อินเดีย-อิหร่าน (อินโด-อิเรเนียน) ซึ่งจัดเป็นภาษาปรากฏต ภาษาหนึ่ง เป็นที่รู้จักกันดีในฐานะเป็นภาษาที่ใช้บันทึกคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาในสมัยแรก (มี พระไตรปิฎก เป็นต้น) โดยมีลักษณะทางไวยากรณ์ และคำศัพท์ที่คล้ายคลึงกับภาษาสันสกฤต ไม่มี อักษรชนิดใดสำหรับใช้เขียนภาษาบาลีโดยเฉพาะ มีหลักฐานจารึกภาษาบาลีด้วยอักษรต่างๆ มากมาย ในตระกูลอักษรอินเดีย เช่น อักษรพราหมี อักษรเทวนาครี จนถึง อักษรขอม อักษรไทย อักษรมอญ แม้กระทั่งอักษรโรมัน (โดยมีการเพิ่มเครื่องหมายเล็กน้อย) ก็สามารถเขียนภาษาบาลีได้ ร้อยกรอง และงานประพันธ์อื่นๆ แม้กระทั่งการพูดเพื่อสื่อสารระหว่างผู้รู้ภาษาบาลีด้วยกัน

ภาษาบาลี หรือภาษามคธ เป็นภาษาที่จารึกพระไตรปิฎก ด้วยเป็นภาษาที่คนชมพูทวีปใน สมัยพุทธกาลนิยมใช้กันทั่วไป จึงเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น หลังจากพุทธปรินิพพานมีการทำปฐมสังคายนา พระเถระได้ตกลงกันใช้ภาษาบาลีสำหรับจดจำ พระไตรปิฎก พระสงฆ์สายเถรวาทจึงต้องศึกษาภาษาบาลีให้เข้าใจลึกซึ้งและสามารถเทียบเคียงสอบ ทานกับพระไตรปิฎกที่เก็บไว้ในสถานที่ต่างกันได้ เพื่อรักษาการแปลความหมายจากพระพุทธพจน์ใน พระไตรปิฎกให้ถูกต้องไม่บิดเบือน และหน้าที่นี้ก็เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ในประเทศไทยเช่นเดียวกัน^{๓๖}

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลี เป็นพระราชภาระของพระมหากษัตริย์ ทรงจัดให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนตามกำลังสติปัญญา สืบเนื่องเป็นพระราชกรณียกิจมา ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนับแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงสมัยรัชกาล ที่

^{๓๖} หลวงเทพคุณานุศิษย์ (ทวี ธรรมธัช), บาลีไวยากรณ์พิเศษ, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราช วิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑.

๕ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงรับพระราชภาระอยู่โดยสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในรัชกาลที่ ๒ คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นอกจากพระองค์จะทรงมีพระราชดำริให้ สมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดพระเชตุพนฯ จัดพิธีวิสาขบูชาขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๐ แล้ว ยังทรงโปรดให้สมเด็จพระสังฆราช ขยายหลักสูตรบาลีจากบาเรียนตรี โท เอก ซึ่งสืบเนื่องมาจากกรุงศรีอยุธยาเป็นเปรียญ ๙ ประโยค ยังคงสืบเนื่องมาจนบัดนี้

พระสงฆ์ไทยน่าจะมีการศึกษาภาษาบาลีมาตั้งแต่สมัยเริ่มแรกที่พระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทย มีหลักฐานปรากฏในสมัยทวารวดี มีหลักฐานการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมบาลีอย่างเป็นระบบในสมัยอยุธยา

การศึกษากษัตริย์รุ่งเรืองยิ่งในสมัยล้านนา มีการแต่งคัมภีร์บาลีขึ้นมากมาย คัมภีร์ที่แต่งในครั้งนั้นยังใช้เป็นหลักสูตรในการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันด้วย

ส่วนรูปแบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบันมีรูปแบบและพื้นฐานการจัดการศึกษามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ คือ เป็นการศึกษาที่เน้นการสอบวัดผลความรู้ หรือที่เรียกว่า สอบบาลีสนามหลวง เป็นหลัก โดยมีแม่กองบาลีสนาบหลวง เป็นผู้ดำเนินการจัดการสอบพร้อมกันทั่วประเทศ ส่วนการเรียนการสอนนั้น จะอยู่ที่ผู้เรียน หรือแต่ละสำนักเรียนจะดำเนินการ โดยมีเจ้าสำนักเรียน เป็นผู้รับผิดชอบทั้งเรื่องการเรียนการสอน การจัดการเรื่องสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน ครูผู้สอน ตลอดถึงงบประมาณในการดำเนินการ^{๓๗}

การศึกษากษัตริย์ตั้งแต่สมัยสุโขทัยสืบมานั้น มีองค์พระมหากษัตริย์เป็นองค์อุปถัมภ์ให้การสนับสนุนตลอดมา มีการอุทิศพระราชมณเฑียรเป็นที่เล่าเรียนศึกษาของพระสงฆ์ มีการยกย่องและถวายนิยัตยภัตรแก่พระสงฆ์ผู้มีความรู้ภาษาบาลี จนถึงแม้พระมหากษัตริย์ไทยบางพระองค์ ที่ทรงเป็นปราชญ์เชี่ยวชาญในภาษาบาลี สามารถลงบอกบาลี (สอน) แก่พระสงฆ์สามเณรด้วยพระองค์เองก็มีตลอดมาจนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

การจัดสอบบาลีหรือการสอบสนามหลวงจัดว่าเป็นการวัดความรู้ชั้นสูงของคณะสงฆ์ไทย โดยพระบรมราชูปถัมภ์ สืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน พระภิกษุสามเณรผู้สอบไล่พระปริยัติธรรมบาลีได้ องค์พระมหากษัตริย์ไทยแต่โบราณจะยกย่องและให้เกียรติถวายสมณศักดิ์ โดยเฉพาะ

อนึ่ง การเล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่รัฐให้ความสำคัญมาตลอด ดังที่สมเด็จพระยามหาราชานุภาพ ทรงตรัสไว้ใน อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม ว่า “การสอบ

^{๓๗} กิรติ ศรีวิเชียร, ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลการเรียนของนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี, (กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ กศ.ด. (การศึกษาศุภวิบัณฑิต), มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘.

พระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร นับเป็นราชการแผ่นดินอย่างหนึ่ง ด้วยอยู่ในพระราชกิจของพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก”

ในปัจจุบันมีการจัดการศึกษาบาลีอย่างเป็นระบบ โดยแม่กองบาลีสนามหลวงรับผิดชอบดูแลโดยภายใต้การกำกับของมหาเถรสมาคม ในความอุปถัมภ์ของรัฐบาล

สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง เป็นหน่วยงานจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยคู่กับสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง เป็นหน่วยงานภายใต้การดูแลของมหาเถรสมาคมซึ่งอยู่ในความอุปถัมภ์ของรัฐบาล หน้าที่หลักคือ ดูแลรับผิดชอบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีระดับชาติ และกำหนดเปลี่ยนแปลงการใช้คัมภีร์เรียนในหลักสูตรเปรียญธรรม ๑-๙ ให้เหมาะสมกับชั้นเรียนของแต่ละประโยค รวมทั้งการตรวจสอบประเมินผลการศึกษาบาลีระดับชาติ โดยมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้รับสนองงาน ภายใต้การกำกับดูแลของมหาเถรสมาคม

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลี ในระยะ ๒๐๐ ปีที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงไม่บ่อยครั้งนัก แต่ครั้งก็เปลี่ยนไม่มาก ที่เห็นเด่นชัดคือ เปลี่ยนการแบ่งชั้นเรียนจาก ๓ ระดับ (บาลีตรี บาลีโท บาลีเอก) เป็น ๘ ระดับ คือ ประโยค ๑-๒-๓ ป.ธ. ๓-๔ และเปลี่ยนตำราเรียนจากพระไตรปิฎกมาเป็นคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นรองแทน ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เปลี่ยนระบบการสอบปากเปล่ามาเป็นสอบข้อเขียนใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ประกาศเกณฑ์การตรวจบาลีสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๗๘, พ.ศ. ๒๔๘๗, พ.ศ. ๒๔๙๐ และแบ่งชั้นและหลักสูตรประโยค ๑-๒-๓ ออกเป็น ๒ ชั้น คือ ประโยค ๑-๒ และประโยค ป.ธ. ๓ ใน พ.ศ. ๒๕๑๐ ซึ่งถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสุดท้าย^{๓๘}

หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มี ๘ ระดับ ได้แก่ ประโยค ๑-๒ และเปรียญธรรม ๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙ หลักสูตรทั้ง ๔ ประเภทสามารถจำแนกได้เป็น ๒ กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มหลักสูตรที่ศึกษาเฉพาะวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

เนื่องจากหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เป็นระบบที่มีการเรียนการสอนมาเป็นระยะเวลายาวนาน โดยไม่มีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม การประสบปัญหาด้านต่างๆ รวมทั้งพระสงฆ์เอง ก็นิยมหันมาเรียนการศึกษาแผนกสามัญศึกษามากขึ้น การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จึงได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งจากพระสงฆ์และฆราวาส ว่าเป็นระบบการศึกษาที่ล้าหลัง และไม่เอื้ออำนวยต่อการผลิตพระสงฆ์ที่มีคุณภาพได้ นอกจากนี้ ยังมีตัวแปรที่สำคัญต่อระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เช่น ด้านหลักสูตร ด้านการจัด การเรียนการสอน

^{๓๘} สมชาย ไมตรี, รายงานการวิจัยการศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย: กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี, (กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

ความคาดหวังของผู้เรียน ความคิดที่จะลาสิกขา การนำวุฒิการศึกษาไปเรียนต่อในสถาบันการศึกษาทางโลกเป็นต้น^{๓๙}

การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบัน

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบันนี้ก็เพื่อให้รู้ภาษาบาลี จะได้นำไปศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก เพื่อนำเอาข้อธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาปฏิบัติอย่างถูกต้องและเกิดผลแก่ตน และนำไปเผยแผ่ต่อสาธารณชน เพื่อเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนานั่นเองการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี โดยการจัดตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในจังหวัดตามความต้องการของพระสงฆ์ในพื้นที่นั้นๆ

วัดใดวัดหนึ่งที่มีความประสงค์จะจัดการเรียนการสอนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านพระปริยัติธรรมแผนกบาลี สามารถดำเนินการได้ตามความเหมาะสม โดยเบื้องต้นการบริหารจัดการในด้านการจัดการเรียนการสอน วัดเป็นผู้ดำเนินการเองหมด เช่น

๑. ต้องมีสถานศึกษาหรือสถานที่ที่จะใช้ทำการเรียนการสอน ซึ่งอาจจะไม่จำเป็นต้องสร้างอาคารเรียนหรือโรงเรียนก็ได้ อาจจะใช้ศาสนสถานภายในวัด เช่น ศาลาการเปรียญ หรือศาลาบำเพ็ญบุญ อย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อใช้จัดการเรียนการสอนก็ได้

๒. ต้องมีครู และนักเรียนพอสมควร

๓. ต้องเตรียมวัสดุ อุปกรณ์การเรียนการสอน เช่น กระดาน โต๊ะ เก้าอี้ คอมพิวเตอร์ พรินเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร กระดาษพิมพ์ เป็นต้น ซึ่งในปีแรกของการเปิดการเรียนการสอนต้องลงทุนในการนี้พอสมควร แต่ปีถัดไปอุปกรณ์บางอย่างก็ไม่ต้องจัดหาอีก

๔. ต้องอำนวยการเรียนแก่นักเรียน เช่น ตำราเรียน สมุด ปากกา (ถ้ามี)

๕. ต้องมีงบประมาณดำเนินการ เช่น นิตยภัตครู จัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ รางวัล หรือทุนทางการศึกษา เป็นต้น

การเปิดสอนในปีแรกอาจจะจัดให้มีการเรียนการสอนในบางชั้น เช่น บาลีไวยากรณ์ ประโยค ๑-๒ หรือประโยค ป.ธ.๓ ก็ได้ โดยใช้คำว่า “สำนักศาสนศึกษา..” นำหน้าชื่อวัดนั้นๆก่อน หลังจากนั้นเมื่อมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องอย่างน้อยเป็นเวลา ๓-๕ ปี ขึ้นไปและมีจำนวนนักเรียนสมัครเรียน, สมัครสอบ และสอบได้ติดต่อกันเป็นจำนวนที่พอควรอาจจะทำเรื่องขออนุมัติให้จัดตั้งเป็น “สำนักเรียน” หรือ “โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัด” ได้ โดยอาจจะอาศัย “ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัด พ.ศ.

^{๓๙} อ่างแล้ว, กิรติ ศรีวิเชียร, ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลการเรียนของนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี, บทความคัดย่อ.

๒๕๔๑” เพื่อนำเสนอเรื่องตามลำดับชั้นเพื่อขออนุมัติต่อไป ซึ่งมีกรอบแนวคิดหรือเงื่อนไขที่สำนักศาสนศึกษาฯ นั้นๆ จะต้องดำเนินการโดยสังเขป ดังนี้ คือ

๕.๑ เป็นสำนักศาสนสถานศึกษา ที่มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีมีนักเรียนส่งเข้าสอบและสอบได้ประโยคบาลีสนามหลวงติดต่อกัน ๓ พ.ศ. ขึ้นไป

๕.๒ เป็นสำนักศาสนศึกษาที่มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตั้งแต่ชั้นบาลีไวยากรณ์ ถึงชั้นเปรียญธรรม ๔ ประโยค

๕.๓ มีครู-อาจารย์ ผู้ดำเนินการสอนครบทุกชั้นทุกประโยค

๕.๔ มีนักเรียนเข้าสอบประโยคบาลีสนามหลวงตั้งแต่ชั้นประโยค ๑-๒ ถึงชั้นเปรียญธรรม ๔ ประโยค ไม่น้อยกว่า ๒๐ รูป มีผลการสอบได้ของนักเรียนมากพอสมควร

๕.๕ มีอาคารเรียนสัปปายะ

๕.๖ มีบุคลากรทางการศึกษา คือ ผู้จัดการ อาจารย์ใหญ่ ครู นักเรียน

หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

เปรียญธรรม หรือ ประโยค หมายถึงระดับชั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทยมี ๙ ชั้น ๘ ระดับ แบ่งเป็นชั้นประโยค ๑-๒ (ระดับที่ ๑ ใช้เวลาเรียน ๑-๒ ปี) และระดับเปรียญ (ป.ธ.๓-๙) (๗ ระดับ) รวม ๘ ระดับ

เปรียญตรี

ผู้สอบชั้นที่ ๑ (ประโยค ๑-๒) ชั้นไวยากรณ์ ใช้เวลาเรียนประมาณ ๑-๒ ปี

ผู้สอบชั้นที่ ๒ (เปรียญธรรม ๓ ประโยค) จะได้รับการเทียบเท่าวุฒิมัธยมศึกษาตอนปลาย ถ้าเป็นพระภิกษุจะมีคำนำหน้าชื่อว่า พระมหา ถ้าเป็นสามเณรจะมีคำว่า เปรียญ ต่อท้ายนามสกุล

ผู้สอบชั้นที่ ๓ (เปรียญธรรม ๔ ประโยค) จะได้รับการเทียบเท่าวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้น ถ้าเป็นพระภิกษุจะมีคำนำหน้าชื่อว่า พระมหา ถ้าเป็นสามเณรจะมีคำว่า เปรียญ ต่อท้ายนามสกุล

ผู้สอบชั้นที่ ๔ (เปรียญธรรม ๕ ประโยค)

เปรียญโท

ผู้สอบชั้นที่ ๕ (เปรียญธรรม ๖ ประโยค)

เปรียญเอก

ผู้สอบชั้นที่ ๖ (เปรียญธรรม ๗ ประโยค)

ผู้สอบชั้นที่ ๗ (เปรียญธรรม ๘ ประโยค)

ผู้สอบชั้นที่ ๘ (เปรียญธรรม ๙ ประโยค) จะได้รับการเทียบเท่าวุฒิมัธยมศึกษา

ปริญญาตรี

๒.๔ การจัดการศึกษาคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

๒.๔.๑ แนวทางการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๖ ระบุไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ ในมาตรา ๙ ยังได้กล่าวถึง การจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลัก การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กร เอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ๆ ในหมวด ๔ ตั้งแต่ มาตราที่ ๒๒ ถึง มาตรา ๓๐ กล่าวถึงการจัดการศึกษาไว้ ดังนี้^{๔๐}

๑. การจัดการศึกษาต้องเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ การสอน ประสบการณ์การเรียนรู้ให้ยึดหลัก ดังนี้

๑.๑ ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ดังนั้นต้องจัดสภาวะแวดล้อม บรรยากาศรวมทั้งแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ให้หลากหลาย เพื่อเอื้อต่อความสามารถ ของแต่ละบุคคล เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ ที่สอดคล้องกับความถนัด และความสนใจเหมาะสม แก่วัย และศักยภาพของผู้เรียน เพื่อให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา และเป็นการเรียนรู้กันและกัน อันก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อการมีส่วนร่วม ในการพัฒนาตนเองชุมชน สังคม และประเทศชาติ โดยการประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครอง บุคคล ชุมชน และทุก ส่วนของสังคม

๑.๒ ผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด การเรียนการสอนมุ่งเน้นประโยชน์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ จึงต้องจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น มีนิสัยรักการเรียนรู้ และเกิดการใฝ่รู้ใฝ่เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๒. มุ่งปลูกฝังและสร้างลักษณะที่พึงประสงค์ให้กับผู้เรียนโดยเน้นความรู้ คุณธรรม ค่านิยม ที่ดีงาม และบูรณาการความรู้ในเรื่องต่าง ๆ อย่างสมดุล รวมทั้งการฝึกทักษะ และกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ใช้ความรู้ โดยให้ผู้เรียน มีความรู้ และประสบการณ์ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑ ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบ การเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

^{๔๐} สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์กรมหาชน), พระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๗), หน้า ๑๒.

๒.๒ ความรู้ และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์ เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

๒.๓ ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการรู้จักประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

๒.๔ ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษาเน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

๒.๕ ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต อย่างมีความสุข

๓. กระบวนการเรียนรู้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดแนวทางในการจัดการกระบวนการเรียนรู้ ของสถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๓.๑ จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

๓.๒ ให้มีการฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

๓.๓ จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ ให้ทำได้ คิดเป็นรักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้ อย่างต่อเนื่อง

๓.๔ จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ ในทุกวิชา

๓.๕ ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้

๓.๖ ผู้เรียนและผู้สอนเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอน และแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ

๓.๗ การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถาน ที่มีการประสานความร่วมมือ กับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

๔. การส่งเสริมการจัดกระบวนการเรียนรู้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดบทบาท ในการส่งเสริมการเรียนรู้ของรัฐและสถานศึกษาต่าง ๆ ดังนี้

๔.๑ รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูล และแหล่งการเรียนรู้ อย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

๔.๒ ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษา

๔.๓ ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำสาระหลักสูตร ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะ อันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ

๔.๔ หลักสูตรการศึกษาระดับต่าง ๆ ต้องมีลักษณะหลากหลายเหมาะสม กับแต่ละระดับ โดยมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล สาระของหลักสูตร ทั้งที่เป็นวิชาการ วิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมดุล ทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และ ความรับผิดชอบต่อสังคม

๔.๕ ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และองค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์ การพัฒนาระหว่างชุมชน

๔.๖ ให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอน ที่มีประสิทธิภาพรวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัย เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน ในแต่ละระดับการศึกษา

๕. การประเมินผลการเรียนรู้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้ระบุถึงวิธีการประเมินผลการจัดการกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่า ให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียน โดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมและการทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสม ของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา นอกจากนั้นการประเมินผลผู้เรียนยังต้องเกี่ยวข้องกับหลักการสำคัญคือ

๕.๑ ใช้วิธีการที่หลากหลายในการประเมินผู้เรียน

๕.๒ ใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดสรรโอกาสเข้าศึกษาต่อ

๕.๓ ใช้วิธีการวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียน

๕.๔ มุ่งการประกันคุณภาพโดยสถานศึกษาทำการประเมินผลภายในทุกปี และรายงานการประเมินต่อต้นสังกัด และสาธารณชน

๕.๕ สถานศึกษาได้รับการประเมินภายนอกอย่างน้อย ๑ ครั้ง ทุก ๕ ปี

๒.๔.๒ การจัดการศึกษาโดยสถาบันพระพุทธศาสนา

จากรายงานการศึกษาไทยปี พ.ศ.๒๕๖๑ พบว่า การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา ในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ สถิติของผู้นับถือศาสนาต่างๆ ในประเทศไทย จำแนกได้เป็นผู้ที่นับถือศาสนาพุทธมี

จำนวนร้อยละ ๙๔.๖ ของประชากรทั้งประเทศ รองลงมาได้แก่ ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามร้อยละ ๔.๒ ผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ ร้อยละ ๑.๑ ส่วนผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ๆ หรือไม่นับถือศาสนาใด ๆ เลย ร้อยละ ๐.๑ ประเทศไทยให้อิสระเสรีภาพแก่ประชาชนทุกคนในการนับถือศาสนา และสถาบันศาสนาของแต่ละศาสนาต่างมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้แก่ผู้ที่นับถือศาสนานั้น ๆ

การจัดการศึกษาโดยสถาบันพุทธศาสนา จากสถิติข้อมูลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ประเทศไทยมีวัดในพุทธศาสนาประมาณ ๓๙,๔๘๑ วัด บางวัดได้จัดการศึกษาสายศาสนาหรือพระปริยัติธรรมและบางวัดได้จัดการศึกษาสามัญเพิ่มขึ้นด้วย สำหรับพระภิกษุ สามเณร รวมทั้งฆราวาส ประกอบด้วย

๑) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี

การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นการศึกษาตามหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี ในส่วนของแผนกธรรมได้แบ่งออกเป็นแผนกธรรมสำหรับภิกษุสามเณรโดยเฉพาะ และแผนกธรรมศึกษาสำหรับฆราวาสชายหญิงแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก แต่ไม่สามารถเทียบวุฒิได้

๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีขึ้นในวัดหลายๆ วัด โดยวัดเหล่านี้จะจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เพื่อให้การศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานแก่ผู้เรียน อันได้แก่ ภิกษุสามเณรหรือผู้ที่กำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่ในหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ซึ่งประกอบด้วยสาระการเรียนรู้ ในวิชาหลักและสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และภาษาบาลี จากข้อมูล ณ วันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑ พบว่า มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จำนวน ๔๐๙ โรงเรียน มีนักเรียน ที่เป็นพระสงฆ์ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน ๒๗,๔๒๑ รูป และระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจำนวน ๑๒,๒๕๘ รูป มีครูประจำ จำนวน ๒,๒๑๔ รูป/คน และครูพิเศษ จำนวน ๒,๐๓๒ รูป/คน

๓) มหาวิทยาลัยสงฆ์

ในปัจจุบันประเทศไทยมีมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่ง ที่จัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้แก่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร และฆราวาส ดังนี้

(๑) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ดำเนินการ เปิดการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก คณะวิชาภายในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประกอบด้วย คณะศาสนาและปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และ คณะศึกษาศาสตร์ นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยยังมีโครงการฝึกอบรม ทางวิชาการต่าง ๆ ให้แก่ นักศึกษา ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยรวมทั้ง

บุคคลภายนอกอีกด้วย เช่น โครงการฝึกอบรมวิชาชีพครู โครงการอบรมศีลธรรม โครงการสอน พระพุทธศาสนาแก่เยาวชน เป็นต้น

(๒) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ดำเนินการเปิดการเรียนการสอนในระดับประกาศนียบัตร ปริญญาตรี ประกาศนียบัตรบัณฑิต ปริญญาโท และปริญญาเอก มีคณะที่เปิดสอน ๔ คณะ ได้แก่ คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์ และยังมีวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติเปิดสอน ในหลักสูตรระดับปริญญาโทและปริญญาเอก สำหรับพระภิกษุสงฆ์ บุคคลทั่วไป ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

๔) การศึกษาตามอัธยาศัยด้านพุทธศาสนา

โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ได้จัดการศึกษา หลักสูตรทางพุทธศาสนาให้แก่เด็กและเยาวชนรวมทั้งประชาชนทั่วไป และยังเป็นการส่งเสริมการเผยแผ่ศาสนาพุทธอีกทางหนึ่งด้วย โดยจะสอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาตั้งแต่ระดับเตรียมความพร้อม ระดับพื้นฐาน และระดับสูงให้แก่ผู้เรียน^{๔๑}

ทั้งนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้ออกกฎกระทรวง ว่าด้วยการจัดการศึกษาโดยสถาบันพระพุทธศาสนา โดยอาศัยบทบัญญัติ มาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ และมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ อันเป็นพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติบางประการ เกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา ๒๙ ประกอบกับมาตรา ๕๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ได้ออกกฎกระทรวงไว้โดยสรุปดังนี้

๑) ให้สถาบันพระพุทธศาสนามีสิทธิจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน แก่พระภิกษุและสามเณรในโรงเรียนสำนักศาสนศึกษา และสำนักเรียน โดยการจัดตั้ง ยุบ รวม เลิก และการดำเนินการให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่มหาเถรสมาคมประกาศกำหนด

๒) การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยสถาบันพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ

๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ที่ได้จัดให้แก่พระภิกษุและสามเณร ซึ่งมีพื้นความรู้ไม่ต่ำกว่าระดับประถมศึกษาปีที่หกหรือเทียบเท่า และ

^{๔๑} สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการศึกษาไทย พ.ศ.๒๕๖๑ (Education in Thailand 2018),(กรุงเทพมหานคร: บริษัท พรักหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๖๑), หน้า ๙๖-๙๙.

ได้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมตามหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด โดยคำแนะนำของมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่แบ่งเป็นระดับ ดังต่อไปนี้

- ก) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
 - ข) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีชั้นเปรียญธรรม ๓ ประโยค เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
 - ฅ) ให้โรงเรียนสำนักศาสนศึกษา และสำนักเรียนได้รับการสนับสนุน ในด้านวิชาการ และเงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษา
 - ฉ) ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ที่โรงเรียนสำนักศาสนศึกษาหรือสำนักเรียนตั้งอยู่ ในเขตพื้นที่ ส่งเสริมสนับสนุน และให้ข้อเสนอแนะการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกธรรม และพระปริยัติธรรมแผนกบาลี
 - ๕) ให้มีคณะกรรมการโรงเรียนคณะกรรมการสำนักศาสนศึกษา และคณะกรรมการสำนักเรียน ทำหน้าที่กำกับดูแลการจัดการศึกษา ของโรงเรียนสำนักศาสนศึกษาและสำนักเรียนแล้วแต่กรณี ให้สอดคล้องกับนโยบายการจัดการศึกษา ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมหาเถรสมาคมรวมทั้งส่งเสริม และสนับสนุนระบบ การประกันคุณภาพภายใน เพื่อพัฒนาคุณภาพ และมาตรฐานการศึกษา
- องค์ประกอบจำนวนคุณสมบัติหลักเกณฑ์วิธีการ วาระการดำรงตำแหน่ง และการพ้นจากตำแหน่ง ตลอดจนการประชุม และการดำเนินงานของคณะกรรมการโรงเรียน คณะกรรมการสำนักศาสนศึกษา และคณะกรรมการสำนักเรียน ให้เป็นไปตามระเบียบ ที่มหาเถรสมาคมกำหนด

๒.๕ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

๒.๕.๑ ความเป็นมาและจุดมุ่งหมายของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

การศึกษาในพระพุทธศาสนาดำเนินตามแนวไตรสิกขา โดยยึดถือพุทธพจน์เป็นหลัก มีความมุ่งหมายสำคัญเพื่อให้พระภิกษุสามเณรประพฤติปฏิบัติ ดำรงรักษาและเผยแผ่พรหมจรรย์ อันเป็นการดำเนินชีวิตตามหลักแห่งพระธรรมวินัยโดยอาศัยพระไตรปิฎกเป็นพื้นฐาน และใช้คัมภีร์เพื่ออธิบายความในพระไตรปิฎกเป็นตำราหรือแบบเรียน การศึกษาระบบนี้เรียกว่าการศึกษาพระปริยัติธรรม เมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามายังประเทศไทยในราวศตวรรษที่ ๓ คือ พ.ศ. ๓๐๓ คนชาวไทยได้นับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติตลอดมา ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี แม้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรีเป็นราชธานี การศึกษาพระปริยัติธรรมก็ยังเป็นที่นิยมในบรรดาผู้ที่เลื่อมใสพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์การศึกษาพระปริยัติธรรมยังคงเน้นหนักในเรื่องการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ทรงเลื่อมใสใน

พระพุทธศาสนาทรงส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองตลอดมา จะเห็นได้จากหลักฐานต่างๆ ที่ปรากฏทั้งในเรื่องของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และเอกสารทางวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งล้วนแต่เกิดโดยพระบรมราชาอุปถัมภ์ทั้งสิ้น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ทางการศึกษาพระปริยัติธรรมได้เจริญรุ่งเรืองมากโดยเฉพาะในยุคต้นๆ ทั้งนี้เนื่องจากการทรงออกผนวชของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ จนเป็นประเพณีที่นับถือของชาวพุทธตลอดมาว่าชายไทยที่มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ จะต้องออกบวชแม้การคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการก็ให้ความสำคัญกับผู้ที่ผ่านการบวชมาแล้วเป็นต้น โดยเริ่มจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในรูปสถาบัน

ทรงสถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งแรกขึ้นที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในปีพุทธศักราช ๒๔๓๒ เรียกว่า มหาธาตุวิทยาลัย ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งทางคคิโลกและคคิธรรม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอนาคต และระยะต่อมาได้เกิดมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งที่ ๒ ขึ้น คือ มหามกุฏราชวิทยาลัย ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบัน การศึกษาของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายโดยมีโครงการว่าสถาบันศาสนาสองแห่งนี้จะเป็นแหล่งที่พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาทั้งปริยัติธรรมที่มีพระไตรปิฎกเป็นแกน และวิชาชีพชั้นสูงอย่างสมัยใหม่ และต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเริ่มจัดตั้งการศึกษาพระปริยัติธรรมขึ้นอีกระบบหนึ่ง เรียกว่า นักรธรรมโดยจัดเสริมเข้ากับการศึกษาบาลีแบบเปรียญ โดยสัมพันธ์กันอย่างถูกต้องจะช่วยให้ผู้ศึกษาพัฒนาความสามารถ ในการเข้าถึงสาระแห่งความรู้ในคัมภีร์และนำความรู้ในคัมภีร์ออกมาแสดงและใช้ประโยชน์พร้อมมีทรศนะที่ลึกและกว้างขวางยิ่งขึ้น สำหรับการศึกษพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษานั้น มีมูลเหตุสืบเนื่องจากการจัดการศึกษาสาขาบาลีมัธยมศึกษาและบาลีวิสามัญศึกษาสำนักเรียนวัด ซึ่งเป็นแผนกหนึ่งของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและได้เจริญก้าวหน้ามาจนปัจจุบันนี้

สมัยรัชกาลที่ ๖ ระบบการศึกษาของรัฐและคณะสงฆ์ได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดและการศึกษาของรัฐได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เจริญรุดหน้าอย่างมากจึงทำให้ค่านิยมในหมู่เยาวชนและพระภิกษุสามเณรให้ความสนใจเรียนวิชาการต่างๆ ทางโลกมากกว่าวิชาพระปริยัติธรรม

๔๒

ปัจจุบันการศึกษาของคณะสงฆ์ นอกจากจะมุ่งเน้นเรื่องการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีแล้ว ยังมุ่งเน้นด้านการศึกษาวิชาสามัญที่เป็นพื้นฐานจำเป็นสำหรับการเรียนรู้ของบุคคลทั่วๆ ไปด้วย เพราะการที่พระภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระปริยัติธรรมควบคู่ไปกับวิชาสามัญจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้นอันมีผลทำให้

^{๔๒} พระราชวรมุนี, ปรัชญาการศึกษาของไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วชิรพยาบาล, ๒๕๒๑)

สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนได้เหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบันอีกด้วย

กระทรวงศึกษาธิการโดยกรมการศาสนา (ปัจจุบันขึ้นต่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) จึงได้จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยความเห็นชอบของคณะสงฆ์เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้พระภิกษุ สามเณรได้ศึกษาพระปริยัติธรรมควบคู่กับการศึกษาวิชาสามัญ เพื่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อการศึกษาของชาติและพระพุทธศาสนาสืบไป

๒.๕.๒ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษานั้น เป็นการศึกษาในรูปแบบหนึ่งของการศึกษา คณะสงฆ์ เป็นการศึกษาที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ ซึ่งมีมูลเหตุสืบเนื่องจากการที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดตั้งโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษาและบาลีวิสามัญศึกษา สำนักเรียนวัด กล่าวคือ ภายหลังจากการที่การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๔๓๒ และ พ.ศ. ๒๔๘๙ ตามลำดับ ได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น ทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้จัดแผนกมัธยมขึ้นมา เรียกว่า โรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา กำหนดให้มีการเรียนบาลี นกธรรม และความรู้ชั้นมัธยม โดยรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ต่อมาเมื่อโรงเรียนบาลีมัศึกษานี้ ได้แพร่ขยายออกไปยังต่างจังหวัดหลายแห่ง มีพระภิกษุและสามเณรเรียนกันมากทางคณะสงฆ์โดยองค์การศึกษาจึงได้กำหนดให้เรียกโรงเรียนประเภทนี้ใหม่ว่าโรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษา สำนักเรียนวัด โดยมีตีสังฆมนตรี และกระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวง ให้โรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษาสำนักเรียนวัด เปิดทำการสอนสมทบในตัวชั้นประโยค คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมาและเมื่อสอบได้แล้วก็ยังคงได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย เหตุนี้จึงทำให้พระภิกษุ และสามเณรนิยมเรียนกันมาก โรงเรียนประเภทนี้จึงแพร่หลายออกไปยังจังหวัดต่างๆอย่างกว้างขวาง จนทำให้ทางการคณะสงฆ์เกรงว่า การศึกษาธรรมและบาลีจะเสื่อมลง เพราะพระภิกษุสามเณรมุ่งศึกษาวิชาทางโลกมากไปเป็นเหตุให้ต้องละทิ้งการศึกษาธรรมและบาลี แต่ทางการคณะสงฆ์ก็ยังพิจารณาเห็นความจำเป็นของการศึกษาวิชาในทางโลกอยู่ ดังนั้น แม่กองบาลีสนามหลวงสมัยนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินธโร) จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีขึ้นโดยมีวิชาบาลี วิชาธรรมและวิชาทางโลกเรียกว่า บาลีศึกษาสามัญและปริทัศน์ศึกษา และได้ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ พร้อมกับได้ยกเลิกระเบียบของคณะสังฆมนตรีว่าด้วยการศึกษาของโรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษา สำนักเรียนวัด และกำหนดให้พระภิกษุ สามเณร เรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ที่คณะสงฆ์ได้จัดตั้งขึ้น แต่ว่า การศึกษาระบบใหม่ไม่เป็นที่นิยมของผู้เรียน พระภิกษุ สามเณรส่วนใหญ่ยังพอใจที่เรียนโดยได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอยู่ ดังนั้นนักเรียนในโรงเรียนดังกล่าวจึงได้พากันเข้าชื่อเป็นนักเรียนผู้ใหญ่บ้าง

ทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์ในช่วงระยะนั้นเกิดความสับสนเป็นอันมากเพื่อสนองความต้องการของผู้เรียน และแก้ไขปัญหาความสับสนในการศึกษาของคณะสงฆ์ก็ขอเรียกร้องของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่เสนอให้กระทรวงศึกษาธิการเปิดสอนสมทบในตัวชั้นประโยคให้แก่พระภิกษุสามเณร กระทรวงศึกษาธิการจึงประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาขึ้น เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๔ โดยประสงค์ที่จะให้การศึกษาดังกล่าว เป็นประโยชน์ต่อฝ่ายศาสนจักรและฝ่ายอาณาจักร กล่าวคือศาสนาได้ศาสนทายาทที่ดีมีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางประพฤติดีปฏิบัติชอบในขณะดำรงอยู่ในสมณเพศ หรือแม้ลาสิกขาบทไปแล้วก็สามารถเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาของรัฐได้สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและประเทศชาติได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาจึงได้ก่อตั้งขึ้น และกระจายอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ ซึ่งเป็นที่นิยมของพระภิกษุ สามเณร ที่ขาดโอกาสทางการศึกษาอย่างกว้างขวาง

ปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะมากขึ้นเป็นลำดับนับตั้งแต่ปี ๒๕๑๕ มีโรงเรียนที่เปิดสอน ๕๑ โรงเรียน พระภิกษุ สามเณรที่เข้ารับการศึกษารวม ๔,๘๐๐ รูป แต่ปัจจุบันปีการศึกษา ๒๕๕๒ มีจำนวนโรงเรียน ๔๐๑ โรงเรียน พระภิกษุสามเณรที่เข้ารับการศึกษารวม ๕๖,๑๐๙ รูป เป็นระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ๔๑,๔๘๗ รูป มัธยมศึกษาตอนปลาย ๑๔,๖๒๒ รูป ^{๔๓}

๓. การดำเนินการบริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา (Operations management. Of Scripture. Department of General Education)

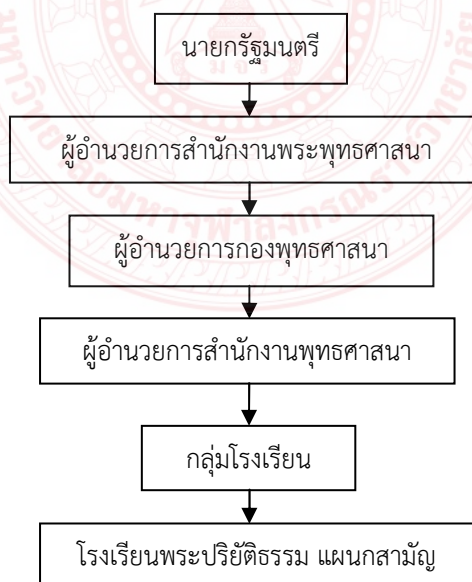
โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุ สามเณรได้มีโอกาสศึกษาสายสามัญตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายโดยเทียบกับชั้นมัธยมศึกษาสายสามัญ จัดหลักสูตรให้มีวิชาที่เหมาะสมแก่ภาวะของพระภิกษุสามเณร ที่จะศึกษาได้โดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และเป็นวิชาที่จำเป็นต่อพระพุทธศาสนา เป็นหลักสูตรที่ให้การศึกษาวินัยพระปริยัติธรรมควบคู่กับวิชาสามัญ ได้แก่ ภาษาบาลีธรรมวินัย ศาสนปฏิบัติ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สังคมศึกษา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สุขศึกษา หลักสูตรที่จัดขึ้นจบได้ในตัวเองหรือเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อ มุ่งให้พระภิกษุสามเณรมีบุคลิกภาพเหมาะสมตามสมณเพศช่วยให้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ปรับตัวเข้ากับสังคมได้และไม่ขัดต่อวินัยสงฆ์ มุ่งให้พระภิกษุ สามเณร ได้ศึกษาในระดับสูงขึ้นโดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยรับพระภิกษุ สามเณรที่เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายของหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เข้าศึกษาในระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยทั้ง ๒ แห่ง และวิทยาเขตอีก

^{๔๓}สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สถิติข้อมูลโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๒, มปป.

๑๘ แห่ง การดำเนินการบริหารจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษามีลักษณะการบริหารโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นองค์การหลักที่ควบคุมส่งเสริมการจัดการ ศึกษา โดยตรง ส่วนการบริหารโรงเรียนให้อยู่ในความปกครองของคณะสงฆ์ เช่น ให้เจ้าคณะ จังหวัดมีหน้าที่เป็นผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในระดับจังหวัด และเจ้าคณะอำเภอมีหน้าที่เป็นผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในระดับอำเภอ มีเจ้าอาวาสเป็นเจ้าสำนักเรียนของแต่ละโรงเรียน เป็นผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในแต่ละวัด

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จะจัดตั้งได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กองศาสนศึกษา สำนักนายกรัฐมนตรี และด้วยความเห็นชอบของคณะสงฆ์วัดที่สามารถจัดตั้งโรงเรียนได้ต้องปฏิบัติตามระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติภายใต้การกำกับดูแลของนายกรัฐมนตรี ทำหน้าที่เพียงอนุมัติการจัดตั้งและให้การส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น

หน่วยงานที่รับผิดชอบการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาคือนายกรัฐมนตรี สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กองพุทธศาสนศึกษา สำนักพุทธศาสนาจังหวัด สำหรับหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนด้านวิชาการ ได้แก่ กลุ่มโรงเรียน นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในลักษณะให้ความช่วยเหลือและส่งเสริม ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดโดยมีแผนภูมิโครงสร้างการบริหารจัดการดังนี้

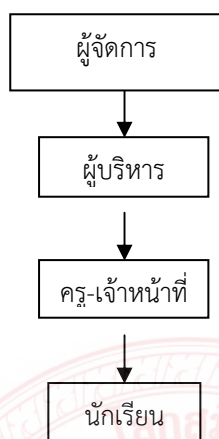

ภาพประกอบที่ ๒.๑ โครงสร้างการบริหารจัดการ การศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกสามัญศึกษา^{๔๔}

^{๔๔}สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, “เอกสารการบริหารงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๔๖”, มป.พ.

๑. โครงสร้างการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

เจ้าอาวาสวัดอันเป็นที่ตั้งสถานศึกษานั้นๆ จะเป็นผู้ดำเนินการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในแต่ละวัด ซึ่งรูปแบบโครงสร้างการบริหารโรงเรียนจะมีลักษณะดังนี้

ภาพประกอบที่ ๒.๒ โครงสร้างการบริหารโรงเรียน^{๔๕}

๒. การบริหารงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

การบริหารงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา หมายถึง การปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ซึ่งในการวิจัยอนุโลมตามภาระงานของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยจำแนกงานออกเป็น ๖ งานดังนี้

- ๑) การบริหารงานวิชาการ หมายถึง การดำเนินกิจการทุกชนิดในโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและปรับปรุง แก้ไข การเรียนการสอนนักเรียนให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพ
- ๒) การบริหารงานบุคคล หมายถึง การคัดเลือกครูเข้ามาทำการสอน การปฐมนิเทศการอบรมครูประจำการ การสร้างขวัญและกำลังใจ การประเมินผลงานของครู
- ๓) การบริหารงานธุรการและการเงิน หมายถึง งานที่ประกอบด้วยงานสารบรรณงานทะเบียน งานสารสนเทศ งานการเงินและบัญชี
- ๔) การบริหารงานอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดัดแปลงอาคารสถานที่ที่มีอยู่ให้ทันสมัยและใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ เหมาะสมสะดวกสบายกับการเรียนของนักเรียนตลอดจนครูคณาจารย์ และผู้มาติดต่อ ให้ได้รับความสะดวกสบายตามสมควร

^{๔๕}อ้างแล้ว, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, เอกสารการบริหารงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๔๖.

๕) การบริหารงานกิจการนักเรียน หมายถึง การจัดการแนะแนว รวมทั้งการปฐมนิเทศ การให้ความสะดวกและสวัสดิการแก่นักเรียน เช่น การจัดที่รับประทานอาหาร การจัดกิจกรรมนักเรียน การควบคุมความประพฤติของนักเรียน รวมทั้งการรักษาระเบียบวินัย

๖) การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หมายถึง การเผยแพร่พระพุทธศาสนาและข่าวสารต่างๆ ด้านหลักธรรมให้พระพุทธศาสนา ตลอดจนนโยบายและจุดประสงค์ของโรงเรียนให้แก่ชุมชนทราบ และในขณะเดียวกันนั้น ทางโรงเรียนก็ได้ทราบความต้องการของชุมชนอีกด้วย เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงให้สอดคล้องกับความต้องการของทั้งสองฝ่าย

๒.๕.๓ สภาพปัจจุบันในการจัดการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

ผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จะเป็นเจ้าอาวาสวัดอันเป็นที่ตั้งสถานศึกษานั้นๆ เป็นผู้ดำเนินการบริหารโรงเรียนคุณภาพและมาตรฐานของโรงเรียนจึงแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของผู้บริหารโรงเรียนนั้น จากการศึกษารายงานการประเมินผลโครงการสนับสนุนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ.๒๕๓๐ และการติดตามผลการดำเนินงาน ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ พบว่าการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาที่ผ่านมาต้องประสบกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานและบริหารหลายด้านทั้งนี้นอกจากสภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ อันเป็นองค์กรหลักที่ควบคุมส่งเสริมการจัดการศึกษาของสงฆ์โดยตรง แล้วยังฝากการบริหารการศึกษาไว้กับการปกครองของคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสจะมีอำนาจในการดำเนินงานทุกอย่าง ทำให้เกิดปัญหาความสนใจทางการศึกษาไม่เท่าด้านการ ปกครองและศาสนสมบัติ ซึ่งมีปัญหาด้านต่างๆ ดังนี้^{๕๖}

๑. ด้านการบริหาร ที่ผ่านมาการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาค่อนข้างขาดประสิทธิภาพทางการบริหารเท่าที่ควรในแง่ของการเอาใจใส่ดูแลของหน่วยงานระดับบน รวมทั้งการขาดการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ สภาพเช่นนี้ทำให้เกิดการพัฒนาทางปริมาณและคุณภาพยังไม่ดีนัก

๒. ด้านวิชาการ ที่ประสบอยู่ก็คือ ตำราเรียนสำหรับพระยังไม่เพียงพอ แต่ละสถานศึกษามีหนังสือยังไม่ครบชุดโดยทั่วไปจะมีเก็บไว้ในห้องสมุดของวัด แล้วพระภิกษุ สามเณร เข้าไปหยิบยืมเพื่อใช้เรียน เรียนจบแล้วจึงนำมาคืน การขาดแคลนตำราเรียนนี้เป็นปัญหาสำคัญยิ่ง

๓. ด้านบุคลากร ครุภัณฑ์เป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญยิ่งในกระบวนการเรียนการสอนการจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพย่อมต้องอาศัยครูที่มีความรู้เหมาะสมกับวิชาที่สอนอันจะเกื้อกูลให้

^{๕๖} กิตติ ธีรศานต์, เทคนิคการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ม.ต้น-ม.ปลาย, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๓๙)

ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถบรรลุตามจุดประสงค์ตามหลักสูตร ที่ผ่านมาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษายังคงขาดแคลนครูที่มีคุณวุฒิ และคุณสมบัติที่เหมาะสมแก่การสอนเป็นจำนวนมาก ครูร้อยละ ๑๙.๘๓ มีคุณวุฒิต่ำกว่าเกณฑ์ตามที่ระเบียบกำหนด ทั้งครูพระและครูฆราวาส ครูเป็นจำนวนประมาณร้อยละ ๓๘.๘๙ โรงเรียนต้องขวนขวายจัดหาเอง ซึ่งครูเหล่านี้ ได้รับการอนุมัติแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ในการสอน โดยกรมการศาสนา และครูผู้หญิง ร้อยละ ๔.๗๔^{๔๗}

๔. ด้านอาคารสถานที่ อาคารสถานที่นับเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างหนึ่งที่มีความจำเป็นสำหรับการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน โรงเรียนพระปริยัติธรรมจำนวนประมาณครึ่งหนึ่งขาดสิ่งเหล่านี้ จากการสำรวจปี ๒๕๓๙ พบว่าโรงเรียนร้อยละ ๕๑.๑๕ มีอาคารเรียนไม่เพียงพอ โรงเรียนเหล่านี้จะต้องจัดการเรียนการสอนไปเท่าที่จะทำได้โดยให้นักเรียนไปใช้สถานที่เรียนที่อื่นแทน

๕. ด้านงบประมาณ การขาดแคลนงบประมาณนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญของการจัดการศึกษาปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาให้กว้างขวางอย่างมีคุณภาพ เพราะโรงเรียนส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะจัดการหรือจัดจ้างครู และอุปกรณ์การสอนที่มีคุณสมบัติตามที่ต้องการได้อย่างเพียงพอ ไม่สามารถจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษา รวมทั้งไม่สามารถขยายสถานที่เรียนให้สอดคล้องกับจำนวนของผู้เรียนที่เพิ่มขึ้นหากเป็นวัดขนาดใหญ่ที่มีรายได้จากการบริจาค และมีทรัพย์สินวัดมากก็จะไม่เป็นปัญหานัก ที่เป็นปัญหามากจะเป็นวัดที่มีขนาดเล็กและมีรายได้จากทางอื่นน้อย^{๔๘}

๖. ด้านธุรการและการเงิน ยังประสบปัญหาการหาบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านตลอดถึงคุณสมบัติในการใช้ภาษาในการสื่อสารที่ดี เช่นการสะกดตัวการ์นต์ วรรคตอน แม่นยำ ศัพท์ และคำแปลในพจนานุกรมนอกจากนี้ยังต้องประกอบด้วยคุณสมบัติเฉพาะตัว คือ ความละเอียด รอบคอบ สุขุมและรวดเร็วโรงเรียนอาจหาบุคลากรที่เป็นฆราวาสเข้ามาทำงานด้านนี้ เพื่อเสริมงานให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

๗. ด้านการบริการกิจการนักเรียน คือผู้บริหารยังขาดความรู้ความเข้าใจในหลักการจัดการ และดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับนักเรียน ผู้สอนขาดความรู้ความชำนาญ ไม่มีเวลาทุ่มเทให้นักเรียน และไม่มี ความมั่นใจในความรู้ความสามารถของตนเองที่จะคอยช่วยเหลือนักเรียน

๘. ด้านการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน โรงเรียนมัธยมศึกษาส่วนใหญ่มีปัญหาทรัพยากรไม่เพียงพอ ขาดบุคลากรที่มีความรู้ โดยเฉพาะบุคคลที่เหมาะสมในการประชาสัมพันธ์และการให้บริการแก่ชุมชน

^{๔๗} สมชาย บัวเล็ก, “การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ก่อนพ.ศ.๒๕๓๕,” วารสารการศึกษาแห่งชาติ ๗ (กุมภาพันธ์-มีนาคม, ๒๕๓๕)

^{๔๘} กมล รอดคล้าย, “สภาพปัญหาการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย,” ๒๕๓๔. (เอกสารอัดสำเนา เย็บเล่ม, ๒๕๓๔)

๒.๕.๔ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๒

กลุ่มที่ ๑ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร จังหวัดนครปฐม ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม

กลุ่มที่ ๒ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดชุมพรสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา กระบี่ ตรัง ระนอง พังงา ภูเก็ต พัทลุง สตูล ยะลาปัตตานี และนราธิวาส

กลุ่มที่ ๓ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง ลพบุรี สิงห์บุรี สระบุรี ชัยนาท อุทัยธานี สุพรรณบุรี ราชบุรีเพชรบุรี กาญจนบุรี และประจวบคีรีขันธ์

กลุ่มที่ ๔ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดนครสวรรค์ กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก อุตรดิตถ์ พิจิตร ตาก และเพชรบูรณ์

กลุ่มที่ ๕ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และแม่ฮ่องสอน

กลุ่มที่ ๖ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดแพร่ น่าน พะเยา เชียงราย และลำปาง

กลุ่มที่ ๗ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดขอนแก่น เลย และหนองบัวลำภู

กลุ่มที่ ๘ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดหนองคาย อุดรธานี และสกลนคร

กลุ่มที่ ๙ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร อำนาจเจริญ และมุกดาหาร

กลุ่มที่ ๑๐ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และนครพนม

กลุ่มที่ ๑๑ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และชัยภูมิ

กลุ่มที่ ๑๒ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี สระแก้ว นครนายก ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด

กลุ่มที่ ๑๓ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ซึ่งผู้ได้รับใบอนุญาตให้จัดตั้ง โรงเรียนเป็นวัดในคณะสงฆ์จีนนิกาย (ทุกจังหวัด)

กลุ่มที่ ๑๔ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ซึ่งผู้ได้รับใบอนุญาตให้จัดตั้ง โรงเรียนเป็นวัดในคณะสงฆ์อนัมนิกาย (ทุกจังหวัด)

๒.๕.๕ ระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๖

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นหน่วยงานใหม่ที่แยกตัวมาจากกรมการศาสนา ทำหน้าที่ดูแลกิจการคณะสงฆ์และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาบางส่วน รวมไปถึงงานด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ด้วย การดำเนินกิจการงานที่รับผิดชอบยังขาดความชัดเจนอยู่ค่อนข้างมาก ด้านการศึกษามีความจำเป็นจะต้องมีระเบียบออกมาบังคับใช้เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีความชัดเจนยิ่งขึ้น และบรรลุเป้าหมาย ดังนั้น จึงได้มีประกาศเกี่ยวกับระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๖ เพื่อบังคับใช้ ลงวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๖ และลงนามโดย นายสุทธีวงศ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติในขณะนั้น ซึ่งมีสาระดังนี้

ด้วยมีการตราพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๔๕ มาตรา ๔๕ กำหนดให้มีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติขึ้น และพระราชกฤษฎีกา โอนกิจการบริหารและอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๔๕ มาตรา ๑๕๙ กำหนดให้โอนบรรดากิจการอำนาจหน้าที่ของกรมการศาสนาบางส่วนมาเป็นของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจึงวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๖”

ข้อ ๒ ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศ เป็นต้นไป

ข้อ ๓ บรรดาระเบียบ ข้อบังคับ และคำสั่งอื่นใด ในส่วนที่กำหนดไว้แล้วในระเบียบนี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับระเบียบนี้ให้ใช้ระเบียบนี้แทน

ข้อ ๔ ในระเบียบนี้

“โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา” หมายถึงโรงเรียนที่วัดจัดตั้งขึ้น เพื่อให้การศึกษาแก่ผู้เรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

“ผู้รับใบอนุญาต” หมายถึง เจ้าอาวาสที่ขอจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

“วัด” หมายถึง วัดในพระพุทธศาสนา

“ผู้จัดการ” หมายถึงเจ้าอาวาสที่รับใบอนุญาตจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาหรือพระภิกษุที่เจ้าอาวาสมอบหมายเป็นสายลักษณะอักษร

“ครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่, ผู้อำนวยการ” หมายถึงพระภิกษุผู้ทำหน้าที่หัวหน้าสถานศึกษา

“ครู” หมายถึง บุคลากรวิชาชีพผู้ทำหน้าที่หลักทางด้านการเรียนการสอนและส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ และให้รวมถึงพระภิกษุผู้สอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

“บุคลากรทางการศึกษา” หมายถึงผู้บริหารสถานศึกษาผู้บริหารการศึกษา รวมทั้งผู้สนับสนุนการศึกษาซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ให้บริการ หรือปฏิบัติงานเกี่ยวเนื่องกับการจัดการเรียนการสอนกรณีพิเศษของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

“นักเรียน” หมายถึง ภิกษุสามเณร หรือผู้ที่กำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่ในหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

“กลุ่มโรงเรียน” หมายถึง กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

ข้อ ๕ ให้มีคณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ประกอบด้วยผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นประธานกรรมการ รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นรองประธานกรรมการ ผู้แทนแม่กองธรรมสนามหลวง ผู้แทนแม่กองบาลีสนามหลวง ผู้แทนมหาวิทยาลัยมหาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ผู้แทนมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยผู้แทนปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ผู้แทนกรมวิชาการ ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาแห่งชาติ ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จำนวนไม่เกิน ๕ รูป/คน เป็นกรรมการผู้อำนวยการกองพุทธศาสนศึกษาเป็นกรรมการ และเลขานุการ

กรรมการที่เป็นผู้แทนกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ตามวรรคหนึ่ง และมาจากการคัดเลือกของผู้แทนกลุ่มโรงเรียนให้เป็นกรรมการคราวละ ๔ ปี กรรมการดังกล่าวอาจได้รับการคัดเลือกอีกได้ไม่เกิน ๒ วาระ

ข้อ ๖ การประชุมของคณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการทั้งหมดที่ ดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้น จึงจะเป็นองค์ประชุม

ถ้าประธานกรรมการไม่มาประชุมหรือไม่อยู่ในที่ประชุมให้รองประธานกรรมการเป็นประธานในที่ประชุม ถ้าประธานกรรมการและรองประธานกรรมการไม่มาประชุมหรือไม่อยู่ในที่ประชุม ให้ที่ประชุมเลือกกรรมการผู้หนึ่งเป็นประธานในที่ประชุม

การวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมากกรรมการผู้หนึ่งในการลงคะแนนถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

ข้อ ๗ คณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

๑) กำหนดนโยบายและแผนการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

- ๒) กำหนดมาตรฐานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
- ๓) กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการจัดตั้ง ขยาย หรือยุบเลิกโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
- ๔) กำหนดหลักเกณฑ์การจัดสรรเงินอุดหนุนให้โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
- ๕) กำหนดตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา อัตราครูและบุคลากรทางการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
- ๖) ควบคุมดูแล จัดการศึกษาให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นหลัก และป้องกันมิให้มีการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยให้ผิดไปจากหลักธรรมวินัยในพระไตรปิฎก
- ๗) ให้คำแนะนำส่งเสริมการจัดการศึกษา
- ๘) พิจารณาวินิจฉัยคำร้องทุกข์ของผู้รับใบอนุญาต, ผู้จัดการ, ครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่, ผู้อำนวยการ, ผู้ช่วยครูใหญ่, ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่, ผู้ช่วยผู้อำนวยการ, ครู และบุคลากรทางการศึกษา
- ๙) ตรวจสอบการดำเนินงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาตลอดจนหลักฐานเอกสารต่างๆ ทุกประเภท ถ้าปรากฏมีความบกพร่องให้พิจารณาเสนอสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เพื่อขอความเห็นชอบจากประธานสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ เมื่อได้รับความเห็นชอบแล้ว สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีอำนาจสั่งยุบเลิกโรงเรียนได้
- ๑๐) วินิจฉัย ชี้ขาด ปัญหาข้อขัดข้องในการปฏิบัติตามระเบียบนี้
- ๑๑) ออกระเบียบ คำสั่ง ประกาศเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
- ๑๒) แต่งตั้งคณะกรรมการและประธานกลุ่มโรงเรียนให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่คณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มอบหมาย
- ข้อ ๘ ให้กองพุทธศาสนศึกษาสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
- ข้อ ๙ วัดที่จะขออนุญาตจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดทำแผนงานในการบริหารจัดการ ให้รายงานขอรับความเห็นชอบจากเจ้าคณะผู้ปกครองตามลำดับชั้นจนถึงเจ้าคณะจังหวัด และให้เสนอรายงานขอจัดตั้งไปยังสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
- เมื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติพิจารณาเห็นสมควรแล้วให้เสนอขอความเห็นชอบจากประธานสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ เมื่อได้รับความเห็นชอบแล้ว ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ออกใบอนุญาต
- ข้อ ๑๐ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ต้องจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ สำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยมีนักเรียนไม่น้อยกว่า ๔๐ รูป/คน

นักเรียนที่จะเข้าเรียนต้องสำเร็จการศึกษาในระดับที่ต่ำกว่าระดับที่เรียน คือ ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ต้องสำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาหรือเทียบเท่าในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายต้องสำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหรือเทียบเท่า

การเปิด-ปิดภาคเรียนให้เป็นไปตามกำหนดวันเปิด-ปิดภาคเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ

ข้อ ๑๑ การรวบรวมข้อมูล และสถิติทางการศึกษาประจำปีของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ให้เสนอตามแบบที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนด

ข้อ ๑๒ ให้โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ได้รับใบอนุญาตแล้วเป็นสถานศึกษาจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในสังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยมีครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่ หรือผู้อำนวยการรูปหนึ่งเป็นหัวหน้าสถานศึกษา และรับผิดชอบในการบริหารงานการศึกษาของโรงเรียน ให้มีผู้ช่วยครูใหญ่, ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ หรือผู้ช่วยผู้อำนวยการรับผิดชอบงานตามที่ครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่ หรือผู้อำนวยการ มอบหมาย ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษากำหนดให้ผู้บริหาร และผู้ช่วยผู้บริหารทำหน้าที่สอนด้วย สัปดาห์ละไม่น้อยกว่า ๕ ชั่วโมง

ข้อ ๑๓ การกำหนดตำแหน่งผู้บริหารและอัตราครูและบุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษากำหนด

ข้อ ๑๔ การแต่งตั้งผู้จัดการ, ครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่, ผู้อำนวยการ, ผู้ช่วยครูใหญ่, ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่, ผู้ช่วยผู้อำนวยการ ครู และบุคลากรทางการศึกษา

ในส่วนกลาง ให้ผู้รับใบอนุญาตพิจารณาเสนอสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติแต่งตั้ง

ในส่วนภูมิภาค ให้ผู้รับใบอนุญาตพิจารณาเสนอผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งแล้วรายงานให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติทราบ

ข้อ ๑๕ คุณสมบัติของผู้จัดการ, ครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่, ผู้อำนวยการ, ผู้ช่วยครูใหญ่, ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่, ผู้ช่วยผู้อำนวยการ, ครู บุคลากรทางการศึกษา และนักเรียนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีดังนี้

๑) ผู้จัดการ มีพรรษาพ้น ๕

๒) ครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่, ผู้อำนวยการต้องเป็นเปรียญธรรมไม่น้อยกว่า ๓ ประโยคหรือพุทธศาสตรบัณฑิต หรือ ศาสนศาสตรบัณฑิต หรือปริญญาตรีทางการศึกษาหรือสาขาอื่น ต้องมีวิชาชีพครู มีพรรษาพ้น ๕ อายุไม่เกิน ๖๐ ปี

๓) ผู้ช่วยครูใหญ่, ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่, ผู้ช่วยผู้อำนวยการ ต้องมีวุฒิเปรียญธรรม ไม่น้อยกว่า ๓ ประโยค หรือพุทธศาสตรบัณฑิต หรือศาสนศาสตรบัณฑิต หรือปริญญาตรีทางการศึกษาหรือสาขาอื่น แต่ต้องมีวิชาชีพครู จะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ก็ได้ มีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี และไม่เกิน ๖๐ ปี

๔) ครู จะเป็นพระภิกษุ หรือคฤหัสถ์ก็ได้ มีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี และไม่เกิน ๖๐ ปีครูสอนวิชาภาษาบาลีสำหรับการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จะต้องมีความรู้ไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีทางการศึกษา หรือสาขาอื่นแต่ต้องมีวิชาชีพครู และต้องเป็นเปรียญธรรม ๓ ประโยคขึ้นไป

ครูสอนวิชาธรรมวินัย และศาสนปฏิบัติสำหรับการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จะต้องมีความรู้ไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีทางการศึกษา หรือสาขาอื่น แต่ต้องมีวิชาชีพครูและจบนักธรรมชั้นเอก

ครูสอนวิชาสามัญ สำหรับการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ต้องมีความรู้ไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีทางการศึกษา หรือสาขาอื่นแต่ต้องมีวิชาชีพครูหรือใบอนุญาตประกอบวิชาชีพครูด้วย๕) บุคลากรทางการศึกษาอื่นของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จะต้องมีความรู้ไม่ต่ำกว่าอนุปริญญา

ข้อ ๑๖ ในกรณีที่ตำแหน่งผู้จัดการ, ครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่ หรือผู้อำนวยการว่างลงไม่สามารถแต่งตั้งในเวลาอันสมควรได้ ให้แต่งตั้งผู้รักษาการปฏิบัติหน้าที่ไปก่อน โดยให้ดำเนินการดังต่อไปนี้

๑) ผู้มีอำนาจแต่งตั้งผู้รักษาการตำแหน่งผู้จัดการ, ครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่, ผู้อำนวยการในส่วนกลาง ให้ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ในส่วนภูมิภาคให้ ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นผู้แต่งตั้ง

๒) การร้องขอให้แต่งตั้งผู้รักษาการตำแหน่งผู้จัดการ, ครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่ หรือผู้อำนวยการ ให้เจ้าอาวาสหรือผู้รักษาการเจ้าอาวาส เป็นผู้ร้องขอ

๓) กรณีตำแหน่ง ผู้จัดการโรงเรียนว่าง

(๑) ให้เจ้าอาวาสเป็นผู้รักษาการ

(๒) ถ้าไม่มีเจ้าอาวาสหรือเจ้าอาวาสไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้ผู้รักษาการเจ้าอาวาส เป็นผู้รักษาการ

๔) กรณีตำแหน่งครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่, ผู้อำนวยการว่างลงให้เจ้าอาวาสหรือผู้รักษาการเจ้าอาวาสเสนอขอแต่งตั้งครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่, ผู้อำนวยการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาของโรงเรียนหนึ่งตามที่เห็นสมควร หรือให้ประธานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตการศึกษาที่โรงเรียนตั้งอยู่เป็นผู้รักษาการอีกตำแหน่งหนึ่ง จนกว่าจะมีการแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวแล้ว แต่ต้องไม่เกิน ๖ เดือน นับตั้งแต่ตำแหน่งว่างลง แต่อาจขยายเวลาได้อีกไม่เกิน วันเปิดภาคเรียนของปีการศึกษาถัดไป และหากพ้นเวลาที่กำหนดนี้ ตำแหน่งครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่, ผู้อำนวยการยังว่างอยู่ให้ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หรือผู้ว่าราชการจังหวัด แล้วแต่กรณีพิจารณาสรรหาผู้ดำรงตำแหน่งเพื่อแต่งตั้งต่อไป

ข้อ ๑๗ เงินเดือนหรือค่าตอบแทนผู้จัดการ, ครูใหญ่, อาจารย์ใหญ่, ผู้อำนวยการ, ผู้ช่วยครูใหญ่, ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่, ผู้ช่วยผู้อำนวยการ, ครู และบุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ให้เป็นไปตามประกาศของคณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

ข้อ ๑๘ ให้โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยให้มีอำนาจหน้าที่ตามที่กำหนดในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๓ โดยอนุโลม

ข้อ ๑๙ ให้มีกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เพื่อควบคุมดูแล การบริหารงานโรงเรียนในกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยให้เป็นไปตามระเบียบที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนด

ข้อ ๒๐ การดำเนินการวินัยแก่บุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษากำหนด

ข้อ ๒๑ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ให้การอุดหนุนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษากำหนด

ข้อ ๒๒ ให้ผู้อนุญาตมีอำนาจสั่งเพิกถอนใบอนุญาตให้จัดตั้งโรงเรียนตาม ข้อ ๙ ได้เมื่อปรากฏว่า

- ๑) ผู้รับใบอนุญาตฝ่าฝืน หรือไม่ปฏิบัติตามระเบียบทำให้เกิดผลเสียหาย
- ๒) ผู้รับใบอนุญาตฝ่าฝืน หรือไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้อนุญาต ซึ่งสั่งตามระเบียบ และทำให้เกิดผลเสียหายอย่างร้ายแรง
- ๓) ผู้รับใบอนุญาต ไม่ควบคุมดูแลโรงเรียน หรือละเลยให้โรงเรียนดำเนินการโดยฝ่าฝืน หรือไม่ปฏิบัติตามระเบียบ ก่อให้เกิดผลเสียหายอย่างร้ายแรง

ข้อ ๒๓ ทรัพย์สินที่เป็นสังหาริมทรัพย์ที่กรมการศาสนา หรือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจัดซื้อให้และลงทะเบียนเป็นทรัพย์สินของโรงเรียนที่ถูกเพิกถอน หรือที่ได้รับอนุญาตให้หยุดกิจการในส่วนกลาง ให้เจ้าอาวาสวัดที่รับใบอนุญาตนำส่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และในส่วนภูมิภาคให้เจ้าอาวาสวัดที่รับใบอนุญาตนำส่งกลุ่มโรงเรียนพร้อมบัญชีทรัพย์สิน ภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันรับทราบคำสั่งให้หยุดกิจการ

ข้อ ๒๔ ให้ถือว่าโรงเรียน กลุ่มโรงเรียน ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่มีอยู่ก่อนระเบียบนี้ใช้บังคับเป็นโรงเรียนกลุ่มโรงเรียน ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ตามระเบียบนี้

ข้อ ๒๕ ให้ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ รักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้สรุปได้ว่า การบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีความจำเป็นจะต้องยึดระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นแนวทางการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นเสมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียง สรรพทรัพยากรทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน ทำให้การบริหารโรงเรียนเป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงามและทำให้ง่ายต่อการดำเนินการจัดการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนั้น ระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จึงมีความจำเป็นกับการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยในครั้งนี้ด้วย^{๔๙}

ข้อมูลโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น^{๕๐}

๑. โรงเรียนตาลเรียงวิทยา วัดตาลเรียง ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐ โทร ๐-๔๓๓๒-๗๓๐๑

พระมหาบุญส่ง โกลโล ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการ โทร ๐๘-๖๘๖๐-๑๔๒๘

๒. โรงเรียนประภัสสรวิทยา วัดศรีนวล ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐ โทร ๐-๔๓๒๒-๖๑๕๕

พระครูสิริธรรมนิเทศ ผู้จัดการ โทร ๐-๔๓๓๒-๑๕๐๘

พระครูปริยัติจันทสารผู้อำนวยการ โทร ๐๘-๓๕๙๙-๐๕๙๖

๓. โรงเรียนวัดหนองแวงวิทยา วัดหนองแวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐ โทร ๐-๔๓๓๒-๐๑๗๑

พระธรรมวิสุทธาจารย์ ผู้จัดการ โทร ๐๘-๑๒๖๑-๕๖๗๓

พระครูสุธีกิตติวรญาณ ผู้อำนวยการ โทร ๐๘-๔๐๒๘-๖๐๓๔

๔. โรงเรียนวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา วัดธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐ โทร ๐-๔๓๒๒-๕๐๘๙

รศ.ดร.พระโสภณพัฒนบัณฑิต ผู้จัดการ

พระครูศรีวิสุทธิวัฒน์ ผู้อำนวยการ โทร ๐๘-๑๗๑๗-๓๗๖๓

^{๔๙} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, พระพุทธศาสนาระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ว่าด้วยโรงเรียน พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๘.

^{๕๐} ข้อมูลผู้บริหารสถานศึกษา และบุคลากรทางการศึกษาขอนแก่น, เลย์, หนองบัวลำภูโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ ๗ ปี พ.ศ.๒๕๕๙ (ออนไลน์ <http://www.debseven.org/doc/schoolpersonnel59.pdf> เข้าถึง ๑ ธันวาคม ๒๕๖๒)

๕. โรงเรียนจันทวิทยาคม วัดมรรคสำราญ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
๔๐๐๐๐ โทร. ๐-๔๓๓๓-๐๗๕๓

พระครูสุเมธธรรมสาร ผู้จัดการ โทร ๐๙-๙๔๗๑-๓๗๒๓

พระอนุสรณ์ วชิรวีโส รก.ผู้อำนวยการ โทร ๐๘-๒๑๑๗-๗๔๖๑

๖. โรงเรียนวัดท่าพระหงส์เทศประดิษฐ์ วัดท่าพระพงษ์เทศประดิษฐ์ ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐ โทร ๐-๔๓๒๖-๑๗๖๗

พระครูประยุตจักรธรรม ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๑๗๖๘-๓๓๑๓

๗.โรงเรียนตราขุพิทยาคม วัดตราขุวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
๔๐๐๐๐ โทร. ๐-๔๓๒๔-๒๐๙๓

พระครูอดุลสีลาภรณ์ ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการ โทร. ๐๘-๑๗๑๗-๐๔๓๒

๘.โรงเรียนวัดธาตุกุดกว้าง วัดธาตุกุดกว้าง ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
๔๐๐๐๐ โทร.๐-๔๓๓๔-๖๔๑๐

พระครูปริยัติสารสุนทร ผู้จัดการ โทร. ๐๘-๖๖๓๖-๑๕๓๓

พระสุชี ชาครธมโม ผู้อำนวยการ โทร. ๐๘-๙๕๖๓-๓๒๓๑

๙.โรงเรียนวัดประชาพัฒนาราม วัดประชาพัฒนาราม เลขที่ ๑๕๒ หมู่ ๕ ตำบลบ้านฝาง
อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น ๔๐๑๗๐ โทร.๐-๔๓๒๑-๑๑๒๔

พระมหาจรินทร์ จนทธมโมผู้จัดการ โทร. ๐๘-๖๐๔๒-๔๑๕๒

พระมหาธงชัย กตปุณโญ ผู้อำนวยการ โทร. ๐๘-๙๒๑๙-๖๙๕๙

๑๐. โรงเรียนวัดแจ้งสว่างนอก วัดแจ้งสว่างนอก ตำบลโนนสะอาด อำเภอชุมแพ จังหวัด
ขอนแก่น ๔๐๒๙๐ โทร.๐-๔๓๓๙-๑๐๑๕

พระครูปริยัติวิชิรญาณ ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการ โทร ๐๘-๒๘๕๘-๙๕๐๐

๑๑.โรงเรียนสารคุณวิทยา วัดบุญบาลประดิษฐ์ ตำบลชุมแพ อำเภอชุมแพ จังหวัด
ขอนแก่น ๔๐๑๓๐ โทร. ๐-๔๓๓๑-๑๔๐๐

พระสำเนียง ปภัสสโร ผู้จัดการ โทร.๐-๔๓๓๑-๑๔๐๐

พระครูประดิษฐ์บุญธรรม ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๙๘๖๓-๕๘๒๖

๑๒.โรงเรียนวัดสระแก้ววิทยาคม วัดสระแก้ว ตำบลข้าวเรียง อำเภอชุมแพ จังหวัด
ขอนแก่น ๔๐๑๓๐ โทร.๐-๔๓๔๖-๓๑๕๕

พระครูรังสีธรรมสาร ผู้จัดการ โทร.๐๘-๑๓๖๙-๑๖๙๒

พระครูเกษมปัญญาภิรักษ์ ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๑๐๔๗-๙๔๓๑

๑๓.โรงเรียนบุญยสารโสภิตวิทยา วัดศรีชมชื่น ตำบลสะอาด อำเภอน้ำพอง จังหวัด
ขอนแก่น ๔๐๓๑๐

พระครูปราโมทย์สิริสาร ผู้จัดการ โทร.๐๘-๑๕๔๖-๖๐๗๔

พระครูรัตนสารธรรม ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๗๒๒๘-๕๐๖๖

๑๔.โรงเรียนญาณสังวร วัดมหาชัย(ธ) ตำบลวังชัยอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
๔๐๑๔๐ โทร.๐-๔๓๔๓-๑๘๐๑

พระครูปลัดบรรลุนาคสีโล ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๑๐๔๗-๕๐๖๖

๑๕.โรงเรียนธรรมวิทย์ราษฎร์บำรุง วัดพิชัยพัฒนาราม ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัด
ขอนแก่น ๔๐๑๔๐ โทร.๐-๔๓๔๓-๑๒๘๔

พระครูปริยัติปัญญาทรผู้จัดการ/ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๗๙๕๐-๔๙๑๙

๑๖.โรงเรียนท่าน้ำพองวัดท่าน้ำพอง ตำบลน้ำพอง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
๔๐๓๑๐ โทร.๐-๔๓๓๗-๔๐๕๐

ดร.พระครูปริยัติสารการ ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๙๙๔๔-๗๖๓๔

๑๗.โรงเรียนวัดจันทร์ประสิทธิ์ วัดจันทร์ประสิทธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัด
ขอนแก่น ๔๐๑๑๐ โทร.๐-๔๓๓๗-๔๘๖๘

พระมหาศรีรวย ญาณวฑฺฒโน ผู้จัดการ โทร. ๐๘-๑๓๘๐-๗๒๕๓

พระมหาไพฑูรย์ สุทธิวิโร ผู้อำนวยการ โทร. ๐๘-๑๓๐๙-๕๖๖๘

๑๘.โรงเรียนวัดบูรพารามวิทยาลัย วัดบูรพาราม ตำบลบ้านฝาง อำเภอบ้านฝาง จังหวัด
ขอนแก่น ๔๐๒๗๐ โทร.๐-๔๓๒๖-๙๑๖๒

พระครูสิริปริยัติสาร ผู้จัดการ โทร.๐๘-๙๙๔๓-๔๓๓๙

พระมหาสุเทพ ปิยธมโม ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๑๙๗๕-๘๔๖๙

๑๙.โรงเรียนนพคุณวิทยา วัดอโศการาม ตำบลโสกนกเต็น อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น
๔๐๑๒๐

พระครูอโศกสุธรรมวงศ์ ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๖๒๓๓-๐๔๔๖๖

๒๐.โรงเรียนวัดท่ากระเปือวิทยาลัย วัดท่ากระเปือ ตำบลภูผาม่าน อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดขอนแก่น ๔๐๓๕๐ โทร.๐-๔๓๓๙-๖๑๑๗

พระครูอมรสารคุณ ผู้จัดการ โทร.๐๘-๙๖๒๐-๖๒๓๖

พระมหาหุนวณิช สดสหัสเสนโต ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๙๙๓๗-๑๓๕๒

๒๑.โรงเรียนมิ่งเมืองธีรานุเคราะห์ วัดมิ่งเมืองพัฒนาราม ตำบลภูเวียง อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดขอนแก่น โทร.๐-๔๓๒๙-๑๒๗๖

พระครูศรีชยานวัตร ผู้จัดการ โทร.๐๘-๑๙๗๕-๐๙๕๙

พระครูสารพัฒนาท ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๙๖๑๙-๕๗๓๙

๒๒.โรงเรียนวัดโพธิ์กลาง วัดโพธิ์กลาง ตำบลกุดเค้า อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น
โทร.๔๐๑๖๐ โทร.๐-๔๓๓๘-๑๐๔๘

พระณรงค์ จกกวโร ผู้จัดการ โทร. ๐๘-๐๔๑๗-๖๘๘๒

พระครูอนุกุลสารธรรม ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๙๘๖๒-๒๔๐๖

๒๓.โรงเรียนมัธยมวัดโพธิ์ชัยศึกษา วัดโพธิ์ชัย(คุ้มโนนสวรรค์) ตำบลบ้านกง อำเภอหนอง
เรือ จังหวัดขอนแก่น ๔๐๒๑๐ โทร.๐-๔๓๓๘-๘๐๓๘

พระครูวรจิตตาทิรม ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๙๔๑๙-๒๖๙๕

๒๔.โรงเรียนวัดสว่างรังษีวิทยา วัดสว่างรังษี ตำบลกุดกว้าง อำเภอหนองเรือ จังหวัด
ขอนแก่น ๔๐๒๑๐ โทร.๐๘-๑๒๑๓-๘๒๓๙

พระมหาชาติชาย อธิญาโณ ผู้จัดการ โทร.๐๘-๒๒๒๙-๗๗๕๐

พระบุญยอด พุทธิสีโล ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๙๖๔๒-๐๘๗๖

๒๕.โรงเรียนวัดประสิทธิ์ธรรมสารวิทยา วัดประสิทธิ์ธรรมสาร ตำบลโนนสะอาด อำเภอ
หนองเรือ จังหวัดขอนแก่น ๔๐๒๑๐ โทร.๐-๔๓๒๙-๖๓๕๕

พระครูประสิทธิ์ธรรมสาร ผู้จัดการ โทร.๐๘-๙๖๑๗-๖๙๘๙

พระครูสิริปริยัติสุธี ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๔๒๗๐-๖๐๐๔

๒๖.โรงเรียนร่วมโพธิ์ทองธรรมวิทย์ วัดโพธิ์ทอง ตำบลบ้านกง อำเภอหนองเรือ จังหวัด
ขอนแก่น ๔๐๒๔๐

พระมหาเสน่ห์ ธมฺมสิเนโท ผู้จัดการ โทร.๐๘-๙๔๒๒-๓๖๐๘

พระครูสิริปริยัติสุธี รก.ผู้อำนวยการ โทร.๐๘-๔๒๗๐-๖๐๐๔

๒.๖ พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ.๒๕๖๒^{๕๑}

พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ.๒๕๖๒ ได้ประกาศใช้โดยที่โบราณราช
ประเพณี สถาบันพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาของชาติมาโดยตลอด ซึ่งคณะ
สงฆ์ได้ดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมอันเป็นส่วนเฉพาะของการศึกษาของคณะสงฆ์ควบคู่กัน
ไปกับการศึกษาวิชาสามัญ ดังนั้น เพื่อให้การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมได้รับการสนับสนุนส่งเสริม
ด้วยดีจากภาครัฐ และสามารถบริหารจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ ตอบสนองนโยบายการจัด
การศึกษาของคณะสงฆ์และของชาติได้เป็นอย่างดี จึงมีต้องตราเป็นพระราชบัญญัติขึ้นโดยให้มีผลใช้
บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป (๑๖ เมษายน ๒๕๖๒) และใน

^{๕๑} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๖ ตอนที่ ๕๐ ก ลง ๑๖ เมษายน ๒๕๖๒

พระราชบัญญัตินี้ได้ยกเลิก (๑) พระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๒๗ และ(๒)พระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๐

๒.๖.๑ ความหมายของการศึกษาพระปริยัติธรรม

“การศึกษาพระปริยัติธรรม” เป็นการศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยใช้วัดตามกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์จัดตั้งเป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม โดยจัดตั้งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑) สำนักเรียน คือ สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสนามหลวงหรือแผนกธรรมสนามหลวง ที่มหาเถรสมาคมประกาศจัดตั้ง ๒) สำนักศาสนศึกษา หมายความว่า สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีสนามหลวง หรือแผนกธรรมสนามหลวง ไม่ว่าจะจัดการศึกษาในรูปแบบของศูนย์การเรียน สำนักศาสนศึกษาวัด สำนักศาสนศึกษาประจำตำบล หรือสำนักศาสนศึกษาประจำอำเภอ และ ๓) โรงเรียน คือ สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ดูแล

๒.๖.๒ วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมมีวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้ (มาตรา ๕)

(๑) เพื่อให้การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นไปตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โบราณราชประเพณี และสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาของชาติ

(๒) เพื่อให้พระภิกษุและสามเณรมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา และมีการรักษาพระธรรมวินัยให้เป็นที่ไปอย่างถูกต้องดั่งงามโดยเคร่งครัด เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไป

(๓) เพื่อให้พุทธศาสนิกชนนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างถูกต้อง

๒.๖.๓ ประเภทของการศึกษาพระปริยัติธรรม

การศึกษาพระปริยัติธรรมมี ๓ แผนก คือ

(๑) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีสนามหลวง เป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาภาคภาษาบาลี

(๒) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมสนามหลวง เป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาภาคภาษาไทย

(๓) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งแผนกบาลีสนามหลวงและแผนกธรรมสนามหลวงควบคู่กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการ

ทั้งนี้ อาจมีการจัดการศึกษาโดยใช้ภาษาอื่นในการจัดการศึกษาด้วยก็ได้ (มาตรา ๖)

๒.๖.๔ การดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม

ในการดำเนินการอันเป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมให้ บรรลุวัตถุประสงค์ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ดำเนินการโดยการจัดตั้งคณะกรรมการ จัดทำแผนการศึกษาพระปริยัติธรรมและมาตรฐานสถานศึกษาพระปริยัติธรรม และแผนงบประมาณ เพื่อการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แล้วเสนอต่อมหาเถรสมาคมพิจารณาให้ความเห็นชอบเพื่อให้ การดำเนินการเป็นไปตามแผนการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยให้รัฐอุดหนุนงบประมาณสำหรับการจัด การศึกษาพระปริยัติธรรมตามความเหมาะสมและจำเป็น(มาตรา ๗)

ในการบริหารงานนั้น มีคณะกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรมคณะหนึ่ง จำนวน ๒๑ รูป/คน ซึ่งประกอบด้วย

(๑) ประธานกรรมการรูปหนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งโดยความเห็นชอบของ มหาเถรสมาคม

(๒) รัฐมนตรีซึ่งนายกรัฐมนตรีมอบหมาย เป็นรองประธานกรรมการ

(๓) กรรมการโดยตำแหน่ง ได้แก่ แม่กองบาลีสนามหลวง แม่กองธรรมสนามหลวง ประธานกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เลขาธิการ ก.พ. เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เลขาธิการคณะกรรมการการอุดมศึกษา ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ และเลขาธิการ ก.ค.ศ.

(๔) กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนหกหรือคน ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งโดย ความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสามปี และอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้ (มาตรา ๘)

(๕) ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นกรรมการและเลขานุการ และ ผู้อำนวยการกองพุทธศาสนศึกษา เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ (มาตรา ๙)

คณะกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรม มีหน้าที่และอำนาจ คือ

(๑) กำหนดนโยบาย แผนการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมและมาตรฐานสถานศึกษาพระ ปริยัติธรรม ควบคุมดูแลและกำกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

(๒) กำหนดมาตรฐานการศึกษาพระปริยัติธรรมและการประกันคุณภาพการศึกษา

(๓) อนุมัติหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม ทั้งนี้ สำหรับหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติ ธรรมแผนกบาลีสนามหลวง และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมสนามหลวง ต้องเป็นไปโดย ความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม สำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ให้เป็นไปตาม หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการและตามที่มหาเถรสมาคมกำหนด

(๔) กำหนดพินความรู้ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์การเข้าศึกษา และเงื่อนไขในการสำเร็จการศึกษา

(๕) อนุมัติให้ปริญญาและประกาศนียบัตร

(๖) กำหนดหน้าที่และอำนาจและหลักเกณฑ์การบริหารงานของแม่กองบาลีสนามหลวง แม่กองธรรมสนามหลวง และประธานกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

(๗) กำหนดมาตรฐานกลางการบริหารงานบุคคล สำหรับผู้ปฏิบัติงาน เกี่ยวกับการกำหนดตำแหน่ง อัตราค่าจ้าง เงินเดือน เงินประจำตำแหน่งเงินวิทยฐานะ เงินค่าตอบแทน ค่าจ้างสวัสดิการ และสิทธิประโยชน์อื่น การสรรหา การบรรจุ การแต่งตั้ง การพัฒนา การพ้นจากตำแหน่ง การรักษา วินัย การดำเนินการทางวินัย การร้องทุกข์ การอุทธรณ์ และการลงโทษ ทั้งนี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับการกำหนดเงินเดือน เงินประจำตำแหน่ง เงินวิทยฐานะ เงินค่าตอบแทน ค่าจ้าง สวัสดิการ และสิทธิประโยชน์อื่น ต้องได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงการคลัง

(๘) ออกข้อบังคับ ระเบียบ หรือประกาศเกี่ยวกับการจัดตั้งสถานศึกษาพระปริยัติธรรม โครงสร้างการบริหารงาน การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมและสถานศึกษาพระปริยัติธรรม

(๙) ออกระเบียบเกี่ยวกับการบริหารและจัดการการเงิน การพัสดุ และทรัพย์สินของสถานศึกษาพระปริยัติธรรม รวมทั้งการบัญชีและการจำหน่ายทรัพย์สินจากบัญชีเป็นสูญ

(๑๐) ออกระเบียบเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ตรวจสอบภายใน

(๑๑) ออกข้อบังคับ ระเบียบ หรือประกาศเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัติ

(๑๒) แต่งตั้งคณะกรรมการหรือคณะทำงานเพื่อปฏิบัติการตามที่ได้รับมอบหมาย

(๑๓) จัดทำรายงานผลการดำเนินงานเสนอต่อมหาเถรสมาคมเพื่อทราบ

(๑๔) กระทำการอื่นใดที่จำเป็นหรือต่อเนื่องเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม หรือตามที่มหาเถรสมาคมมอบหมาย (มาตรา ๑๒)

ในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการนี้ สามารถดำเนินการโดยจัดให้มีการประชุมคณะกรรมการ โดยการประชุมคณะกรรมการต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่ง โดยประธานกรรมการเป็นประธานในที่ประชุม ถ้าประธานกรรมการไม่มาประชุมหรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ให้รองประธานกรรมการเป็นประธานในที่ประชุม ถ้ารองประธานกรรมการไม่มาประชุมหรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้ที่ประชุมเลือกกรรมการรูปหนึ่งทำหน้าที่เป็นประธานในที่ประชุม

การวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมาก กรรมการรูปหนึ่งหรือคนหนึ่งให้มีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด โดยคณะกรรมการต้องมีการประชุมอย่างน้อยปีละสี่ครั้ง(มาตรา ๑๓)

๒.๖.๕ โครงสร้างการบริหารงานการศึกษาพระปริยัติธรรม

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นหน่วยงานกลางในการส่งเสริม สนับสนุน ประสานงานการศึกษาพระปริยัติธรรม และเป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการ มีหน้าที่ด้าน งานธุรการและสนับสนุนงานวิชาการให้แก่คณะกรรมการ รวมทั้งมีหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติ และ ปฏิบัติหน้าที่ตามที่คณะกรรมการมอบหมาย (มาตรา ๑๔)

ในการบริหารงานการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น จัดให้มีแม่กองบาลีสนามหลวง แม่กอง ธรรมสนามหลวง และประธานกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ที่มหาเถร สมาคมแต่งตั้งทำหน้าที่เป็นผู้รับผิดชอบงานการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแต่ละแผนก(มาตรา ๑๕)

วัดมีสิทธิจัดตั้งสถานศึกษาพระปริยัติธรรมได้ตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการกำหนด โดย สถานศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดจัดตั้งขึ้นนั้นต้องจัดการศึกษาให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของ การศึกษาพระปริยัติธรรม และต้องคำนึงถึงเป้าหมายสำคัญดังต่อไปนี้

- (๑) การให้การศึกษาวិชาการทางพระพุทธศาสนาเพื่อความเป็นเลิศที่เปี่ยมด้วยปัญญา พุทธธรรม
- (๒) การส่งเสริมความรู้และความเข้าใจในคุณค่าแห่งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
- (๓) การผลิตผู้เรียนให้มีคุณธรรมนำความรู้เป็นศาสนทายาทที่ดีของพระพุทธศาสนา สำนึกในความเป็นคนไทย มีความรักและผูกพันต่อท้องถิ่น
- (๔) มาตรฐานการศึกษาของชาติและวิธีการดำเนินงานของการจัดการศึกษาตามกฎหมาย ว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ(มาตรา ๑๖)

๒.๖.๖ คุณลักษณะของผู้เรียนในสถานศึกษาพระปริยัติธรรม

สถานศึกษาพระปริยัติธรรมต้องมุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะคือ

- (๑) เป็นศาสนทายาทที่ดีของพระพุทธศาสนาและพลเมืองที่ดีของสังคม
- (๒) มีความรู้และทักษะในวิชาการทางพระพุทธศาสนา
- (๓) มีนิสัยใฝ่หาความรู้ ปฏิบัติตามข้อบังคับ ระเบียบและวินัยสงฆ์
- (๔) มีสุขภาพดีทั้งร่างกายและจิตใจ
- (๕) รู้จักบำรุงรักษาศาสนสมบัติ อนุรักษ์ และเสริมสร้างสภาพแวดล้อม
- (๖) มีความภูมิใจความเป็นสมณะ จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
- (๗) มีความคิดสร้างสรรค์ และส่งเสริมสนับสนุนแนวทางปฏิบัติให้เกิดความเจริญแก่ชุมชน สังคม และพระพุทธศาสนา (มาตรา ๑๗)

๒.๖.๗ บุคลากรของสถานศึกษาพระปริยัติธรรม

ในสถานศึกษาพระปริยัติธรรมให้มีผู้ปฏิบัติงาน ๒ ประเภทคือ

(๑) ประเภทผู้ปฏิบัติงานสอน ได้แก่ ครูสอนพระปริยัติธรรม และครูโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

(๒) ประเภทผู้สนับสนุนการศึกษา ได้แก่ บุคลากรทางการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้านวิชาการ ซึ่งทำหน้าที่ให้บริการหรือปฏิบัติงานเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนการสอน การนิเทศก์ และการบริหารการศึกษาในสถานศึกษาพระปริยัติธรรม อันประกอบไปด้วย ผู้ปฏิบัติหน้าที่บรรณารักษ์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่งานแนะแนว ผู้ปฏิบัติหน้าที่เทคโนโลยีการศึกษา ผู้ปฏิบัติหน้าที่งานทะเบียนวัดผล ผู้ปฏิบัติหน้าที่บริหารงานทั่วไป หรือผู้ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่กำหนด(มาตรา ๑๘)

๒.๖.๘ การดำเนินงานของสถานศึกษาพระปริยัติธรรม

๑) สถานศึกษาพระปริยัติธรรม ต้องจัดให้มีการจัดทำบัญชีตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการกำหนด และต้องจัดให้มีการตรวจสอบภายในเกี่ยวกับการเงิน การบัญชี และการพัสดุของสถานศึกษาพระปริยัติธรรม ตลอดจนรายงานผลการตรวจสอบต่อคณะกรรมการอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้งในการตรวจสอบภายใน ให้มีผู้ปฏิบัติงานของสถานศึกษาพระปริยัติธรรมทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบภายใน โดยเฉพาะ(มาตรา ๑๙)

๒) สถานศึกษาพระปริยัติธรรมจัดให้มีการประเมินผลการปฏิบัติงานของผู้ปฏิบัติงานในสถานศึกษาพระปริยัติธรรมตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และระยะเวลาที่กำหนด

๓) การศึกษาพระปริยัติธรรมที่ได้จัดให้แก่สามเณรซึ่งเป็นเด็กตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาภาคบังคับและมีพื้นความรู้ไม่ต่ำกว่าระดับประถมศึกษาปีที่ ๖ หรือเทียบเท่า ซึ่งได้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติกำหนดโดยคำแนะนำของมหาเถรสมาคม เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังต่อไปนี้

(๑) แผนกธรรมสนามหลวง ชั้นนักธรรมเอก เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

(๒) แผนกบาลีสสนามหลวง ชั้นเปรียญธรรม ๓ ประโยค เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (มาตรา ๒๑)

๔) สำหรับผู้เรียนที่พ้นการศึกษาภาคบังคับซึ่งได้สำเร็จการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมสนามหลวง และแผนกบาลีสสนามหลวง มีวิทยฐานะ ดังต่อไปนี้

(๑)แผนกธรรมสนามหลวง ชั้นนักธรรมเอก มีวิทยฐานะระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

(๒)แผนกบาลีสสนามหลวง ชั้นเปรียญธรรม ๓ ประโยค มีวิทยฐานะระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (มาตรา ๒๒)

๕) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ที่ได้จัดให้แก่พระภิกษุและสามเณรเป็นการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหรือระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแล้วแต่กรณี

๖) ให้ผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีสนามหลวงชั้นเปรียญธรรม ๙ ประโยค มีวิทยฐานะระดับปริญญาตรี เรียกว่า “เปรียญธรรมเก้าประโยค”ใช้อักษรย่อว่า “ป.ธ. ๙”

ในกรณีที่ผู้สำเร็จการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีสนามหลวงชั้นใด ได้ทำการศึกษาเพิ่มเติมตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการกำหนดให้ผู้นั้นมีวิทยฐานะระดับใดๆ โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมและตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการการอุดมศึกษา(กระทรวงอุดมศึกษา ฯ) ตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติกำหนด (มาตรา ๒๔)

๗) ให้ผู้สำเร็จการศึกษาได้รับประกาศนียบัตร ปริญญา และหนังสือรับรองการศึกษา หรือกิจกรรมเกี่ยวกับการเรียนการสอนแก่ผู้สำเร็จการศึกษาพระปริยัติธรรมได้ตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่กำหนด (มาตรา ๒๕)

๘) คณะกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรมอาจกำหนดให้มีเครื่องหมายวิทยฐานะและการใช้เครื่องหมายวิทยฐานะของผู้สำเร็จการศึกษาได้ โดยเครื่องหมายวิทยฐานะนั้นให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา

๙) สถานศึกษาพระปริยัติธรรมอาจกำหนดให้มีตรา เครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์ และการใช้ตรา เครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์ของสถานศึกษาพระปริยัติธรรมได้ โดยที่ตรา เครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์นั้นให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา (มาตรา ๒๗)

๒.๖.๙ บทลงโทษและบทเฉพาะของพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม

๑) ผู้ใดใช้เครื่องหมายวิทยฐานะ ตรา เครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์ของสถานศึกษาพระปริยัติธรรมโดยไม่มีสิทธิจะใช้ หรือแสดงด้วยประการใดๆ ว่าตนมีประกาศนียบัตร ปริญญา หรือตำแหน่งของสถานศึกษาพระปริยัติธรรมโดยที่ตนไม่มีสิทธิ ถ้าได้กระทำให้บุคคลอื่นเชื่อว่าตนมีสิทธิจะใช้หรือมีวิทยฐานะหรือตำแหน่งเช่นนั้น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินห้าหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ(มาตรา ๒๘)

๒) สำหรับผู้มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรีตามกฎหมายว่าด้วยการกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา มีวิทยฐานะระดับปริญญาตรีตามพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมนี้ และให้ถือว่าผู้ที่อยู่ในระหว่างการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิตตามหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลีสนามหลวงก่อนวันที่พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมใช้บังคับ เป็นผู้เรียนตามพระราชบัญญัตินี้ต่อไป (มาตรา ๒๙)

๓) ให้แม่กองบาลีสนามหลวง แม่กองธรรมสนามหลวง และประธานกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ซึ่งดำรงตำแหน่งอยู่ในวันก่อนวันที่พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมใช้บังคับ เป็นแม่กองบาลีสนามหลวง แม่กองธรรมสนามหลวง หรือประธานกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ตามพระราชบัญญัตินี้ต่อไป (มาตรา ๓๐)

๔) สำนักเรียนและสำนักศาสนศึกษาตามประกาศมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดการศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี พ.ศ. ๒๕๕๕ และโรงเรียนตามประกาศมหาเถรสมาคม ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๓ ที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งอยู่ในวันก่อนวันที่ พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมใช้บังคับ เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมตาม พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมนี้ต่อไป (มาตรา๓๑)

๕) ในระหว่างที่ยังมิได้ออกกฎข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ และประกาศเพื่อปฏิบัติตาม พระราชบัญญัตินี้ ให้นำกฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ และประกาศมหาเถรสมาคมที่เกี่ยวข้องกับ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมมาใช้บังคับโดยอนุโลมเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับพระราชบัญญัตินี้ (มาตรา๓๒)

๒.๗ การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

๒.๗.๑ การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทยที่ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงสถาปนา ขึ้น ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ เพื่อเป็นสถาบันการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับ พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ โดยพระราชทานนามว่า มหาธาตุวิทยาลัย เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๓๐ และได้เปิดดำเนินการศึกษา เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๓๒

ต่อมาได้ทรงเปลี่ยนจากมหาธาตุวิทยาลัยเป็น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรม ราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๓๙ แต่ยังคงจัดการศึกษาเฉพาะปริยัติธรรมแผนก บาลีเท่านั้น ยังมีได้ดำเนินการศึกษาในรูปแบบอุดมศึกษาหรือรูปแบบมหาวิทยาลัยตามพระราชประสงค์ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เพื่อสืบสานพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ ๙ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๙๐ พระพิมลธรรม (ช้อย ฐานทตตมหาเถร) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุสมัยนั้น พร้อมทั้งพระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายจำนวน ๕๗ รูป ได้ประชุมพร้อมกันที่ตำหนักสมเด็จพระเจ้า วัด มหาธาตุ ปรีक्षाหารี้อได้ข้อยุติที่จะเปิดการศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัย เปิดรับผู้สนใจวิชา พระพุทธศาสนาพระปริยัติธรรมชั้นสูง ภาษาต่างประเทศและวิทยาการบางอย่างอันเป็นอุปกรณ์แก่ การค้นคว้าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ในยุคแรกของการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษานั้น มหาวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยแรก ที่ได้นำระบบการศึกษาแบบระบบหน่วยกิตนำมาใช้ในการจัดการศึกษา ทำให้มองเห็นวิสัยทัศน์ของ ผู้บริหารในยุคนี้ว่ามีความกว้างไกลโดยจะเห็นได้จากการจัดตั้งคณะเอเชียอาคเนย์ขึ้นเป็นคณะแรก ซึ่งหมายความว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ในยุคแรกนั้นไม่ได้ส่งเสริมให้พระภิกษุและสามเณรศึกษาเฉพาะแต่

เรื่องเฉพาะพระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่ยังส่งเสริมให้พระภิกษุและสามเณรให้ศึกษาได้กว้างขวางครอบคลุมไปทั่วโลก

ในยุคปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย มีสถานะเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ จัดการศึกษาให้กับพระภิกษุ-สามเณร และประชาชนทั่วไป โดยจัดการศึกษาระดับปริญญาเอก ๑๑ สาขาวิชา และระดับปริญญาโท ๒๒ สาขาวิชา ระดับปริญญาตรี เปิดสอน ๔ คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์ ระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต เปิดสอน ๒ สาขาวิชา คือ พระไตรปิฎกศึกษา วิชาชีพรูระดับมัธยมศึกษา มี ๒ แห่ง คือ โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษาและโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา และการบริการวิชาการแก่สังคม ได้แก่ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สถาบันวิจัยสันติศึกษา กลุ่มงานธรรมวิจัย กลุ่มงานมหาจุฬาอาศรม จังหวัดนครราชสีมา ศูนย์พัฒนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแคมป์สน จังหวัดเพชรบูรณ์ สำนักงานพระสอนศีลธรรม และสถาบันภาษา

มหาวิทยาลัย มีวิทยาเขต ๑๑ แห่ง คือ

- ๑) วิทยาเขตหนองคาย
- ๒) วิทยาเขตเชียงใหม่
- ๓) วิทยาเขตนครศรีธรรมราช
- ๔) วิทยาเขตขอนแก่น
- ๕) วิทยาเขตนครราชสีมา
- ๖) วิทยาเขตแพร่
- ๗) วิทยาเขตสุรินทร์
- ๘) วิทยาเขตอุบลราชธานี
- ๙) วิทยาเขตพะเยา
- ๑๐) วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส จังหวัดนครปฐม
- ๑๑) วิทยาเขตนครสวรรค์

มีวิทยาลัยสงฆ์ ๒๓ แห่ง คือ

- ๑) วิทยาลัยสงฆ์เลย
- ๒) วิทยาลัยสงฆ์นครพนม
- ๓) วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
- ๔) วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
- ๕) วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
- ๖) วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี
- ๗) วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

- ๘) วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร
- ๙) วิทยาลัยสงฆ์เขียงราย
- ๑๐) วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
- ๑๑) วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
- ๑๒) วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี จังหวัดนครปฐม
- ๑๓) วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
- ๑๔) วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์
- ๑๕) วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ
- ๑๖) วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
- ๑๗) วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี
- ๑๘) วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี
- ๑๙) วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ
- ๒๐) วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร
- ๒๑) วิทยาลัยสงฆ์ระยอง
- ๒๒) วิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี
- ๒๓) วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

หน่วยการจัดการศึกษานอกที่ตั้งระดับปริญญาตรี ในจังหวัดต่างๆ จำนวน ๙ แห่ง คือ

- ๑) โครงการขยายห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์ วัดไชยชุมพลชนะสงคราม จังหวัดกาญจนบุรี
- ๒) หน่วยวิทยบริการ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดหงษ์ประดิษฐาราม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - ๓) หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดใหญ่อินทาราม (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี
 - ๔) หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธมณฑลจันทบุรี อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี
 - ๕) หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดพระบรมธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
 - ๖) หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดท่านา อำเภอเมือง จังหวัดตาก
 - ๗) หน่วยวิทยบริการ วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดหมอนไม้ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

๘) หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดสระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว

สถาบันสมทบในต่างประเทศ ๕ แห่ง คือ

- ๑) วิทยาลัยพระพุทธศาสนาตองกุก ซอนบอบ สาธารณรัฐเกาหลี
- ๒) มหาปัญญาวิทยาลัย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
- ๓) มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาจิ้งเจีย ไชนีสไทเป
- ๔) วิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ ประเทศศรีลังกา
- ๕) วิทยาลัยพระพุทธศาสนา ประเทศสิงคโปร์
- ๖) วิทยาลัยพระพุทธศาสนาธรรมเกท ฮังการี^{๕๖}

หลักสูตรที่เปิดสอน

หลักสูตรสาขาวิชาที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัย ประกอบด้วย

คณะพุทธศาสตร์

ระดับปริญญาตรี

๑) หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา	จำนวน ๒๙ หลักสูตร
๒) หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศาสนา	จำนวน ๗ หลักสูตร
๓) หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา	จำนวน ๔ หลักสูตร
๔) หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาบาลีสันสกฤต	จำนวน ๑ หลักสูตร
๕) หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา	จำนวน ๑ หลักสูตร
๖) หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม	จำนวน ๒ หลักสูตร
๗) หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลี	จำนวน ๑ หลักสูตร
๘) หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์	จำนวน ๑ หลักสูตร
๙) Bachelor of Art in Buddhism	จำนวน ๑ หลักสูตร
๑๐) Bachelor of Art in Philosophy	จำนวน ๑ หลักสูตร
๑๑) Bachelor of Art in Religion	จำนวน ๑ หลักสูตร
๑๒) Bachelor of Art in Mahayana Studies	จำนวน ๑ หลักสูตร

ระดับปริญญาโท

๑) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ	จำนวน ๑ หลักสูตร
๒) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา	จำนวน ๒ หลักสูตร

^{๕๖} สำนักงานครูพระสอนศีลธรรม, ประวัติและพัฒนาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด ๒๕๕๘), คำนำ

ระดับปริญญาเอก

- ๑) หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ จำนวน ๑ หลักสูตร
 ๒) หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา จำนวน ๒ หลักสูตร

คณะครุศาสตร์**ระดับปริญญาตรี**

- ๑) หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย จำนวน ๘ หลักสูตร
 ๒) หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา จำนวน ๑๕ หลักสูตร
 ๓) หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ จำนวน ๗ หลักสูตร
 ๔) หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนพระพุทธศาสนาและจิตวิทยาการแนะแนว
 จำนวน ๓ หลักสูตร
 ๕) หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ จำนวน ๑ หลักสูตร

ระดับปริญญาโท

- ๑) หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา จำนวน ๓ หลักสูตร
 ๒) หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา จำนวน ๔ หลักสูตร
 ๓) หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว จำนวน ๑
 หลักสูตร

ระดับปริญญาเอก

- ๑) หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ จำนวน ๑ หลักสูตร
 ๒) หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา จำนวน ๑ หลักสูตร

คณะมนุษยศาสตร์**ระดับปริญญาตรี**

- ๑) หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ จำนวน ๑๐ หลักสูตร
 ๒) หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยา จำนวน ๑ หลักสูตร
 ๓) หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา จำนวน ๑ หลักสูตร
 ๔) หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จำนวน ๒ หลักสูตร
 ๕) Bachelor of Art in English จำนวน ๒ หลักสูตร

ระดับปริญญาโท

- ๑) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาชีวิตและความตาย จำนวน ๑ หลักสูตร
 ๒) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา จำนวน ๑ หลักสูตร
 ๓) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ จำนวน ๑ หลักสูตร
 ๔) Master of Arts in English (International Program) จำนวน ๑ หลักสูตร

คณะสังคมศาสตร์

ระดับปริญญาตรี

๑) หลักสูตรเศรษฐศาสตร์บัณฑิต	จำนวน ๑ หลักสูตร
๒) หลักสูตรรัฐศาสตร์บัณฑิต	จำนวน ๒๗ หลักสูตร
๓) หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์บัณฑิต	จำนวน ๒๓ หลักสูตร
๔) หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์บัณฑิต	จำนวน ๒ หลักสูตร
๕) หลักสูตรพุทธศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ	จำนวน ๑๗ หลักสูตร
๖) หลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต	จำนวน ๔ หลักสูตร
๗) หลักสูตรพุทธศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา	จำนวน ๑ หลักสูตร

ระดับปริญญาโท

๑) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ	จำนวน ๒ หลักสูตร
๒) หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต	จำนวน ๒ หลักสูตร
๓) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม	จำนวน ๔ หลักสูตร
๔) หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต	จำนวน ๓ หลักสูตร
๕) หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต	จำนวน ๑ หลักสูตร

บัณฑิตวิทยาลัย

ระดับปริญญาโท

๑) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา	จำนวน ๑๙ หลักสูตร
๒) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา	จำนวน ๕ หลักสูตร
๓) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธรรมนิเทศ	จำนวน ๑ หลักสูตร
๔) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา	จำนวน ๑ หลักสูตร
๕) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา	จำนวน ๒ หลักสูตร
๖) Master of Arts in Buddhist Studies (International Program)	

ตารางที่ ๒.๑ แสดงจำนวนนิสิตระดับปริญญาตรี โท และเอก ของมหาวิทยาลัย แยกตามคณะหรือเทียบเท่า จากส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัย ห้องเรียน และหน่วยวิทยบริการ ทั่วประเทศ พ.ศ.

๒๕๕๙-๒๕๖๒

สังกัด	๒๕๕๙	๒๕๖๐	๒๕๖๑	๒๕๖๒	รวม
คณะพุทธศาสตร์	๘๔๔	๙๕๗	๘๐๙	๙๐๙	๓,๕๑๙
คณะครุศาสตร์	๕๘๘	๕๔๑	๕๒๑	๖๐๔	๒,๒๕๔
คณะมนุษยศาสตร์	๒๙๖	๒๕๔	๓๐๕	๓๒๓	๑,๑๗๘

คณะสังคมศาสตร์	๒,๔๐๖	๒,๒๒๖	๒,๑๗๓	๒,๔๒๘	๙,๒๓๓
บัณฑิตวิทยาลัย	๑,๒๓๑	๙๕๑	๑,๑๖๐	๑,๓๗๘	๔,๗๒๐
วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ	-	-	๗๕	๔๓	๑๑๘
รวม	๕,๓๖๕	๔,๙๒๙	๕,๐๔๓	๕,๖๘๕	๒๑,๐๒๒

(ที่มา Regweb.mcu.ac.th เข้าถึงวันที่ ๒๙ ก.ค.๒๕๖๒)

๒.๗.๒ การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติความเป็นมา

“มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย” เดิมเป็นวิทยาลัยเรียกว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย” ได้รับการสถาปนาขึ้นโดยพระบรมราชานุญาตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ.๑๑๒) ซึ่งเป็นวันคล้ายกับวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และได้พระราชทานนามว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย” เพื่อถวายเป็นพระบรมราชานุสรณ์เฉลิมพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญพระองค์หนึ่งของไทยและทรงตั้งวัตถุประสงค์ของการสถาปนา “มหามกุฏราชวิทยาลัย” ไว้ตอนหนึ่งว่า “เพื่อเป็นที่เล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมของภิกษุสามเณร” ดังแจ้งความของกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ.๑๑๒) ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐ หน้า ๒๕๖

พ.ศ. ๒๔๘๘ กรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ขณะทรงดำรงพระสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ ทรงเป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีมติให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยพระพุทธานุชาตินั้น เรียกว่า “สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธานุชาตแห่งประเทศไทย” กล่าวได้ว่า มหามกุฏราชวิทยาลัยพัฒนาขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธานุชาตเป็นไปตามที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระดำริไว้เมื่อครั้งที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ และได้เปิดทำการสอนในรูปแบบของมหาวิทยาลัยพระพุทธานุชาต เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๙ และมีวัตถุประสงค์ตามที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงตั้งไว้ ๓ ประการ คือ

- (๑) เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์
- (๒) เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาวิชา ซึ่งเป็นของชาติภูมิและต่างประเทศแห่งกุลบุตรทั้งหลาย
- (๓) เพื่อเป็นสถานที่จัดสั่งสอนพระพุทธศาสนา

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงมีพระดำริในเรื่องการศึกษาที่กว้างไกล ทรงเห็นว่าพระภิกษุสามเณรนั้นควรจะได้ศึกษาทั้งความรู้ทางพระศาสนา และความรู้อื่นๆ ที่จะประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม ซึ่งทรงเรียกว่า “วิทยา” อันเป็นของ

ชาติภูมิและต่างประเทศ เพราะความรู้ดังกล่าวนี้ แม้จะไม่ใช่เป็นประโยชน์ต่อการพระศาสนาโดยตรง แต่ก็จะเป็นสื่อกลางและปัจจัยเกื้อหนุนต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในระดับชาติและนานาชาติ และเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง ไม่ว่าพระภิกษุสามเณรนั้นจะยังคงอยู่ในสมณเพศ หรือลาสิกขาออกไปเป็นพลเมืองของชาติ

ต่อมา เมื่อมีนักศึกษาเพิ่มมากขึ้น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จึงได้ขยายการศึกษาจากส่วนกลางออกสู่ส่วนภูมิภาค โดยจัดตั้งเป็นวิทยาเขต ๗ แห่ง และวิทยาลัย ๑ แห่ง รวมเป็น ๘ แห่ง คือ

- (๑) วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- (๒) วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม
- (๓) วิทยาเขตอีสาน จังหวัดขอนแก่น
- (๔) วิทยาเขตล้านนา จังหวัดเชียงใหม่
- (๕) วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
- (๖) วิทยาเขตร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
- (๗) วิทยาเขตศรีล้านช้าง จังหวัดเลย
- (๘) มหาบชบาดีเถรีวิทยาลัย จังหวัดนครราชสีมา

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๓๐ มหาวิทยาลัยได้ตระหนักว่าวิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่จำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา จำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถในการสอนธรรมะที่ทันสมัย และทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและวิทยาการด้านต่างๆ จึงอนุมัติให้เปิดดำเนินการจัดตั้งโครงการบัณฑิตศึกษาขึ้นเพื่อเปิดสอนในระดับปริญญาโท และปริญญาเอก เรียกว่า “บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย” เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยได้เปิดสอนในระดับปริญญาโทครั้งแรกเมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๑

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา อันมีนามว่า “สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย” ได้พัฒนามาเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ ได้นามใหม่ว่า “มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย” โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยและให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นเรียกว่า “พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๐” กล่าวได้ว่า มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติดังกล่าว เป็นนิติบุคคลและเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ มีวัตถุประสงค์ในการให้การศึกษาที่กว้างกว่าเดิม คือ ให้การศึกษา วิจัย ส่งเสริมและให้บริการทางวิชาการพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ รวมทั้งทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (มาตรา ๖)

ในยุคนี้ ได้เปิดการสอนในระดับปริญญาเอกเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ และในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้ขยายการศึกษาจากวิทยาเขตร้อยเอ็ด โดยจัดตั้งเป็นวิทยาลัยเพิ่มอีก ๒ แห่ง คือ (๑) วิทยาลัยศาสนศาสตร์โยธธ ตั้งอยู่ที่จังหวัดโยธธ (๒) วิทยาลัยศาสนศาสตร์เฉลิมพระเกียรติกาฬสินธุ์ ตั้งอยู่ที่จังหวัดกาฬสินธุ์^{๕๓}

วิทยาเขต และวิทยาลัย

มหาวิทยาลัย มีวิทยาเขต และวิทยาลัย ๑๑ แห่ง คือ

๑.มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เลขที่ ๒๔๘ ม.๑ ถ.ศาลายา - นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม) ๗๓๑๗๐

๒.วิทยาเขตมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา วัดชูจิตธรรมาราม เลขที่ ๕๗ หมู่ที่ ๑ ต.สนับทึบ อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

๓.วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย วัดสิรินธรเทพรัตนาราม เลขที่ ๒๖ หมู่ที่ ๗ ต.อ้อมใหญ่ อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๑๖๐

๔.วิทยาเขตอีสาน เลขที่ ๑๐๖ ถ.ราษฎร์คณิง บ้านโนนชัย ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๕.วิทยาเขตล้านนา วัดเจดีย์หลวง ๑๐๓ ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

๖.วิทยาเขตศรีธรรมมาศโคราช วัดป่าห้วยพระ หมู่ ๕ ต.นาพรุ อ.พระพรหม จ.นครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐

๗.วิทยาเขตร้อยเอ็ด เลขที่ ๑๔๘ ถ.เลียงเมือง ต.ดงลาน อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐

๘.วิทยาเขตศรีล้านช้าง วัดศรีสุทธาวาส เลขที่ ๒๕๓/๗ ถ.วิสุทธิเทพ ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย ๔๒๐๐๐

๙.มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย ในพระสังฆราชูปถัมภ์ หมู่ ๖ ต.ภูหลวง อ.ปักธงชัย จ.นครราชสีมา ๓๐๑๕๐

๑๐.วิทยาลัยศาสนศาสตร์โยธธ วัดศรีธรรมาราม เลขที่ ๑ ถ.วิทยารังค์ อ.เมือง จ.โยธธ ๓๕๐๐๐

๑๑. วิทยาลัยศาสนศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ วัดประชานิยม ต.กาฬสินธุ์ อ.เมืองกาฬสินธุ์ จ.กาฬสินธุ์ ๔๖๐๐๐

คณะและสาขาวิชาที่เปิดสอน

ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้เปิดสอนตามหลักสูตรสาขาวิชาต่างๆตั้งแต่ระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอกคณะวิชา ๕ คณะ คือ

^{๕๓} มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, รายงานประจำปี ๒๕๖๑, (นครปฐม : สาละพิมพ์การ, ๒๕๖๒)

๑. คณะศาสนาและปรัชญา มี ๓ สาขา

- ๑.๑ สาขาวิชาปรัชญา จำนวน ๔ หลักสูตร
- ๑.๒ สาขาวิชาพุทธศาสตร์ จำนวน ๕ หลักสูตร
- ๑.๓ สาขาวิชาศาสนศึกษา จำนวน ๑ หลักสูตร

๒. คณะมนุษยศาสตร์

- ๒.๑ สาขาวิชาบาลีและสันสกฤต จำนวน ๑ หลักสูตร
- ๒.๒ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ จำนวน ๓ หลักสูตร
- ๒.๓ สาขาวิชาภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร จำนวน ๑ หลักสูตร

๓. คณะสังคมศาสตร์

- ๓.๑ สาขาวิชาการปกครอง จำนวน ๑๑ หลักสูตร
- ๓.๒ สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ จำนวน ๒ หลักสูตร
- ๓.๓ สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จำนวน ๑ หลักสูตร
- ๓.๔ สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน ๑ หลักสูตร

๔. คณะศึกษาศาสตร์

- ๔.๑ สาขาวิชาการประถมศึกษา จำนวน ๑ หลักสูตร
- ๔.๒ สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย จำนวน ๑ หลักสูตร
- ๔.๓ สาขาวิชาการสอนพระพุทธศาสนา จำนวน ๓ หลักสูตร
- ๔.๔ สาขาวิชาการสอนภาษาไทย จำนวน ๕ หลักสูตร
- ๔.๕ สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ จำนวน ๘ หลักสูตร

๕. บัณฑิตวิทยาลัย

- ๕.๑ หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา จำนวน ๑
หลักสูตร
- ๕.๒ หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา จำนวน ๔
หลักสูตร
- ๕.๓ หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา จำนวน ๒
หลักสูตร
- ๕.๔ หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง จำนวน ๑ หลักสูตร
- ๕.๕ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา จำนวน ๑ หลักสูตร
- ๕.๖ หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่นตามแนวพุทธศาสตร์
จำนวน ๒ หลักสูตร

๕.๗ หลักสูตรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา จำนวน ๑
หลักสูตร

๕.๘ หลักสูตรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา จำนวน ๒
หลักสูตร

๕.๙ หลักสูตรศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา จำนวน ๓
หลักสูตร

ตารางที่ ๒.๒ ตารางแสดงจำนวนนักศึกษา และบัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษา

พ.ศ.	นักศึกษาเข้าใหม่ (รูป/คน)	นักศึกษาคงอยู่ (รูป/คน)	บัณฑิต (รูป/คน)
๒๕๕๖	๓,๔๕๕	๑๓,๘๙๒	๓,๒๒๑
๒๕๕๗	๒,๘๗๐	๑๕,๖๙๑	๕,๗๙๖
๒๕๕๘	๒,๘๙๗	๑๕,๘๙๔	๓,๒๒๑
๒๕๕๙	๒,๓๘๖	๑๑,๔๖๓	๒,๑๓๖
๒๕๖๐	๑,๗๘๘	๑๒,๖๐๑	๒,๕๓๕
๒๕๖๑	๑,๕๕๐	๑๐,๓๕๐	๒,๐๐๘

ที่มา: รายงานประจำปี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๖-๒๕๖๑(www.mbu.ac.th)

๒.๘ แนวคิดเกี่ยวกับสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

ศตวรรษที่ ๒๑ (21st Century) คือช่วงระยะเวลาระหว่างปี ค.ศ. ๒๐๐๑ ถึง ค.ศ. ๒๑๐๐ หรือ พ.ศ. ๒๕๔๔ ถึง พ.ศ. ๒๖๔๓ เพราะฉะนั้นปัจจุบันเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ฯลฯ ในโลกอย่างรวดเร็ว อันสืบเนื่องมาจากการใช้เทคโนโลยีเพื่อเชื่อมโยง ข้อมูลต่าง ๆ ของทุกภูมิภาคของโลกเข้าด้วยกัน การปรับเปลี่ยนทางสังคมที่เกิดขึ้น เป็นสังคมที่ก้าว เข้าสู่ยุคใหม่ ที่เรียกว่า ศตวรรษที่ ๒๑ ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมอย่างทั่วถึง มนุษย์จึงต้องมีความตื่นตัวและเตรียมพร้อมในการเรียนรู้ให้มีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลก แห่งศตวรรษใหม่ โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ที่สำคัญที่สุด คือ ทักษะการเรียนรู้ (Learning Skill) การสร้างทักษะเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ จึงเป็นลักษณะของการเรียนรู้ในเชิงบูรณาการ เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพแห่งองค์ความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญและสมรรถนะให้เกิดกับมนุษย์ยุค ใหม่ เพื่อประสิทธิภาพของการเรียนรู้สำหรับการดำรงชีพในสังคมแห่งความเปลี่ยนแปลง

เมื่อสังคมโลกได้ตระหนักและเล็งเห็นถึงความสำคัญของนำเทคโนโลยีมาเป็นส่วนหนึ่งใน ชีวิตประจำวัน ครูในศตวรรษที่ ๒๑ จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับการเรียนรู้ให้เท่าทันยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง ไปด้วย ทั้งนี้ต้องพัฒนาทักษะด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ที่เข้ามามี

บทบาทอย่างมากในวงการศึกษาทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อให้สามารถชี้แนะและส่งเสริมให้นักเรียนเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตลอดเวลา นอกจากนี้ ครูไทยในอนาคตยังต้องมีความรู้จริงในเรื่องที่สอน และต้องมีเทคนิควิธีการให้นักเรียนสร้างองค์ความรู้จากประสบการณ์ รวมทั้งจัดกิจกรรมเชื่อมโยงความรู้จากแหล่งเรียนรู้ภายนอก ฝึกให้นักเรียนทำงานเป็นทีม เป็นนักร้องแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม จัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ และแสดงออกซึ่งความรักและความหวังใต้อ่อนนักเรียน ทั้งนี้กระบวนการเรียนการสอนดังกล่าวจะสัมฤทธิ์ผลได้ ถ้าทุกภาคส่วนช่วยกัน หาทางลดปัญหาและอุปสรรคที่ขัดขวางการพัฒนาครู ซึ่งแนวทางและความเป็นไปได้ในการพัฒนาครูในศตวรรษที่ ๒๑ นั้น ต้องดำเนินการทั้งด้านนโยบายและด้านการพัฒนาตนเองของครูควบคู่กันไป จึงจะทำให้ครูเป็นครูยุคดิจิทัลอย่างแท้จริง

ในห้วงเวลาที่กำลังจะมาถึง การเปลี่ยนแปลงจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้และจะเกิดขึ้นในอัตราเร่ง ด้วยความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้มนุษย์เข้าถึงข่าวสารข้อมูลได้อย่างไร้ขีดจำกัด โลกทั้งโลกเชื่อมโยงกันได้ การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและธุรกิจจะแตกต่างกันจากเดิม ดังจะเห็นได้จากวิกฤตการณ์ทางด้านเศรษฐกิจจากประเทศหนึ่งส่งผลกระทบต่อประเทศ อื่น ๆ ในโลก การแข่งขันและความร่วมมือในระดับโลกเกิดขึ้นรวดเร็ว ซึ่งเป็นผลจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ ภาคเศรษฐกิจบริการที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล ความรู้ และนวัตกรรมได้เข้ามาแทนที่ภาคเศรษฐกิจอุตสาหกรรมและได้เปลี่ยนแปลงวงการธุรกิจและการทำงานอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ผลของความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างไปจากอดีต การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมอย่างทั่วถึง มนุษย์จำเป็นต้องมีการวางแผนชีวิตของตนเอง ทั้งด้านชีวิตครอบครัวและการทำงาน เพื่อให้อยู่รอดในสังคมโลกที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จะมีความเป็นส่วนตัวลดลงจากประสิทธิภาพของเทคโนโลยีสารสนเทศที่สามารถเข้าถึงข้อมูลที่เป็นส่วนตัวทุกอย่างของมนุษย์ มนุษย์จะสามารถเก็บข้อมูลจำนวนมากที่สุดในเวลาอันสั้นที่สุดแล้วทิ้งไป มนุษย์จำเป็นต้องคิดวิเคราะห์มากขึ้นจากสิ่งที่ได้รับรู้ว่าสิ่งไหนจริงหรือไม่จริง เกิดผลกระทบต่อวิถีคิดมนุษย์ มนุษย์จะไม่รับแนวคิดที่ส่งผ่านมาทั้งกระบวนการอีกต่อไป แต่จะนำเอาข้อมูลเพียงเล็กน้อยมาสรุปรวมกันเป็นทัศนคติใหม่ มนุษย์สามารถค้นหาข้อมูลได้อย่างรวดเร็วในทุก ๆ เรื่องที่อยากรู้ทำให้การตัดสินใจไม่เป็นไปตามค่านิยม แต่จะเป็นการตัดสินใจบนข้อมูลและข้อเท็จจริง พร้อมทั้งความคิดเห็นที่มีการเก็บรวบรวมและมีวิธีการวิเคราะห์ เนื่องจากไม่สามารถควบคุมข่าวสารได้ ผลกระทบจากการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารในสำนักงานทำให้วิถีคิดและวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับการทำงานเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง การทำงานไม่จำเป็นต้องอยู่ในสำนักงานตลอดเวลา เช่นเดียวกันกับการเรียนไม่จำเป็นต้องอยู่ในห้องเรียนอีกต่อไป ปรากฏการณ์เหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อชีวิตและการทำงานของคนในอนาคต เมื่อก้าวเข้าสู่ศตวรรษใหม่ ศตวรรษที่ ๒๑ ที่กำลังจะมาถึง มนุษย์จึงต้องมีความตื่นตัวและเตรียมความพร้อมในการ

เรียนรู้ให้มีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตเพื่อการดำรงอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นั่นจึงเป็นจุดเริ่มของ กรอบแนวคิดทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของโลกและประเทศไทย นำไปสู่ที่มาและความสำคัญ ของกรอบแนวคิดเพื่อการเรียนรู้แห่งศตวรรษที่ ๒๑ องค์ประกอบหลักของกรอบแนวคิด รวมทั้งการประยุกต์ใช้ในระบบการศึกษาในประเทศไทย

การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมแห่งโลกยุคใหม่^{๕๔}

สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและในยุคปัจจุบันสังคมมีอัตราการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วมาก นักคิดในแวดวงต่าง ๆ ของโลกและไทยต่างให้ความสนใจกับสภาพสังคมเป็นอย่างยิ่ง นักคิดทั้งหลายเรียกสังคมของมนุษยชาติในอนาคตในชื่อที่แตกต่างกัน อัลวิน ทอฟฟเลอร์ (Alvin Toffler, 2538) เรียกว่า ยุคคลื่นลูกที่สาม (the third wave) โดยมองว่าการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะ “ทั้งโลก” (global) ไม่ว่าจะเป็ด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมือง ฯลฯ โดยมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเป็นตัวขับเคลื่อน ในขณะที่อีริก ชมิดท์และเจเรด โคเฮน (Eric Schmidt and Jared Cohen, 2014) เรียกโลกยุคนี้ว่า “ยุคดิจิทัลเปลี่ยนโลก” (The New Digital Age) นอกจากนี้แล้วยังถูกเรียกในชื่ออื่นๆ อีกว่าเป็น “ยุคโลกไร้พรมแดน” (borderless world) ยุค “โลกาภิวัตน์” (globalization) สุวิทย์ เมษินทรีย์ (๒๕๕๐ อ้างถึงในจินตนา สุขจรรย์, ๒๕๕๖ : ๒) เรียกว่าเป็นยุค “หลังสังคมฐานความรู้” (post knowledge-based society) ซึ่งเป็นโลกที่เน้นเรื่องกัลยาณมิตร มีการเปลี่ยนรูปแบบของคนจากต่างคนต่างปิด ไปสู่ต่างคนต่างเปิด เป็นโลกที่ก้าวข้ามสังคมที่เน้นการแข่งขันไปสู่การร่วมสร้างสรรค์ เป็นโลกที่ภูมิปัญญาได้พัฒนาก้าวข้ามทรัพย์สินทางปัญญาสู่ภูมิปัญญามหาชน เช่น ยูทูป (youtube) หรือ วิกิพีเดีย (wikipedia) โลกหลังสังคมฐานความรู้เป็นโลกที่เปลี่ยนวิถีชีวิตมนุษย์จากการพึ่งพิงไปสู่ความเป็นอิสระและการพึ่งพาอาศัยกัน แนวคิดของเจมส์ มาร์ติน (James Martin, ๒๕๕๓) ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือของเขาที่ชื่อว่า “โลกแห่งศตวรรษที่ ๒๑” (The Meaning of the 21st Century) เจมส์ ได้เสนอแนวคิดว่าจะเกิดอะไรขึ้นบ้างในยุคศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งค่อนข้างจะเป็นในทางลบ แต่เขามีเจตนาที่จะกระตุ้นให้สังคมตระหนักและหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น เช่นเดียวกับประเวศ วะสี (๒๕๔๕) เห็นว่า วิถีชีวิตของมนุษย์ในศตวรรษที่ ๒๑ จะมีปัญหามากขึ้นอันสืบเนื่องมาจากกิเลส และวิชาจะต้องอาศัยหลักธรรมทางพุทธศาสนาแก้ปัญหา มนุษย์จะต้องเปลี่ยนไปสู่ภาวะหรือภพภูมิที่สูงกว่า(อดุลย์ วงศ์ศรีคุณ, ๒๕๕๗) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (๒๕๕๗) ได้ประเมินสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศไทยทั้งในระดับโลกและในระดับประเทศ ดังนี้

^{๕๔} วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และ อธิป จิตตฤกษ์ (แปล), **ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ Open Worlds. ๒๕๕๔)

การเปลี่ยนแปลงสำคัญระดับโลก^{๕๕}

๑.๑ กฎ กติกาใหม่ของโลกหลายด้านส่งผลให้ทุกประเทศต้องปรับตัว วิกฤตเศรษฐกิจและการเงินของโลกที่ผ่านมาได้ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนกฎระเบียบในการบริหารจัดการเศรษฐกิจโลก ทั้งด้านการค้า การลงทุน การเงินสิ่งแวดล้อม และสังคมเพื่อการจัดระเบียบใหม่ที่สำคัญของโลก ครอบคลุมถึงกฎ ระเบียบด้านการค้า และการลงทุนที่เน้นสร้างความโปร่งใสและแก้ปัญหาโลกร้อนมากขึ้น การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ความร่วมมือระหว่างประเทศ และการกำกับดูแลด้านการเงินที่เข้มงวดมากขึ้น

๑.๒ การปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจโลกแบบหลายศูนย์กลาง รวมทั้งภูมิภาคเอเชียทวีความสำคัญเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ อาทิ ฮองกง เกาหลี สิงคโปร์ ไต้หวัน และกลุ่มประเทศอาเซียน ที่มีแนวโน้มเป็นศูนย์กลางการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมโลก ขณะที่นโยบายการเปิดประเทศของจีน รัสเซีย พลวัตการขยายตัวของบราซิลและอินเดีย และการเพิ่มขึ้นของชนชั้นกลางในภูมิภาคเอเชียจะเพิ่มกำลังซื้อในตลาดโลก

๑.๓ การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของโลกอย่างต่อเนื่อง ในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ ๑๑ ประชากรสูงอายุในโลกจะเพิ่มขึ้นอีก ๘๑.๙ ล้านคน และการเป็นสังคมผู้สูงอายุของประเทศสำคัญๆ ในโลก มีผลกระทบต่อ การเคลื่อนย้ายกำลังคนข้ามประเทศ เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม ขณะที่โครงการสร้างการผลิตเปลี่ยนจากการใช้แรงงานเข้มข้นเป็นการใช้องค์ความรู้และเทคโนโลยีมากขึ้น

๑.๔ การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโลกส่งผลให้สภาพภูมิอากาศแปรปรวน ในช่วง ๓๐ ปีที่ผ่านมา อุณหภูมิโลกสูงขึ้นโดยเฉลี่ย ๐.๒ องศาเซลเซียสต่อทศวรรษ ส่งผลให้สภาพภูมิอากาศแปรปรวนก่อให้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติบ่อยครั้งและทวีความรุนแรง อาทิ แผ่นดินไหว ดินถล่ม ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย วาตภัย ภัยแล้ง ไฟป่า ระบบนิเวศในหลายพื้นที่ของโลกอ่อนแอ สูญเสียพันธุ์พืชและสัตว์ พื้นที่ผิวโลก เปลี่ยนแปลงทางกายภาพ โดยเฉพาะการสูญเสียพื้นที่ชายฝั่งเนื่องจากระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้น

๑.๕ ความมั่นคงทางอาหารและพลังงานของโลกมีแนวโน้มจะเป็นปัญหาสำคัญ ความต้องการพืช พลังงานสินค้าเกษตรและอาหารมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากการเพิ่มประชากรโลก แต่การผลิตพืชอาหารลดลงด้วย

^{๕๕} สุทธิพร จิตต์มิตรภาพ, การเปลี่ยนแปลงโลกของการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ และการพัฒนาสู่ “ครุมี้อาชีพ” ใน สุดาพร ลักขณีนานิน (บรรณาธิการ), ๒๕๕๓, การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง, สมาคมเครือข่ายการพัฒนาวิชาชีพอาจารย์และองค์กรอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย, (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๓)

๑.๖ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของประชาชนมากยิ่งขึ้น ทั้งเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร นานาเทคโนโลยี เทคโนโลยีชีวภาพ และเทคโนโลยีเกี่ยวกับการทำงานของสมองและจิต ที่เป็นทั้งโอกาสหรือภัยคุกคามในการพัฒนา

๑.๗ การก่อการร้ายสากลเป็นภัยคุกคามประชาคมโลก การก่อการร้ายและอาชญากรรมข้ามชาติมีแนวโน้มขยายตัวทั่วโลกและรุนแรง มีรูปแบบและโครงข่ายที่ซับซ้อนมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศ ต้องเตรียมความพร้อมในการควบคุมปัจจัยที่เกื้อหนุนการก่อการร้ายและสร้างความร่วมมือในเวทีระหว่างประเทศเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชาติจากภัยก่อการร้าย และการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศ

๑.๘ การเปลี่ยนแปลงสถานะด้านเศรษฐกิจ อัตราการขยายตัวและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศไทยอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง ภาคอุตสาหกรรมเป็นภาคการผลิตที่มีบทบาทสูง ภาคเกษตรเป็นแหล่งสร้างรายได้หลักของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศและเป็นฐานในการสร้างมูลค่าเพิ่มของภาคอุตสาหกรรม ภาคบริการมีบทบาทสำคัญในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่เศรษฐกิจ ขณะที่การเชื่อมโยงเศรษฐกิจในประเทศกับต่างประเทศทำให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ

๑.๙ การเปลี่ยนแปลงสถานะด้านสังคม ประเทศไทยก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุจากการมีโครงสร้างประชากรที่วัยสูงอายุเพิ่มขึ้น วัยเด็กและวัยแรงงานลดลง คนไทยได้รับการพัฒนาศักยภาพทุกช่วงวัยแต่มีปัญหาคูณภาพการศึกษาและระดับสติปัญญาของเด็ก พฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพ และผลิตภาพแรงงานต่ำ ประชาชนได้รับการคุ้มครองทางสังคมเพิ่มขึ้นและมีการจัดสวัสดิการทางสังคมในหลายรูปแบบ แต่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสยังไม่สามารถเข้าถึงบริการทางสังคมได้อย่างทั่วถึง

๑.๑๐ การเปลี่ยนแปลงสถานะด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไทยมีการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลซ้ำเติมให้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรุนแรง กระทบต่อผลิตภาคเกษตรและความยากจน การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

๑.๑๑ การเปลี่ยนแปลงสถานะด้านการบริหารจัดการการพัฒนาประเทศ ประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมืองสูงขึ้น แต่ความขัดแย้งทางการเมือง ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังคงอยู่และส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ การดำรงชีวิตของประชาชน และความเชื่อมั่นของนานาชาติ รวมทั้งความสงบสุขของสังคมไทย ขณะที่ประสิทธิภาพภาครัฐมีการเปลี่ยนแปลงในภาพรวมที่ดีขึ้น แต่ขีดความสามารถในการป้องกันกาทุจริตต้องปรับปรุง

จะเห็นได้ว่าแนวโน้มของสังคมโลกและสังคมไทยในศตวรรษใหม่ในอนาคต มีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและระบบสารสนเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของมนุษย์ การที่มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงนี้ คำถามที่ตามมา คือ แล้วคนจะเตรียมตัวอย่างไรให้มีทักษะในการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับโลกที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อที่จะใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพสูงสุด ความท้าทายใหม่ๆ เกิดขึ้นทั้งโลก มนุษย์จึงต้องคิดวิธีแก้ปัญหาและวิธีการปรับตัวให้อยู่รอดกับความท้าทายในครั้งนี้

ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษใหม่

กรอบแนวคิด "ทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑" มีจุดเริ่มต้นมาจาก ภาคิเพื่อทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ (P21) ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นกลุ่มสมาชิกที่ประกอบด้วย องค์กรวิชาชีพระดับประเทศ และสำนักงานด้านการศึกษารัฐ หน่วยงานเหล่านี้มีความกังวลเพราะเล็งเห็นความจำเป็นที่ประชาชนจะต้องมีทักษะที่ใช้ประโยชน์ได้จริงมากกว่าทักษะที่เน้นในโรงเรียน จึงมีการประชุมร่วมกันของนักวิชาการหลากหลายสาขา โดยรัฐบาลต้องการพัฒนาคุณภาพประชากรของประเทศ เพื่อยกระดับขีดความสามารถของประเทศกับนานาชาติและต้องการให้ประชากรนั้นมีคุณภาพ และศักยภาพในสังคมสามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลก ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงเป็นที่มาของความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ ๒๑ โดยกลุ่มภาคิเพื่อทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ (P21) สร้างโมเดลเป็นรูป "รู้ง" ดังรูปที่ ๑ เป็นโมเดล กรอบความคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ องค์ประกอบของการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ (21st Century Student Outcomes) จะมุ่งเน้นแนวคิด ๒ ประการหลักคือ ความรู้ในวิชาแกน เนื้อหาประเด็นที่สำคัญสำหรับศตวรรษที่ ๒๑ และ ทักษะที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ ๒๑^{๕๖}

กรอบแนวคิดเชิงมนทัศน์สำหรับทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ เป็นที่ยอมรับในการสร้างทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ (Model of 21st Century Outcomes and Support Systems) ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางเนื่องด้วยเป็นกรอบแนวคิดที่เน้นผลลัพธ์ที่เกิดกับผู้เรียน (Student Outcomes) ทั้งในด้านความรู้สาระวิชาหลัก (Core Subjects) และทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ที่จะช่วยผู้เรียนได้เตรียมความพร้อมในหลากหลายด้าน รวมทั้งระบบสนับสนุนการเรียนรู้ ได้แก่ มาตรฐานและการประเมิน หลักสูตรและการเรียนการสอน การพัฒนาครู สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเรียนในศตวรรษที่ ๒๑ ทำให้ทราบถึงองค์ประกอบของลักษณะการเรียนรู้ของเด็กยุคใหม่ในศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งแสดงโมเดลเป็นรูป "รู้ง" ดังภาพข้างต้น เพื่อการก้าวสู่ความสำเร็จในการทำงานและชีวิต สะท้อนให้เห็น

^{๕๖} อ่างแล้ว, วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และ อธิป จิตตฤกษ์ (แปล), **ทักษะแห่งอนาคตใหม่: การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**,

ว่าคนยุคใหม่ในศตวรรษที่ ๒๑ นี้ควรมีความรู้ ความสามารถ และทักษะจำเป็นอะไรบ้าง ตลอดจนถึงต่างๆ ที่เป็นปัจจัยสนับสนุนที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ดังกล่าว ทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ จะช่วยเตรียมความพร้อมให้นักเรียนรู้จักคิด, เรียนรู้, ทำงาน, แก้ปัญหา, สื่อสาร และร่วมมือทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพไปตลอดชีวิต

การศึกษาไทยกับทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑^{๕๗}

“เราไม่สนใจในคำตอบแต่เราสนใจในกระบวนการหาคำตอบ จุดสำคัญ คือ เราต้องเปลี่ยนจาก ความรู้ ไปสู่ ทักษะ เปลี่ยนจาก ครู เป็นหลัก เป็นนักเรียน เป็นหลัก” คำกล่าวของ ศ. น.พ.วิจารณ์ พานิช ท่านเป็นประธานกรรมการมูลนิธิสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม เป็นคำพูดที่ฟังแล้วให้แง่คิดเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับภาพการเรียนการสอนของครูส่วนใหญ่ในประเทศไทย ที่ยังยึดหลักความถูกต้องในคำตอบและยึดครูผู้สอนเป็นหลัก “ภาพของครูที่ยืนสอนหน้าชั้นเรียนคอยบอกให้นักเรียนจดหรือท่องจำสิ่งที่ครูรู้อาจยังคงมีอยู่ ภาพของผู้เรียนที่อ่านเอกสารประกอบการสอน หรือเลคเชอร์เน็ตไปพลางๆ ระหว่างที่ครูบรรยายหน้าห้องก็คงปรากฏภาพของครูผู้สอนที่พยายามสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียนด้วยการสอดส่องดูว่า มีนักเรียนคนใดหลับพูดคุยกัน ไม่สนใจฟังครู หรือคอยเรียกนักเรียนให้ตอบคำถาม ก็ยังคงมีให้เห็น แต่ภาพของผู้เรียนที่มีจำนวนมากขึ้นในแต่ละชั้นเรียน จนทำให้วิธีการสอนแบบเดิมๆ ไม่มีประสิทธิภาพพอเพียง สื่อที่แสดงมีขนาดไม่ใหญ่เพียงพอสำหรับผู้เรียนด้านหลังชั้นเรียน ความจดจ่อกับผู้สอนถูกเบี่ยงเบนจากพฤติกรรมและสภาพแวดล้อมในชั้นเรียนขนาดใหญ่ ภาพของผู้เรียนซึ่งอาจนำหนังสือหรือตำราที่เกี่ยวข้องที่เรียนในวันนั้นเข้ามาศึกษา เข้ามาเปรียบเทียบกับคำสอนของครู รวมถึงการนำเอาคอมพิวเตอร์พกพาเข้ามาสืบค้นความรู้ ในชั้นเรียนก็ปรากฏให้เห็นเพิ่มขึ้นๆ ภาพของผู้เรียนซึ่งถามคำถามเกี่ยวกับเรื่องที่ครูกำลังสอน หรือนำเอาข้อมูลความรู้ในเรื่องนั้นมาพูดคุย โดยครูอาจตอบไม่ได้ หรือไม่เคยรู้ข้อมูลนั้นมาก่อน อาจพบเพิ่มขึ้น เช่นกัน ครูไม่ใช่ “ศูนย์กลาง” อีกแล้ว ความรู้ที่ครู “ป้อนให้” และ “จำกัด” น่าจะล้าสมัย และจะกลายเป็นการ “ปิดกั้น” การพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน” (สุทธิพร จิตต์มิตรภาพ, ๒๕๕๓) เพราะความรู้ที่มีอยู่มากมายบนโลกและผู้เรียนก็สามารถเข้าถึงข้อมูลเหล่านั้นได้อย่างง่าย ทำให้บทบาทของการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร และการเรียนรู้ด้วยตนเอง เติบโตมากขึ้น

การให้การศึกษาสำหรับศตวรรษที่ ๒๑ จะมีความยืดหยุ่น สร้างสรรค์ ทำท่าย และซับซ้อน เป็นการศึกษาที่จะทำให้โลกเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วอย่างเต็มไปดด้วยสิ่งทำท่าย และปัญหา รวมทั้งโอกาสและสิ่งที่เป็นไปได้ใหม่ๆ ที่น่าตื่นตั้น โรงเรียนในศตวรรษที่ ๒๑ จะเป็นโรงเรียนที่มีหลักสูตรแบบยึดโครงการเป็นฐาน (Project -based Curriculum) เป็นหลักสูตรที่ให้นักเรียนเกี่ยวข้องกับปัญหาในโลกที่เป็นจริง ซึ่งเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมนุษย์ และคำถามเกี่ยวกับ

^{๕๗} อุดุลย์ วังศรีคุณ, การศึกษาไทยในศตวรรษที่ ๒๑ : ผลผลิตและแนวทางการพัฒนา, ๒๕๕๗

อนาคตเชิงวัฒนธรรม สังคม และสากล ภาพของโรงเรียนจะเปลี่ยนจากการเป็นสิ่งก่อสร้างเป็นภาพของการเป็นศูนย์รวมประสาท (Nerve Centers) ที่ไม่จำกัดอยู่แต่ในห้องเรียน แต่จะเชื่อมโยงครู นักเรียนและชุมชน เข้าสู่ศูนย์กลางแห่งความรู้ทั่วโลก ครูเองจะเปลี่ยนจากการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ไปเป็นผู้สนับสนุนช่วยเหลือให้นักเรียนสามารถเปลี่ยนสารสนเทศเป็นความรู้ และนำความรู้เป็นเครื่องมือสู่การปฏิบัติและให้เป็นประโยชน์ เป็นการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ และต้องมีการสร้างวัฒนธรรมการสืบค้น (Create a Culture of Inquiry)

ดังนั้น การให้การศึกษาสำหรับศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญระดับชาติที่ประเทศไทยต้องแก้ไขและกำหนดยุทธศาสตร์การศึกษาของชาติใหม่ ทุกภาคส่วนต้องหันกลับมามองจุดที่ยืนอยู่และก้าวไปสู่จุดหมายใหม่ โดยการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ (Perspectives) จากกระบวนทัศน์แบบดั้งเดิม (Tradition Paradigm) ไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่ (New Paradigm) ที่ให้โลกของนักเรียนและโลกความเป็นจริงเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่ไปไกลกว่าการได้รับความรู้แบบง่ายๆ ไปสู่การเน้นพัฒนาทักษะและทัศนคติ ทักษะการคิด ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะองค์การ ทัศนคติเชิงบวก ความเคารพตนเอง นวัตกรรม ความสร้างสรรค์ ทักษะการสื่อสาร ทักษะและค่านิยมทางเทคโนโลยี ความเชื่อมั่นตนเอง ความยืดหยุ่น การจงใจตนเอง และความตระหนักในสภาพแวดล้อม ดังเช่นคำกล่าวของ นพ.ประเสริฐ ผลิตผลการพิมพ์ เลขาธิการมูลนิธิสดศรี สฤษดิ์วงศ์ ท่านกล่าวว่า “ในศตวรรษนี้เป็นยุคสารสนเทศอย่างแท้จริง จำนวนความรู้มันเพิ่มขึ้นมหาศาลอย่างรวดเร็วทุกวัน ตัวอย่างที่ดีคือตัวอย่างความรู้ทางการแพทย์มีความรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้นทุกวัน เราไล่ไม่ทัน เป็นไปไม่ได้ที่จะท่องทั้งหมด ดังนั้นเราไม่ได้ต้องการเด็กที่รู้เยอะๆ เด็กท่องเก่ง เรียนเก่งแต่เพียงอย่างเดียว แต่เราอยากได้เด็ก อยากได้นักเรียน อยากได้บัณฑิต ที่ใฝ่รู้ อยากเรียนรู้ของใหม่ๆ เรื่อยๆ และรู้วิธีที่จะเรียนรู้ด้วย ก็คือมีทักษะการเรียนรู้ ที่เรียกว่า Learning Skill และพร้อมกันนั้นก็มีความรู้การใช้ชีวิตด้วย ที่เรียกว่า Life Skill” การเปลี่ยนแปลงการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ถือว่าเป็นเรื่องที่ทำนายและจำเป็น ในการพัฒนาการเรียนเพื่ออนาคตของเด็กไทย เพื่อให้คนไทยมีทักษะ ทัศนคติ ค่านิยม และบุคลิกภาพส่วนบุคคล สามารถเผชิญกับโลกอนาคตได้ ด้วยภาพในทางบวก ที่มีทั้งความสำเร็จและความสุข สร้างความทันสมัยของคนไทยให้เท่าทันกับนานาประเทศทั่วโลก

สรุปกรอบแนวคิดแนวคิด "ทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑" มีองค์ประกอบหลัก ๒ ส่วนที่มุ่งเน้นการผสมผสาน ความรู้วิชาการซึ่งเป็นวิชาแกน (Core Subjects) และเนื้อหาประเด็นที่สำคัญแห่งศตวรรษที่ ๒๑ (21st century themes) เข้ากับทักษะสำคัญที่ผู้เรียนต้องพัฒนา ๓ หมวดหลัก องค์ความรู้หลักหรือวิชาแกน (Core Subjects) ที่มีความสำคัญในการจัดการเรียนรู้ในยุคศตวรรษที่ ๒๑ ประกอบไปด้วย ภาษาอังกฤษในฐานะภาษาแม่ (English) ทักษะการอ่าน (Reading) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และได้รับความรู้ต่างๆ มากมายเพิ่มเติม โดยเชื่อว่าการอ่านเป็นทักษะพื้นฐานในการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ทักษะการใช้ภาษาอื่นๆ (Language Arts) ได้แก่ การฟัง การพูด และการเขียน ภาษาต่างประเทศ

(World Language) ศิลปะ (Arts) คณิตศาสตร์ (Mathematics) เศรษฐศาสตร์ (Economics) วิทยาศาสตร์ (Science) ภูมิศาสตร์ (Geography) ประวัติศาสตร์ (History) การปกครอง และหน้าที่พลเมือง (Government and Civics) สาขาวิชาในกลุ่มสังคมศาสตร์ (Social Science) ดังกล่าวนี้นี้ แตกต่างจากวิชาสังคมศึกษา (Social Studies) ซึ่งว่าด้วยเรื่องวิถีการดำเนินชีวิต (Way of Life) ของมนุษย์ สิ่งมีชีวิต และสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาประเด็นสำคัญในยุคศตวรรษที่ ๒๑ ที่จำเป็นต้องบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนโดยประสานไปพร้อมกับองค์ความรู้หลัก จำแนกออกเป็น ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ความตระหนักเกี่ยวกับโลก (Global Awareness) ๒) ความรู้ความเข้าใจด้านการเงิน เศรษฐกิจ ธุรกิจ และการเป็นผู้ประกอบการ (Financial, Economics, Business and Entrepreneurial Literacy) ๓) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหน้าที่พลเมือง (Civic Literacy) ๔) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสุขภาพ (Health Literacy) และ ๕) ความรู้ความเข้าใจด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Literacy) และมีทักษะที่ต้องบูรณาการผสมผสานในการเรียนการสอนในองค์ความรู้หลักควบคู่ไปกับ ๕ ประเด็นสำคัญ (ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น) ในยุคศตวรรษที่ ๒๑ ดังนี้

๑. ทักษะชีวิตและการประกอบอาชีพ (Life and Career Skills) เด็กในศตวรรษที่ ๒๑ ควรมีทักษะที่ยืดหยุ่นและสามารถปรับตัวได้ ริเริ่มและเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มีทักษะทางสังคมและก้าวข้ามวัฒนธรรม มีความรับผิดชอบ และสามารถผลิตสร้างสรรค์งานได้ ตลอดจนมีความเป็นผู้นำและรับผิดชอบต่อสังคม

๒. ทักษะด้านข้อมูลข่าวสาร สื่อ และเทคโนโลยี (Information, Media and Technology Skills) ประกอบด้วย การอ่านออกเขียนได้ด้านข้อมูลข่าวสาร สื่อ และ ICT (Information, Communications and Technology)

๓. ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม (Learning and Innovation) ในศตวรรษที่ ๒๑ ได้แก่ ๑) นวัตกรรมและการสร้างสรรค์ (Creativity and Innovation) ประกอบด้วย การคิดอย่างสร้างสรรค์ การทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ และการนำนวัตกรรมไปใช้ ๒) การคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหา (Critical Thinking and Problem Solving) ประกอบด้วย การมีเหตุผล การคิดอย่างเป็นระบบ การตัดสินใจ และการแก้ปัญหา ๓) การสื่อสารและการร่วมมือกัน (Communication and Collaborative) ประกอบด้วย การสื่อสารที่ชัดเจน และการร่วมมือกับผู้อื่น

ดังนั้น ทักษะในศตวรรษที่ ๒๑ ไม่ใช่กระแสที่ต้องรอให้ถึงศตวรรษที่ ๒๑ อีกต่อไป ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นได้มาถึงแล้ว ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงในระดับโลก และระดับประเทศดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม และเทคโนโลยี ฯลฯ ที่ส่งผลกระทบต่อมนุษย์ทุกคนในโลกอย่างเห็นได้ชัด กรอบแนวคิดทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ก็ไม่มีไว้สำหรับนักเรียน นักศึกษา ในโรงเรียนเท่านั้น แต่เป็นทักษะที่เหมาะสมกับผู้คนบนโลกนี้ที่

ต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต ต้องแสวงหาความรู้ที่สำคัญและจำเป็นสำหรับการแก้ปัญหาในชีวิตจริง ให้พร้อมกับการทำงานและการใช้ชีวิตในโลกอนาคตที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงอันยากจะคาดการณ เพื่อปรับตัวให้อยู่รอดกับการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ (21st Century Skill)

ทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ประกอบด้วย ๑. ความรู้เกี่ยวกับโลก (Global Awareness) ๒. ความรู้เกี่ยวกับการเงิน เศรษฐศาสตร์ ธุรกิจ และการเป็น ผู้ประกอบการ (Financial, Economics, Business and Entrepreneurial Literacy) ๓. ความรู้ด้านการเป็นพลเมือง (Civic Literacy) ๔. ความรู้ด้านสุขภาพ (Health Literacy) ๕. ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Literacy)

ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม จะเป็นตัวกำหนดความพร้อม ของนักเรียนเข้าสู่โลกการทำงานที่มีความซับซ้อนมากขึ้นในปัจจุบัน ได้แก่

๑. ความริเริ่มสร้างสรรค์และนวัตกรรม ประกอบด้วย

- ๑.๑ การคิดอย่างสร้างสรรค์
- ๑.๒ ทำงานกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์
- ๑.๓ การสร้างนวัตกรรม

๒. การคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหา

- ๒.๑ การให้เหตุผลอย่างมีประสิทธิภาพ
- ๒.๒ การใช้การคิดอย่างเป็นระบบ
- ๒.๓ การพิจารณาและการตัดสินใจ

๓. การสื่อสารและการร่วมมือ

- ๓.๑ สื่อสารอย่างชัดเจน
- ๓.๒ การร่วมมือกับผู้อื่น

ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยีเนื่องด้วยในปัจจุบันมีการ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อและเทคโนโลยีมากมาย ผู้เรียนจึงต้องมี ความสามารถในการแสดงทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณและปฏิบัติงาน ได้หลากหลาย โดยอาศัยความรู้ในหลายด้าน ดังนี้

๑. ความรู้ด้านสารสนเทศ

- ๑.๑ การเข้าถึงและการประเมินข้อมูลสารสนเทศ
- ๑.๒ การใช้และการจัดการสารสนเทศ

๒. ความรู้เกี่ยวกับสื่อ

- ๒.๑ การวิเคราะห์สื่อ
- ๒.๒ การผลิตสื่อ
- ๒.๓ การพิจารณาและตัดสินใจ

๒.๔ การแก้ปัญหา

๓. ความรู้ด้านเทคโนโลยี

๓.๑ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ

ทักษะด้านชีวิตและการทำงาน ในการดำรงชีวิตและทำงานในยุคปัจจุบันให้ ประสบความสำเร็จ ผู้เรียนจะต้องพัฒนาทักษะชีวิตที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑. ความยืดหยุ่นและการปรับตัว

๑.๑ ความยืดหยุ่น

๑.๒ การปรับตัวเพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง

๒. การริเริ่มสร้างสรรค์และเป็นตัวของตัวเอง

๒.๑ การวิเคราะห์สื่อ

๒.๒ การผลิตสื่อ

๒.๓ การพิจารณาและตัดสินใจ

๓. ทักษะสังคมและสังคมข้ามวัฒนธรรม

๓.๑ มีปฏิสัมพันธ์อย่างมีประสิทธิภาพกับผู้อื่น

๓.๒ ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพในทีมที่มีความหลากหลาย

๔. การเป็นผู้สร้างหรือผู้ผลิต(Productivity) และความรับผิดชอบเชื่อถือได้ (Accountability)

๔.๑ การวิเคราะห์สื่อ

๔.๒ การผลิตสื่อ

๕. ภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ (Responsibility)

๕.๑ แนะนำผู้อื่นได้

๕.๒ รับผิดชอบต่อผู้อื่น

การพัฒนากรอบความคิดที่ครอบคลุมเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ นั้นจำเป็นต้องจะต้องสร้างระบบส่งเสริมเพิ่มขึ้นจาก ทักษะเฉพาะด้าน องค์ความรู้ความชำนาญและความสามารถในการเรียนรู้ด้านต่างๆ เพื่อ ช่วยให้นักเรียนรอบรู้ มีความสามารถที่จำเป็นและหลากหลาย ระบบส่งเสริม ให้นักเรียนได้รอบรู้ทักษะการเรียนรู้ที่สำคัญ ในศตวรรษที่ ๒๑ ไปด้วยกัน ๕ ระบบ ดังนี้:

๑. มาตรฐานในการเรียนรู้

๑.๑ เน้นทักษะ ความรู้และความเชี่ยวชาญที่เกิดกับผู้เรียน

๑.๒ สร้างความรู้ความเข้าใจในการเรียนในเชิงสหวิทยาการ ระหว่างวิชาหลักที่เป็นจุดเน้น

๑.๓ มุ่งเน้นการสร้างความรู้และเข้าใจในเชิงลึกมากกว่าการ สร้างความรู้แบบผิวเผิน

๑.๔ ยกกระดับความสามารถผู้เรียนด้วยการให้ข้อมูลที่เป็นจริง การใช้สื่อหรือเครื่องมือที่มีคุณภาพจากการเรียนรู้ในสถานศึกษา การทำงาน และในการดำรงชีวิตประจำวัน ผู้เรียนได้เรียนรู้ อย่างมีความหมายและ สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้

๑.๕ ใช้หลักการวัดประเมินผลที่มีคุณภาพระดับสูง

๒. การประเมินผล

๒.๑ สร้างความสมดุลในการประเมินผลเชิงคุณภาพ โดยการใช้ แบบทดสอบมาตรฐาน สำหรับการทดสอบย่อยและทดสอบรวมสำหรับการ ประเมินผลในชั้นเรียน

๒.๒ เน้นการนาประโยชน์ของผลสะท้อนจากการปฏิบัติของ ผู้เรียนมาปรับปรุงแก้ไขงาน

๒.๓ ใช้เทคโนโลยีเพื่อยกระดับการทดสอบวัดและประเมินผลให้ เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

๒.๔ สร้างและพัฒนาระบบแฟ้มสะสมงาน (Portfolios) ของ ผู้เรียนให้เป็นมาตรฐาน และมีคุณภาพ

๓. หลักสูตรและการสอน

๓.๑ การสอนให้เกิดทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ มุ่งเน้น เชิงสหวิทยาการของวิชา แกนหลัก

๓.๒ สร้างโอกาสที่จะประยุกต์ทักษะเชิงบูรณาการข้ามสาระ เนื้อหา และสร้างระบบ การเรียนรู้ที่เน้นสมรรถนะเป็นฐาน (Competency based)

๓.๓ สร้างนวัตกรรมและวิธีการเรียนรู้ในเชิงบูรณาการที่มี เทคโนโลยีเป็นตัวเกื้อหนุน การเรียนรู้แบบสืบค้น และวิธีการเรียนจากการใช้ ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based Learning) เพื่อ การสร้างทักษะขั้นสูง ทางความคิด

๔. การพัฒนาทางวิชาชีพ

๔.๑ จุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อการสร้างครูให้เป็นผู้ที่มีทักษะความรู้ ความสามารถในเชิง บูรณาการ การใช้เครื่องมือและกำหนดยุทธศาสตร์สู่การ ปฏิบัติในชั้นเรียน และสร้างให้ครูมีความสามารถ ในการวิเคราะห์และกำหนด กิจกรรมการเรียนรู้ได้เหมาะสม

๔.๒ สร้างความสมบูรณ์แบบในมิติของการสอนด้วยเทคนิค วิธีการสอนที่หลากหลาย

๔.๓ สร้างให้ครูเป็นผู้มีทักษะความรู้ความสามารถในเชิงลึก เกี่ยวกับการแก้ปัญหา การคิดแบบวิจารณ์ญาณ และทักษะด้านอื่นๆที่สาคัญ ต่อวิชาชีพ

๔.๔ เป็นยุคแห่งการสร้างสมรรถนะทางวิชาชีพให้เกิดขึ้นกับครู เพื่อเป็นตัวแทน (Model) แห่งการเรียนรู้ของชั้นเรียนที่จะนำไปสู่การสร้าง ทักษะการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนได้ อย่างมีคุณภาพ

๔.๕ สร้างให้ครูเป็นผู้ที่มีความสามารถวิเคราะห์ผู้เรียนได้ทั้ง รูปแบบการเรียนรู้ สติปัญญา จุดอ่อนจุดแข็งในตัวผู้เรียน เหล่านี้เป็นต้น

๔.๖ ช่วยให้ครูได้เกิดการพัฒนาศักยภาพให้สูงขึ้นเพื่อนำไป ใช้สำหรับการกำหนดกลยุทธ์ทางการสอนและจัดประสบการณ์ทางการเรียน ได้เหมาะสมกับบริบททางการเรียนรู้

๔.๗ สนับสนุนให้เกิดการประเมินผู้เรียนอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้าง ทักษะและเกิดการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้

๔.๘ แบ่งปันความรู้ระหว่างชุมชนทางการเรียนรู้โดยใช้ช่องทาง หลากหลายในการสื่อสารให้เกิดขึ้น

๔.๙ สร้างให้เกิดตัวแบบที่มีการพัฒนาทางวิชาชีพได้อย่างมั่นคง และยั่งยืน

๕. สภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้

๕.๑ สร้างสรรค์แนวปฏิบัติทางการเรียน การรับการสนับสนุน จากบุคลากรและสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เกื้อหนุน เพื่อช่วยให้การ เรียนการสอนบรรลุผล

๕.๒ สนับสนุนทางวิชาชีพแก่ชุมชนทั้งในด้านการให้การศึกษา การมีส่วนร่วม การแบ่งปันสิ่งปฏิบัติที่เป็นเลิศระหว่างกันรวมทั้งการบูรณาการหลอมรวมทักษะหลากหลายสู่การปฏิบัติในชั้นเรียน

๕.๓ สร้างผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากสิ่งที่ปฏิบัติจริงตามบริบท โดยเฉพาะการเรียนแบบโครงการ

๕.๔ สร้างโอกาสในการเข้าถึงสื่อเทคโนโลยีเครื่องมือหรือแหล่ง การเรียนรู้ที่มีคุณภาพ

๕.๕ ออกแบบระบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมทั้งการเรียนเป็นกลุ่ม หรือการเรียนรายบุคคล

๕.๖ นำไปสู่การพัฒนาและขยายผลสู่ชุมชนทั้งในรูปแบบการ เเชิญหน้าหรือระบบออนไลน์

จากการศึกษาแนวคิดดังกล่าว จึงสรุปได้ว่า สังคมในศตวรรษที่ ๒๑ หมายถึง สังคมแห่งความรู้ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง หลากหลาย รวดเร็ว โดยมีเทคโนโลยีและนวัตกรรมเป็นฐาน ซึ่งจำเป็นต้องมีทักษะการคิดแบบผู้เชี่ยวชาญ การสื่อสารที่ซับซ้อน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ตลอดเวลา

๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การนำเสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้ศึกษาค้นคว้าได้ศึกษารวบรวมเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและนำเสนอได้เฉพาะงานวิจัยที่ใกล้เคียงโดยลำดับเสนอดังนี้

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดมหาสารคาม ทำการศึกษาสภาพวัดสถานภาพของพระภิกษุสามเณร ชี และศิษย์วัด พบว่า ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาการสร้างวัด ตั้งวัด ตลอดทั้งการย้ายและยุบเลิกวัดในจังหวัดมหาสารคาม ยังไม่มีการวางแผนที่ดี วัดแต่ละวัดจะจัดกิจกรรมที่ทางราชการส่งเสริม

เพียง ๑-๒ กิจกรรมเฉพาะที่ได้รับงบประมาณอุดหนุนอย่างสม่ำเสมอ หรือเฉพาะงานโครงการที่บังเกิดผลที่พอใจหรือเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงต่อวัด ประชาชน และผู้เกี่ยวข้องเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่าพระภิกษุและผู้มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศาสนศึกษาไม่ได้ให้ความสำคัญจริงจังกับการจัดการศาสนศึกษา ทำให้ไม่สามารถดึงดูดหรือโน้มน้าวให้พระภิกษุสนใจใฝ่ศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้แก่ตนเองได้มากเท่าที่ควร ขณะเดียวกันในบางท้องถิ่นที่มีโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดเปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรเข้าศึกษาเล่าเรียนได้ปรากฏว่า มีผู้ปกครองสนับสนุนส่งเสริมให้บุตรหลานบรรพชาอุปสมบทและเข้าศึกษาต่ออยู่ในโรงเรียนดังกล่าวเป็นจำนวนมากงานวิจัยนี้ได้ให้ข้อเสนอแนะที่น่าสนใจในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ไว้ดังนี้

๑. ควรมีการวางแผนสร้างวัด ตั้งวัด ย้ายวัด และยุบเลิกวัด เป็นแผนระยะกลางหรือระยะยาวทั้งในระดับจังหวัดและระดับอำเภอ รวมทั้งมีการควบคุม กำกับและปรับแผนเป็นระยะๆ

๒. กิจกรรมที่ทางราชการส่งเสริมให้วัดจัดกิจกรรม นอกจากจะเป็นไปเพื่อพัฒนาจิตใจของประชาชน ยังเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้วัดและพระภิกษุมีบทบาทเป็นผู้นำ

๓. ความรู้ของพระภิกษุ สามเณร ทั้งในทางโลกและทางธรรม ย่อมเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญยิ่งที่จะช่วยให้ประชาชนยอมรับนับถือ เชื่อมั่น และศรัทธาพระภิกษุ สามเณร อย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยให้ตัวพระภิกษุ สามเณรสามารถดำเนิน กิจกรรมต่าง ๆ ในฐานะผู้ทำจิตใจได้ดี จึงควรปรับปรุงประสิทธิภาพ การจัดการศึกษา สำนักเรียนปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี เป็นต้น นอกจากนี้ควรมีการกระตุ้น เร่งเร้าให้พระภิกษุ สามเณร สนใจใฝ่ศึกษาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเพื่อจะได้เพิ่มพูนความรู้ และวิทยฐานะให้แก่ตนเอง

สมชาย บัวเล็ก เสนอรายงานการประเมินผลโครงการสนับสนุนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๐ และการติดตามผลการดำเนินงานปี ๒๕๓๕ พบว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาที่ผ่านมาต้องประสบกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานด้านต่างๆ ดังนี้

๑. ด้านบุคลากรทางการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษายังขาดครูที่มีวุฒิและคุณสมบัติที่เหมาะสมแก่การสอนเป็นจำนวนมาก ครูร้อยละ ๑๙.๖๓ มีคุณวุฒิต่ำกว่าเกณฑ์หรือเพียงเทียบเท่าเกณฑ์ตามที่ระเบียบกำหนด ร้อยละ ๓๘.๘๙ เป็นครูซึ่งโรงเรียนต้องขวนขวายหา มาเอง โดยที่ไม่ได้รับการอนุมัติแต่งตั้งให้ทำหน้าที่สอนจากกรมศาสนา ทั้งยังเป็น ครูผู้หญิงถึงร้อยละ ๔.๗๔

๒. ด้านอุปกรณ์การเรียนการสอน โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ขาดอุปกรณ์การศึกษาอย่างมาก อุปกรณ์การศึกษาที่ขาดแคลน ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ สไลด์ วิดีโอ เป็นต้น ซึ่งในการแก้ปัญหาทางโรงเรียนได้ใช้เงินอุดหนุนที่ได้รับ ร้อยละ ๓๘.๗๔ ไปจัดซื้อจัดหา แต่ก็ยังไม่พอ

ต้องหารายได้จากทางอื่นช่วยเสริม เพื่อจัดหาเพิ่มเติมและการขาดแคลนอุปกรณ์ทางการศึกษาเป็นอุปสรรคสำคัญต่อเทคนิคการสอนของครู ทำให้การพัฒนาทางปริมาณและคุณภาพ ไม่ดีเท่าที่ควร เกิดความเหลื่อมล้ำกันระหว่างโรงเรียน ขาดการประสานงานกันเป็นเพราะไม่มีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันอย่างชัดเจนระหว่างสำนักศึกษาธิการจังหวัดกับศูนย์ครูพระปริยัตินิตเทศก์ประจำจังหวัด เกี่ยวกับการจัดทำแผนพัฒนาการศาสนศึกษาของจังหวัด การบริหารการศึกษาในจังหวัดและการนิเทศการศึกษา

๓. ด้านอาคารสถานที่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาร้อยละ ๕๑.๕๑ ยังมีอาคารเรียนไม่เพียงพอ ต้องจัดการเรียนการสอนโดยให้นักเรียนใช้สถานที่อื่นๆ แทน เช่น สร้างห้องเรียนชั่วคราว ใช้ศาลาการเปรียญ ใช้บริเวณกุฏิ หรือใช้วิธีรับนักเรียนจำนวนจำกัด

๔. ด้านงบประมาณ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ส่วนใหญ่ประสบปัญหาด้านงบประมาณ ทำให้ไม่สามารถจัดหา หรือจัดจ้างครูและวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษาที่มีคุณสมบัติตามที่ต้องการได้อย่างเพียงพอ รวมทั้งไม่สามารถขยายสถานที่เรียนให้สอดคล้องกับจำนวนของผู้เรียนที่เพิ่มขึ้นได้ ส่งผลกระทบต่อคุณภาพการจัดการศึกษาเป็นอย่างมาก

๕. ด้านการบริหาร การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาค่อนข้างขาดประสิทธิภาพทางการบริหาร โดยเฉพาะในแง่ของการเอาใจใส่ดูแลของหน่วยงานระดับบน รวมทั้งขาดการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ทำให้การพัฒนาทางปริมาณและคุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร เกิดความเหลื่อมล้ำกันระหว่างโรงเรียนที่มีขนาดเล็กและขนาดใหญ่ สำหรับสาเหตุ ที่ทำให้หน่วยงานระดับสูงกว่าโรงเรียนขาดการประสานงานกันเป็นเพราะไม่มีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันอย่างชัดเจนระหว่างสำนักศึกษาธิการจังหวัดกับศูนย์ครูพระปริยัตินิตเทศก์ประจำจังหวัด เกี่ยวกับการจัดทำแผนพัฒนาการศาสนศึกษาของจังหวัด การบริหารการศึกษาในจังหวัดและการนิเทศการศึกษา^{๕๕}

ภุริสา ปราบริปู ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหาการบริหารงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ตามทัศนะของผู้บริหาร ผู้สอน และผู้เรียน พบว่า

๑. ผู้บริหาร ผู้สอน และผู้เรียน หรือบุคคลทุกกลุ่มโดยรวม มีความเห็นว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีปัญหาการบริหารงานและโดยรวมทุกด้าน อยู่ในระดับปานกลาง

๒. ผู้บริหาร ผู้สอน และผู้เรียนมีความเห็นว่า สาเหตุสำคัญของปัญหาการบริหารงานวิชาการ งานบริหารงานบุคคล งานบริหารธุรการและการเงิน และงานอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาทางการเงินและวัสดุอุปกรณ์เป็นสำคัญ

๓. ผู้บริหาร ผู้สอน และผู้เรียน มีความเห็นว่า สาเหตุสำคัญของปัญหาการบริหารงาน

^{๕๕} สมชาย บัวเล็ก, รายงานการวิจัยการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาก่อน พ.ศ. ๒๕๓๕, วารสารการศึกษาแห่งชาติ, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑๐ (๑๔-๒๐ มิถุนายน ๒๕๓๕), บทคัดย่อ.

กิจการนักเรียน ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาคนและเงิน เป็นสำคัญ

๔. ผู้บริหาร ผู้สอน และผู้เรียน มีความเห็นว่า สาเหตุสำคัญของปัญหาการบริหารงาน การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาคนและเงินเป็นสำคัญ^{๕๙}

จริยะ วิโรจน์ และคณะ ได้วิจัยประเมินการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ภายใต้กระบวนการจัดการศึกษา ๓ ด้านที่ทำการประเมิน คือ ด้านการเรียนการสอนของโรงเรียนอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านการบริหารหลักสูตร พบว่า มีประสิทธิภาพในระดับน้อยหรือควรปรับปรุง

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน และรายประเด็น พบว่า ด้านการเตรียมความพร้อมของโรงเรียนประสิทธิภาพโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายประเด็น พบว่า ประสิทธิภาพของกระบวนการจัดการ ประเด็นการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกของโรงเรียนอยู่ในระดับดี ประเด็นการประชาสัมพันธ์หลักสูตร การเตรียมบุคลากร การเตรียมระบบบริหารและการจัดอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนประเด็นการจัดข้อมูลพื้นฐาน และการจัดสื่อ วัสดุอุปกรณ์และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน ประสิทธิภาพอยู่ในระดับน้อยควรปรับปรุง

ด้านการบริหารหลักสูตร พบว่า ประสิทธิภาพโดยรวมอยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณาเป็นรายประเด็น พบว่า ประสิทธิภาพของกระบวนการจัดการ ประเด็นการวัดผลและประเมินผลของโรงเรียนอยู่ในระดับดี ส่วนประเด็นการจัดและพัฒนาการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการสอนซ่อมเสริมเพื่อพัฒนานักเรียน อยู่ในระดับปานกลาง^{๖๐}

ปิยะ พันลำ ได้ศึกษาการดำเนินงานโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในเขตการศึกษา ๙ พบว่า

๑. สภาพทั่วไป และข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีการแต่งตั้งผู้ช่วยผู้บริหารฝ่ายวิชาการครบทุกโรงเรียน

^{๕๙} ฐริสา ปราบริปู, “ปัญหาการบริหารงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาตามทัศนะของผู้บริหารผู้สอนและผู้เรียน”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕), หน้า ๙๐.

^{๖๐} จริยะ วิโรจน์ และ คณะ, รายงานการวิจัยการประเมินผลการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจังหวัดมหาสารคาม, (มหาสารคาม: สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดมหาสารคาม, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๕.

ส่วนการแบ่งฝ่ายงานมีการแบ่งอย่างหลากหลายถึง ๑๐ ฝ่าย มีเพียงฝ่ายวิชาการเท่านั้น ที่ทุกโรงเรียนแบ่งเหมือนกัน ส่วนใหญ่มีการทำแผนปฏิบัติการแต่มีการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาในระดับน้อย

๒.โรงเรียนไม่มีเอกสารหลักสูตรโรงเรียน คู่มือครู จำนวน ๒ โรงเรียน และคู่มือประเมินผล จำนวน ๔ โรงเรียน สำหรับหนังสืออ่านเพิ่มเติมโรงเรียนส่วนใหญ่มีแต่ไม่ครบ บุคลากรในโรงเรียนผู้บริหารส่วนใหญ่มีวุฒิปริญญาตรี จบนักธรรมชั้นเอก และเป็นมหาเปรียญ ส่วนครูผู้สอนส่วนใหญ่มีวุฒิต่ำกว่าปริญญาตรี และจบนักธรรมชั้นเอกจำนวนนักเรียนมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย ๆ

๓.งานธุรการและการเงิน ทุกโรงเรียนมีทะเบียนนักเรียน ใบ ร.บ.๓ ต., ร.บ.๑ ต.งบประมาณได้จากแผ่นดิน อาคารเรียน ศาลาการเปรียญและห้องเรียนมีครบทุกโรงเรียน ส่วนห้องวิทยาศาสตร์และห้องพยาบาล ทุกโรงเรียนไม่มีเลย^{๖๐}

โอกาส วัลย์วัฒน์ ได้ศึกษาปัญหาการบริหารงานโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดสุรินทร์ พบว่า

๑. การบริหารทั่วไป พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับการจัดองค์กรในโรงเรียนไม่ชัดเจน การบริหารงานและการเงินยุ่งยากซับซ้อน บุคลากรไม่เข้าใจระเบียบปฏิบัติงานอาคารสถานที่ไม่สามารถทำได้ตามเป้าหมาย การสื่อสารต่าง ๆ ไม่สะดวกและทันสมัยสาเหตุของปัญหา ที่สำคัญ คือ งบประมาณมีน้อย ไม่เพียงพอและบุคลากรขาดความรู้ ขาดประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน ซึ่งแก้ไขปัญหาโดยการจัดหางบประมาณเพิ่มเติม การจัดนิเทศภายในให้ครูเข้ารับการฝึกอบรมสัมมนาและไปศึกษาดูงาน

๒. งานธุรการ พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับขอบข่ายการวางแผนงานธุรการไม่ชัดเจนไม่มีบุคลากรหลักรับผิดชอบงานธุรการโดยเฉพาะ การปฏิบัติงานไม่เป็นระบบไม่มีการติดตามผลงานธุรการอย่างต่อเนื่อง สาเหตุของปัญหาที่สำคัญ คือ บุคลากรมีน้อยไม่เพียงพอ และขาดงบประมาณ ซึ่งแก้ไขปัญหาโดยให้ฝ่ายอื่น ๆ มาช่วยทำงานในเวลานอกราชการ การจัดทำคู่มือและระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ให้เพียงพอ และหางบประมาณเพิ่มเติมจากบุคลากรภายนอก

๓.งานวิชาการ พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับไม่มีการวางแผนงานวิชาการที่เป็นระบบและชัดเจนไว้ล่วงหน้า การบริหารงานวิชาการไม่ครอบคลุมขอบข่ายของงานตามที่กรมสามัญศึกษากำหนดไม่มีบุคลากรที่มีความรู้โดยตรงช่วยงาน ส่งเสริมและพัฒนาด้านวิชาการ สาเหตุปัญหาที่สำคัญคืองบประมาณไม่เพียงพอและขาดแคลนครูบางหมวดวิชา ซึ่งได้แก้ไขปัญหา โดยการจัดงบประมาณเพิ่มเติมจากบุคคลภายนอก ขอนักศึกษาจากสถาบันราชภัฏ และจัดครูหมวดวิชาอื่น ๆ เข้าสอนแทน

๔. งานปกครองนักเรียน พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับไม่มีแผนงานปกครองนักเรียนที่ชัดเจนไม่

^{๖๐}ปิยะ พันลำ, “การศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในเขตการศึกษา ๙”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๕.

มีบุคลากรที่ต้องรับผิดชอบงานนี้ โดยเฉพาะ ครู อาจารย์ นักเรียนบางส่วนไม่ให้ความร่วมมือในการเสริมสร้างกิจกรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรมที่ดีในโรงเรียน ไม่มีเครื่องมือที่เหมาะสม ประเมินผลงานด้านนี้ สาเหตุปัญหาที่สำคัญคือ นักเรียนไม่สนใจในกิจกรรมที่โรงเรียนจัดให้ ซึ่งแก้ไขปัญหาโดยจัดอบรมระเบียบวินัยให้นักเรียนหน้าเสาธงทุกวัน และให้อาจารย์ที่ปรึกษาควบคุมดูแลให้นักเรียนทุกคนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างจริงจัง

๕. งานบริการ พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับงานบริการที่กำหนดตามแผนมากเกินไปไม่สามารถปฏิบัติได้ทั้งหมด การบริการด้านน้ำดื่ม น้ำใช้ ด้านโภชนาการ ด้านสุขอนามัยไม่ทั่วถึง การบริการด้านโสตทัศนูปกรณ์ไม่เพียงพอไม่มีฝ่ายแนะแนว โดยเฉพาะสาเหตุของปัญหาที่สำคัญคือ งบประมาณสนับสนุนมีน้อยและบุคลากรไม่เพียงพอ ซึ่งแก้ไขปัญหาโดยขอบริจาค รัฐและเอกชน ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีและจัดส่งบุคลากรเข้าฝึกอบรมเพิ่มพูนความรู้เป็นประจำ

๖. โรงเรียนกับชุมชน พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับไม่มีแผนงานสร้างความสัมพันธ์โรงเรียนกับชุมชนที่ชัดเจน การให้บริการแก่ชุมชนในด้านต่าง ๆ ไม่ทั่วถึง บุคลากรในโรงเรียนและชุมชนไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร สาเหตุของปัญหาที่สำคัญคือ ขาดงบประมาณในการสนับสนุนและบุคลากรมีน้อยไม่เพียงพอ ซึ่งได้แก้ไขโดยการขอความสนับสนุนจากคณะครู นักการภารโรง และผู้ปกครองนักเรียน และได้รับความสนับสนุนเป็นอย่างดี^{๖๖}

สปาร์ค ได้ทำการวิจัย เรื่อง การเป็นครูใหญ่ของโรงเรียน มลรัฐเคนตักกี ประเทศสหรัฐอเมริกา ผลการวิจัย พบว่า ครูใหญ่ ใช้เวลาในการบริหารมากที่สุด เรียงลำดับดังนี้ การนิเทศการสอน การประชาสัมพันธ์ งานวิชาการ งานธุรการกิจกรรมเสริมหลักสูตร การควบคุมระเบียบวินัยและพบว่า ครูใหญ่ที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนขนาดใหญ่จะมีความเข้าใจในการบริหารงาน ดีกว่าครูใหญ่ในโรงเรียน

แมคคาร์ธี ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทการบริหารวิชาการของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาในรัฐนิวเจอร์ซีย์ ผลการวิจัย พบว่า กลุ่มครูมีความคิดเห็นแตกต่างจากผู้บริหารและผู้ช่วยฝ่ายวิชาการเกี่ยวกับบทบาทในการปฏิบัติงานด้านวิชาการในเรื่องของการสังเกตการสอน การวัดและการประเมินผล^{๖๗}

วิลเลียมส์ ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับงานในหน้าที่ของครูใหญ่ โรงเรียนมัธยมศึกษาในรัฐอินเดียนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ผลการวิจัย พบว่า ครูใหญ่ส่วนมากใช้เวลาในการประเมินผลและ

^{๖๖}โอบาส วัยวัฒน์, “ปัญหาการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดสุรินทร์”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐), หน้า ๘๐.

^{๖๗}Macarthy, Waltherm, “The Role of the Secondary School Principals in New Jersey”, อ้างใน พระมหาสมพร สุริโย, “การบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๗”, รายงานการวิจัย, อ้างแล้ว, หน้า ๘๕.

ปรับปรุงการสอนน้อย และจะมอบหมายความรับผิดชอบในการประเมินผลและการปรับปรุงการสอนให้หัวหน้าหมวดวิชาการเยี่ยมห้องเรียนของครูใหญ่น้อยมาก และโรงเรียนขนาดใหญ่ พบว่า เวลาเรียนส่วนใหญ่ให้การปรับปรุงการสอนมีน้อย^{๖๔}

แมททอกซ์ ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องความต้องการในการปฏิบัติงานของครูใหญ่โรงเรียนในรัฐอิลลินอยส์ ประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่า ความต้องการที่อยู่ในระดับสูงของครูใหญ่ คือ ความต้องการที่จะมีความสามารถในการปฏิบัติงานด้านการนิเทศ การประเมินผล การปรับปรุงการเรียนการสอน และการพัฒนาหลักสูตร^{๖๕}

พระปอเหมา แซ่ลิ้ม ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “ผลกระทบของสงครามการเมืองต่อพระพุทธศาสนาในกัมพูชา ค.ศ. ๑๙๗๐ - ๑๙๙๑” พบว่า ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชานั้นได้รับผลกระทบจากการปกครองของรัฐบาล ทำให้ระบบการศึกษาของชาติทั้งของคณะสงฆ์และฆราวาสได้ตกต่ำลง เนื่องจากว่างบประมาณของการพัฒนาการศึกษาถูกตัดลง กล่าวคือตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นต้นมา งบประมาณแผ่นดินกว่า ๖๐ เปอร์เซ็นต์ ถูกตัดไปเป็นค่าใช้จ่ายในด้านการทหาร และเกิดจากภาวะสงครามภายในกำลังทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งครูอาจารย์และนักเรียนทุกวัยทั้งในเขตปกครองของรัฐและในเขตยึดครองฝ่ายคอมมิวนิสต์ถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบการศึกษาของสงฆ์ไปด้วย^{๖๖}

คะนิงนิตย์ จันทบุตร ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ “สถานะและบทบาทพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” พบว่า คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตสูงมาก เนื่องจากคุณพิเศษหลายประการที่ศาสนามีต่อสังคม โดยเฉพาะด้านการศึกษา ในอดีตวัดเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิทยาการ ภิกษุเป็นผู้นำแห่งปัญญาชน จนกลายเป็นประเพณีที่ผู้ชายไทยทุกคนต้องบวชเรียนเพื่อรับการศึกษาและอบรมจริยธรรม คุณธรรม มุ่งให้คนเป็นพลเมืองดีของสังคมปลูกฝังคุณธรรมความกตัญญูกตเวที เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นสถาบันหลักของการศึกษา แต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ การรับเอาความเจริญและเทคโนโลยีของตะวันตก ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมใหม่ สภาพการแข่งขันเอาตัวรอด ทำให้คนไม่มีเวลาคิดถึงผู้อื่น ศีลธรรมจริยธรรมถูกละเลย และมองว่าไม่เป็นของจำเป็น เกิดลัทธิใหม่ขึ้นแทนที่ลัทธิทางศาสนา เช่น ลัทธิบริโภคนิยม ลัทธิวัตถุนิยม ศาสนาถูกจำกัดให้

^{๖๔}Williams, Charles Owen. “An In-Depth Investigation of Explicit Tasks Performed by Selected Indiana Junior High School Principals”, อ้างใน พระมหาสมพร สุริโย, “การบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๗”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๕.

^{๖๕}Mattox, Donald Dean, “A Study of in-service Seeds of Illinois Public School Elementary Principals”, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

^{๖๖}พระปอเหมา แซ่ลิ้ม, “ผลกระทบของสงครามการเมืองต่อพระพุทธศาสนาในกัมพูชา ค.ศ.๑๙๗๐-๑๙๙๑”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันธรรมกายนานาชาติ, ๒๕๔๙)

อยู่ขอบเขตของฝ่ายสงฆ์ การศึกษาศาสนากลายเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์เท่านั้น เด็กไทยไม่ได้รับการปลูกฝังพื้นฐานทางศาสนา วัดและพระสงฆ์จะเข้ามาเกี่ยวกับทางบ้านเมืองก็เฉพาะพิธีกรรมทางศาสนาที่ทำขึ้นตามประเพณี นโยบายการศึกษาหันเหไปตามค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ อันเป็นเหตุทำให้สังคมปัจจุบันมีปัญหามากมายยากที่จะแก้ไข จึงมองเห็นความสำคัญของพระสงฆ์อย่างเหมือนในอดีตที่ได้ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้แก่เยาวชน เพื่อพัฒนาประเทศชาติให้เจริญขึ้นไม่เหมือนในปัจจุบัน^{๖๗}

พินสุตา สิริธรังศรี ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความสำเร็จของวัดจองคำ : การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี ดีเด่น” พบว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี เริ่มตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๓๗ ถึงปัจจุบัน ประสบความสำเร็จสูงสุดเมื่อนักเรียนชั้นประโยค ๙ รุ่นแรกสอบบาลีสนามหลวงได้ถึง ๗ รูป จากจำนวนผู้เข้าสอบ ๘ รูป ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ถือเป็นประวัติศาสตร์ในการสอบบาลีของไทย ตั้งแต่มีการเรียนการสอนเป็นต้นมา นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ถึงปัจจุบัน (ปี พ.ศ. ๒๕๔๗) จำนวนผู้เข้าสอบ และจำนวนผู้สอบได้คิดเป็นร้อยละมากที่สุดของประเทศ ทั้งนี้ด้วยยุทธศาสตร์การบริหารจัดการของเจ้าอาวาสด้วยการออกกฎระเบียบ การแสวงหาและพัฒนาครูผู้สอน การสรรหาผู้เรียน การหาทุนสนับสนุน การใช้ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส และกำกับการสอนอย่างใกล้ชิดด้วยความเมตตาธรรม การจัดกระบวนการสอนอย่างเข้มข้น ทั้งวิธีการเรียนการสอน การทดสอบอย่างต่อเนื่องการอบรมก่อนสอบสนามหลวงเป็นปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการศึกษาของวัด^{๖๘}

^{๖๗} คณิงนิตย์ จันทบุตร, สถานะและบทบาทพระพุทธรักษาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ภาพการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๙๔-๑๙๕.

^{๖๘} พินสุตา สิริธรังศรี, “ความสำเร็จของวัดจองคำ: การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี ดีเด่น”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ), ๒๕๔๗.

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑” ผู้วิจัยได้นำเสนอขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

ภายใต้แผนงานวิจัยการบริหารการศึกษาเพื่อพัฒนา : รูปแบบและกระบวนการการปฏิรูปการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ โดยศึกษาการเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ จึงมีรูปแบบการวิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) มีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๓.๑.๑ การศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary study) เพื่อค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับเครือข่ายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน จากเอกสาร พระราชบัญญัติ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๓.๑.๒ การศึกษาภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับเครือข่ายและการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

๓.๑.๓ การศึกษาโดยการประชุมแบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อนำมาพัฒนาเป็นเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๑ ผู้บริหาร สำนักเรียนที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดขอนแก่น โดยคณะผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๕ รูป ประกอบด้วย

๑) พระมหาโยธิน โยธโก,รศ.ดร. ป.๖.๙ ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๒) พระมหาภริฐกรณ อัสมาลี,ดร. ป.๖.๙ เลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น รองเจ้าคณะอำเภอบ้านแฮด ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดธาตุ พระอารามหลวง ฝ่ายศาสนศึกษา

๓) พระมหาศุภชัย สุภกิจโจ ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

๔) พระครูสุเมธธรรมสาร ผู้จัดการโรงเรียนจันทวิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

๕) พระครูปริยัติสารการ ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการ โรงเรียนท่าน้ำพอง อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

๓.๒.๒ ครูผู้สอน สำนักเรียนที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดขอนแก่น โดยคณะผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๑๐ รูป ประกอบด้วย

๑) พระมหาปพน กตสาโร ครูสอนพระปริยัติธรรม

๒) พระมหาปรัชญ์ นภุริสิริ ครูสอนพระปริยัติธรรม

๓) พระพลากร สุขงค์โล ครูสอนพระปริยัติธรรม

๔) พระมหาพิสิษฐ์ วิสิษฐปณโณ ครูสอนพระปริยัติธรรม

๕) พระวัชระ วิสุทธิวิโร ครูสอนพระปริยัติธรรม

๖) พระมหาเดชอุดม อดุลมจารี ครูสอนพระปริยัติธรรม

๗) ดร.ปานจิตร สุขุมาลัย อาจารย์หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๘) ดร.อดุลย์ หลานวงษ์ อาจารย์หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๙) ผศ.ดร.อภิชาติ เหมยไธสง อาจารย์ หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการการปกครอง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

๑๐) อาจารย์สมควร ข่าสะโปน อาจารย์ หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

๓.๒.๓ ผู้เรียน สำนักเรียนที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดขอนแก่น โดยคณะผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๒๐ รูปประกอบด้วย

๑) พระมหาชนาธิป ชยเมธี ป.๖.๔ วัดวุฒาราม

๒) พระมหาวรินทร์ วชิรญาโณ ป.๖.๔ วัดท่าน้ำพอง

- ๓) พระมหาปฏิภาณ สีหปณฺธิโต ป.ธ.๓ วัดท่าพระเนาวิ
 ๔) พระมหาธนวัฒน์ ธนวฑฺฒโน ป.ธ.๓ วัดโนนสูง
 ๕) พระมหาเอกราช วิสุทฺธิวิริโย ป.ธ.๓ วัดโนนสูง
 ๖) สามเณรปติวัฒน์ แสนเมือง ป.ธ.๔ วัดโนนสูง
 ๗) พระบัณฑิต มหาวิโร น.ธ.เอก วัดสาวะถี
 ๘) พระธีรชัย ธีรชโย น.ธ.เอก วัดกลาง
 ๙) พระวุฒิชัย ขนติธโร น.ธ.เอก วัดโนนสูง
 ๑๐) พระพิเชษฐ ธมมธโร น.ธ.เอก วัดโนนสูง
 ๑๑) พระไชยวัฒน์ ชยวฑฺฒโน น.ธ.เอก วัดกลาง
 ๑๒) สามเณรสุภชีพ ไสยันต์ ม.๖ ร.ร.ประภัสสรวิทยา
 ๑๓) พระมนตรีย์ ฐิตปญฺโญ ม.๖ ร.ร.ประภัสสรวิทยา
 ๑๔) พระนพรัตน์ นริสสโร ม.๖ ร.ร.สว่างรังษีวิทยา
 ๑๕) พระพงษ์พัฒน์ พทธรธโม, ม.๖ ร.ร.วัดโพธิ์คำ
 ๑๖) พระยุทพันธ์ กิตติโสภโร, ม.๖ ร.ร.วัดท่าพระหงษ์เทศประดิษฐ์
 ๑๗) พระณัฐพล สุทธิญาโณ ม.๖ ร.ร.ศรีสะอาด
 ๑๘) นายวิศรุต สุวรรณศรี ชั้นปีที่ ๔ ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๑๙) นายธนพนธ์ ม่องคำหมื่น ชั้นปีที่ ๔ ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๒๐) นางสาวจินตนา ยัมฤทธิ์ ชั้นปีที่ ๔ ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการวิจัยรวมทั้งหมด ๒ ประเภท ได้แก่

๑. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ เกี่ยวกับ ๑) ชื่อ นามสกุล อายุ ที่อยู่ ๒) ระดับการศึกษา ๓) สถานที่ทำงาน ๔) ตำแหน่ง และ ๕) ระยะเวลาการดำรงตำแหน่ง

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ เกี่ยวกับ ๑) ความสอดคล้อง รองรับ เกื้อกูล และสนับสนุนกัน ๒) ความเป็นเครือข่ายกัน ๓) เป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียน และความสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ๔) ความร่วมมือกันในการพัฒนาเครือข่าย และ ๕) ข้อเสนอแนะ ในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

๒. แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเช่นเดียวกับแบบสัมภาษณ์เชิงลึก เกี่ยวกับเกี่ยวกับ ๑) ความร่วมมือกัน ๒) สร้างเครือข่าย ๓) การกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนและความสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมรวมกัน และ ๔) ความร่วมมือกันในการพัฒนาเครือข่ายรูปแบบการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

การสัมภาษณ์ (Interview)

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

๑) ขั้นตอนเตรียมการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนลงสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่สัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างพร้อมกับขอเอกสารต่างๆ พร้อมกันนั้น ผู้วิจัยจะต้องศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

๒) ขั้นตอนการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียง ในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่ามีข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ

การสนทนากลุ่มเฉพาะผู้เชี่ยวชาญ (Focus Group Discussion)

ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่มเฉพาะผู้เชี่ยวชาญ (Focus Group Discussion) เพื่อนำเสนอรูปแบบเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

๑) ติดต่อประสานงานผู้ทรงคุณวุฒิ โดยผู้วิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) เพื่อขอความร่วมมือในการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ โดยการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) รวมทั้งสิ้นจำนวน ๑๒ รูป/คน พร้อมชี้แจงรายละเอียด วัตถุประสงค์ ขั้นตอนกระบวนการ สถานที่ วัน และเวลา ในการสนทนากลุ่ม

๒) ขอนหนังสือ ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๓) จัดเตรียมประเด็นคำถาม โครงร่าง และเอกสาร ให้เพียงพอให้กับกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

๔) ประสานงานเพื่อยืนยัน วัน เวลา สถานที่ กับผู้เชี่ยวชาญทุกท่าน

๕) จัดเตรียมสถานที่ ที่มงาน และดำเนินการสนทนาด้วยตนเอง

๖) ทำการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล ในแต่ละประเด็นคำถาม ตามประสบการณ์ของผู้เชี่ยวชาญ และรายงานผลการวิจัย

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลตามชนิดเทคนิคการวิจัย ๓ ส่วน ได้แก่

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบบรรยายและพรรณนาความ วิเคราะห์ลักษณะปัญหาจากเอกสาร จากการสัมภาษณ์ และจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย ๑) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ๒) จัดลำดับข้อมูล ๓) จากการศึกษา ๔) นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็น ๕) สรุปผลการวิจัยประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามลำดับ

๒. การวิเคราะห์ข้อมูลการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการโดยการตีความหมายในรูปแบบของการวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งจะกระทำไปพร้อม ๆ กันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการบันทึกข้อมูล การถอดเทปสัมภาษณ์ รวมไปถึงภาพถ่ายในแต่ละครั้ง จัดหมวดหมู่ว่าครบถ้วนเพียงพอและเหมาะสมแก่การนำไปวิเคราะห์และสังเคราะห์สรุปผลและอภิปรายผลว่าสมบูรณ์หรือไม่

๓. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผู้วิจัยใช้วิธีการการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา เพื่อสรุปหารูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับสังคมไทยศตวรรษที่ ๒๑ โดยสรุปเป็นความคิดรวบยอดจากการศึกษาเชิงเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะ

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑” มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทย ในศตวรรษที่ ๒๑ ๒) เพื่อพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทย ในศตวรรษที่ ๒๑ และ ๓) เพื่อวิเคราะห์เครือข่ายการจัดการศึกษากับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยการการศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และการศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Study) ซึ่งแสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์และองค์ความรู้จากการวิจัย ตามลำดับดังนี้

๔.๑ เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

๔.๒ การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

๔.๓ การวิเคราะห์เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

จากการศึกษาการสำรวจเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ได้แบ่งรูปแบบการวิจัยไว้ ๒ รูปแบบ คือ ๑) การศึกษาเชิงเอกสารและ ๒) การสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า การจัดการศึกษาคณะสงฆ์ มีลักษณะและมีเครือข่ายการจัดการศึกษาแบ่งออกเป็น ๕ เครือข่าย ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ การศึกษาเชิงเอกสาร

๔.๑.๑.๑ เครือข่ายการจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้น

การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ที่เป็นหน้าที่สำหรับพระอุปัชฌาย์อาจารย์ที่พึงให้การศึกษเบื้องต้นแก่พระสงฆ์สามเณรผู้บวชใหม่ ซึ่งจะจัดให้มีการศึกษาในด้านพระธรรมวินัยมารยาท ข้อวัตรปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยพระอุปัชฌาย์อาจารย์จะต้องให้การศึกษเป็นระยะเวลาอย่างน้อยจำนวน ๕ พรรษา โดยการจัดการศึกษานั้น ไม่มีกระบวนการจัดการศึกษาในลักษณะที่เป็นชั้นเรียน ไม่มีครูผู้สอน ไม่มีการสอบวัดผลและประเมินผลทางการศึกษา แต่เป็นการศึกษาอย่างเป็นไป

ตามอธยาศัย โดยมุ่งเน้นที่การดำเนินชีวิตประจำวันของพระสงฆ์ ตามหลักกรรมกิจ ๔ ประการ คือ ๑) เทียวบิณฑบาต ๒) อยู่โคนไม้ ๓) นุ่งห่มผ้าบังสุกุล และ ๔) ฉันทาตองด้วยน้ำมูตรเน่า และเว้นจากกรรมกิจ ๔ ประการ คือ ๑) การฆ่ามนุษย์ ๒) การลักขโมย ๓) การเสพเมถุน และ ๔) พุดอวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน กิจ ๔ อย่างนี้บรรพชิตจะกระทำมิได้

บทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาตามอธยาศัยนี้ จะเป็นบทบาทหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ที่ให้การอุปสมบทแก่พระสงฆ์เหล่านั้น จากนั้นก็จะเป็นพระอาจารย์ ได้แก่ อาจารย์ผู้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม ทำหน้าที่แทนพระอุปัชฌาย์ในกรณีที่พระสงฆ์รูปนั้นไม่ได้อยู่กับพระอุปัชฌาย์ ก็เป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะต้องมอบหมายให้พระอาจารย์เป็นผู้ดูแลอีกทางหนึ่ง โดยพระอุปัชฌาย์นั้น มีหน้าที่ตามพระวินัย เรียกว่า “สัทธิวาหาริกวัตร” หมายถึง ข้อปฏิบัติที่พระอุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อพระภิกษุที่ตนเป็นพระอุปัชฌาย์ ซึ่งเรียกว่า สัทธิวาหาริก มี ๕ ประการ คือ

๑) เอาธุระในการศึกษา พระอุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์สัทธิวาหาริก ด้วยอุเทศ ปริปุจฉา โอวาท และอนุศาสน์ เอาใจใส่ในการสั่งสอนอบรมศิษย์ให้มีความรู้แตกฉาน ทั้งด้านสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา และด้านสาชีพคือสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ผู้ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน มีความสามัคคีกัน เป็นแบบแผนแห่งความประพฤติที่ดี ทำให้มีชีวิตร่วมกันอันเดียวกัน ทำให้ภิกษุทั้งหลายผู้มาจากถิ่นฐานชาติตระกูลต่างๆ กันมา มีความเป็นอยู่เสมอเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๒) สงเคราะห์ด้วยบาตรจีวรและบริวารอื่นๆ ถ้าสัทธิวาหาริกไม่มีบริวารที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต พระอุปัชฌาย์จะต้องจัดทำให้ จากนั้นคอยให้ความช่วยเหลือด้วยกิจที่พอจะช่วยเหลือได้ ในลักษณะเดียวกับที่ศิษย์กระทำต่อตนเอง

๓) ขวนขวายป้องกันหรือระงับความเสื่อมเสีย เช่น ความคิดจะสึก เปลื้องความเห็นผิด เป็นต้น พระอุปัชฌาย์ต้องคอยดูแลความเป็นอยู่ของสัทธิวาหาริกให้อยู่ในเพศพรหมจรรย์ได้อย่างมั่นคง หากเกิดความเสียหายแก่สัทธิวาหาริกต้องหาทางช่วยเหลือตามสมควร

๔) เมื่อเกิดอาพาธก็เอาใจใส่พยาบาลจนตลอดชีวิต รอดจนกว่าจะหาย

เมื่อพระอุปัชฌาย์ได้ปฏิบัติสัทธิวาหาริกวัตรอย่างนี้แล้ว สัทธิวาหาริกภิกษุก็พึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ของตน เรียกว่า “อุปัชฌาย์วัตร” หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ภิกษุที่เป็นสัทธิวาหาริกพึงปฏิบัติต่อพระภิกษุที่เป็นพระอุปัชฌาย์ มี ๕ ประการ คือ

๑) เอาใจใส่ปรนนิบัติรับใช้ท่าน สัทธิวาหาริกพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มผ้า เฉวียงบ่าข้างหนึ่งเริ่มรับใช้พระอุปัชฌาย์ตั้งแต่เช้า ด้วยการถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ นอกจากนี้ต้องคอยรับใช้ท่านในโอกาสต่างๆ ทั้งตอนอยู่ในวัดและนอกวัด ทั้งตอนฉันอาหาร ตอนพักผ่อนและตอนสรงน้ำ พร้อมกับคอยรักษาความสะอาดเสนาสนะและบริเวณรอบๆ ที่อยู่

๒) คอยศึกษาเล่าเรียนจากท่าน ถ้าพระอุปัชฌาย์ต้องการจะให้เรียน สัทธวิहारิกพึงเรียน พระบาลีและอรรถกถา

๓) ขวนขวายป้องกัน หรือระงับความเสียหาย เช่น ความคิดจะสึก ความเห็นผิด เป็นต้น หากพระอุปัชฌาย์คิดอยากจะสึก มีความรำคาญ มีความเห็นผิด หรือต้องอาบัติหนัก (สังฆาทิเสส) หรือถูกคณะสงฆ์ลงโทษด้วยกรรมมีตชชนียกรรม เป็นต้น สัทธวิहारิกต้องหาทางช่วยเหลือตามสมควร แก่กรณี พร้อมกับหาทางช่วยบรรเทาความเสียหายอันอาจจะเกิดขึ้น

๔) รักษาหัวใจของท่าน มีความเคารพ จะไปไหนบอกลา ไม่เที่ยวไปตามอำเภอใจ จะรับความช่วยเหลือจากใครหรือจะกระทำการสงเคราะห์แก่ใครต้องบอกให้ท่านรับทราบ

๕) เอาใจใส่พยาบาลเมื่อท่านอาพาธ คอยดูแลท่านตลอดชีวิต รอจนกว่าท่านจะหาย การกระทำอุปัชฌาย์วัตรนี้เป็นกิจที่สัทธวิहारิกต้องใส่ใจไม่เพิกเฉย ให้ความสำคัญเสมอ เหมือนที่ท่านเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดบนโลกนี้ ชาวพุทธถือว่าพระอุปัชฌาย์เป็นเหมือนบิดาผู้ให้กำเนิด ในทางธรรม เวลากระทำวัตรต่อท่านจึงให้คิดว่าท่านเป็นเหมือนบิดา^๑

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า พระอุปัชฌาย์มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการปลูกฝังการเรียนรู้ให้กับ พระภิกษุที่เป็นสัทธวิहारิกของตน โดยสงเคราะห์อนุเคราะห์สัทธวิहारิก เอาใจใส่ในการสั่งสอนอบรม ศิษย์ให้มีความรู้แตกฉาน ทั้งด้านสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา และด้านสา ชิพ คือ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ผู้ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน มีความสามัคคีกันเป็นแบบแผนแห่งความประพฤติที่ดี และเป็นบทบาทหน้าที่ สำคัญของพระภิกษุทุกรูปในฐานะที่เป็นผู้ยังต้องศึกษา จะต้องศึกษาเรียนรู้จากพระอุปัชฌาย์ของตน

ภายหลังจากที่ได้ศึกษาในสำนักของพระอุปัชฌาย์แล้ว พระภิกษุก็สามารถที่จะศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง จากสำนักเรียน จากครูบาอาจารย์รูปอื่น ตามอัธยาศัยของตน เพื่อมุ่งไปสู่การ ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน และมุ่งสู่ปฏิเวธ คือ การบรรลุธรรมในที่สุด

ดังนั้น การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งจึงเป็นการจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้น อันเป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดย ศึกษาจากบุคคลประสบการณ์สังคม สภาพแวดล้อม หรือแหล่งความรู้อื่นๆ

นอกจากบทบาทของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ที่มีหน้าที่ในการให้การศึกษาในส่วนเบื้องต้น แล้ว ยังมีบทบาทของของเจ้าอาวาสวัดที่มีหน้าที่กำกับดูแลและมีอำนาจตามพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับตามที่มหาเถรสมาคมเป็นผู้กำหนดอีกด้วย โดยเจ้าอาวาสนั้นต้องมีหน้าที่ให้การให้ การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรภายในวัด

^๑พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุภ, “อุปัชฌาย์วัตร-สัทธวิहारิกวัตร: แนวคิดและหลักการปฏิบัติเพื่อความ สามัคคีในสังฆมสังฆ”,วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙), หน้า ๑๖๓-๑๖๔.

๔.๑.๑.๒ เครื่องช่วยการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

เป้าหมายการจัดการศึกษาซึ่ง พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ) ได้กล่าวถึงการจัดการศาสนศึกษาดังกล่าวว่า คณะสงฆ์ยังมีได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้โดยชัดเจนแต่โดยหลักสูตรและเนื้อวิชาแล้วคงอนุมานได้ว่ามีวัตถุประสงค์ ๙ ประการคือ

๑. เพื่อพระสงฆ์รักษาตนและหมู่คณะ
๒. เพื่อใช้อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
๓. เพื่อใช้พัฒนาชาติบ้านเมืองด้วยคุณธรรมของพระศาสนา
๔. เพื่อใช้ในกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา
๕. เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
๖. เพื่อสร้างศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา
๗. เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา
๘. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
๙. เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม^๒

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม อยู่ภายใต้การดูแลของกองงานแม่กองธรรมสนามหลวง มหาเถรสมาคม จัดการศึกษาโดยแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ ๑)นักธรรมชั้นตรี ๒)นักธรรมชั้นโท ๓)นักธรรมชั้นเอก มีระยะเวลาในการศึกษาชั้นละ ๑ ปี มีหลักสูตรการศึกษา ๔ รายวิชา คือ ๑) วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ๒) วิชาธรรม ๓)วิชาพุทธประวัติ และ ๔)วิชาวินัยบัญญัติ โดยต้องสอบผ่านการประเมินผลการศึกษาเพียงปีละ ๑ ครั้ง โดยจัดในวันและเวลาเดียวกันทั่วประเทศ เกณฑ์การตัดสินสอบผ่านที่ร้อยละ ๗๐ ของการสอบ เมื่อประกาศผลสอบผ่านแล้ว ผู้สอบผ่านจะได้รับวุฒิบัตรจากแม่กองธรรมสนามหลวง โดยมีวุฒิการศึกษาเทียบเท่ากับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๓)

๔.๑.๑.๓ เครื่องช่วยการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี อยู่ภายใต้การดูแลของกองงานแม่กองบาลีสนามหลวง มหาเถรสมาคม จัดการศึกษาโดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ

- ๑) ระดับเปรียญธรรมตรี มี ๒ ชั้น คือ ๑.ประโยค ๑-๒ ๒.เปรียญธรรม ๓ ประโยค
- ๒) ระดับเปรียญธรรมโท มี ๓ ชั้น คือ ๑.เปรียญธรรม ๔ ประโยค ๒.เปรียญธรรม ๕ ประโยค ๓.เปรียญธรรม ๖ ประโยค
- ๓)ระดับเปรียญธรรมเอก มี ๓ ชั้น คือ ๑.เปรียญธรรม ๗ ประโยค ๒.เปรียญธรรม ๘ ประโยค ๓.เปรียญธรรม ๙ ประโยค

^๒พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ), *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๘๘-๘๙.

ในแต่ละชั้นมีระยะเวลาในการศึกษาชั้นละ ๑ ปี มีหลักสูตรการศึกษาชั้นละ ๒-๔ รายวิชา โดยต้องสอบผ่านการประเมินผลการศึกษาเพียงปีละ ๑ ครั้ง โดยจัดในวันและเวลาเดียวกันทั่วประเทศ เกณฑ์การตัดสินสอบผ่านที่ร้อยละ ๗๕ ของการสอบ เมื่อประกาศผลสอบผ่านแล้ว ผู้สอบผ่านจะได้รับ วุฒิบัตรจากแม่กองบาลีสนามหลวง โดยมีวุฒิการศึกษาเทียบเท่ากับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๖) สำหรับผู้สอบผ่านเปรียญธรรม ๓ ประโยค และระดับปริญญาตรี สำหรับผู้สอบผ่านเปรียญธรรม ๙ ประโยค

สำหรับหลักเกณฑ์ในการจัดตั้งสำนักเรียนหรือสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น ต้องเป็นไปตามประกาศมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยกำหนดให้วัดเป็นสถานที่ตั้งของสำนักศาสนศึกษา และเจ้าอาวาสวัดนั้น เป็นเจ้าสำนักศาสนศึกษาโดยตำแหน่ง และวัดที่ประสงค์ขอจัดตั้งเป็นสำนักเรียนหรือสำนักศาสนศึกษา ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติคือ (๑) เป็นวัดที่ตั้งถูกต้องตามกฎหมาย (๒) มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม (๓) มีจำนวนผู้เรียนตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในแบบคำขอจัดตั้ง (๔) มีความพร้อมด้าน บุคลากรทางการศึกษา ครูสอนพระปริยัติธรรม และอาคารสถานที่ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) “สำนักเรียน” คือ สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรม และแผนกบาลี คือ สำนักเรียนวัดในกรุงเทพมหานคร และสำนักเรียนคณะจังหวัดในส่วนภูมิภาค โดยกำหนดให้เจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะจังหวัด ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าสำนักเรียน มีผลการศึกษาย้อนหลัง ๓ ปี ทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี มีการจัดการเรียนการสอน ต้องมีผู้เรียนทั้งนักธรรมและบาลี รวมกันไม่น้อยกว่า ๒๐ รูป มีบุคลากรทางการศึกษา ทั้งที่เป็นอาจารย์ใหญ่ ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในจำนวนที่เหมาะสม มีการเปิด-ปิดภาคการศึกษา จำนวนชั่วโมงการเรียนต่อวัน และกำหนดวันหยุดที่ชัดเจน

๒) “สำนักศาสนศึกษา” คือ สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาในรูปแบบของศูนย์การ เรียนสำนักศาสนศึกษาวัด สำนักศาสนศึกษาประจำตำบล สำนักศาสนศึกษาประจำอำเภอ ซึ่งจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและ/หรือแผนกบาลี โดยมีรูปแบบแตกต่างกัน คือ

๑) ศูนย์การเรียน เป็นสถานศึกษาที่คณะสงฆ์ระดับตำบล หรือระดับอำเภอ รวมกันจัดตั้งขึ้น เพื่อดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและ/หรือแผนกบาลี โดยมีการบริหารงานในรูปของคณะกรรมการ มีการจัดการเรียนการสอน ต้องมีผู้เรียนทั้งนักธรรมและบาลี รวมกันไม่น้อยกว่า ๑๕ รูป มีบุคลากรทางการศึกษา ทั้งที่เป็นอาจารย์ใหญ่ ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในจำนวนที่เหมาะสม มีการเปิด-ปิดภาคการศึกษา จำนวนชั่วโมงการเรียนต่อวัน และกำหนดวันหยุดที่ชัดเจน

๒) สำนักศาสนศึกษาวัด เป็นสถานศึกษาประจำวัด มีผลการศึกษาย้อนหลัง ๒ ปี ทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี มีการจัดการเรียนการสอน ต้องมีผู้เรียนทั้งนักธรรมและบาลี รวมกันไม่น้อยกว่า

๑๕ รูป มีบุคลากรทางการศึกษา ทั้งที่เป็นอาจารย์ใหญ่ ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ ครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในจำนวนที่เหมาะสม มีการเปิด-ปิดภาคการศึกษา จำนวนชั่วโมงการเรียนต่อวัน และกำหนดวันหยุดที่ชัดเจน

๓) สำนักศาสนศึกษาประจำตำบล เป็นสถานศึกษาที่คณะสงฆ์ระดับตำบล ขอจัดตั้งขึ้นเพื่อจัดการศึกษาปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลี โดยมีการบริหารงานในรูปของคณะกรรมการ มีการจัดการเรียนการสอน ต้องมีผู้เรียนทั้งนักธรรมและบาลี จากวัดภายในเขตตำบลนั้นรวมกัน มีบุคลากรทางการศึกษา ทั้งที่เป็นอาจารย์ใหญ่ ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในจำนวนที่เหมาะสม มีการเปิด-ปิดภาคการศึกษา จำนวนชั่วโมงการเรียนต่อวัน และกำหนดวันหยุดที่ชัดเจน

๔) สำนักศาสนศึกษาประจำอำเภอ เป็นสถานศึกษาที่คณะสงฆ์ระดับอำเภอ ขอจัดตั้งขึ้นเพื่อจัดการศึกษาปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลี โดยมีการบริหารงานในรูปของคณะกรรมการ มีการจัดการเรียนการสอน ต้องมีผู้เรียนทั้งนักธรรมและบาลี จากวัดภายในเขตตำบลนั้นรวมกัน มีบุคลากรทางการศึกษา ทั้งที่เป็นอาจารย์ใหญ่ ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในจำนวนที่เหมาะสม มีการเปิด-ปิดภาคการศึกษา จำนวนชั่วโมงการเรียนต่อวัน และกำหนดวันหยุดที่ชัดเจน

สำหรับคุณสมบัติของครูสอนพระปริยัติธรรม ต้องมีคุณสมบัติ คือ (๑) ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมต้องมีวุฒินักธรรมชั้นเอก (๒) ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีต้องมีวุฒิปริญญาธรรม ๓ ประโยคขึ้นไป เฉพาะสามเณรต้องมีวุฒิปริญญาธรรม ๔ ประโยคขึ้นไป (๓) ผ่านการอบรมครูสอนพระปริยัติธรรมตามหลักสูตรของกองธรรมสนามหลวงหรือกองบาลีสนามหลวง ซึ่งจัดโดยกองธรรมสนามหลวงหรือกองบาลีสนามหลวงร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และ (๔) ครูสอนวิชาสามัญต้องมีวุฒิปริญญาตรีขึ้นไป

๔.๑.๑.๔ เครือข่ายโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนองความต้องการของพระภิกษุสามเณร เมื่อเรียนจบแต่ละชั้นก็ย่อมได้ความรู้เป็นเครื่องบริหารรักษาตน ในขณะที่บวชอยู่ เมื่อลาสิกขาบวชออกไปก็ย่อมมีความรู้ควรแก่อัตภาพเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าต่อสังคมฆราวาส และหากมุ่งหมายจะเรียนให้สูงขึ้นในระดับอุดมศึกษาก็สามารถทำได้ โดยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษามีจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษา คือ มุ่งปลูกฝังให้พระภิกษุสามเณร มีความรู้และทักษะในวิชาพระปริยัติธรรมและวิชาสามัญ มีนิสัยใฝ่หาความรู้ มีสมณสัญญา เคารพ เชื่อฟังและปฏิบัติตามข้อบังคับและระเบียบสงฆ์ มีสุขภาพดีทั้งร่างกายและจิตใจ รู้จักรักษาศาสนสมบัติ อนุรักษ์ เสริมสร้างสภาพแวดล้อม มีความภูมิใจในความเป็นสมณะ จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเลื่อมใสในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์

เป็นประมุข และมีความคิดสร้างสรรค์ปรับปรุงแนวทางปฏิบัติให้เกิดความเจริญแก่ชุมชนและสังคมต่อไป

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีวิธีการศึกษาโดยมีการจัดตั้งและจัดการเรียนการสอนที่เป็นระบบที่ชัดเจนตั้งแต่การขออนุญาตจัดตั้ง มีรูปแบบการบริหารงานที่เป็นระบบ มีกระบวนการจัดการเรียนการสอนแยกเป็นชั้นเรียนตามลำดับ และมีอาคารสถานที่ที่แน่นอนชัดเจน

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีหลักสูตรระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน กล่าวคือ หลักสูตรของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มี ๒ ระดับ คือ ๑)ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และ ๒)ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

๑) ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ใช้ระยะเวลาในการศึกษา ๓ ปี หรือ ๖ ภาคการศึกษา โดยผู้เรียนจะต้องเรียนรวมวิชาทั้งสิ้นให้ครบ ๙๖ หน่วยการเรียนรู้ โดยแยกเป็นวิชาบังคับ จำนวน ๗๘ หน่วยการเรียนรู้ และวิชาเลือกเสรี จำนวน ๑๘ หน่วยการเรียนรู้

วิชาเรียนจำแนกเป็นวิชาสามัญ ๖ หมวด ได้แก่ ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา สุขศึกษา และวิชาปริยัติธรรม ๔ หมวด ได้แก่ ภาษาบาลี ธรรมวินัย ศาสนปฏิบัติ และศาสนศิลป์

๒)ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ใช้ระยะเวลาในการศึกษา ๓ ปี หรือ ๖ ภาคการศึกษา โดยผู้เรียนจะต้องเรียนรวมวิชาทั้งสิ้นให้ครบ ๘๑ หน่วยการเรียนรู้ โดยจำแนกเป็นวิชาบังคับ จำนวน ๔๒ หน่วยการเรียนรู้ และวิชาเลือกเสรี จำนวน ๓๙ หน่วยการเรียนรู้

วิชาที่เรียนจำแนกเป็นวิชาสามัญ ๖ หมวด ได้แก่ ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา สุขศึกษา และวิชาปริยัติธรรม ๔ หมวด ได้แก่ ภาษาบาลี ธรรมวินัย ศาสนปฏิบัติ และศาสนศิลป์

หลักสูตรการศึกษาทั้ง ๒ หลักสูตรนี้มีการประเมินการเรียนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย พ.ศ.๒๕๓๓ และหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาทั้ง ๒ ระดับนี้ มีหลักการ จุดหมาย โครงสร้าง การดำเนินการ เกณฑ์การใช้หลักสูตร การประเมินผลการเรียน เกณฑ์การจบหลักสูตร ตลอดจนจนถึงการโอนผลการเรียนไว้อย่างเป็นระบบชัดเจน^๓

๔.๑.๑.๕ เครือข่ายการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์

มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ได้แก่ ๑)มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ ๒)มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จัดได้ว่าการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่เปิดทำการเรียนการ

^๓วิชัย ธรรมเจริญ, คู่มือการปฏิบัติงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๘๐-๘๑.

สอนตั้งแต่ระดับปริญญาตรี-ปริญญาเอก โดยมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง จะมีวัตถุประสงค์การจัดตั้งที่ไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ เพื่อเป็นสถาบันการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ โดยมุ่งใช้เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ เป็นสถานที่ศึกษาวิชาซึ่งเป็นของชาติภูมิและต่างประเทศแห่งกุลบุตรทั้งหลาย และเพื่อเป็นสถานที่จัดส่งสอนพระพุทธานุสา ซึ่งวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษานี้ ได้ถูกนำไปขยายความไว้ในพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งไว้ในมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติ คือ ให้มหาวิทยาลัยเป็นสถานศึกษาและวิจัย มีวัตถุประสงค์ให้การศึกษา วิจัย ส่งเสริม และให้บริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ รวมทั้งการนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม^๔

สำหรับการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นนั้น มีจำนวน ๒ แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน ที่มีการกำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตรระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งมีเงื่อนไขความสำเร็จการศึกษาที่แน่นอนชัดเจน ดังต่อไปนี้

๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ตั้งอยู่ที่เลขที่ ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ความเป็นมา

วิทยาเขตขอนแก่น เป็นเขตการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีฐานะเป็นส่วนงานหนึ่ง ตามมาตรา ๘ แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยมีรองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่นเป็นผู้บังคับบัญชาและรับผิดชอบการบริหารงานของวิทยาเขตตามที่อธิการบดีมอบหมาย สภามหาวิทยาลัยได้อนุมัติให้วิทยาเขตขอนแก่น จัดการศึกษาครั้งแรกในคราวประชุมเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๒๘ ในนาม “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตขอนแก่น” ต่อมาเมื่อมหาวิทยาลัยมีฐานะเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงให้นามใหม่ว่า “มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น”

ปรัชญา วิสัยทัศน์ และพันธกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ปรัชญา

จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม

วิสัยทัศน์

จัดการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภูมิภาคอินโดจีน

^๔พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๐ และพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๐

พันธกิจ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีภารกิจหลัก ๔ ประการ คือ ผลิตบัณฑิต วิจัย และพัฒนา ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม และทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

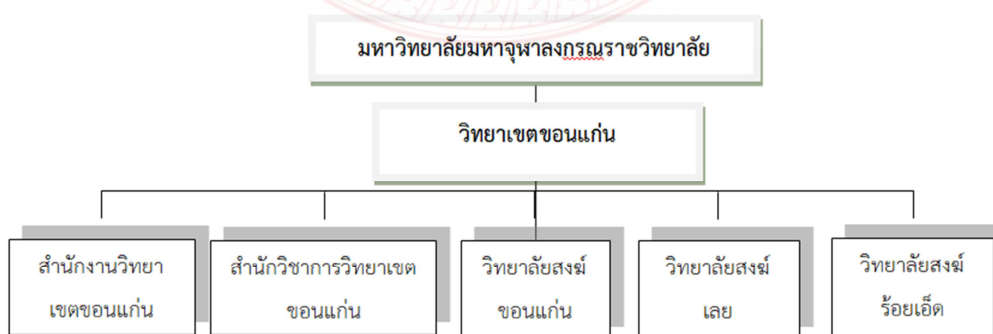
๑) ด้านผลิตบัณฑิต ดำเนินการผลิตและพัฒนากำลังคนให้สอดคล้องกับความต้องการของ คณะสงฆ์และสังคมในการพัฒนาประเทศ โดยมีเป้าหมายชัดเจนที่จะพัฒนาคุณลักษณะของบัณฑิตที่ พึงประสงค์คือ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา มีความสามารถในการ แก้ปัญหา มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง ทางสังคม มีโลกทัศน์ที่กว้างไกล มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้เทียบพร้อมด้วยคุณธรรมและ จริยธรรม

๒) ด้านวิจัยและพัฒนา ดำเนินการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ให้ สามารถนำไปใช้ในการผลิตให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ เพื่อความสามารถในการพึ่งตนเอง และการ แข่งขันในระดับนานาชาติ

๓) ด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม ให้บริการวิชาการทาง พระพุทธศาสนาแก่หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในด้านให้คำปรึกษาแนะนำด้านศาสนาและ การพัฒนาสังคม รวมทั้งการฝึกอบรมและการพัฒนาจริยธรรมอันจะก่อให้เกิดสังคมที่เหมาะสมเพื่อ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภูมิภาคและประเทศชาติ

๔) ด้านการทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม อนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปะและวัฒนธรรม อันเป็นจารีต ประเพณี รวมทั้งศิลปะบริสุทธิ์และศิลปะประยุกต์ เพื่อให้มหาวิทยาลัยเป็นศูนย์รวมของชุมชน และ แบบอย่างที่ดีของสังคม^๕

โครงสร้างองค์การ

ภาพประกอบที่ ๔.๑ แสดงโครงสร้างมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^๕แสดงโครงสร้างมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,แหล่งที่มา:<http://kk.mcu.ac.th/history.php>, เข้าถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๖๒

หลักสูตรที่เปิดสอน

หลักสูตร สาขาวิชา ระดับ และระยะเวลาในการศึกษา ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น มีดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวนหลักสูตร สาขาวิชา ระดับ และระยะเวลาในการศึกษา ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ที่	หลักสูตร	สาขาวิชา	ระดับ	ระยะเวลาในการศึกษา
๑	พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต	พระพุทธศาสนา	ปริญญาเอก	๓ ปี
๒	พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต	ปรัชญา	ปริญญาเอก	๓ ปี
๓	ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต	พุทธบริหารการศึกษา	ปริญญาเอก	๓ ปี
๔	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต	พระพุทธศาสนา	ปริญญาโท	๒ ปี
๕	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต	ปรัชญา	ปริญญาโท	๒ ปี
๖	ครุศาสตรมหาบัณฑิต	การบริหารการศึกษา	ปริญญาโท	๒ ปี
๗	ครุศาสตรมหาบัณฑิต	การสอนสังคมศึกษา	ปริญญาโท	๒ ปี
๘	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต		ปริญญาโท	๒ ปี
๙	พุทธศาสตรบัณฑิต	พระพุทธศาสนา	ปริญญาตรี	๔ ปี
๑๐	พุทธศาสตรบัณฑิต	ปรัชญา	ปริญญาตรี	๔ ปี
๑๑	พุทธศาสตรบัณฑิต	ภาษาอังกฤษ	ปริญญาตรี	๔ ปี
๑๒	ครุศาสตรบัณฑิต	การสอนภาษาไทย	ปริญญาตรี	๔ ปี
๑๓	ครุศาสตรบัณฑิต	สังคมศึกษา	ปริญญาตรี	๔ ปี
๑๔	รัฐศาสตรบัณฑิต	รัฐศาสตร์	ปริญญาตรี	๔ ปี
๑๕	รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต	รัฐประศาสนศาสตร์	ปริญญาตรี	๔ ปี
๑๖	นิติศาสตรบัณฑิต	นิติศาสตร์	ปริญญาตรี	๔ ปี

๒. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน ตั้งอยู่ที่เลขที่ ๑๐๖ ถนนราชบุรุษ
คณิง บ้านโนนชัย ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

ความเป็นมา

วิทยาเขตอีสาน เป็นเขตการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีฐานะเป็นส่วน
งานหนึ่ง ตามมาตรา ๘ แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งเป็น
มหาวิทยาลัยของรัฐ ให้มหาวิทยาลัยเป็นสถานศึกษาและวิจัย มีวัตถุประสงค์ให้การศึกษา วิจัย ส่งเสริม
และให้บริการทางวิชาการพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ รวมทั้งการทำนุบำรุง
ศิลปวัฒนธรรม โดยมีรองอธิการบดีวิทยาเขตอีสาน เป็นผู้บังคับบัญชาและรับผิดชอบการบริหารงานของ
วิทยาเขตตามที่อธิการบดีมอบหมาย สภามหาวิทยาลัยได้อนุมัติให้วิทยาเขตอีสาน จัดการศึกษาครั้งแรก
เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ นับเป็นวิทยาเขตแห่งแรกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จังหวัด
ขอนแก่น ให้ชื่อว่าสภากาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน ณ วัดศรีจันทร์(พระอารามหลวง)
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ภายหลัง มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ จัดตั้ง
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีสถานะเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ ในกำกับของกระทรวงศึกษาธิการ
โดยให้ชื่อใหม่ว่า มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน และได้ย้ายไปอยู่ ณ บ้านโนนชัย
ถนนราชบุรุษคณิง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยมี
วัตถุประสงค์ในการสถาปนา ดังนี้ คือ

๑. เพื่อเป็นสถานศึกษาด้านพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิชาการอันเป็นของชาติภูมิและต่างประเทศ
๓. เพื่อให้ศาสนทายาทได้เป็นกำลังในการจรรโลงพระพุทธศาสนาและเป็นศาสนทายาทที่
เหมาะสมกับกาลสมัย
๔. เพื่อให้เป็นศูนย์กลางการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ทางพระพุทธศาสนา และทำนุบำรุง
ศิลปวัฒนธรรม ประติมากรรมทางพระพุทธศาสนา

ปรัชญา วิสัยทัศน์ และพันธกิจ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

ปรัชญา

ความเป็นเลิศทางวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนา

(Academic Excellence based on Buddhism)

วิสัยทัศน์

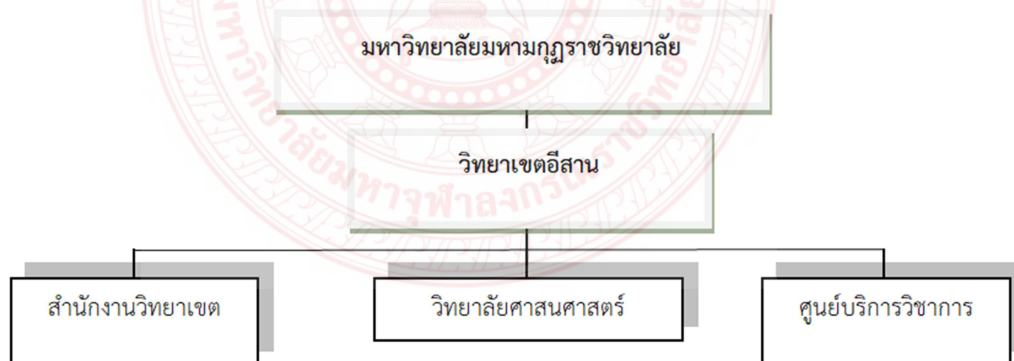
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นสถาบันที่ผลิตบัณฑิตให้มีความรู้ดี มีความ
ประพฤติดี ดำรงชีพในสังคมด้วยพรหมวิหารธรรม เป็นแหล่งรวมความรู้ และผู้เชี่ยวชาญวิชาการ
พระพุทธศาสนา ที่สามารถชี้นำสังคม และยุติข้อขัดแย้งด้านวิชาการด้านพระพุทธศาสนาได้ เป็น
สถาบันที่มีระบบ บริหารและการจัดการศึกษาที่ได้มาตรฐานสากล

พันธกิจ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีพันธกิจที่จะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ดังนี้

๑. ผลิตบัณฑิตทางด้านพระพุทธศาสนา ให้มีคุณสมบัติตามปรัชญาของมหาวิทยาลัยและกระจายโอกาสให้พระภิกษุ-สามเณร คฤหัสถ์และผู้สนใจได้ศึกษามากขึ้น
๒. วิจัยและพัฒนางานวิชาการ เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางด้านวิชาการพระพุทธศาสนาใหม่ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และเผยแพร่องค์ความรู้ในระบบเครือข่ายการเรียนรู้ที่ทันสมัย
๓. สร้างเสริมให้บริการวิชาการแก่สังคม ชุมชนและท้องถิ่น โดยเฉพาะวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและสร้างสันติสุขให้เกิดในสังคม ชุมชนและท้องถิ่น สามารถขึ้นนำสังคมและยุติข้อขัดแย้งในหลักวิชาการ พระพุทธศาสนาและจริยธรรม
๔. รวบรวมและจัดเก็บข้อมูล ด้านศาสนาศิลปะและวัฒนธรรม ให้มหาวิทยาลัยเป็นแหล่งค้นคว้า ทำนุบำรุงรักษาภูมิปัญญาไทยและท้องถิ่น สร้างชุมชนที่เข้มแข็ง มีภูมิคุ้มกันวัฒนธรรมที่เหมาะสม
๕. จัดการระบบบริหารการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยให้ได้มาตรฐานสากล^๒

โครงสร้างองค์กร

ภาพประกอบที่ ๔.๒ แสดงโครงสร้างมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

หลักสูตรที่เปิดสอน

หลักสูตร สาขาวิชา ระดับ และระยะเวลาในการศึกษา ในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน มีดังต่อไปนี้

^๒โครงสร้างมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,แหล่งที่มา: www.mbuisc.ac.th/web/index.php/th/joomla-default/what-is-new-in-๑-๕ เข้าถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๖๒

ตารางที่ ๔.๒ แสดงจำนวนหลักสูตร สาขาวิชา ระดับ และระยะเวลาในการศึกษา ในมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

ที่	หลักสูตร	สาขาวิชา	ระดับ	ระยะเวลาในการศึกษา
๑	ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต	การบริหารการศึกษา	ปริญญาเอก	๓ ปี
๒	ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต	พุทธศาสนาและปรัชญา	ปริญญาโท	๒ ปี
๓	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต	การปกครองท้องถิ่นตาม แนวพุทธศาสตร์	ปริญญาโท	๒ ปี
๔	ศิลปศาสตรบัณฑิต	ภาษาอังกฤษ	ปริญญาตรี	๔ ปี
๕	รัฐศาสตรบัณฑิต	การปกครอง	ปริญญาตรี	๔ ปี
๖	สังคมสงเคราะห์ศาสตรบัณฑิต	สังคมสงเคราะห์ศาสตร์	ปริญญาตรี	๔ ปี
๗	รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต	รัฐประศาสนศาสตร์	ปริญญาตรี	๔ ปี
๘	ศึกษาศาสตรบัณฑิต	การสอนภาษาอังกฤษ	ปริญญาตรี	๔ ปี
๙	ศึกษาศาสตรบัณฑิต	การสอนภาษาไทย	ปริญญาตรี	๔ ปี
๑๐	ศึกษาศาสตรบัณฑิต	การสอนสังคมศึกษา	ปริญญาตรี	๔ ปี
๑๑	ศึกษาศาสตรบัณฑิต	การสอนพระพุทธศาสนา	ปริญญาตรี	๔ ปี

๔.๑.๒ การศึกษาภาคสนาม

๔.๑.๒.๑ เครือข่ายการจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้น

คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเครือข่ายการจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้น ซึ่ง ผลการวิจัยโดยรวม พบว่า เครือข่ายของการจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้น เป็นการจัดการให้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษา ซึ่งวัดนั้นจัดว่าเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษาที่สำคัญของคณะสงฆ์มาตั้งแต่อดีต^๗ เนื่องจากองค์ความรู้ทุกอย่างล้วนก่อกำเนิดจากวัดทั้งสิ้น แม้ว่าในปัจจุบัน วัดมิได้เป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษาให้กับสังคมไทยเหมือนในอดีต แต่ก็ถือได้ว่า วัดยังคงมีบทบาทที่สำคัญในการจัดการศึกษาให้กับพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน โดยเป็นบทบาทสำคัญของเจ้าอาวาสที่ต้องให้การสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณรในวัดได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งในระดับการดำเนินชีวิตและการเรียนรู้หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา^๘ จนกระทั่งการจัดการศึกษาในแผนกธรรม แผนกบาลี หรือแผนกสามัญศึกษา โดยขอความร่วมมือสนับสนุนจากคณะสงฆ์ฝ่ายปกครองทุกระดับ สำนักงาน

^๗สัมภาษณ์, พระมหาพิสิษฐ วิสิษฐปญโญ, ครูสอนพระปริยัตถกรรม, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือน กันยายน พ.ศ.

^๘สัมภาษณ์, พระมหาปรัชญ์ นภุภิริสิริ, ครูสอนพระปริยัตถกรรม, เมื่อวันที่ ๒๑ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

พระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ประสานงานสนับสนุนบำรุงการจัดการศึกษาโดยภาพรวม และมีประชาชนทั่วไปให้กับสนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์ในทุกระดับเป็นอย่างดี^๙

นอกจากนี้ วัด ยังเป็นศูนย์กลางในการปกครองและการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในหลายด้าน เช่น โรงเรียนพระพุทธศาสนาวัตอาทิตย์ โครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเยาวชน หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล โครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน โครงการพระธรรมทูต และโครงการอบรมพระปริยัตินิเทศก์ เป็นต้น^{๑๐} จึงเป็นเหมือนสถานที่รองรับผู้สำเร็จการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้เข้ามาปฏิบัติหน้าที่รับผิดชอบงานด้านการปกครองและการเผยแผ่เพื่อรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ต่อไปได้^{๑๑}

การสร้างเครือข่ายการจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้นนั้น คือการดำเนินการที่มีการสื่อสารกันและกันระหว่างพระภิกษุสงฆ์ภายในวัดและระหว่างกัน ในรูปแบบต่างๆ เพื่อส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ได้รับการพัฒนาตนเองในรูปแบบการพัฒนาชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ให้มีความก้าวหน้าทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เช่น การร่วมประชุมกันเพื่อทำกิจของสงฆ์ ได้แก่ การลงอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน^{๑๒} การจัดกิจกรรมกิจกรรมบำเพ็ญวัตรปฏิบัติธรรมร่วมกัน การประชุมคณะสงฆ์ร่วมกัน ตลอดจนจนถึงความร่วมมือกันในการดำเนินกิจการของคณะสงฆ์ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน^{๑๓}

๔.๑.๒.๒ เครือข่ายการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเครือข่ายการจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้น ซึ่ง ผลการวิจัยโดยรวม พบว่า รูปแบบการเรียนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนั้นขึ้นอยู่กับความพร้อมของสำนักเรียนในแต่ละวัด โดยแม่กองธรรมสนามหลวงจะกำหนดเพียงรายวิชาที่เรียน เวลาการส่งรายชื่อเพื่อขอสอบวัดความรู้ รายชื่อผู้ขอสอบวัดความรู้ สถานที่สอบวัดความรู้ และประกาศผลการสอบวัดความรู้เท่านั้น ส่วนในเรื่องการจัดการเรียนการสอน ครูผู้สอน อาคารสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน และอื่นๆ นั้น จะเป็นหน้าที่ของสำนักเรียนหรือเจ้าอาวาสในแต่ละวัดจะเป็นผู้ดำเนินการตาม

^๙ สัมภาษณ์, พระครูปริยัติสารการ, ประธานหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๑๐} สัมภาษณ์, พระมหาภิรัฐภรณ์ อสุมาลี, ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๑๑} สัมภาษณ์, พระมหาปรัชญ์ นภกริสิริ, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒๑ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๑๒} สัมภาษณ์, พระวัชระ วิสุทธีวิริโย, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๑๓} สัมภาษณ์, พระมหาภิรัฐภรณ์ อสุมาลี, ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

อัยยาศัย ซึ่งอาจจะมีการสนับสนุนการศึกษาบ้างก็ขึ้นอยู่กับจำนวนผู้ขอสอบวัดความรู้โดยนับเป็นรายหัวเท่านั้น^{๑๔}

ผลประโยชน์จากการสอบผ่านการศึกษาระดับมัธยมศึกษาแล้ว ผู้สำเร็จการศึกษาแล้วสามารถนำไปใช้เป็นความรู้พื้นฐานในการเข้าศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี หรือนำไปใช้ควบคู่กันการศึกษาอื่น เพื่อเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาต่อไปได้^{๑๕} นอกจากนี้ ผู้สำเร็จการศึกษายังสามารถนำไปใช้เป็นคุณสมบัติพื้นฐานในการเป็นพระสังฆาธิการ หรือตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์อื่นๆ ตามที่กำหนดได้เช่นกัน^{๑๖}

เครือข่ายในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในจังหวัดขอนแก่น ประกอบด้วย ๑) วัดที่มีสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมที่จัดการเรียนการสอนใน ๓ ชั้น ๒) เจ้าคณะอำเภอเป็นผู้กำกับดูแลในการจัดการศึกษา ๓) เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เป็นเจ้าสำนักเรียนประจำจังหวัดขอนแก่น เป็นผู้อำนวยความสะดวกการจัดการศึกษาโดยภาพรวม ๔) พระปริยัตินิเทศก์ประจำจังหวัดปฏิบัติหน้าที่ในการนิเทศการศึกษาพระปริยัติธรรม ช่วยเหลือแนะนำครูสอน และสนองงานเจ้าคณะจังหวัดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพระปริยัติธรรม ๕) สำนักพระพุทธศาสนาจังหวัดขอนแก่น ทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานด้านพุทธศาสนศึกษา รวมทั้งดูแลและควบคุมมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาในสังกัดภายในจังหวัดให้ผู้เรียน มีความรู้คู่คุณธรรม และพัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนา ๖) ครูสอนพระปริยัติธรรมที่มีหน้าที่ในการสอนตามหลักสูตรที่กำหนด และ ๗) นักเรียนพระปริยัติธรรมที่มีทั้งพระภิกษุ สามเณรในวัดแต่ละวัดในจังหวัดขอนแก่น โดยมีเป้าหมายเพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมให้แต่ละชั้นให้ประสบความสำเร็จ ดังมีภาพเครือข่ายดังต่อไปนี้

^{๑๔} สัมภาษณ์, พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี, ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๑๕} สัมภาษณ์, พระวัชรวิสุทธิวิริโย, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๑๖} สัมภาษณ์, พระมหาพิสิษฐ วิสิษฐพลโย, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือน กันยายน พ.ศ.

ภาพประกอบที่ ๔.๓ เครือข่ายการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม จังหวัดขอนแก่น

๔.๑.๒.๓ เครือข่ายการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

รูปแบบการเรียนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนั้นขึ้นอยู่กับความพร้อมของสำนักเรียนในแต่ละวัดเช่นเดียวกับพระปริยัติธรรมแผนกธรรม โดยแม่กองบาลีสนามหลวงจะกำหนดเพียงรายวิชาที่เรียน เวลาการส่งรายชื่อเพื่อขอสอบวัดความรู้ รายชื่อผู้ขอสอบวัดความรู้ สถานที่สอบวัดความรู้ และประกาศผลการสอบวัดความรู้เท่านั้น^{๑๗} ส่วนในเรื่องการจัดการเรียนการสอน ครูผู้สอน อาคารสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน และอื่นๆ นั้น จะเป็นหน้าที่ของสำนักเรียนหรือเจ้าอาวาสในแต่ละวัดจะเป็นผู้ดำเนินการตามอัยาศัย ซึ่งอาจจะมีการสนับสนุนการศึกษาบ้างก็ขึ้นอยู่กับจำนวนผู้ขอสอบวัดความรู้โดยนับเป็นรายหัวเท่านั้น^{๑๘}

ผลประโยชน์จากการสอบผ่านการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ผู้สำเร็จการศึกษาแล้วสามารถนำไปใช้ในการเข้าศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น คือ ระดับอุดมศึกษา การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในชั้นสูง หรือเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาต่อไปได้^{๑๙} นอกจากนี้ ผู้สำเร็จการศึกษายังสามารถนำไปใช้เป็นคุณสมบัติในการเป็นพระสังฆาธิการ หรือตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์อื่นๆ

^{๑๗} สัมภาษณ์, พระวัชระ วิสุทธีวิริโย, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๑๘} สัมภาษณ์,พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี, ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๑๙} สัมภาษณ์,พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี, ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

ตามที่กำหนด เช่น เป็นครูสอนปริยัติธรรม เป็นครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน เป็นพระปริยัตินิเทศก์ เป็นพระธรรมทูต เป็นต้น^{๒๐}

ในด้านการบริหารและการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี จะเป็นบทบาทหน้าที่ของสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง และสำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง เป็นหน่วยงานสนองงานแม่กองธรรมสนามหลวง และแม่กองบาลีสนามหลวงตามลำดับ โดยจัดให้มีพระปริยัตินิเทศก์ทำหน้าที่นิเทศการศึกษาพระปริยัติธรรม รวมถึงการส่งเสริม สนับสนุน และเสนอแนวทางการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

สำหรับการส่งเสริมสนับสนุนด้านงบประมาณนั้น สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง บุคลากรทางการศึกษา และครูสอนพระปริยัติธรรม ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนด้านงบประมาณตามกฎหมาย โดยผ่านทางสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยสำนักเรียนและสำนักศาสนศึกษาจะเป็นผู้จัดทำข้อมูลการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่อรายงานแม่กองธรรมสนามหลวง แม่กองบาลีสนามหลวง และแจ้งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบและขอรับการสนับสนุนงบประมาณเป็นรายหัว^{๒๑}

เครือข่ายในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในจังหวัดขอนแก่น ประกอบด้วย ๑) สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง(ส่วนกลาง) มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีทั่วประเทศ และมีหน้าที่ในการสนับสนุนการเรียนการสอน ส่งเสริมผ่านสำนักพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ๒) เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เป็นเจ้าสำนักเรียนประจำจังหวัดขอนแก่น เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการจัดการศึกษา และจัดการสอบวัดผลการศึกษาในระดับชั้นต้น (ประโยค ๑-๒, ถึง ประโยค. ป.ธ.๔ ๓)^{๒๒} พระปริยัตินิเทศก์ประจำจังหวัดปฏิบัติหน้าที่ในการนิเทศการศึกษาพระปริยัติธรรม ช่วยเหลือและนำครูสอนและสนองงานเจ้าคณะจังหวัดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพระปริยัติธรรม^{๒๓} ๔) สำนักพระพุทธศาสนาจังหวัดขอนแก่น ทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานด้านพุทธศาสนศึกษา รวมทั้งดูแลและควบคุมมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาในสังกัดภายในจังหวัดให้ผู้เรียน มีความรู้คู่คุณธรรม และพัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนา ๕) วัดที่มี

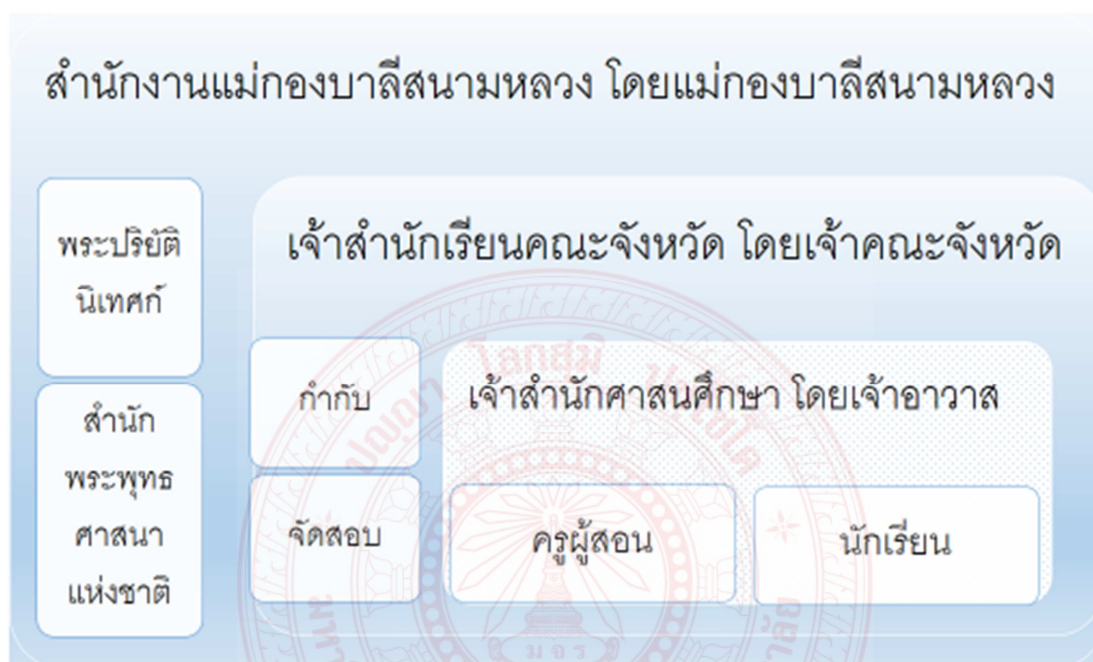
^{๒๐} สัมภาษณ์, พระมหาพิสิษฐ วิสิษฐปญโญ, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒

^{๒๑} สัมภาษณ์, พระมหาภิรัฐกรณ์ อัสมาลี, ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๒๒} สัมภาษณ์, พระมหาภิรัฐกรณ์ อัสมาลี, ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๒๓} สัมภาษณ์, พระมหาเดชอุดม อุตตมจารี, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

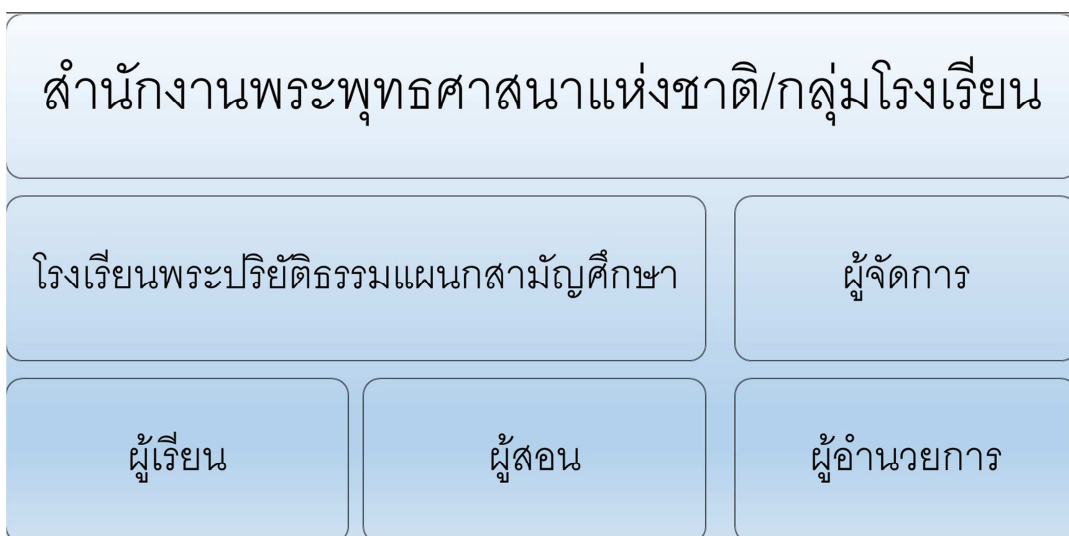
สำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่จัดการเรียนการสอน ๖) ครูสอนพระปริยัติธรรมที่มีหน้าที่ในการสอนตามหลักสูตรที่กำหนด และ ๗) นักเรียนพระปริยัติธรรมที่มีทั้งพระภิกษุ สามเณรในวัดแต่ละวัดในจังหวัดขอนแก่น โดยมีเป้าหมายเพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมให้แต่ละชั้นให้ประสบความสำเร็จ ดังมีภาพเครือข่ายดังต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ ๔.๔ เครือข่ายการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดขอนแก่น

๔.๑.๒.๔ เครือข่ายโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

ในส่วนของการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษานั้น มีการจัดการศึกษาอย่างเป็นทางการ มีระบบบริหารจัดการ ใน ๖ ด้าน ได้แก่ ๑) การบริหารงานวิชาการ ๒) การบริหารงานบุคคล ๓) การบริหารงานธุรการและการเงิน ๔) การบริหารงานอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม ๕) การบริหารงานกิจการนักเรียน และ ๖) การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งเป็นระบบชัดเจน ตลอดจนถึงมีโครงสร้างและโครงสร้างของหลักสูตรที่ชัดเจน โดยมีการนำเอาหลักสูตรการเรียนการสอนในพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลีมาบูรณาการควบคู่กับวิชาสามัญ จำนวน ร้อยละ ๓๕ ของหลักสูตรทั้งหมด โดยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษานี้ จะได้รับการสนับสนุนงบประมาณการบริหารจัดการ ผ่านทางสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เช่นกัน ดังต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ ๔.๕ เครือข่ายการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
จังหวัดขอนแก่น

๔.๑.๒.๕ เครือข่ายการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาในพื้นที่วิจัยนี้ มีการจัดการศึกษาแบบในระบบ ซึ่งความเป็นมา ปรัชญา วิสัยทัศน์ พันธกิจ โครงสร้างองค์การ และหลักสูตรที่เปิดสอน ซึ่งมีหลักการ จุดหมาย โครงสร้าง การดำเนินการ เกณฑ์การใช้หลักสูตร การประเมินผลการเรียน เกณฑ์การจบหลักสูตร ตลอดจนจนถึงการโอนผลการเรียนไว้อย่างเป็นระบบชัดเจน

ในการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ จะพบว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย นั้น มีระบบการบริหารจัดการศึกษาเป็นไปตามพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัย โดยมีสถานเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ได้รับงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอ มีโครงสร้างและระบบการบริหารจัดการที่ชัดเจน^{๒๔} และมีการจัดการศึกษาให้กับพระภิกษุ สามเณร แม่ชี และประชาชนทั่วไป ที่มีคุณวุฒิตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่าขึ้นไป โดยมีการจัดแบ่งการศึกษาออกเป็นสาขาวิชา โดยเฉพาะกลุ่มวิชาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา^{๒๕} จะมีการจัดการเรียนการสอนให้กับพระนิสิตนักศึกษาทุกรูป/คน จำนวนไม่ต่ำกว่า ๓๐ หน่วยกิต หรือประมาณร้อยละ ๒๕ ของจำนวนหน่วยกิตทั้งหมดของหลักสูตรที่จัดการศึกษา^{๒๕}

^{๒๔} สัมภาษณ์, พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี, ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๒๕} สัมภาษณ์, พระมหาปพน กตสาโร, ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

เครือข่ายในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ระดับอุดมศึกษาในจังหวัดขอนแก่น มีรูปแบบการจัดการเรียนการสอนเป็นหน่วยงานต่างๆ ประกอบด้วย ๑) ส่วนกลาง, ๒) วิทยาเขต, ๓) วิทยาลัย และ ๔) หน่วยจัดการศึกษานอกที่ตั้ง^{๒๖} โดยแต่ละส่วนงานมีที่ตั้งกระจายอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ครอบคลุมทั่วประเทศ โดยรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา^{๒๗} นอกจากนี้ ยังรับนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ในเขตจังหวัดขอนแก่น และในจังหวัดใกล้เคียง โดยเข้ามาศึกษาในสาขาวิชาที่มีการเปิดการเรียนการสอนในวิทยาเขต ซึ่งสำหรับการสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายการศึกษาระหว่างกันของสถาบันอุดมศึกษาทั้ง ๒ แห่งจะเกิดขึ้นในลักษณะความร่วมมือกันในเชิงวิชาการ เช่น การพัฒนาทางวิชาการ^{๒๘} การสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างองค์กร^{๒๙} และการร่วมมือกันพัฒนาทักษะทางวิชาการให้เกิดขึ้นกับนิสิตนักศึกษาของกันและกันเป็นต้น^{๓๐} ซึ่งสามารถนำเสนอเครือข่ายได้ดังต่อไปนี้

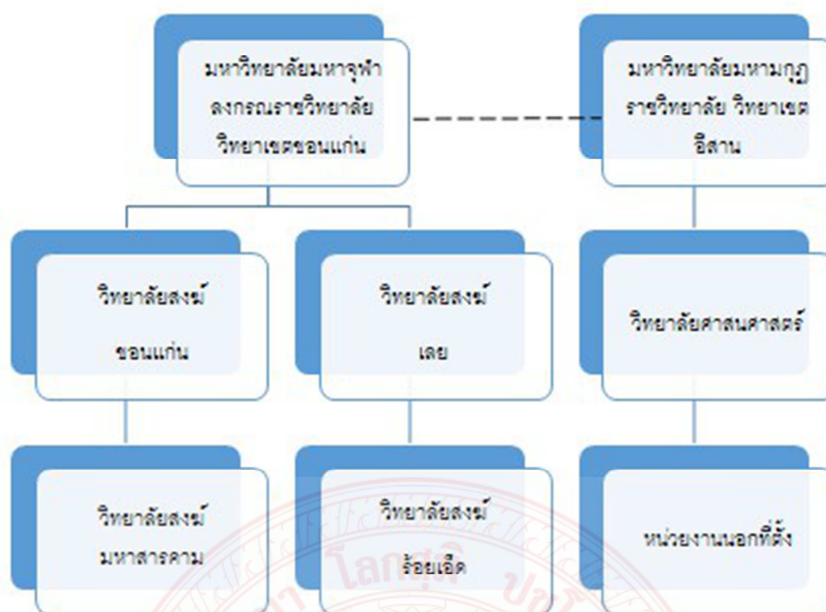
^{๒๖} สัมภาษณ์, พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี, ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๒๗} สัมภาษณ์, อาจารย์สมควร ข่าสะโปน, อาจารย์หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน, เมื่อวันที่ ๗ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๒๘} สัมภาษณ์, ดร.อดุลย์ หลานวงษ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๒๙} สัมภาษณ์, ผศ.ดร.อภิชาติ เหมยไธสง, อาจารย์ หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน, เมื่อวันที่ ๗ เดือน พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๓๐} สัมภาษณ์, ดร.ปานจิตร สุกุมารย์, อาจารย์หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

ภาพประกอบที่ ๔.๖ เครือข่ายการจัดการการศึกษาคณะสงฆ์ระดับอุดมศึกษา ในจังหวัดขอนแก่น

สรุป จากการศึกษาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษ ที่ ๒๑ จึงสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาคณะสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น มีเครือข่ายการจัดการศึกษาแบ่งออกเป็น ๕ กลุ่ม ประกอบด้วย ๑) เครือข่ายการจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้น ๒) เครือข่ายการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ๓) เครือข่ายการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ๔) เครือข่ายการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และ ๕) เครือข่ายการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ ซึ่งมีลักษณะรูปแบบการจัดการเครือข่ายที่มีทั้งลักษณะผสมผสานดำเนินการควบคู่และมีการดำเนินการลักษณะเฉพาะของแต่ละเครือข่าย

๔.๒ การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษ ที่ ๒๑

จากการศึกษาการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ โดยการศึกษาเชิงเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะ มีลักษณะการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษา แบ่งออกเป็น ๕ ส่วน คือ ๑) รูปแบบการจัดการศึกษา ๒) ความสอดคล้อง เกื้อกูลและสนับสนุนกันและกัน ๓) วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนและต่อเนื่อง ๔) การปรับตัวให้สอดคล้องกับสังคม ๕) การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

๔.๒.๑.รูปแบบการจัดการศึกษา

จากการศึกษาเครือข่ายการจัดการศึกษา ทั้ง ๕ กลุ่มนั้น ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาถึงรูปแบบของการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับเครือข่ายการจัดการศึกษา โดยแบ่งออกเป็น ๕ รูปแบบดังต่อไปนี้ คือ

๔.๒.๑.๑ รูปแบบการจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้น

รูปแบบการจัดการศึกษาในส่วนนี้ จัดเป็นการจัดการศึกษาในลักษณะตามอัธยาศัย ซึ่งหมายถึง วิธีการที่หลากหลายที่นำไปสู่การเรียนรู้ อาจเกิดขึ้นโดยการถูกผลักดันให้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการสนทนา เกี่ยวข้องกับการสำรวจ และขยายประสบการณ์ โดยไม่อาจทำนายล่วงหน้าได้ เป็นสิ่งที่บังเอิญเกิดขึ้นอุบัติเหตุ ดังนั้น การศึกษาตามอัธยาศัย จึงเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตที่เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ จากการทำงาน จากบุคคล จากครอบครัว จากชุมชน จากแหล่งความรู้ต่างๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความบันเทิง และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีลักษณะที่สำคัญคือ ไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการลงทะเบียน และไม่มีการสอน ไม่มีการรับประกาศนียบัตร มีหรือไม่มีสถานที่แน่นอน เรียนที่ไหนก็ได้^{๓๑} ลักษณะการเรียนส่วนใหญ่เป็นการเรียนเพื่อความรู้และนันทนาการ อีกทั้งยังไม่จำกัดเวลาเรียน สามารถเรียนได้ตลอดเวลาและเกิดขึ้นในทุกช่วงวัยตลอดชีวิต ซึ่งสำหรับการจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้น กล่าวคือ การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ที่เป็นหน้าที่สำหรับพระอุปัชฌาย์อาจารย์ที่พึงให้การศึกษเบื้องต้นแก่พระสงฆ์สามเณรผู้บวชใหม่ ซึ่งจะจัดให้มีการศึกษาในด้านพระธรรมวินัย มารยาท ข้อวัตรปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามลำดับวุฒิภาวะของผู้ศึกษา^{๓๒}

จากการสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่จะให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันว่า มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บวชหรือผู้เรียนจะต้องให้ความสนใจในการศึกษาขั้นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตแบบสมณะ ดำรงความเป็นพระภิกษุสามเณร ระเบียบ จรรยา มารยาทในการดำเนินชีวิต โดยมีพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็นผู้ให้คำแนะนำสั่งสอน เพื่อดำรงไว้ซึ่งศรัทธาปสาทะ สร้างความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นแก่พุทธศาสนิกชนและดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูลในการสนทนากลุ่มเฉพาะยังให้ข้อมูลยืนยันว่า การจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้นนี้ เป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษารูปแบบอื่นๆ คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม, แผนกบาลี แผนกสามัญศึกษา และระดับอุดมศึกษาของสงฆ์ต่อไปในอนาคต

๔.๒.๑.๒ รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

^{๓๑} สัมภาษณ์, ดร.ปานจิตร์ สุกุลมาลย์, อาจารย์หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๓๒} สัมภาษณ์, พระวัชรระ วิสุทธิวิริโย,ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้ มีรูปแบบการจัดการศึกษาแบบนอกระบบ กล่าวคือ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมายรูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

สำหรับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม จัดเป็นการศึกษาพื้นฐานสำหรับพระภิกษุสามเณรที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาแล้ว โดยมีวัดเป็นผู้จัดการศึกษาตามที่เจ้าอาวาสวัดนั้นๆเป็นผู้กำหนด ส่วนใหญ่จะเริ่มศึกษาในช่วงหลังวันวิสาขบูชา(เดือน พฤษภาคม) หรือช่วงหลังวันเข้าพรรษา (เดือน กรกฎาคม)^{๓๓} รูปแบบการจัดการศึกษา วิธีการศึกษาและระยะเวลาในการจัดการศึกษานั้น เป็นไปตามรูปแบบที่เจ้าสำนักเรียนหรือเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ เป็นผู้กำหนด โดยมีครูผู้สอนที่ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สอนตามเนื้อหาและหลักสูตรที่แม่กองธรรมสนามหลวงกำหนดเอาไว้ และสอบวัดและประเมินผลในช่วงก่อนออกพรรษา(ปลายเดือนตุลาคม) สำหรับนักธรรมชั้นตรี และหลังออกพรรษาแล้ว ๑ เดือน สำหรับนักธรรมชั้นโทและชั้นเอก^{๓๔}

๔.๒.๑.๓ รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนี้ มีรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบ เช่นเดียวกับพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ทำการจัดการเรียนการสอนตามเนื้อหาและหลักสูตรที่แม่กองบาลีสนามหลวงกำหนดเอาไว้ โดยมีวัดที่มีความพร้อมในด้านต่างๆ ประกอบด้วย ด้านสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับผู้เรียนในด้านสถานที่เรียน ตลอดจนถึงที่พักสำหรับผู้เรียน ด้านครูผู้สอนที่มีความรู้ความสามารถที่เป็นผู้สอนได้ ด้านกระบวนการจัดการศึกษาทั้งชัดเจน ด้านการส่งเสริมสนับสนุนจากคณะสงฆ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และมีผู้เรียนที่เพียงพอและเหมาะสมและต่อเนื่อง โดยจะมีการเริ่มจัดการศึกษาในช่วงหลังวันวิสาขบูชา(เดือน พฤษภาคม) ต่อเนื่องจนถึงช่วงวันมาฆบูชา (เดือน กุมภาพันธ์) และสอบวัดและประเมินผลในช่วงหลังวันมาฆบูชา (ปลายเดือนกุมภาพันธ์) เป็นประจำทุกปี^{๓๕}

๔.๒.๑.๔ รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีรูปแบบการศึกษาแบบในระบบ ซึ่งหมายถึง การศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตรระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน^{๓๖} โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญในจังหวัดขอนแก่น จะมีการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน มีจำนวน ๒๘ แห่ง มีระบบการ

^{๓๓} สัมภาษณ์, พระมหาเดชอุดม อุตตมจारी, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๓๔} สัมภาษณ์, พระวัชระ วิสุทธีวิริโย, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๓๕} สัมภาษณ์, พระมหาเดชอุดม อุตตมจारी, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๓๖} พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) ๒๕๔๕

บริหารจัดการที่เป็นระบบชัดเจน โดยมีการกำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตรระยะเวลาการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งมีเงื่อนไขความสำเร็จการศึกษาที่แน่นอนชัดเจน โดยอยู่ภายใต้กำกับดูแลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ^{๓๗} โดยมีโครงสร้างการบริหารงานลดหลั่นลงมาตามลำดับ

๔.๒.๑.๕ รูปแบบการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา

การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน จัดเป็นการจัดการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นเพื่อต่อโดยตรงรับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้ง ๓ แผนกข้างต้น^{๓๘} โดยมีการกำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตรระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน ตามที่กำหนดไว้ตามพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัยทั้ง ๒ แห่งทุกประการ

๔.๒.๒ ความสอดคล้อง เกื้อกูลและสนับสนุนกันและกัน

จากการศึกษาเชิงเอกสาร และการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ระบบการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีการจัดการศึกษาที่สอดคล้อง เกื้อกูลสนับสนุนกันและกันเป็นอย่างดี คือ

๑) เนื้อหาสาระของรายวิชาที่จัดการศึกษาได้มีการพัฒนาต่อยอดเพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก

๒) มีระบบการเรียนที่เกื้อกูลและเกี่ยวข้องกันและกัน กล่าวคือ ผู้เรียนพระปริยัติธรรมทั้ง ๓ แผนกสามารถที่จะเรียนทั้ง ๓ แผนกควบคู่กันไปพร้อมกันได้ตามศักยภาพและความสามารถของผู้เรียน แต่ในส่วนของการสอบวัดผลเพื่อเลื่อนลำดับไปศึกษาต่อในชั้นถัดไปนั้น ผู้เรียนสอบผ่านการวัดองค์ความรู้ระดับนักธรรมชั้นตรีเสียก่อน จึงจะมีสิทธิ์ที่เข้าขอสอบวัดความรู้ในระดับเปรียญธรรมตรี (ชั้นประโยค ๑-๒-ประโยค ป.๖.๓)^{๓๙}

^{๓๗} สัมภาษณ์, พระวัชรวิสุทธิวิริโย,ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๓๘} สัมภาษณ์, อาจารย์สมควร ข่าสะโปน, อาจารย์หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน, เมื่อวันที่ ๗ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๓๙} สัมภาษณ์, อาจารย์สมควร ข่าสะโปน, อาจารย์หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน, เมื่อวันที่ ๗ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

๓) มีระยะเวลาสอบวัดความรู้ของการศึกษาพระปริยัติธรรมแต่ละแผนกจะมีระยะเวลาที่ห่างกันพอสมควรทำให้ผู้เรียนมีเวลาในการเตรียมความพร้อมในการสอบวัดความรู้ได้อย่างเหมาะสม^{๔๐}

๔) คณะสงฆ์ทุกระดับต่างให้ความสำคัญในการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม-แผนกบาลี และแผนกสามัญศึกษา พร้อมทั้งได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง^{๔๑}

๕) การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นส่วนรองรับผู้เรียนที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้ง ๓ แผนกเพื่อได้เข้าศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น

๔.๒.๓ วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนและต่อเนื่อง

จากการศึกษา สัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม พบว่า การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนและต่อเนื่อง เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ดังที่ **พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ)** ได้กล่าวถึงการจัดการศาสนศึกษาดังกล่าวว่า คณะสงฆ์ยังมีได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้โดยชัดเจนแต่โดยหลักสูตรและเนื้อหาวิชาแล้วคงอนุมานได้ว่ามีวัตถุประสงค์ ๙ ประการคือ

๑. เพื่อพระสงฆ์รักษาตนและหมู่คณะ
๒. เพื่อใช้อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
๓. เพื่อใช้พัฒนาชาติบ้านเมืองด้วยคุณธรรมของพระศาสนา
๔. เพื่อใช้ในกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา
๕. เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
๖. เพื่อสร้างศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา
๗. เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา
๘. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
๙. เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม^{๔๒}

สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาพระปริยัติธรรม ตามพระราชบัญญัติการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ. ๒๕๖๒ ที่ระบุไว้ถึงการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมว่ามีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อให้การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นไปตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่

^{๔๐} สัมภาษณ์, ดร.อดุลย์ หลานวงษ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๔๑} สัมภาษณ์, อาจารย์สมควร ข่าสะโปน, อาจารย์หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน, เมื่อวันที่ ๗ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๔๒} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ), **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๘๘-๘๙.

ปรากฏในพระไตรปิฎก โภราณราชประเพณี และสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาของชาติ (๒) เพื่อให้พระภิกษุและสามเณรมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา และมีการรักษาพระธรรมวินัยให้เป็นไปอย่างถูกต้องดั่งงามโดยเคร่งครัด เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไป และ (๓) เพื่อให้พุทธศาสนิกชนนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างถูกต้อง

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม จัดเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สำคัญของพระภิกษุสามเณร ตลอดถึงพุทธศาสนิกชนทั่วไป กำหนดหลักสูตรนักเรียนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนพระพุทธศาสนา และเพื่อให้พระภิกษุ สามเณรที่บวชเข้ามานั้นได้ศึกษาและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ต่อเมื่อได้ลาสิกขาไปแล้วก็สามารถนำองค์ความรู้นั้นไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม^{๔๓}

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ผู้เรียนได้รู้ภาษาบาลีอันจะได้นำไปศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก และนำเอาข้อธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาปฏิบัติอย่างถูกต้องและเกิดผลแก่ตน พร้อมทั้งนำไปเผยแผ่ต่อสาธารณชน อันเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา^{๔๔}

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้มีโอกาสศึกษาสายสามัญตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย โดยเทียบกับชั้นมัธยมศึกษาสายสามัญ จัดหลักสูตรให้มีวิชาที่เหมาะสมแก่ภาวะของพระภิกษุสามเณรที่จะศึกษาได้โดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และเป็นวิชาที่จำเป็นต่อพระพุทธศาสนา เป็นหลักสูตรที่ให้การศึกษาวินัยพระปริยัติธรรมควบคู่กับวิชาสามัญ มุ่งให้พระภิกษุสามเณรมีบุคลิกภาพเหมาะสมตามสมณเพศช่วยให้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ปรับตัวเข้ากับสังคมได้และไม่ขัดต่อวินัยสงฆ์ มุ่งให้พระภิกษุ สามเณรได้ศึกษาในระดับสูงขึ้น

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมระดับอุดมศึกษานั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มหาวิทยาลัยเป็นสถานศึกษาและวิจัย มีวัตถุประสงค์ให้การศึกษา วิจัย ส่งเสริม และให้บริการทางวิชาการพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ รวมทั้งการทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง มีวัตถุประสงค์การจัดตั้งที่ไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ เพื่อเป็นสถาบันการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ โดยมุ่งใช้เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาพระ

^{๔๓} สัมภาษณ์,ดร.อดุลย์ หลานวงษ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๔๔} สัมภาษณ์,พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

ปรียัติธรรมของพระสงฆ์ เป็นสถานที่ศึกษาวิชาซึ่งเป็นของชาติภูมิและต่างประเทศแห่งกุลบุตรทั้งหลาย และเพื่อเป็นสถานที่จัดสั่งสอนพระพุทธศาสนา^{๔๕}

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาพระปรียัติธรรมทุกระดับ มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนและต่อเนื่อง เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยสรุปคือ

๑. เป็นการศึกษาพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา
๒. เป็นการศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาทเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา
๓. เป็นการศึกษาเพื่อรักษาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วนบริบูรณ์
๔. เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาการปกครองของคณะสงฆ์ให้มั่นคง
๕. เป็นการศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้และบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่
๖. เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของสังคมและประเทศชาติ

๔.๒.๔ การปรับตัวให้สอดคล้องกับสังคม

จากการศึกษา สัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม พบว่า การปรับตัวให้สอดคล้องกับสังคมของระบบการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ในปัจจุบันนั้น จัดเป็นการจัดการศึกษาที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ โดยมีออกพระราชบัญญัติที่ชัดเจน และมีความสอดคล้อง รองรับกับการจัดการศึกษาของประชาชนทั่วไป แต่ก็ยังเป็นที่ยอมรับน้อยมากในสังคมไทยเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาทางโลก^{๔๖} สืบเนื่องจากการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มีลักษณะที่เฉพาะเจาะจงสำหรับพระภิกษุสามเณรและสภาพสังคมปัจจุบันก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยอย่างรวดเร็วจนทำให้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ยังปรับตัวตามไม่เท่าทัน^{๔๗}

๔.๒.๕ การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

จากการศึกษา สัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม พบว่า ในการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ สำหรับรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ นั้น มีดังต่อไปนี้

- ๑) ด้านการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน

^{๔๕} สัมภาษณ์, พระมหาศุภชัย สุภกิจโจ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน, เมื่อวันที่ ๗ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๔๖} สัมภาษณ์, พระมหาโยธิน โยธิโก,รศ.ดร., ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๔๗} สัมภาษณ์, พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น มีการจัดการศึกษาเพื่อรักษาและจรโลงไว้ซึ่งการศึกษา และการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาทั้งในเชิงกว้างและเชิงลึก^{๔๘} โดยในเชิงกว้างได้แก่ การจัดการศึกษาที่ให้แก่พระภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไปอย่างทั่วถึง และในเชิงลึก ได้แก่ การจัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนอย่างลึกซึ้งและ ประสบความสำเร็จในการศึกษาในระดับสูงสุด^{๔๙}

๒) ด้านการมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น มีการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกันและมีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีการประชุมเพื่อกำหนดรูปแบบการศึกษาของพระภิกษุสามเณรร่วมกันตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจนถึงระดับอุดมศึกษา^{๕๐}

๓) ด้านความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น มีความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกันโดยการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพภายใต้ปรัชญาหรือความมุ่งมั่นที่ชัดเจนในการพัฒนาคุณภาพ โดยมีคุณภาพด้านต่างๆ

๔) ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย

สมาชิกทุกภาคส่วนของคณะสงฆ์ทุกระดับ ต่างมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา กล่าวคือ ๑) มีจุดหมายร่วมกัน ๒) มีบุคลากรร่วมกัน ๓) มีการเชื่อมโยงเป็นอันเดียวกัน ๔) มีการสร้างความรู้สึกร่วมกัน ๕) มีการพัฒนาระบบที่โปร่งใสตรวจสอบได้มีจุดหมายร่วมกัน คือ การแบ่งหน้าที่การรับผิดชอบของงานตามความรู้ความสามารถแต่ละรูปให้เข้ากับงานนั้นๆ^{๕๑} มีการวางแผนงานด้านบุคลากรในการทำแต่ละครั้ง เพื่อให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย^{๕๒} ในการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่ายควรมีการดำเนินการ คือ ด้านเป้าหมาย^{๕๓}

๕) ด้านการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน

การสร้างรูปแบบการจัดการศึกษาของสงฆ์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน จะทำให้คุณภาพการจัดการศึกษาของสงฆ์มีความสมบูรณ์ตามเป้าหมาย และจะเป็นแนวทางการบริหารและจัด

^{๔๘} สัมภาษณ์, พระมหาโยธิน โยธโก,รศ.ดร., ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๔๙} สัมภาษณ์, พระพลการ สุมงคล, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๓๐ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๕๐} สัมภาษณ์, พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๕๑} สัมภาษณ์, พระมหาศุภชัย สุภกิจโจ, เมื่อวันที่ ๗ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๕๒} สัมภาษณ์, พระมหาโยธิน โยธโก,รศ.ดร.ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๕๓} สัมภาษณ์, พระครูปริยัติสารการ, เมื่อวันที่ ๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

การศึกษาของกระทรวงที่ประกาศนโยบายเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษา^{๕๔} โดยยึดคุณธรรมนำความรู้ สร้างความตระหนักสำนึกในคุณค่าของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ความสามัคคี สันติวิธี ประชาธิปไตย พัฒนาคอนโดยใช้คุณธรรมเป็นพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความร่วมมือของสถาบันครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษา^{๕๕} โดยมีจุดมุ่งเน้นเพื่อพัฒนาการศึกษาสงฆ์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนก็จะเป็นพื้นฐานในการบริหารการจัดการศึกษาของสงฆ์ได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาของประเทศได้กว้างขวางขึ้น^{๕๖}

๖) ด้านการเกื้อหนุนพึ่งพากัน

การศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ผู้บริหารมีความพร้อมในการปกครองบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา ในการจัดการศึกษาแต่ละแห่งควรมองหาจุดเด่นของเขาและใช้จุดเด่นนั้นให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม^{๕๗}

๗) ด้านการมีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน

การศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันมีการจัดโครงการสร้างเครือข่ายสถานศึกษาของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยที่จัดการศึกษาของคณะสงฆ์ แล้วให้ตัวแทนตัวละครสถานศึกษาร่วมกันสัมมนาทิศทางจัดการศึกษาศึกษาคณะสงฆ์^{๕๘}

๔.๒.๖ ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์

แนวทางการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ จากการศึกษาเชิงเอกสารการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม จึงสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. ด้านการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน

ความร่วมมือกันเป็นเครือข่ายของการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ในอันที่จะตระหนัก รับรู้และมุมมองเป็นไปในทิศทางเดียวกันได้นั้น ปัจจุบันคณะสงฆ์มีเครือข่ายพระสังฆาธิการในทุกภาคส่วนและให้ความร่วมมือกันในการสร้างความตระหนัก รับรู้และสร้างมุมมองการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เป็นไปในทิศทางเดียวกันและสอดคล้องกับการจัดการศึกษาในระดับบนและระดับพื้นที่^{๕๙}

๒. ด้านการมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน

^{๕๔} สัมภาษณ์, พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๕๕} สัมภาษณ์, พระมหาศุภชัย สุภกิจโจ, เมื่อวันที่ ๗ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๕๖} สัมภาษณ์, ดร.ปานจิตร สุกุมลย์, อาจารย์หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๕๗} สัมภาษณ์, พระพลากร สุ่มงคโล, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๓๐ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๕๘} สัมภาษณ์, พระมหาปพน กตสาโร, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๕๙} สัมภาษณ์, พระพลากร สุ่มงคโล, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๓๐ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ทุกระดับตั้งแต่วัดที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมระดับต้นต่างมีความมุ่งหมายที่จะให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดของตนนั้นได้รับการศึกษาเล่าเรียนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยเริ่มต้นจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม พระปริยัติธรรมแผนกบาลี^{๖๐} หรือหากจะเป็นการจัดการศึกษาในระบบก็จะจัดให้มีการเรียนการสอนในรูปแบบของการเรียนการสอนแบบชั้นเรียนที่เป็นระบบการวัดผลและประเมินผลที่ชัดเจน และเมื่อพระภิกษุสามเณรเหล่านั้นสำเร็จการศึกษาในระดับต้นแล้วก็จะมีการส่งเสริมให้เข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาได้แก่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง^{๖๑} ดังนั้น การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันของผู้บริหารทุกภาคส่วนของพระสงฆ์พระสังฆาธิการที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์โดยมีการประชุมกำหนดนโยบายทางการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร ผู้บริหารโรงเรียนและผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งควรมีการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกันโดยทุกภาคส่วนต้องมีการประชุมเพื่อกำหนดนโยบายด้านการศึกษาของพระภิกษุสามเณรร่วมกันตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจนถึงระดับอุดมศึกษา^{๖๒}

๓) ด้านความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน

การกำหนดนโยบายร่วมกันของผู้บริหารโรงเรียนและผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ทุกภาคส่วนจะมีส่วนทำให้ผู้บริหารโรงเรียนและผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้รับผลประโยชน์ในการจัดการศึกษาร่วมกันโดยมุ่งสนใจในผลประโยชน์ร่วมกัน คือ การสร้างศาสนทายาทเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา อันจะนำไปสู่การสร้างความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในอนาคตได้เช่นกัน^{๖๓}

๔) ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย

ควรมีการสร้างความร่วมมือกันของการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้ง ๓ แผนก และการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา คือ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง โดยให้สมาชิกทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมในการออกนโยบาย มีส่วนร่วมในดำเนินการจัดการศึกษาให้มีความสอดคล้องสอดประสานซึ่งกันและกัน^{๖๔}

๕) ด้านการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน

^{๖๐} สัมภาษณ์, พระมหาศุภชัย สุภกิจโจ, เมื่อวันที่ ๗ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๖๑} สัมภาษณ์, พระมหาโยธิน โยธิโก,รศ.ดร., ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๖๒} สัมภาษณ์, พระมหาปรัชญ์ นภฎริสิริ, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒๑ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๖๓} สัมภาษณ์, พระครูปริยัติสารการ, ประธานหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๖๔} สัมภาษณ์, พระมหาพิสิฏฐ์ วิสิฏฐปญโญ, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือน กันยายน พ.ศ.

ควรมีการสนับสนุนให้มีการติดต่อสื่อสารและสร้างความร่วมมือกันระหว่างการศึกษาพระปริยัติธรรมแต่ละแผนกและการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาให้ทั่วถึง ทั้งในมิติของการค้นหาผู้เรียน การเสริมสร้างผู้เรียน ส่งต่อผู้เรียน และพัฒนาผู้เรียนให้มีความก้าวหน้าไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งนี้อาจมีกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสถาบันในทุกระดับ^{๖๕}

๖) ด้านการเกื้อหนุนพึ่งพากัน

ควรมีการส่งเสริมสนับสนุนกันในการพัฒนาทรัพยากรของกันและกัน เช่น การส่งเสริมให้บุคลากรของแต่ละส่วนงานสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน^{๖๖} เช่น การเชิญเข้ามาเป็นอาจารย์ สอนบรรยายความรู้พิเศษให้กับผู้เรียน มีการร่วมกันใช้ทรัพยากรของกันและกันเพื่อมิให้แต่ละส่วนงานเกิดความขาดแคลนทรัพยากรจนเกินความจำเป็น เป็นต้น^{๖๗}

๗) ด้านการมีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน

ควรมีการส่งเสริมกันและกัน เช่น การส่งเสริมให้บุคลากรของหน่วยงานการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมได้รับโอกาสในการพัฒนาตนเองเพื่อเพิ่มความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้น^{๖๘} หรือการสนับสนุนทุนการศึกษาให้กับผู้เรียนระหว่างกัน และมีการฝึกอบรมหรือการส่งนิสิตนักศึกษาฝึกสอน เกื้อหนุนพึ่งพากันในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เป็นต้น^{๖๙}

๔.๓ วิเคราะห์เครือข่ายการจัดการศึกษาเพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

สำหรับการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ นั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเชิงเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และผู้สนทนากลุ่มเฉพาะ ดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ การวิเคราะห์รูปแบบเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีลักษณะการจัดการศึกษาในรูปแบบที่ตายตัว ไม่มีการปรับปรุงมาเป็นระยะเวลานานนับแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นผู้วางรูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แผนกบาลี และ

^{๖๕} สัมภาษณ์, พระมหาปรัชญ์ นภฎิริสิริ, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒๑ เดือน กันยายน พ.ศ.

๒๕๖๒

^{๖๖} สัมภาษณ์, พระมหาโยธิน โยธิโก,รศ.ดร., ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๖๗} สัมภาษณ์, พระมหาพิสิฐวิทย์ วิสิฐรูปญโย, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือน กันยายน พ.ศ.

๒๕๖๒

^{๖๘} สัมภาษณ์, พระมหาโยธิน โยธิโก,รศ.ดร., ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๖๙} สัมภาษณ์, พระพลการ สุ่มงคโกล, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๓๐ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

ต่อมาได้มีการพัฒนามาเป็นการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาที่สอดคล้องตามยุคสมัย และมีการพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ระดับอุดมศึกษา คือ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งให้พัฒนาทัดเทียมกับมหาวิทยาลัยทั่วไป แต่การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ก็ยังไม่ได้มีการพัฒนาปรับปรุงให้เท่าเทียมกับการจัดการศึกษาของประชาชนในยุคปัจจุบันแต่ประการใด อีกทั้งยังมีความถดถอยลงจากอดีตอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ ในอดีตนั้น ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ เช่น สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก หรือเป็นเปรียญธรรมในระดับชั้นต่างๆ ตามที่สอบได้แล้ว ผู้สำเร็จการศึกษาต่างได้รับการยอมรับหรือยกย่องจากประชาชนทั่วไปในฐานะผู้มีองค์ความรู้ความสามารถในวิชาการทางพระพุทธศาสนา และเมื่อผู้นั้นได้ลาสิกขาไปเป็นฆราวาสแล้ว ก็อาจจะที่จะได้รับการพิจารณาให้เข้ามารับราชการเป็นตำรวจบ้าง เป็นครูบ้าง หรือเป็นข้าราชการอื่นที่เหมาะสมกับคุณวุฒิตามที่สำเร็จมาได้ พระครูสุเมธธรรมสาร สัมภาษณ์ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๒ แต่สภาพการจัดการศึกษาในปัจจุบันกลับพบว่า การจัดการศึกษาของประเทศได้มีการพัฒนาก้าวหน้าทั้งในมิติด้านวิชาการ ด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอน ด้านการวัดผลและประเมินผล และด้านการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนที่มีความสอดคล้องกับความต้องการของประเทศ

จากผลการศึกษา พบว่า รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีของคณะสงฆ์ ยังมีการจัดการศึกษาในรูปแบบเดิม คือ มีการจัดการศึกษาตามความพร้อมของวัดหรือสำนักเรียน เนื้อหาองค์ความรู้ในการศึกษามีความตายตัว ไม่ยืดหยุ่น ครูผู้สอนเป็นผู้ได้รับการแต่งตั้งตามประสบการณ์ สามารถสอนได้ทุกวิชาในหลักสูตร รูปแบบวิธีการสอนยังเป็นลักษณะการสอนตามอรรถาธิบายของผู้สอน ไม่มีการสอนที่เข้าลักษณะการจัดการเรียนการสอนแบบสากลทั่วไป และไม่มีการพัฒนาอบรมเพิ่มทักษะการสอนให้กับผู้สอนมีทักษะเพิ่มขึ้น

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและผู้สนทนากลุ่มเฉพาะต่างให้ความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้ง ๓ แผนก คือ แผนกธรรม, แผนกบาลี และแผนกสามัญศึกษา นี้ควรมีการปรับปรุงหรือควบรวมหลักสูตรให้มีลักษณะบูรณาการและเหมาะสมกับกับผู้เรียน^{๗๐} และทำให้ผู้เรียนได้นำเอาองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ได้กับสังคมปัจจุบันได้ การพัฒนาหลักสูตรเชิงบูรณาการเชื่อมโยงหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม, แผนกบาลี และแผนกสามัญศึกษาให้มีการเชื่อมโยง^{๗๑} เพื่อให้เป็นหลักสูตรที่ยืดหยุ่น หลากหลาย สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน โดยวัด สำนักเรียนหรือโรงเรียน เป็นผู้ดำเนินการจัดการศึกษาภายใต้กำกับของหน่วยงานฝ่ายจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยได้รับการสนับสนุนการศึกษา ทั้งในด้านทุน ด้านบุคลากร และปัจจัยสนับสนุนอื่นๆ จากรัฐอย่าง

^{๗๐} สัมภาษณ์, ดร.อดุลย์ หลานวงษ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๗๑} สัมภาษณ์, พระครูสุเมธธรรมสาร, ผู้จัดการโรงเรียนจันทวิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๗ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

เหมาะสม และมีการสร้างเครือข่ายเพื่อรองรับและประสานสร้างความร่วมมือ เช่น เครือข่ายผู้บริหาร คณะสงฆ์ เครือข่ายผู้ปกครอง เครือข่ายโรงเรียน เครือข่ายครูผู้สอน และเครือข่ายแหล่งทุนที่ สนับสนุนการศึกษา เป็นต้น

๔.๓.๒ การวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์

๑. การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านการปกครอง ๒) ด้านการศึกษา ๓) ด้านเผยแผ่ ๔) ด้านสาธารณูปการ ๕) ด้านศึกษาสงเคราะห์ และ ๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ นับเป็น บทบาทหน้าที่ที่สำคัญของคณะสงฆ์ได้เข้ามาสนับสนุนให้พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นผู้บริหารคณะสงฆ์ต้องให้ความสำคัญในการจัดการศึกษาทั้งในลักษณะเป็นการศึกษาแบบในระบบ แบบนอกระบบ หรือแบบ ตามอัธยาศัย อันเป็นการจัดการศึกษาแบบให้เปล่า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระพุทธศาสนาเกิดความมั่นคง ยั่งยืนและมีผู้สืบทอดต่อไป^{๗๒} ดังนั้น การพัฒนาระบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้มีความเข้มแข็งและมีการพัฒนามุ่งเน้นในทุกภาคส่วนให้มีความก้าวหน้าก็จะมีส่วนผลักดันทำให้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์นั้นมีความเข้มแข็งไปด้วยเช่นกัน

๒. โครงสร้างการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

การบริหารการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีลักษณะการปกครองเป็นลำดับขั้นตั้งแต่ระดับสูงสุด คือ มหาเถรสมาคม โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน เจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล จนถึงเจ้าอาวาส ดังนั้น โดยบทบาทหน้าที่ที่สำคัญที่สุดคือ มหาเถรสมาคม โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานนั้น มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ให้ดำเนินการไปตามลำดับการพัฒนา^{๗๓} ตั้งแต่การปกครองระดับหน การปกครองระดับภาค การปกครองระดับจังหวัด การปกครองระดับอำเภอ การปกครองระดับตำบล และการปกครองระดับวัด ซึ่งการปกครองคณะสงฆ์ทั้งหมดสามารถบูรณาการทุกมิติของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ให้สามารถดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน^{๗๔}

๓. ศูนย์กลางการจัดการศึกษาที่สำคัญของคณะสงฆ์

วัดจัดว่าเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษาที่สำคัญของคณะสงฆ์มาตั้งแต่อดีต เนื่องจากองค์ความรู้ทุกอย่างล้วนก่อกำเนิดจากวัดทั้งสิ้น แม้ว่าในปัจจุบัน วัดมิได้เป็นศูนย์กลางในการจัด

^{๗๒} สัมภาษณ์, พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๗๓} สัมภาษณ์, พระครูสุเมธธรรมสาร, ผู้จัดการโรงเรียนจันทวิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๗ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๗๔} สัมภาษณ์, พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

การศึกษาให้กับสังคมไทยเหมือนในอดีต แต่ก็ถือได้ว่า วัดยังคงมีบทบาทที่สำคัญในการจัดการศึกษาให้กับพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน โดยเป็นบทบาทสำคัญของเจ้าอาวาสที่ต้องให้การสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณรในวัดได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งในระดับการดำเนินชีวิตและการเรียนรู้หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา จนกระทั่งการจัดการศึกษาในแผนกธรรม แผนกบาลี หรือแผนกสามัญศึกษา โดยขอความร่วมมือสนับสนุนจากคณะสงฆ์ฝ่ายปกครองทุกระดับ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ประสานงานสนับสนุนบำรุงการจัดการศึกษาโดยภาพรวม และมีประชาชนทั่วไปให้กับสนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์ในทุกระดับเป็นอย่างดี^{๗๕}

นอกจากนี้ วัด ยังเป็นศูนย์กลางในการปกครองและการเผยแผร์หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในหลายด้าน เช่น โรงเรียนพระพุทธศาสนาวิถ้ออาทิตย์ โครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเยาวชน หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล โครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน โครงการพระธรรมทูต และโครงการอบรมพระปริยัตินิเทศก์ เป็นต้น^{๗๖} จึงเป็นเหมือนสถานที่รองรับผู้สำเร็จการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้เข้ามาปฏิบัติหน้าที่รับผิดชอบงานด้านการปกครองและการเผยแผร์เพื่อรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ต่อไปได้^{๗๗}

๔. การสร้างเครือข่ายของระบบการศึกษาคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

การจัดการศึกษาคณะสงฆ์ทั้ง ๓ แผนก คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จัดเป็นการศึกษาระดับต้นของคณะสงฆ์ โดยหน่วยงานระดับปกครองระดับต้น คือ วัด จะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาให้กับพระภิกษุสามเณร และการจัดการศึกษาทั้ง ๓ แผนกนี้ มีเงื่อนไขการศึกษาที่สอดคล้องซึ่งกันและกัน กล่าวคือ

๑. พระภิกษุสามเณรทุกรูปต้องเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมก่อนจึงจะสามารถเข้าเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและ/หรือแผนกสามัญศึกษาต่อไปได้

๒. พระภิกษุสามเณรทุกรูปสามารถที่จะศึกษาพระปริยัติธรรมทั้ง ๓ แผนกไปพร้อมๆกันได้ตามความสามารถและความสมัครใจของผู้เรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับต้น ในปีที่ ๑ พระภิกษุสามเณรสามารถเข้าศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ระดับนักธรรมชั้นตรี พระปริยัติธรรมแผนกบาลี

^{๗๕} สัมภาษณ์, พระครูปริยัติสารการ, ผู้จัดการโรงเรียนจันทวิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๗๖} สัมภาษณ์, พระครูสุเมธธรรมสาร, ผู้จัดการโรงเรียนจันทวิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๗ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๗๗} สัมภาษณ์, พระมหาปรัชญ์ นภฎิริสิริ, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒๑ เดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒

ระดับชั้นเปรียญธรรมตรี ปีที่ ๑ คือ ชั้นบาลีไวยากรณ์หรือชั้นประโยค ๑-๒ และยังสามารถเข้าศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ได้ในขณะเดียวกัน^{๗๘}

๓. ภายหลังจากที่สำเร็จการศึกษาระดับต้นแล้ว พระภิกษุสามเณรยังมีช่องทางในการ พัฒนาตนเองให้ต่อเนื่องโดยศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นในระดับอุดมศึกษา คือ การศึกษาใน มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งของคณะสงฆ์ไทย คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยสามารถเข้าศึกษาต่อในสาขาวิชาที่ตนเองถนัดได้โดยอิสระ^{๗๙}

สำหรับการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในแต่ละแผนกและแต่ละระดับนั้น ต่างก็มีความ ประสานงานสอดคล้องกันเป็นเครือข่ายของกันและกันในทุกกระดับ ในด้านการช่วยเหลือเกื้อกูล การส่ง ต่อ การแนะแนวและแนะนำกิจกรรมทางด้านการศึกษาให้กับผู้เรียนอยู่เป็นประจำต่อเนื่อง^{๘๐}

๕. ศูนย์การพัฒนাজิตสำหรับพระภิกษุสามเณรของคณะสงฆ์

นอกจากการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์แล้ว การพัฒนาอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญอันเป็น การส่งเสริมสนับสนุนให้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มีความก้าวหน้านั้นก็คือ การให้ความสำคัญต่อ การพัฒนাজิตใจของพระภิกษุสามเณรผู้เป็นศาสนทายาท โดยมีการจัดตั้งสถาบันธรรมดานิวิปัสสนา กรรมฐาน ได้แก่ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากสำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ นอกจากนี้ ยังมีสำนักปฏิบัติธรรมที่วัดแต่ละวัดหรือพระภิกษุที่มีความ เชี่ยวชาญด้านวิปัสสนากรรมฐานที่จัดตั้งขึ้นเองและเป็นวัดสายปฏิบัติในพื้นที่ เป็นสถานที่สำหรับ พระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม แผนกบาลี แผนกสามัญศึกษา และ ระดับอุดมศึกษา ได้ปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาด้านจิตใจและเรียนรู้ในหลักการพัฒนাজิตที่ถูกต้องตามหลัก คำสอนพร้อมทั้งเป็นพื้นฐานในการพัฒนাজิตของตนต่อไปในอนาคต^{๘๑}

การจัดตั้งศูนย์การพัฒนাজิตสำหรับพระภิกษุสามเณรของคณะสงฆ์นี้ นับว่าเป็นส่วนสำคัญ อันหนึ่งที่จะเป็นส่วนช่วยรองรับการพัฒนাজิตของพระภิกษุสามเณร และมีการจัดตั้งที่ได้รับการ สนับสนุนจากคณะสงฆ์และประชาชนทุกภาคส่วน จึงมีความมั่นคง และช่วยสร้างศาสนทายาทเพื่อไป พัฒนาสังคมต่อไปในอนาคตได้เช่นกัน

๖. เป้าหมายการพัฒนากิจการศึกษาคณะสงฆ์

^{๗๘} สัมภาษณ์, พระครูสุเมธธรรมสาร, ผู้จัดการโรงเรียนจันทวิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อ วันที่ ๗ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

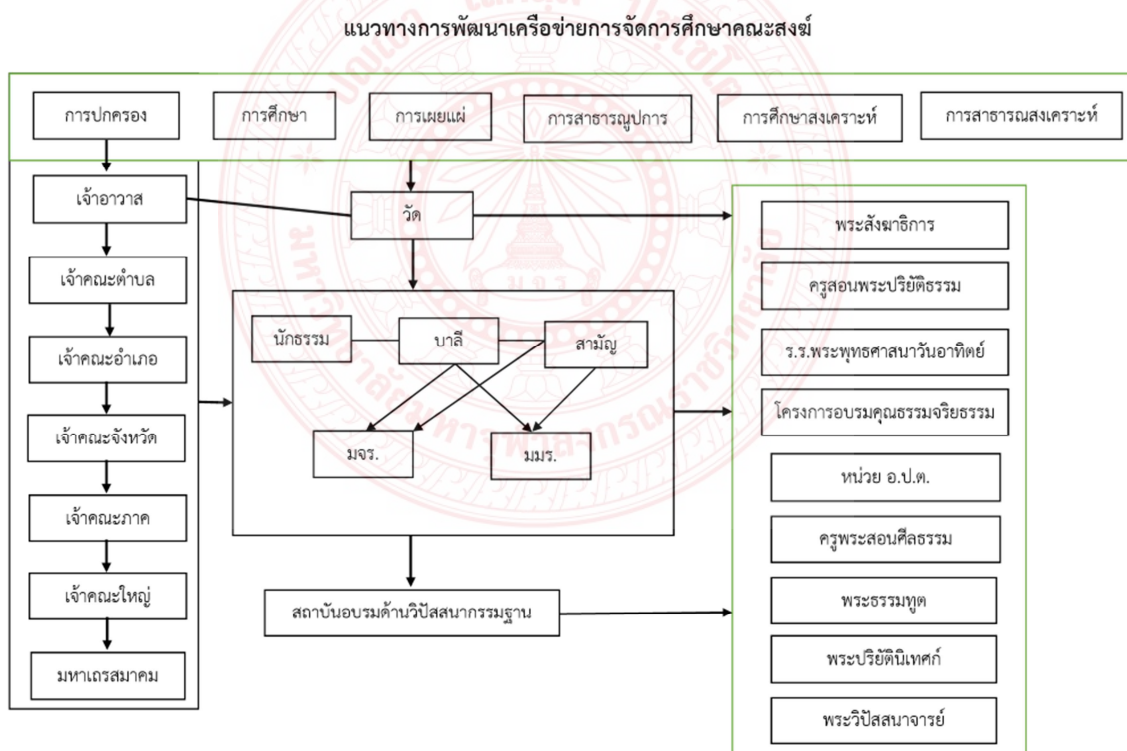
^{๗๙} สัมภาษณ์, พระมหาพิสิฐ วัสิฐฐปญโญ, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒๐ เดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒

^{๘๐} สัมภาษณ์, พระมหาปรัชญ์ นภุริสิริ, ครูสอนพระปริยัติธรรม, เมื่อวันที่ ๒๑ เดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒

^{๘๑} สัมภาษณ์, พระมหาปพน กตสาโร, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

การสร้างศาสนทายาทของคณะสงฆ์ นับเป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาการศึกษา ดังนั้น ภายหลังจากเมื่อคณะสงฆ์ได้จัดการศึกษาให้กับพระภิกษุสามเณรจนสำเร็จการศึกษาในแต่ละระดับเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ที่สำคัญที่สุดคือการสร้างพื้นที่การทำงานเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้แสดงศักยภาพของตนเองตามความถนัด ได้แก่ ๑) เป็นพระสังฆาธิการ เป็นผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ ๒) เป็นครูพระปริยัติธรรมแผนกต่างๆ จนกระทั่งได้เป็นอาจารย์และผู้บริหารในมหาวิทยาลัยสงฆ์^{๕๒} ๓) เป็นพระวิปัสสนาจารย์ผู้สอนกรรมฐานให้กับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ๔) เป็นพระปริยัตินิเทศ ๕) เป็นพระธรรมทูต ผู้รับหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในภายในประเทศและในต่างประเทศ ๖) เป็นพระนักเผยแผ่ในหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ๗) เป็นครูสอนในโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และ ๘) เป็นพระวิทยากรในโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเยาวชนและประชาชน เป็นต้น^{๕๓}

ปรากฏตามแนวทางการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ดังต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ ๔.๗ แนวทางการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์

^{๕๒} สัมภาษณ์, ดร.อดุลย์ หลานวงษ์, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๔ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๒

^{๕๓} สัมภาษณ์, พระครูปริยัติสารการ, ประธานหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต มจร ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๕ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒

๔.๓.๒ เป้าหมายในการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในอนาคต

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในอนาคตควรประกอบด้วยการจัดการศึกษา ที่คำนึงถึงหลักการ ๔ ประการ ได้แก่ ๑) ความคาดหวังของสังคมต่อบทบาทของสถาบันสงฆ์ ๒) ความต้องการการศึกษาของคณะสงฆ์ ๓) ความสอดคล้องกับนโยบายการศึกษาของชาติตามรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ตลอดจนร่วมอยู่ในระบบการจัดการศึกษาของชาติไม่แยกส่วน เฉพาะสงฆ์ โดยมีผู้แทนสงฆ์เข้าร่วมอยู่ในคณะกรรมการการศึกษาทุกระดับ อันจะช่วยเอื้อประโยชน์ต่อความเป็นเอกภาพเชิงนโยบายในการจัดการศึกษา และ ๔) การใช้ทรัพยากรทางการศึกษาอย่างได้ประโยชน์สูงสุดรวมทั้งบรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาเชิงความรู้คู่คุณธรรม เครือข่ายพัฒนาหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ ตามสภาพของผู้เรียนที่นำความรู้ไปปรับใช้การสร้างหลักสูตรควรดำเนินการโดยคณะผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขา มีผู้เชี่ยวชาญจากหลายสาขาเป็นเครือข่าย

สรุปได้ว่า เครือข่ายทางการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในอนาคต จำเป็นจะต้องส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้เรียนรู้ในสภาพจริง และมีการปรับประยุกต์ใช้จริง เมื่อพระสงฆ์จบการศึกษาแล้วสามารถตอบสนองความต้องการของพระสงฆ์เอง และตอบสนองความต้องการของสังคม

การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ที่สำคัญคือ จัดการศึกษาให้พระสงฆ์ได้มีศีล มีสมาธิ พัฒนาปัญญาไปสู่อริยสงฆ์ เครือข่ายที่สำคัญในการเรียนรู้ตามสภาพจริง ได้แก่ สถาบันการศึกษาที่มีอยู่ในท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนกับคณะสงฆ์ และใช้สถานศึกษาเหล่านั้นเป็นสถานที่เรียนรู้จริง และวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรม มีคุณลักษณะสัปปายะเอื้อต่อการเจริญสมาธิและปัญญา นำมาเป็นเครือข่ายให้พระสงฆ์ได้เข้าไปเรียนรู้ศึกษาภาคปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการนำองค์ความรู้มาพัฒนาตนเองและสังคม โดยเฉพาะวัดที่ที่เน้นการปฏิบัติและเป็นที่ยอมรับของสังคม คณะสงฆ์ไม่ควรจำแนกแบ่งส่วนเป็นนิกายใดในสังคม ควรสร้างเป็นเครือข่ายรองรับการศึกษาคณะสงฆ์

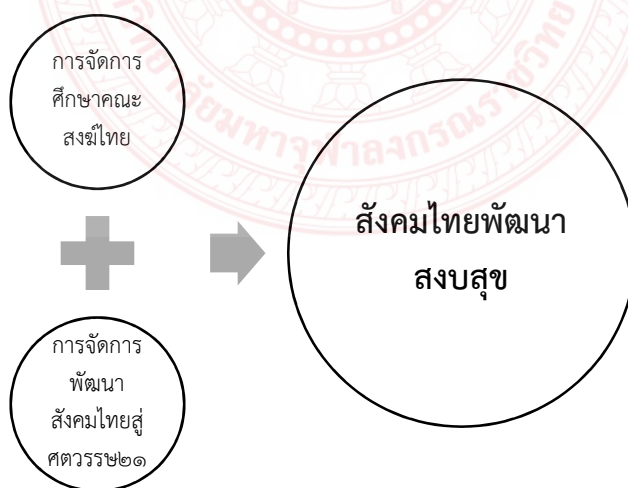
การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ข้อสำคัญประการหนึ่งคือ พระสงฆ์บางส่วนลาสิกขาไปใช้ชีวิตคฤหัสถ์พระสงฆ์กลุ่มนี้จำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้เชิงบูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เมื่อลาสิกขาแล้วสามารถนำองค์ความรู้เหล่านั้นไปใช้ให้ทันต่อการดำรงชีวิต การนำสถานที่ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ ควรนำมาสร้างเป็นเครือข่ายรองรับการเรียนรู้ตามสภาพจริงของผู้เรียน เช่น กองทัพบก ควรนำมาเป็นเครือข่ายในการส่งเสริมให้เข้าสู่อาชีพราชการทหาร หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในสาขาวิชา คณะสงฆ์ที่เป็นสถาบันการศึกษา จัดให้ผู้เรียนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามลักษณะงานที่เหมาะสม เพื่อให้ได้เรียนรู้และแสวงหาประสบการณ์ตามสภาพจริง

การจัดการศึกษาเชิงบูรณาการระหว่างพระพุทธศาสนาและวิชาการสมัยใหม่ เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขาจากปุถุชนไปสู่อารยชน และนำความรู้ไปปรับใช้ตามวิถี

ภายหลังลาสิกขา รวมถึงการนำองค์ความรู้ไปจัดการกิจการต่างๆของคณะสงฆ์ให้พัฒนาต่อไป โดยเฉพาะการนำระบบสารสนเทศ การจัดทำข้อมูล Big Data โดยอาศัยบุคลากรทางการศึกษาของคณะสงฆ์เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา สะท้อนถึงการจัดการศึกษารองรับศตวรรษที่ ๒๑

จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษา คณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ พบว่า การทำงานของเครือข่ายมีคณะทำงานเพื่อการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เชื่อมโยงกับประเพณีและวัฒนธรรมการบวชในสังคมไทย และประเพณีการบวชในสมัยพุทธกาล การพัฒนาเครือข่ายแม้อิงการจัดการศึกษาแบบตะวันตก แต่เครือข่ายสถานศึกษายังคงพัฒนารองรับการบวชเพื่อศึกษาตามแนวการจัดการศึกษาสมัยพุทธกาล

บริบทการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีแนวคิดจัดการศึกษาให้พระสงฆ์ช่วยพัฒนาเพื่อพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ พัฒนาจิตใจสมาชิกสังคมเน้นสังคมพัฒนาแล้วลดความขัดแย้ง สังคมสงบสุข มาเป็นฐานการวิเคราะห์วางกลยุทธ์ พัฒนาการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อการรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ เกิดเป็นความร่วมมือเครือข่ายคณะสงฆ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ผสานกับเครือข่ายการจัดการศึกษาภายนอกคณะสงฆ์ แต่คงอัตลักษณ์การจัดการเรียนคณะสงฆ์ไทย นำหลักอริยสัจ ๔ มาวิเคราะห์พัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทย

ภาพประกอบที่ ๔.๘ การพัฒนาเครือข่ายจัดการศึกษาคณะสงฆ์สู่สังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์มุ่งพัฒนาผู้ศึกษา การจัดการศึกษาเน้นคุณภาพจิตใจ พัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดีสู่สังคม กิจกรรมคณะสงฆ์มุ่งพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมอริย ย้อนกลับมาพัฒนาการศึกษาให้มีคุณภาพ ไปแก้ไขปัญหาปฏิรูปการศึกษาตอบสนองสังคมไทย

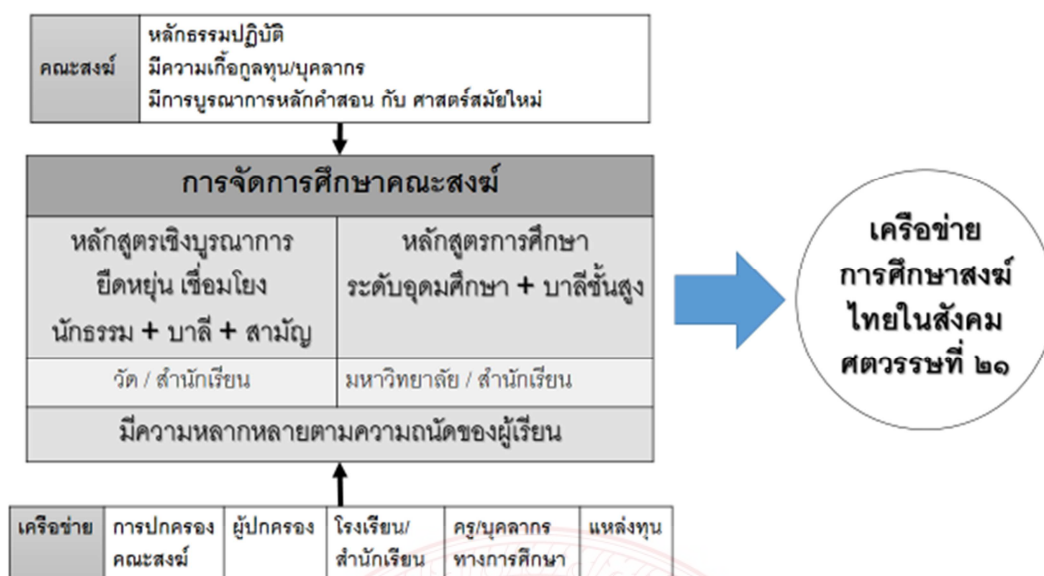
ภาพประกอบที่ ๔.๙ วงจรการพัฒนาเครือข่ายจัดการศึกษาคณะสงฆ์

จากแผนภาพที่ ๔.๙ จึงกล่าวได้ว่า การพัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพมีทักษะสามารถสร้างนวัตกรรมทางสังคมภายใต้จิตใจที่ดิ้งามมีคุณธรรมและศีลธรรมผู้สอนสามารถจัดการเรียนการสอนปลูกฝังให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่ใช้ชีวิตร่วมกับสังคมได้อย่างปกติศีลสมาธิปัญญาเป็นองค์ประกอบหลักที่ใช้ปลูกจิตสำนึกผู้เรียนและผู้สอนใช้ความรู้พัฒนาสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ ภายใต้รูปแบบการจัดการเรียนรู้เน้นพัฒนาคน มีเป้าหมายการจัดการศึกษาเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย สนับสนุนกันละกัน แบบไตรสิกขาซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสนับสนุนพัฒนาผู้เรียนให้สามารถเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ การสร้างและปลูกจิตสำนึกสร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองยกตนเองให้มีคุณธรรมมีศีลธรรมรวมถึงผู้สอน สอนด้วยจิตที่มีคุณธรรมมีศีลธรรมการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนและวางแผนการสอนตามเนื้อหาสาระในรายวิชาซึ่งเป็นจุดเด่น ผู้สอนอาจเน้นเนื้อหาสาระเช่น ภาษาบาลี ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ การใช้เทคโนโลยี เป็นต้น การสอนศีลทำโดยตรงไม่อาจทำได้แต่สามารถสอนเชิงประยุกต์เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ในสาระวิชาที่ต้องการเน้นควบคู่กับการประยุกต์ใช้หลักการดำรงชีวิตในสังคม แบบอริยชน การมีจิตใจที่ดิ้งามมีการปฏิบัติตนที่เป็นปกติไม่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมเป็นพื้นฐานที่จำเป็นก่อนการมีความรู้ที่มีความสามารถดีในการพัฒนาการเรียนการสอนที่โดดเด่นของคณะสงฆ์โดยอาศัยความรู้ที่เป็นรากฐานจากพุทธปัญญาและการพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่เป็นปกติสุข

สรุปได้ว่า เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ อาศัยสถาบันการศึกษาคณะสงฆ์เป็นแกน นำในการจัดการศึกษาภายใต้รูปแบบหลักสูตรและการบูรณาการร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่ วัดและสำนักปฏิบัติธรรม เป็นเครือข่ายสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ตามสภาพจริง เริ่มต้นจากการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามาบวชเรียน และส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปได้ร่วมปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งวัดและสำนักปฏิบัติธรรม มีศักยภาพในการรักษาและพัฒนาทรัพยากร ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามสภาพจริงของผู้เรียน วัดและสำนักปฏิบัติธรรม มีเป้าหมายเดียวกันกับคณะสงฆ์ คือจัดการศึกษาให้ผู้เรียนได้มีการพัฒนาตนเองและพัฒนาสังคม

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากผลการวิจัยดังกล่าวสามารถองค์ความรู้จากการวิจัย คือ คณะสงฆ์ควรพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์เชิงบูรณาการ โดยบูรณาการหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แผนกบาลี และแผนกสามัญศึกษา เพื่อสร้างความหลากหลายหลายทางการเรียนที่เหมาะสมกับผู้เรียน โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความพร้อมที่จะรับใช้คณะสงฆ์และพัฒนาบุคลากรที่มีคุณภาพให้กับสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา โดยคณะสงฆ์จะเป็นผู้นำเอาหลักธรรมที่เหมาะสมกับผู้เรียน เพื่อผู้เรียนได้ศึกษาและปฏิบัติอย่างลึกซึ้งในหลักธรรม คณะสงฆ์เป็นผู้เกื้อกูลและสนับสนุนทุนการศึกษาและพัฒนาบุคลากร พร้อมทั้งมีการบูรณาการคำสอนกับวิทยาการสมัยใหม่อย่างสมบูรณ์ โดยมีเครือข่ายทางการศึกษาอื่นๆ ที่คอยให้ความช่วยเหลือและสนับสนุน ได้แก่ เครือข่ายการปกครองคณะสงฆ์ เครือข่ายผู้ปกครอง เครือข่ายโรงเรียน/สำนักเรียน เครือข่ายครูและผู้บริหารการศึกษาคณะสงฆ์ และเครือข่ายผู้สนับสนุนการศึกษาคณะสงฆ์ เป็นต้น อันนำไปสู่สังคมอริยะ คือ มีการศึกษาที่มีคุณภาพ ผู้เรียนที่มีความพร้อมในการพัฒนาตนและพัฒนาจิต สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศตอบสนองต่อกิจการคณะสงฆ์เพื่อสังคมไทยได้พัฒนาสงบสุข ดังแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ ๔.๑๐ แสดงองค์ความรู้เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ไทยสังคมศตวรรษที่ ๒๑

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่องการศึกษาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ๒) พัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ และ ๓) วิเคราะห์เครือข่ายการจัดการศึกษากับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยการการศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และการศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Study) แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์และองค์ความรู้จากวิจัย มีการสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะการวิจัย ตามลำดับดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ผลการวิจัย พบว่า

๑) เครือข่ายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน แบ่งออกเป็น ๕ รูปแบบ ได้แก่

๑) **เครือข่ายการจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้น** เป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตที่เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ จากการทำงาน จากบุคคล จากชุมชน โดยการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ที่เป็นหน้าที่สำหรับพระอุปัชฌาย์อาจารย์ที่พึงให้การศึกษาเบื้องต้นแก่พระสงฆ์สามเณรผู้บวชใหม่ ซึ่งจะจัดให้มีการศึกษาในด้านพระธรรมวินัย มารยาท ข้อวัตรปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยการจัดการศึกษานั้นไม่มีกระบวนการจัดการศึกษาในลักษณะที่เป็นชั้นเรียน ไม่มีครูผู้สอน ไม่มีการสอบวัดผลและประเมินผลทางการศึกษา แต่เป็นการศึกษาอย่างเป็นไปตามอัธยาศัย โดยมุ่งเน้นที่การดำเนินชีวิตประจำวันของพระสงฆ์ ตามหลักกรณียกิจ ๔ และเว้นจากกรณียกิจ ๔ โดยเป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์และอาจารย์จะมีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาในส่วนนี้ให้กับบุคคลผู้เป็นสหวิหาริก และอันเตवासิกของตนให้มีความรู้แตกฉาน ทั้งด้านสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญา

ศึกษา และด้านอาชีพ ดังนั้น การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งจึงเป็นการจัดการศึกษาแบบ การศึกษาตามอัธยาศัย อันเป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม หรือแหล่งความรู้อื่นๆ การสร้างเครือข่ายการจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้น ได้ดำเนินการโดยให้มีการ สื่อสารกันและกันระหว่างพระภิกษุสงฆ์ภายในวัดและระหว่างกัน ในรูปแบบต่างๆ เพื่อส่งเสริมให้ พระภิกษุสงฆ์ได้รับการพัฒนาตนเองในรูปแบบการพัฒนาชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ให้มีความก้าวหน้าทั้ง ทางด้านร่างกายและจิตใจ เช่น การร่วมประชุมกันเพื่อทำกิจของสงฆ์ ได้แก่ การลงอุโบสถสังฆกรรม ร่วมกัน การจัดกิจกรรมกิจกรรมบำเพ็ญวัตรปฏิบัติธรรมร่วมกัน การประชุมคณะสงฆ์ร่วมกัน ตลอด จนถึงความร่วมมือกันในการดำเนินกิจการของคณะสงฆ์ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน **๒) เครือข่ายการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม** เป็นการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมอันอยู่ภายใต้การดูแล ของกองงานแม่กองธรรมสนามหลวง มหาเถรสมาคม จัดการศึกษาโดยแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ ๑) นักธรรมชั้นตรี ๒) นักธรรมชั้นโท ๓) นักธรรมชั้นเอก มีระยะเวลาในการศึกษาชั้นละ ๑ ปี มีหลักสูตร การศึกษา ๔ รายวิชา คือ ๑) วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ๒) วิชาธรรม ๓) วิชาพุทธประวัติ และ ๔) วิชาวินัยบัญญัติ โดยต้องสอบผ่านการประเมินผลการศึกษาเพียงปีละ ๑ ครั้ง โดยจัดในวันและเวลา เดียวกันทั่วประเทศ เกณฑ์การตัดสินสอบผ่านที่ร้อยละ ๗๐ ของการสอบ เมื่อประกาศผลสอบผ่าน แล้ว ผู้สอบผ่านจะได้รับวุฒิบัตรจากแม่กองธรรมสนามหลวง โดยมีวุฒิการศึกษาเทียบเท่ากับ มัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๓) โดยเครือข่ายในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในจังหวัด ขอนแก่น ประกอบด้วย ๑) วัดที่มีสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมที่จัดการเรียนการ สอนใน ๓ ชั้น ๒) เจ้าคณะอำเภอเป็นผู้กำกับดูแลในการจัดการศึกษา ๓) เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เป็นเจ้าสำนักเรียนประจำจังหวัดขอนแก่น เป็นผู้อำนวยความสะดวกการจัดการศึกษาโดยภาพรวม ๔) พระ ปริยัตินิเทศก์ประจำจังหวัดปฏิบัติหน้าที่ในการนิเทศการศึกษาพระปริยัติธรรม ช่วยเหลือแนะนำครู สอน และสนองงานเจ้าคณะจังหวัดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพระปริยัติธรรม ๕) สำนัก พระพุทธศาสนาจังหวัดขอนแก่น ทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานด้านพุทธศาสนศึกษา รวมทั้งดูแลและควบคุมมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาในสังกัดภายในจังหวัดให้ผู้เรียน มีความรู้คู่ คุณธรรมและพัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนา ๖) ครูสอนพระปริยัติธรรมที่มีหน้าที่ในการสอนตาม หลักสูตรที่กำหนด และ ๗) นักเรียนพระปริยัติธรรมที่มีทั้งพระภิกษุ สามเณรในวัดแต่ละวัดในจังหวัด ขอนแก่น โดยมีเป้าหมายเพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมให้แต่ละชั้นให้ประสบความสำเร็จ **๓) เครือข่าย การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี** เป็นการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมที่อยู่ภายใต้การ ดูแลของกองงานแม่กองบาลีสนามหลวง มหาเถรสมาคม จัดการศึกษาโดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ๘ ชั้นปี โดยในแต่ละชั้นมีระยะเวลาในการศึกษาชั้นละ ๑ ปี มีหลักสูตรการศึกษาชั้นละ ๒-๔ รายวิชา สำหรับรูปแบบการเรียนการศึกษานี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของสำนักเรียนในแต่ละวัด โดยแม่กองบาลี

สนามหลวงจะกำหนดเพียงรายวิชาที่เรียน เวลาการส่งรายชื่อเพื่อขอสอบวัดความรู้ รายชื่อผู้ขอสอบ วัดความรู้ สถานที่สอบวัดความรู้ และประกาศผลการสอบวัดความรู้เท่านั้น ส่วนในเรื่องการจัดการ เรียนการสอน ครูผู้สอน อาคารสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอนและอื่นๆ นั้น จะเป็นหน้าที่ของ สำนักเรียนหรือเจ้าอาวาสในแต่ละวัดจะเป็นผู้ดำเนินการตามอัยาศัย ซึ่งจะได้รับการสนับสนุน การศึกษาขึ้นอยู่กับจำนวนผู้ขอสอบวัดความรู้โดยนับเป็นรายหัว และมีการประเมินผลการศึกษาปีละ ๑ ครั้ง โดยเกณฑ์การตัดสินการวัดผลสอบผ่านที่ร้อยละ ๗๕ ผู้สอบผ่านจะได้รับวุฒิบัตรจากแม่กอง บาลีสนามหลวง โดยมีวุฒิการศึกษาเทียบเท่ากับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๖) สำหรับผู้สอบผ่าน เปรียญธรรม ๓ ประโยค และระดับปริญญาตรี สำหรับผู้สอบผ่านเปรียญธรรม ๔ ประโยค และ สำหรับเครือข่ายในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในจังหวัดขอนแก่น ประกอบด้วย ๑) สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง(ส่วนกลาง) ๒) เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เป็นเจ้าสำนักเรียนประจำ จังหวัดขอนแก่น ๓) พระปริยัตินิเทศก์ประจำจังหวัด ๔) สำนักพระพุทธศาสนาจังหวัดขอนแก่น ๕) วัด ที่มีสำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่จัดการเรียนการสอน ๖) ครูสอนพระปริยัติธรรม และ ๗) นักเรียนพระปริยัติธรรม ๘) **เครือข่ายโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา** จัดเป็น การศึกษาในระบบ เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนองความต้องการ ของพระภิกษุสามเณร เมื่อเรียนจบแต่ละชั้นก็ย่อมได้ความรู้เป็นเครื่องบริขารรักษาตนในขณะบวชอยู่ เมื่อลาสิกขาบวชออกไปก็ย่อมมีความรู้ควรแก่อัตภาพเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าต่อสังคมฆราวาส และหากมุ่งหมายจะเรียนให้สูงขึ้นไปในระดับอุดมศึกษาก็สามารถทำได้ มีการจัดตั้งและจัดการเรียน การสอนที่เป็นระบบที่ชัดเจน มีรูปแบบการบริหารงานที่เป็นระบบ มีกระบวนการจัดการเรียนการ สอนแยกเป็นชั้นเรียนตามลำดับ และมีอาคารสถานที่ มีหลักสูตรระยะเวลาของการศึกษา การวัดและ การประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน โดยแบ่งเป็น ๒ ระดับ คือ ๑)ระดับ มัธยมศึกษาตอนต้น และ ๒)ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และ ๕) **เครือข่ายการจัดการศึกษา ระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์** คือ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ได้แก่ ๑)มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย และ ๒)มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อันเป็นการจัดการศึกษา ระดับอุดมศึกษาที่เปิดทำการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับปริญญาตรี-ปริญญาเอก มีวัตถุประสงค์การ จัดตั้งเพื่อเป็นสถาบันการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ โดย มุ่งใช้เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ เป็นสถานที่ศึกษาวิทยาซึ่งเป็นของชาติภูมิ และต่างประเทศแห่งกุลบุตรทั้งหลาย และเพื่อเป็นสถานที่จัดส่งสอนพระพุทธศาสนา ซึ่งวัตถุประสงค์ ในการจัดการศึกษานี้ ได้ถูกนำไปขยายความไว้ในพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งไว้ใน มาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติ คือ ให้มหาวิทยาลัยเป็นสถานศึกษาและวิจัย มีวัตถุประสงค์ให้ การศึกษา วิจัย ส่งเสริม และให้บริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ รวมทั้งการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมโดยในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น มีจำนวน ๒ แห่ง คือ มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต อีสาน ที่มีการกำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตรระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการ ประเมินผล ซึ่งมีเงื่อนไขความสำเร็จการศึกษาที่แน่นอนชัดเจน

๕.๑.๒ พัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทย ในศตวรรษที่ ๒๑ ผลการวิจัยพบว่า

๑) รูปแบบการจัดการศึกษา พบว่า การจัดการศึกษาคณะสงฆ์ มีรูปแบบของการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับเครือข่ายการจัดการศึกษา โดยแบ่งออกเป็น ๕ รูปแบบ คือ ๑) รูปแบบการจัดการศึกษาในส่วนเบื้องต้น จัดเป็นการจัดการศึกษาในลักษณะตามอัธยาศัย ๒) รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มีรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบ ทำการจัดการเรียนการสอนตามเนื้อหาและหลักสูตรที่แม่กองธรรมสนามหลวงกำหนดเอาไว้ ๓) รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบ ทำการจัดการเรียนการสอนตามเนื้อหาและหลักสูตรที่แม่กองบาลีสนามหลวงกำหนดเอาไว้ ๔) รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีรูปแบบการศึกษาแบบในระบบ ที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตรระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน และ ๕) รูปแบบการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา ได้แก่ การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน จัดเป็นการจัดการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นเพื่อยอดรองรับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้ง ๓ แผนกข้างต้น โดยมีการกำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตรระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน ตามที่กำหนดไว้ตามพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัย

๒) ความสอดคล้อง เกื้อกูลและสนับสนุนกันและกัน พบว่า มีการจัดการศึกษาที่สอดคล้อง เกื้อกูลสนับสนุนกันและกันเป็นอย่างดี คือ ๑) มีเนื้อหาเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ๒) มีระบบการเรียนที่เกื้อกูลและเกี่ยวข้องกันและกัน ๓) มีระยะเวลาสอบวัดความรู้ที่ห่างกันทำให้มีเวลาในการเตรียมความพร้อมในการสอบวัดความรู้ที่เหมาะสม ๔) คณะสงฆ์ทุกระดับและประชาชนให้ความสำคัญในการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม ๕) การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์เป็นหน่วยรองรับผู้เรียนที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้ง ๓ แผนกเพื่อได้เข้าศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น

๓) วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนและต่อเนื่อง พบว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับ มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนและต่อเนื่อง เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยสรุปคือ ๑) เป็นการศึกษาศึกษาพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา ๒) เป็นการศึกษาศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาทเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ๓) เป็นการศึกษาศึกษาเพื่อรักษาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วนบริบูรณ์ ๔) เป็นการศึกษาศึกษาเพื่อ

พัฒนาการปกครองของคณะสงฆ์ให้มั่นคง ๕) เป็นการศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้และบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ และ ๖) เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของสังคมและประเทศชาติ

๔) การปรับตัวให้สอดคล้องกับสังคม พบว่า ระบบการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ในปัจจุบัน จัดเป็นการจัดการศึกษาที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐโดยมีออกพระราชาบัญญัติที่ชัดเจน และมีความสอดคล้องรองรับกับการจัดการศึกษาของประชาชนทั่วไป แต่เป็นที่นิยมน้อย เนื่องจากการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มีลักษณะที่เฉพาะเจาะจงและสภาพสังคมปัจจุบันก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยอย่างรวดเร็วจนทำให้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ยังปรับตัวตามไม่เท่าทัน

๕) การศึกษาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ พบว่า การจัดการศึกษาคณะสงฆ์ มีการจัดการศึกษาเพื่อรักษาและจรรโลงไว้ซึ่งการศึกษาและการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาทั้งโดยในเชิงกว้างคือการจัดการศึกษาที่ให้แก่วัยเรียนอย่างทั่วถึง และในเชิงลึกคือการจัดการศึกษาให้แก่ผู้เรียนให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนอย่างลึกซึ้งและประสบความสำเร็จในการศึกษาในระดับสูงสุด (มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน) มีการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกันและมีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน) มีความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกันโดยการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพภายใต้ปรัชญาหรือความมุ่งมั่นที่ชัดเจนในการพัฒนาคุณภาพโดยมีคุณภาพด้านต่างๆ (มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน) สมาชิกทุกภาคส่วนของคณะสงฆ์ทุกระดับมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา กล่าวคือ ๑) มีจุดหมายร่วมกัน ๒) มีบุคลากรร่วมกัน ๓) มีการเชื่อมโยงเป็นอันเดียวกัน ๔) มีการสร้างความรู้สึกร่วมกัน ๕) มีการพัฒนาระบบที่โปร่งใสตรวจสอบได้มีจุดหมายร่วมกัน (การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย) มีการสร้างรูปแบบการจัดการศึกษาของสงฆ์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน จะทำให้คุณภาพการจัดการศึกษาของสงฆ์มีความสมบูรณ์ตามเป้าหมาย และจะเป็นแนวทางการบริหารและจัดการศึกษาของกระทรวงที่ประกาศนโยบายเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษา มุ่งเน้นเพื่อพัฒนาการศึกษาสงฆ์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนก็จะเป็นพื้นฐานในการบริหารการจัดการศึกษาของสงฆ์ได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาของประเทศได้กว้างขวางขึ้น (มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน) ในส่วนของผู้บริหารมีความพร้อมในการปกครองบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา (การเกื้อหนุนพึ่งพากัน) และมีการจัดโครงการสร้างเครือข่ายสถานศึกษาของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยที่จัดการศึกษาของคณะสงฆ์แล้วให้ตัวแทนแต่ละสถานศึกษาร่วมกันสัมมนาทิศทางการจัดศึกษาคณะสงฆ์ (การมีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน)

๕.๑.๓ วิเคราะห์เครือข่ายการจัดการศึกษากับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑
ผลการวิจัยพบว่า

๑) วิเคราะห์รูปแบบการจัดการศึกษา พบว่า รูปแบบการการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้ง ๓ แผนก คือ แผนกธรรม, แผนกบาลี และแผนกสามัญศึกษา นี้ ควรมีการปรับปรุงหรือคว

รวมหลักสูตรให้มีลักษณะบูรณาการและเหมาะสมกับผู้เรียน และทำให้ผู้เรียนนำเอาองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ได้กับสังคมปัจจุบันได้ การพัฒนาหลักสูตรเชิงบูรณาการเชื่อมโยงหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรม, แผนกบาลี และแผนกสามัญศึกษา เพื่อให้เป็นหลักสูตรที่ยืดหยุ่น หลากหลาย สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน โดยวัด สำนักเรียนหรือโรงเรียน เป็นผู้ดำเนินการจัดการศึกษาภายใต้กำกับของหน่วยงานฝ่ายจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยได้รับการสนับสนุนการศึกษา ทั้งในด้านทุน ด้านบุคลากร และปัจจัยสนับสนุนอื่นๆ จากรัฐอย่างเหมาะสม และมีการสร้างเครือข่ายเพื่อรองรับและประสานสร้างความร่วมมือ เช่น เครือข่ายผู้บริหารคณะสงฆ์ เครือข่ายผู้ปกครอง เครือข่ายโรงเรียน เครือข่ายครูผู้สอน และเครือข่ายแหล่งทุนที่สนับสนุนการศึกษา เป็นต้น

๒) การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ พบว่า มีจุดเริ่มต้นจาก ๑) การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านเผยแผ่ ด้านสาธารณูปการ ด้านศึกษาสงเคราะห์ และ ด้านสาธารณสงเคราะห์ เป็นบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของคณะสงฆ์ได้เข้ามาสนับสนุนให้พระภิกษุสงฆ์ให้ความสำคัญในการจัดการศึกษาทั้งในลักษณะเป็นการศึกษาแบบในระบบ แบบนอกระบบ หรือแบบตามอัธยาศัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระพุทธศาสนาเกิดความมั่นคงและมีผู้สืบทอด ดังนั้น การพัฒนาระบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้มีความเข้มแข็งและมีการพัฒนามุ่งเน้นในทุกภาคส่วนให้มีความก้าวหน้าก็จะมีส่วนผลักดันทำให้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์นั้นมีความเข้มแข็งไปด้วยกัน

ประกอบกับการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีลักษณะการปกครองเป็นลำดับชั้นโดยที่สำคัญที่สุด คือ มหาเถรสมาคม มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ให้ดำเนินการไปตามไปลำดับการพัฒนา ตั้งแต่การปกครองระดับหนจนถึงการปกครองระดับวัด ซึ่งการปกครองคณะสงฆ์ทั้งหมดสามารถบูรณาการทุกมิติของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ให้สามารถดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน

วัดจัดว่าเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษาที่สำคัญของคณะสงฆ์มาตั้งแต่อดีต เนื่องจากองค์ความรู้ทุกอย่างล้วนก่อกำเนิดจากวัด แม้ว่าในปัจจุบันวัดมิได้เป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษาให้กับสังคมไทยเหมือนในอดีต แต่ถือได้ว่า วัดยังคงมีบทบาทที่สำคัญในการจัดการศึกษาให้กับพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน โดยเป็นบทบาทสำคัญของเจ้าอาวาสที่ต้องให้การสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณรในวัดได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งในระดับการดำเนินชีวิตและการเรียนรู้หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา จนกระทั่งการจัดการศึกษาในแผนกธรรม แผนกบาลี หรือแผนกสามัญศึกษา โดยขอความร่วมมือสนับสนุนจากคณะสงฆ์ฝ่ายปกครองทุกระดับ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ประสานงานสนับสนุนบำรุงการจัดการศึกษาโดยภาพรวม และมีประชาชนทั่วไปให้กับสนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์ในทุกระดับเป็นอย่างดี

การจัดการศึกษาคณะสงฆ์ทั้ง ๓ แผนก คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จัดเป็นการศึกษาระดับต้นของคณะสงฆ์ โดยหน่วยงานระดับปกครองระดับต้น คือ วัด จะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาให้กับพระภิกษุสามเณร และการจัดการศึกษาทั้ง ๓ แผนกนี้ มีเงื่อนไขการศึกษาที่สอดคล้องซึ่งกันและกัน กล่าวคือ พระภิกษุสามเณรทุกรูปต้องเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมก่อนจึงจะสามารถเข้าเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและ/หรือแผนกสามัญศึกษาต่อไปได้ และพระภิกษุสามเณรทุกรูปสามารถที่จะศึกษาพระปริยัติธรรมทั้ง ๓ แผนกไปพร้อมๆกันได้ตามความสามารถและความสมัครใจ ภายหลังจากที่สำเร็จการศึกษาระดับต้นแล้ว พระภิกษุสามเณรยังมีช่องทางในการพัฒนาตนเองให้ต่อเนื่องโดยศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นในระดับอุดมศึกษา คือ การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง โดยสามารถเข้าศึกษาต่อในสาขาวิชาที่ตนเองถนัดได้โดยอิสระ และซึ่งการศึกษาของคณะสงฆ์นี้ต่างมีความประสานงานสอดคล้องกันเป็นเครือข่ายของกันและกันในทุกๆระดับ ในด้านการช่วยเหลือเกื้อกูล การส่งต่อ การแนะแนวและแนะนำกิจกรรมทางด้านการศึกษาให้กับผู้เรียนอยู่เป็นประจำต่อเนื่อง

การพัฒนาอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญอันเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มีความก้าวหน้าขึ้นก็คือ การให้ความสำคัญต่อการพัฒนาจิตใจของพระภิกษุสามเณรผู้เป็นศาสนทายาท โดยมีการจัดตั้งสถาบันอบรมด้านวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ นอกจากนี้ ยังมีสำนักปฏิบัติธรรมที่วัดแต่ละวัดหรือพระภิกษุที่มีความเชี่ยวชาญด้านวิปัสสนากรรมฐานที่จัดตั้งขึ้นเอง และเป็นวัดสายปฏิบัติในพื้นที่เป็นสถานที่สำหรับพระภิกษุสามเณรได้ปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจและเรียนรู้ในหลักการพัฒนาจิตที่ถูกต้องตามหลักคำสอนพร้อมทั้งเป็นพื้นฐานในการพัฒนาจิตของตนต่อไปในอนาคต

การสร้างศาสนทายาทของคณะสงฆ์ นับเป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาการศึกษา ดังนั้น ภายหลังจากเมื่อคณะสงฆ์ได้จัดการศึกษาให้กับพระภิกษุสามเณรจนสำเร็จการศึกษาในแต่ละระดับเป็นที่เรียบร้อยแล้วที่สำคัญที่สุดคือการสร้างพื้นที่การทำงานเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้แสดงศักยภาพของตนเองตามความถนัด ได้แก่ ๑) เป็นพระสังฆาธิการ เป็นผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ ๒) เป็นครูพระปริยัติธรรมแผนกต่างๆ จนกระทั่งได้เป็นอาจารย์และผู้บริหารในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๓) เป็นพระวิปัสสนาจารย์ผู้สอนกรรมฐานให้กับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ๔) เป็นพระปริยัตินิเทศ ๕) เป็นพระธรรมทูต ผู้รับหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในภายในประเทศและในต่างประเทศ ๖) เป็นพระนักเผยแผ่ในหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ๗) เป็นครูสอนในโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และ ๘) เป็นพระวิทยากรในโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเยาวชนและประชาชน เป็นต้น

พัฒนาการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อการรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ เกิดเป็นความร่วมมือเครือข่ายคณะสงฆ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ผสานกับเครือข่ายการจัดการศึกษาภายนอกคณะสงฆ์ แต่คงอัตลักษณ์การจัดการเรียนคณะสงฆ์ไทย นำหลักอริยสัจ ๔ มาวิเคราะห์พัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทย การพัฒนาเครือข่ายจัดการศึกษาคณะสงฆ์ สถาบันการศึกษาสงฆ์ วัด โรงเรียนพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยสงฆ์ เน้นพัฒนาสมาชิกในสังคมไทยเน้นการเรียนรู้สู่อริยชน ให้เกิดการเรียนรู้เพื่อสละและแบ่งปัน ควบคุมกิเลสพัฒนาตนเองเป็นแกนนำกระจายความสุขวงกว้าง การพัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพมีทักษะสามารถสร้างนวัตกรรมทางสังคมภายใต้จิตใจที่ตั้งงามมีคุณธรรมและศีลธรรมผู้สอนสามารถจัดการเรียนการสอนปลูกฝังให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่ใช้ชีวิตร่วมกับสังคมได้อย่างปกติศีลสมาธิปัญญาเป็นองค์ประกอบหลักที่ใช้ปลูกจิตสำนึกผู้เรียนและผู้สอนใช้ความรู้พัฒนาสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ ภายใต้รูปแบบการจัดการเรียนรู้เน้นพัฒนาคน มีเป้าหมายการจัดการศึกษาเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย สนับสนุนกันละกันแบบไตรสิกขาซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสนับสนุนพัฒนาผู้เรียนให้สามารถเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ การสร้างและปลูกจิตสำนึกสร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองยกตนเองให้มีคุณธรรมมีศีลธรรมรวมถึงผู้สอน สอนด้วยจิตที่มีคุณธรรมมีศีลธรรมการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและวางแผนการสอนตามเนื้อหาสาระในรายวิชาซึ่งเป็นจุดเด่น ผู้สอนอาจเน้นเนื้อหาสาระเช่น ภาษาบาลี ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ การใช้เทคโนโลยี เป็นต้น การสอนศีลทำโดยตรงไม่อาจทำได้แต่สามารถสอนเชิงประยุกต์เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ในสาระวิชาที่ต้องการเน้นควบคู่กับการประยุกต์ใช้หลักการดำรงชีวิตในสังคม แบบอริยชน การมีจิตใจที่ตั้งงามมีการปฏิบัติตนที่เป็นปกติไม่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมเป็นพื้นฐานที่จำเป็นก่อนการมีความรู้ดีมีความสามารถดีในการพัฒนาการเรียนการสอนที่โดดเด่นของคณะสงฆ์โดยอาศัยความรู้ที่เป็นรากฐานจากพุทธปัญญาและการพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่เป็นปกติสุข

การสร้างเครือข่ายจากวัดและสำนักปฏิบัติธรรม ที่มีความพร้อมจะช่วยให้คณะสงฆ์ลดภาระในการจัดการศึกษา การใช้ทรัพยากรบุคคล โดยอาศัยการดำเนินกิจกรรมของวัดและสำนักปฏิบัติธรรม ได้ดำเนินการสอดคล้องกับเนื้อหาและหลักสูตร ช่วยให้ผู้เรียนได้สามารถเข้าไปเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ อนึ่ง การรวบรวมรายชื่อวัดและสำนักปฏิบัติธรรมจำนวนมาก เสนอในรายงานวิจัยเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นเครือข่ายที่สำคัญ รองรับการจัดการศึกษาในอนาคต ซึ่งคณะสงฆ์จะประสบปัญหาในอนาคต เกี่ยวข้องกับงบประมาณในการดูแลอาคารสถานที่ รวมถึงบุคลากร เมื่อคณะสงฆ์เห็นฐานข้อมูล จะสร้างเส้นทางเครือข่ายสนับสนุนการเรียนการสอนได้มากขึ้น และคณาจารย์จำนวนมากยังขาดข้อมูล โดยข้อมูลเชิงประจักษ์ในพื้นที่ รูปแบบ วิธีปฏิบัติ พื้นที่ กิจกรรมเบื้องต้นจะก่อให้เกิดแนวทางประสานการมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เชื่อมโยงกับสำนักปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะการเรียนรู้เพื่อพัฒนาปัญญาของผู้เรียน สำนักปฏิบัติธรรมที่นำเสนอข้อมูลข้างต้น จะช่วยให้

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถสร้างเครือข่าย ได้เลือกสำนักหรือวัดที่มีรูปแบบเหมาะสมเพื่อต่อการพัฒนา ผู้เรียนและสังคมได้ เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ อาศัยสถาบันการศึกษาคณะสงฆ์เป็นแกนนำ ในการจัดการศึกษาภายใต้รูปแบบหลักสูตรและการบูรณาการร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่ วัดและสำนัก ปฏิบัติธรรม เป็นเครือข่ายสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ตามสภาพจริง เริ่มต้นจากการส่งเสริมให้ ประชาชนเข้ามาบวชเรียน และส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปได้ร่วมปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้า ซึ่งวัดและสำนักปฏิบัติธรรม มีศักยภาพในการรักษาและพัฒนาทรัพยากร ที่เอื้อต่อการ เรียนรู้ตามสภาพจริงของผู้เรียน วัดและสำนักปฏิบัติธรรม มีเป้าหมายเดียวกันกับคณะสงฆ์ คือจัด การศึกษาให้ผู้เรียนได้มีการพัฒนาตนเองและพัฒนาสังคม

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๒.๑ เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทย ใน ศตวรรษที่ ๒๑

เครือข่ายทางการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในอนาคต จำเป็นจะต้องส่งเสริมให้พระสงฆ์ ได้เรียนรู้ในสภาพจริง และมีการปรับประยุกต์ใช้จริง เมื่อพระสงฆ์จบการศึกษาแล้วสามารถตอบสนอง ความต้องการของพระสงฆ์เอง และตอบสนองความต้องการของสังคม การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ที่ สำคัญคือ จัดการศึกษาให้พระสงฆ์ได้มีศีล มีสมาธิ พัฒนาปัญญาไปสู่อริยสงฆ์ เครือข่ายที่สำคัญในการ เรียนรู้ตามสภาพจริง ได้แก่ สถาบันการศึกษาที่มีอยู่ในท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการ สอนกับคณะสงฆ์ และใช้สถานศึกษาเหล่านั้นเป็นสถานที่เรียนรู้จริง สอดคล้องและวัดที่เป็นสำนัก ปฏิบัติธรรม มีคุณลักษณะสัปปายะเอื้อต่อการเจริญสมาธิและปัญญา นำมาเป็นเครือข่ายให้พระสงฆ์ ได้เข้าไปเรียนรู้ศึกษาภาคปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการนำองค์ความรู้มาพัฒนาตนเองและสังคม โดยเฉพาะวัด ที่ที่เน้นการปฏิบัติและเป็นที่ยอมรับของสังคม คณะสงฆ์ไม่ควรจำแนกแบ่งส่วนเป็นนิกายใดในสังคม ควรสร้างเป็นเครือข่ายรองรับการศึกษาคณะสงฆ์ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ข้อสำคัญประการ หนึ่งคือ พระสงฆ์บางส่วนลาสิกขาไปใช้ชีวิตคฤหัสถ์ พระสงฆ์กลุ่มนี้จำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้เชิง บูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เมื่อลาสิกขาแล้วสามารถนำองค์ความรู้เหล่านั้นไปใช้ให้ ทันต่อการดำรงชีวิต การนำสถานที่ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ ควรนำมาสร้างเป็นเครือข่าย รองรับการเรียนรู้ตามสภาพจริงของผู้เรียน เช่น กองทัพบก ควรนำมาเป็นเครือข่ายในการส่งเสริมให้ เข้าสู่อาชีพราชการทหาร หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักงาน วัฒนธรรมจังหวัด หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในสาขาวิชา คณะสงฆ์ที่เป็นสถาบันการศึกษา จัดให้ ผู้เรียนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามลักษณะงานที่เหมาะสม เพื่อให้ได้เรียนรู้และแสวงหา ประสบการณ์ตามสภาพจริงการจัดการศึกษาเชิงบูรณาการระหว่างพระพุทธศาสนาและวิชาการ สมัยใหม่ เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา จากปุถุชนไปสู่อารยชน และนำความรู้ไป

ปรับใช้ตามวิถีภายหลังลาสิกขา รวมถึงการนำองค์ความรู้ไปจัดการกิจการต่างๆของคณะสงฆ์ให้พัฒนาต่อไป โดยเฉพาะการนำระบบสารสนเทศ การจัดทำข้อมูล Big Data โดยอาศัยบุคลากรทางการศึกษาของคณะสงฆ์เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา สะท้อนถึงการจัดการศึกษารองรับศตวรรษที่ ๒๑ สอดคล้องกับ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวว่า การศึกษาสงฆ์เป็นสิ่งที่พระภิกษุสามเณรต้องเล่าเรียนทำความเข้าใจ ส่วนคณะสงฆ์ หมายถึง บรรดาพระภิกษุที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากอุปัชฌาย์ การศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นการศึกษาที่จัดให้แก่ภิกษุสามเณรโดยคณะกรรมการศึกษาของคณะสงฆ์และสภามหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นการศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นหลักโดยมี วัตถุประสงค์ สำคัญคือ ป้องกันมิให้เปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยให้ผิดไปจากพระบาลีในพระไตรปิฎก^๑

๕.๒.๒ พัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

พัฒนาการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อการรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ เกิดเป็นความร่วมมือเครือข่ายคณะสงฆ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ผสานกับเครือข่ายการจัดการศึกษาภายนอกคณะสงฆ์ แต่คงอัตลักษณ์การจัดการเรียนคณะสงฆ์ไทย นำหลักอริยสัจ ๔ มาวิเคราะห์พัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยการพัฒนาเครือข่ายจัดการศึกษาคณะสงฆ์ สถาบันการศึกษาสงฆ์ วัด โรงเรียนพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยสงฆ์ เน้นพัฒนาสมาชิกในสังคมไทยเน้นการเรียนรู้สู่อริยชน ให้เกิดการเรียนรู้เพื่อสละและแบ่งปัน ควบคุมกิเลสพัฒนาตนเองเป็นแกนนำกระจายความสุขวงกว้าง การพัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพมีทักษะสามารถสร้างนวัตกรรมทางสังคมภายใต้จิตใจที่ดีงามมีคุณธรรมและศีลธรรมผู้สอนสามารถจัดการเรียนการสอนปลูกฝังให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่ใช้ชีวิตร่วมกับสังคมได้อย่างปกติศีลสมาธิปัญญาเป็นองค์ประกอบหลักที่ใช้ปลูกจิตสำนึกผู้เรียนและผู้สอนใช้ความรู้พัฒนาสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ ภายใต้รูปแบบการจัดการเรียนรู้เน้นพัฒนาคน มีเป้าหมายการจัดการศึกษาเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย สนับสนุนกันละกันแบบไตรสิกขาซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสนับสนุนพัฒนาผู้เรียนให้สามารถเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ การสร้างและปลูกจิตสำนึกสร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองยกตนเองให้มีคุณธรรมมีศีลธรรมรวมถึงผู้สอน สอนด้วยจิตที่มีคุณธรรมมีศีลธรรมการจัดการจัดการเรียนการสอนและวางแผนการสอนตามเนื้อหาสาระในรายวิชาซึ่งเป็นจุดเด่น ผู้สอนอาจเน้นเนื้อหาสาระเช่น ภาษาบาลี ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ การใช้เทคโนโลยี เป็นต้น การสอนศีลทำโดยตรงไม่อาจทำได้แต่สามารถสอนเชิงประยุกต์เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ในสาระวิชาที่ต้องการเน้น ควบคู่กับการประยุกต์ใช้หลักการดำรงชีวิตในสังคม แบบอริยชน การมีจิตใจที่ดีงามมีการปฏิบัติตนที่เป็นปกติไม่

^๑คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พุทธปรัชญาการศึกษา**, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔.

ก่อให้เกิดปัญหาสังคมเป็นพื้นฐานที่จำเป็นก่อนการมีความรู้ที่มีความสามารถในการพัฒนาการเรียนการสอนที่โดดเด่นของคณะสงฆ์โดยอาศัยความรู้ที่เป็นรากฐานจากพุทธปัญญาและการพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่เป็นปกติสุข สอดคล้องกับ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๖ ระบุไว้ว่า การจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ ในมาตรา ๙ ยังได้กล่าวถึง การจัดระบบ โครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลัก การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กร เอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น^๒

๕.๒.๓ วิเคราะห์เครือข่ายการจัดการศึกษากับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

การสร้างเครือข่ายจากวัดและสำนักปฏิบัติธรรม ที่มีความพร้อมจะช่วยให้คณะสงฆ์ลดภาระในการจัดการศึกษา การใช้ทรัพยากรบุคคล โดยอาศัยการดำเนินกิจกรรมของวัดและสำนักปฏิบัติธรรม ได้ดำเนินการสอดคล้องกับเนื้อหาและหลักสูตร ช่วยให้ผู้เรียนได้สามารถเข้าไปเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ อนึ่ง การรวบรวมรายชื่อวัดและสำนักปฏิบัติธรรมจำนวนมาก เสนอในรายงานวิจัย เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นเครือข่ายที่สำคัญ รองรับการจัดการศึกษาในอนาคต ซึ่งคณะสงฆ์จะประสบปัญหาในอนาคต เกี่ยวข้องกับงบประมาณในการดูแลอาคารสถานที่ รวมถึงบุคลากร เมื่อคณะสงฆ์เห็นฐานข้อมูล จะสร้างเส้นทางเครือข่ายสนับสนุนการเรียนการสอนได้มากขึ้น และคณาจารย์จำนวนมาก ยังขาดข้อมูล โดยข้อมูลเชิงประจักษ์ในพื้นที่ รูปแบบ วิธีปฏิบัติ พื้นที่ กิจกรรมเบื้องต้นจะก่อให้เกิดแนวทางประสานการมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เชื่อมโยงกับสำนักปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะการเรียนรู้เพื่อพัฒนาปัญญาของผู้เรียน สำนักปฏิบัติธรรมที่นำเสนอข้อมูลข้างต้น จะช่วยให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถสร้างเครือข่าย ได้เลือกสำนักหรือวัดที่มีรูปแบบเหมาะสมเพื่อต่อการพัฒนาผู้เรียนและสังคมได้ เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ อาศัยสถาบันการศึกษาคณะสงฆ์เป็นแกนนำในการจัดการศึกษาภายใต้รูปแบบหลักสูตรและการบูรณาการร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่ วัดและสำนักปฏิบัติธรรม เป็นเครือข่ายสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ตามสภาพจริง เริ่มต้นจากการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามาบวชเรียน และส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปได้ร่วมปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งวัดและสำนักปฏิบัติธรรม มีศักยภาพในการรักษาและพัฒนาทรัพยากร ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามสภาพจริงของผู้เรียน วัดและสำนักปฏิบัติธรรม มีเป้าหมายเดียวกันกับคณะสงฆ์ คือจัดการศึกษาให้ผู้เรียนได้มีการพัฒนาตนเองและพัฒนาสังคม สอดคล้องกับ อุดลย์ วังศรีคุณ กล่าวว่า การศึกษาในยุคศตวรรษที่ ๒๑ ที่จำเป็นต้องบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนโดยประสานไปพร้อมกับองค์ความรู้หลักความตระหนักเกี่ยวกับโลกความรู้ความเข้าใจด้านการเงิน เศรษฐกิจ ธุรกิจ

^๒สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน), พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่๒), ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๗), หน้า ๑๒.

และการเป็น ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหน้าที่พลเมือง ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสุขภาพ และความรู้ความเข้าใจด้านสิ่งแวดล้อม และมีทักษะที่ต้องบูรณาการผสมผสานในการเรียนการสอนในองค์ความรู้หลักควบคู่ไปกับ ทักษะชีวิตและการประกอบอาชีพ ทักษะด้านข้อมูลข่าวสาร สื่อ และเทคโนโลยี ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม โดยกรอบแนวคิดทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ก็ไม่มีไว้สำหรับนักเรียนนักศึกษา ในโรงเรียนเท่านั้น แต่เป็นทักษะที่เหมาะสมกับผู้คนบนโลกนี้ที่ต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต ต้องแสวงหาความรู้ที่สำคัญและจำเป็นสำหรับการแก้ปัญหาในชีวิตจริง ให้พร้อมกับการทำงานและการใช้ชีวิตในโลกอนาคตที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงอันยากจะคาดการณ์ เพื่อปรับตัวให้อยู่รอดกับการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว^๓

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

๑) รูปแบบการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ตามอิสระของการจัดการเพื่อให้เกิดการพัฒนาผู้เรียน และการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไม่เป็นอิสระมีหลักสูตรและการวัดผลประเมินผล

๒) การสร้างนวัตกรรมจากฐานองค์ความรู้ในพระไตรปิฎกสู่การปฏิบัติ ให้เกิดการเรียนรู้รองรับศตวรรษที่ ๒๑

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะครั้งต่อไป

๑) ควรศึกษารูปแบบที่จะส่งเสริมให้วัดต่างๆ มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ให้มีคุณภาพต่อไป

๒) ควรทำการศึกษาวิจัยและติดตามรูปแบบและกระบวนการการปฏิรูปการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ไปใช้เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาต่อไป

^๓อดุลย์ วังศรีคุณ, “การศึกษาไทยในศตวรรษที่ ๒๑ : ผลผลิตและแนวทางการพัฒนา” บทความวิชาการ, “วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์”, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ:

กมล รอดคล้าย. “สภาพปัญหาการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย.” เอกสารอำนวยการศึกษา, ๒๕๓๔.

กระทรวงศึกษาธิการ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ (ฉบับที่ ๒) และที่แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๔๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสยามสปอร์ต ซินดิเคท จำกัด, ๒๕๔๕.

กรมการศาสนา. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. การศึกษาตลอดชีวิต. กรุงเทพมหานคร: ครูสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๘.

กองแผนงานการศึกษา. เรื่องสอบบาลีสนามหลวงแผนกบาลี, ฉบับ พ.ศ.๒๕๕๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐.

กิตติ อิศรานต์, เทคนิคการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ม.ต้น-ม.ปลาย, กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๓๙.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พุทธปรัชญาการศึกษา. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

คณินันต์ จันทร์บุตร. สถานะและบทบาทพระพุทธรูปในประเทศไทย, กรุงเทพมหานคร: หจก. ภาพการพิมพ์, ๒๕๓๒.

ชัยรัตน์ เจริญสินโอสถ. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๐.

นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. การพัฒนาองค์กรชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ๒๕๔๖.

บุญเสริม หุตะแพทย์. เอกสารชุดวิชา พัฒนาการวัยเด็ก หน่วยที่ ๑๕ เครือข่ายทางสังคมกับคุณภาพชีวิตเด็ก. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๗.

ปาริชาติ วลัยเสถียรและคนอื่นๆ กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา, กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๕๑.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๖.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่อง การคณะสงฆ์และการพระศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต). **ปรัชญาการศึกษาของไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วรพากย์
พินิจ, ๒๕๒๑.

พินสุดา สิริธรงค์ศรี. “ความสำเร็จของวัดจงคำ : การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-
บาลี ดีเด่น”, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ
, ๒๕๔๗.

พิทยา ว่องกุล. **สร้างสังคมใหม่ชุมชนอธิปไตย-ธัมมาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒.

พิมพ์วัลย์ บุญมงคล และคณะ. **ศักยภาพประชาคมในการจัดการปัญหาความรุนแรงต่อผู้หญิงและ
เด็ก**. นครปฐม: เจริญดีการพิมพ์, ๒๕๔๖.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **รายงานประจำปี ๒๕๖๑**. นครปฐม: สาละพิมพ์การ, ๒๕๖๒.

ราชกิจจานุเบกษา. **พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐**. เล่มที่
๑๑๔, ตอนที่ ๕๑ ก, วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๐, ๒๕๔๐.

ราชกิจจานุเบกษา, **พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐**. เล่มที่ ๑๑๔,
ตอนที่ ๕๑ ก, วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๐, ๒๕๔๐.

วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และ อธิป จิตตฤกษ์ (แปล). **ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การศึกษาเพื่อศตวรรษ
ที่ ๒๑**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเพ่น เวิร์ลด์ส, ๒๕๕๔.

วิชัย ธรรมเจริญ. **คู่มือการปฏิบัติงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑.

วิจิต สุรัตน์เรืองชัย และคณะ. **โครงการวิจัยและพัฒนาการส่งเสริมวัฒนธรรมเครือข่ายการเรียนรู้ของครู
และบุคลากรทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนระยะที่ ๑**, กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๒.

วิศนี ศิลตระกุล และอมรา ปฐภิญโญบุรณ. **การศึกษาตามอัธยาศัย: จากแนวคิดการเรียนรู้ ตลอด
ชีวิตสู่แนวปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการศึกษา
นอกโรงเรียน, ๒๕๔๔.

สุดาพร ลักษณีนาวิน (บรรณาธิการ). **การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง. สมาคมเครือข่ายการพัฒนา
วิชาชีพอาจารย์และองค์กรอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย**. สำนักงานคณะกรรมการการ
อุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๓.

สุภาพร มากแจ้ง. **ภาษาบาลี-สันสกฤตในภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, พิมพ์
ครั้งที่ ๒, ๒๕๓๕.

เสรี พงศ์พิศ. **เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้นชุมชนเข้มแข็ง**. กรุงเทพมหานคร: โครงการ
มหาวิทยาลัยชีวิตสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน, ๒๕๔๘.

สำนักงานครูพระสอนศีลธรรม. **ประวัติและพัฒนาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๘.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **สถิติข้อมูลโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๒.** มปป., ๒๕๕๒.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, “เอกสารการบริหารงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖.” มปป., ๒๕๕๖.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **ระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๖.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๕๖.

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา(องค์การมหาชน). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒. แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่๒) ๒๕๕๕.** กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๗.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, **รายงานการศึกษาไทย พ.ศ.๒๕๖๑ (Education in Thailand ๒๐๑๘).** กรุงเทพมหานคร: บริษัท พริกหวานกราฟิค จำกัด, ๒๕๖๑.

สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน, **เอกสารแนวคิดแนวทางและกรณีตัวอย่างการดำเนินงานศูนย์ประสานของเครือข่ายองค์กรชุมชน,** กรุงเทพมหานคร: เอที เอ็น โปรดักชั่น, ๒๕๕๗.

หลวงพ่อธรรมานุศิษย์ (ทวี ธรรมธัช). **บาลีไวยากรณ์พิเศษ.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

อนุชาติ พวงสาลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล. **ประชาสังคม : คำ ความคิด และ ความหมาย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑.

(๒) รายงานการวิจัย:

กิริติ ศรีวิเชียร. “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลการเรียนของนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”. **รายงานการวิจัย.** การศึกษาดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๑.

คณินนิตย์ จันทบุตร. “แนวคิดทิศทางการศึกษาคณะสงฆ์ไทย”. **รายงานการวิจัย.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

จริยะ วิโรจน์ และ คณะ. “การประเมินผลการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัดมหาสารคาม”. **รายงานการวิจัย,** มหาสารคาม: สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดมหาสารคาม, ๒๕๓๗.

- ปาน กิมปี. “การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน”.
รายงานการวิจัย. สาขาวิชาพัฒนศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
 ,๒๕๔๐.
- ปิยะ พันลำ. “การศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในเขตการศึกษา ๙”.
รายงานการวิจัย. ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
 ๒๕๓๗.
- พระปอเหมา แซ่ลิ้ม. “ผลกระทบของสงครามการเมืองต่อพระพุทธศาสนาในกัมพูชา ค.ศ. ๑๙๗๐-
 ๑๙๙๑”. **รายงานการวิจัย.** บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันธรรมกายนานาชาติ,๒๕๔๙.
- พระมหาสมพร สุริโย. “การบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๗”, **รายงานการ
 วิจัย.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๔๗.
- พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ้น), “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏใน
 วรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของ
 ล้านนา”, **รายงานการวิจัย.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
 ,๒๕๔๘.
- ภุริสา ปราบริปู. “ปัญหาการบริหารงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาตามทัศนะของ
 ผู้บริหารผู้สอนและผู้เรียน”.**รายงานการวิจัย.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิ
 โรฒประสานมิตร,๒๕๓๕.
- โอภาส วัชวัฒน์, “ปัญหาการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดสุรินทร์”,
รายงานการวิจัย, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐.
- สมชาย ไมตรี. “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย: กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”
รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัย
 ธรรมศาสตร์,๒๕๓๙.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. “แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทยกับการเตรียมความพร้อมสู่
 ศตวรรษที่ ๒๑”. **รายงานการวิจัย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
 ๒๕๕๗.

(๓) วารสาร

- ธนา ประมุขกุล. เครือข่าย. **วารสารส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม.** ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๓
 กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๔๔

พระมหาวิริตน์ อาจารย์สุโก. “อุปัชฌาย์วัตร-สัทธีวิหาริกวัตร : แนวคิดและหลักการปฏิบัติเพื่อความ
สามัคคีในสังคมสงฆ์” บทความวิชาการ. วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์. ปีที่ ๑
ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙), หน้า ๑๖๓-๑๖๔, ๒๕๕๙.

มงคล ชาวเรือ. การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อชุมชน ตอนที่ ๑. วารสารพัฒนาชุมชน, ๔๒ (๑๐).
,๒๕๕๖.

สมชาย บัวเล็ก, “การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาก่อน พ.ศ. ๒๕๓๕” บทความ
วิจัย. วารสารการศึกษาแห่งชาติ. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑๐ (๑๔-๒๐ มิถุนายน ๒๕๓๕)

อดุลย์ วัชรศรีคุณ “การศึกษาไทยในศตวรรษที่ ๒๑ : ผลผลิตและแนวทางการพัฒนา”บทความ
วิชาการ. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏ
พิบูลสงคราม ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗.

(๔) เว็บไซต์

งานส่งเสริมเครือข่าย, องค์ประกอบของเครือข่าย, การพัฒนาเครือข่ายสู่ความยั่งยืน. กองส่งเสริมและ
พัฒนาเครือข่าย สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คน
พิการ และ ผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์
<http://oppn.opp.go.th/researcho1.php>

ข้อมูลผู้บริหารสถานศึกษา และบุคลากรทางการศึกษาขอนแก่น,เลย,หนองบัวลำภูโรงเรียนพระปริยัติ
ธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ ๗ ปี พ.ศ.๒๕๕๙

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๖ ตอนที่ ๕๐ ก ลง ๑๖ เมษายน ๒๕๖๒

(http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2562/A/050/T_0011.PDF)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น <http://kk.mcu.ac.th/history.php>
เข้าถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๖๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน [www.mbuisc.ac.th/web/index.php/th/
joomla-default/what-is-new-in-๑-๕](http://www.mbuisc.ac.th/web/index.php/th/joomla-default/what-is-new-in-๑-๕) เข้าถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๖๒

(๕) สัมภาษณ์

๑. พระมหาโยธิน โยธิโก,รศ.ดร.สัมภาษณ์ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๒

๒. พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี,ดร. สัมภาษณ์ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๒

๓. พระมหาศุภชัย สุภกิจโจ สัมภาษณ์ ๗ ตุลาคม ๒๕๖๒

๔. พระครูสุเมธธรรมสาร, สัมภาษณ์ ๗ ตุลาคม ๒๕๖๒

๕. พระครูปริยัติสารการ, สัมภาษณ์ ๕ ตุลาคม ๒๕๖๒

๖. พระมหาปพน กตสโร สัมภาษณ์, ๒๔ กันยายน ๒๕๖๒
๗. พระมหาปรัชญ์ นภฏริสิริ สัมภาษณ์ ๒๑ กันยายน ๒๕๖๒
๘. พระพลากร สุ่มงคโธ สัมภาษณ์ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๖๒
๙. พระมหาพิสิฏฐ์ วิสิฏฐปญโญ, สัมภาษณ์ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๒
๑๐. พระวัชระ วิสุทธีวิริโย, สัมภาษณ์ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๒
๑๑. พระมหาเดชอุดม อุตตมจारी สัมภาษณ์ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๒
๑๒. ดร.ปานจิตร สุกุมารย์, สัมภาษณ์, ๒๔ กันยายน ๒๕๖๒
๑๓. ดร.อดุลย์ หลานวงษ์, สัมภาษณ์, ๒๔ กันยายน ๒๕๖๒
๑๔. ผศ.ดร.อภิชาติ เหมยไธสง, สัมภาษณ์ ๗ ตุลาคม ๒๕๖๒
๑๕. อาจารย์สมควร ข้าสะโปน, สัมภาษณ์ ๗ ตุลาคม ๒๕๖๒

(๖) สนนากลุ่ม สนนากลุ่ม ๑๐ พุทธศักราช ๒๕๖๒

๑. พระมหาชานธิป ชยเมธี ป.ธ.๔, วัดวุฒาราม
๒. พระมหาวารินทร์ วชิรญาโณ ป.ธ.๔ วัดท่าน้ำพอง
๓. พระมหาปฏิภาณ สีหปณฺธิโต ป.ธ.๓ วัดท่าพระเนาวิ
๔. พระมหาธนวัฒน์ ธนวฑฒโน ป.ธ.๓ วัดโนนสูง
๕. พระมหาเอกราช วิสุทธีวิริโย ป.ธ.๓ วัดโนนสูง
๖. สามเณรปติวัฒน์ แสนเมือง ป.ธ.๔ วัดโนนสูง
๗. พระบัณฑิต มหาวิโร น.ธ.เอก วัดสาวะถี
๘. พระธีรชัย ธีรชโย น.ธ.เอก วัดกลาง
๙. พระวุฒิชัย ขนฺติธโร น.ธ.เอก วัดโนนสูง
๑๐. พระพิเชษฐ ธมฺมธโร น.ธ.เอก วัดโนนสูง
๑๑. พระไชยวัฒน์ ขยวฑฒโน น.ธ.เอก วัดกลาง
๑๒. สามเณรสุกชีพ ไสยนต์ ม.๖ ร.ร.ประกัสสรวิทยา
๑๓. พระมนตรี ฐิตปญโญ ม.๖ ร.ร.ประกัสสรวิทยา
๑๔. พระนพรัตน์ นริสสโร ม.๖ ร.ร.สว่างรังษีวิทยา
๑๕. พระพงษ์พัฒน์ พทฺธมโม, ม.๖ ร.ร.วัดโพธิ์คำ
๑๖. พระยุทพันธ์ กิตติโสภโร, ม.๖ ร.ร.วัดท่าพระหงษ์เทศประดิษฐ์
๑๗. พระณัฐพล สุทฺธิญาโณ ม.๖ ร.ร.ศรีสะอาด
๑๘. นายวิศรุต สุวรรณศรี ชั้นปีที่ ๔ ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๙. นายธนพนธ์ ม่องคำหมื่น ชั้นปีที่ ๔ ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๐. นางสาวจินตนา ยัมฤทธิ์ ชั้นปีที่ ๔ ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

แบบสัมภาษณ์
สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

**เรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยใน
ศตวรรษที่ ๒๑**

แบบสัมภาษณ์ชุดนี้ใช้สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลที่เป็น..... จังหวัด.....
เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น ๓ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับ
การพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ 21

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

๑) ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....
.....ปี ที่อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ซอย.....
ถนน.....ตำบล.....อำเภอ.....
จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....โทร.....
E-mail.....

๒) ระดับการศึกษา.....

๓) สถานที่ทำงาน.....

๔) ตำแหน่ง.....

๕) ระยะเวลาการดำรงตำแหน่ง.....จำนวน.....ปีสมัย

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับการวิเคราะห์เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ คือ

๑.รูปแบบการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน(นักธรรม-บาลี-สามัญศึกษา-อุดมศึกษา) มีความสอดคล้อง รองรับ เกื้อกูล และสนับสนุนกันหรือไม่? และอย่างไร?

๑.พระปริยัติธรรมแผนกธรรม(นักธรรม)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.พระปริยัติธรรมแผนกบาลี

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓.พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๔.การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา (มหาวิทยาลัยสงฆ์)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.รูปแบบการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน(นักธรรม-บาลี-สามัญศึกษา-อุดมศึกษา)มีความเป็นเครือข่ายกันหรือไม่? อย่างไร?

๒.๑. มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ด้านการมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๓ ด้านความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน

.....

.....

๒.๔ ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย

๒.๕ ด้านการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน

๒.๖ ด้านการเกื้อหนุนพึ่งพากัน

๒.๗ ด้านการมีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน

.....

.....

.....

.....

๓.การศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน(นักธรรม-บาลี-สามัญศึกษา-อุดมศึกษา) มีเป้าหมายในการพัฒนาให้ผู้เรียนสำเร็จไปแล้วเป็นเช่นไร? ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีคุณภาพ?

๑.พระปริยัติธรรมแผนกธรรม(นักธรรม)

ความคิดเห็น	แนวทางการพัฒนา
.....
.....
.....
.....

๒.พระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ความคิดเห็น	แนวทางการพัฒนา
.....
.....
.....
.....

๓.พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

ความคิดเห็น	แนวทางการพัฒนา
.....
.....
.....
.....
.....

๔.การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา (มหาวิทยาลัยสงฆ์)

ความคิดเห็น	แนวทางการพัฒนา
.....
.....
.....
.....
.....

๔.การศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน(นักธรรม-บาลี-สามัญศึกษา-อุดมศึกษา) ควรมีความร่วมมือกันในการพัฒนากันเป็นเครือข่ายการศึกษาได้อย่างไรเพื่อให้มีประสิทธิภาพ?

๒.๑. มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ด้านการมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๓ ด้านความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน

.....

.....

.....

๒.๔ ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๕ ด้านการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๖ ด้านการเกื้อหนุนซึ่งกัน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๗ ด้านการมีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๕. ข้อเสนอแนะอื่นๆ (เกี่ยวกับกับการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์)

๑. พระปริยัติธรรมแผนกธรรม(นักธรรม)

ความคิดเห็น	แนวทางการพัฒนา
.....
.....
.....
.....
.....

๒. พระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ความคิดเห็น	แนวทางการพัฒนา
.....
.....
.....
.....
.....

๓. พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

ความคิดเห็น	แนวทางการพัฒนา
.....
.....
.....
.....
.....

๔.การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา (มหาวิทยาลัยสงฆ์)

ความคิดเห็น	แนวทางการพัฒนา
.....
.....
.....
.....
.....

ชื่อ.....นามสกุล..... ผู้สัมภาษณ์
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
 สถานที่สัมภาษณ์ คือ วัด/บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....
 ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....
 วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

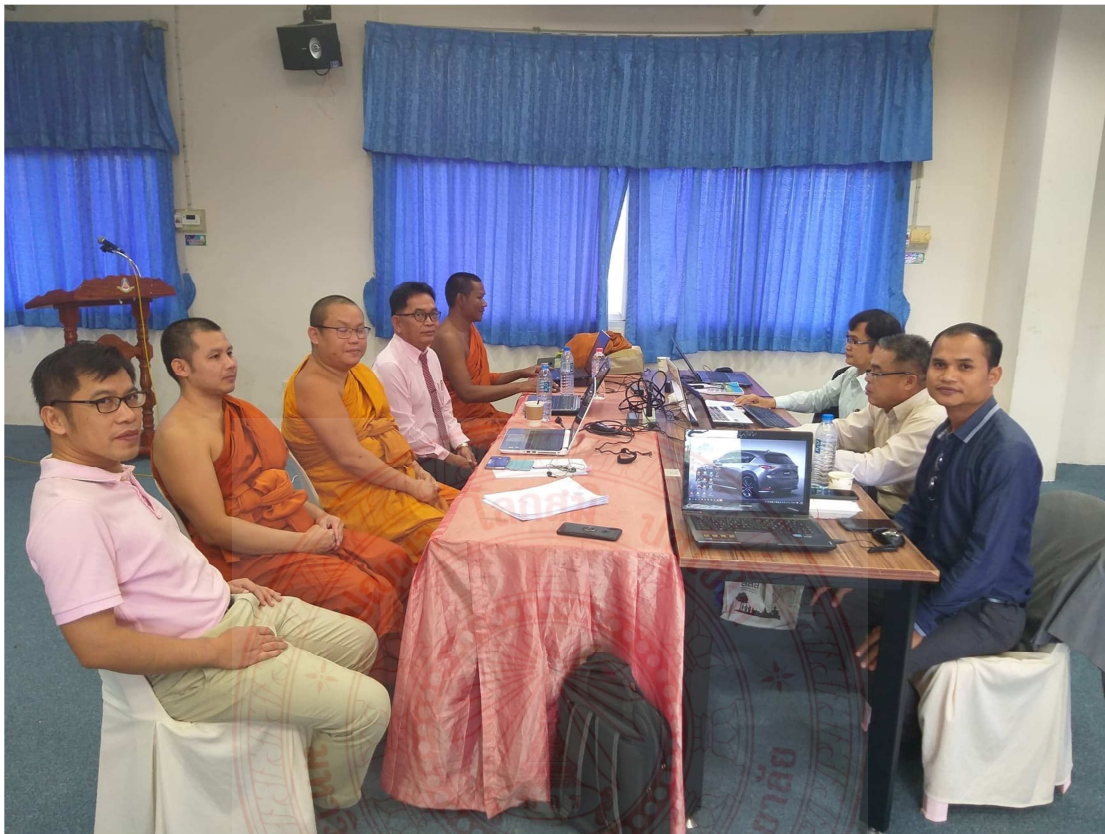
ขอขอบพระคุณ

คณะผู้วิจัย

ภาคผนวก ข
ภาพลงพื้นที่เก็บข้อมูลการวิจัย

รูปการดำเนินการโครงการวิจัยเรื่อง
“การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ไทยเพื่อรองรับสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑”

ภาพที่ ๑ การดำเนินการขอสัมภาษณ์ (รูปรวม)

ภาพที่ ๒ คณะผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในการวิจัย

ภาพที่ ๓ ผู้วิจัยดำเนินการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในการวิจัย

ภาคผนวก ค

แบบตอบรับบทความวิจัย/ หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์

แบบ สพ.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา คล้ายเดช

ข้าพเจ้า พระมหาธีรวัฒน์ ธีรวิพัฒน์เมธี ประธานสำนักงานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 4 เจ้าอาวาสวัดดอนไชย อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน โรงเรียนโสภณวรคุณวิทยา (สำนักงานชั่วคราว)

ที่อยู่ ตำบลแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก 63110

โทรศัพท์ โทรสาร -

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา คล้ายเดช

โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓ จนถึง ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๓ ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. ได้แนวทางการบริหารงานพระปริยัติธรรมแผนกธรรม บาลี
และสามัญศึกษาเชิงบูรณาการ

๒. ได้รูปแบบการบูรณาการร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่ สนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับ
ผู้เรียนได้ร่วมปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา

๓. ได้สร้างและปลูกจิตสำนึกเป็นแรงจูงใจให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองยกตนเองให้
มีคุณธรรมมีศีลธรรม รวมทั้งการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและวางแผนการสอนตามเนื้อหา
สาระให้ก้าวหน้าศตวรรษที่ ๒๑.....

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

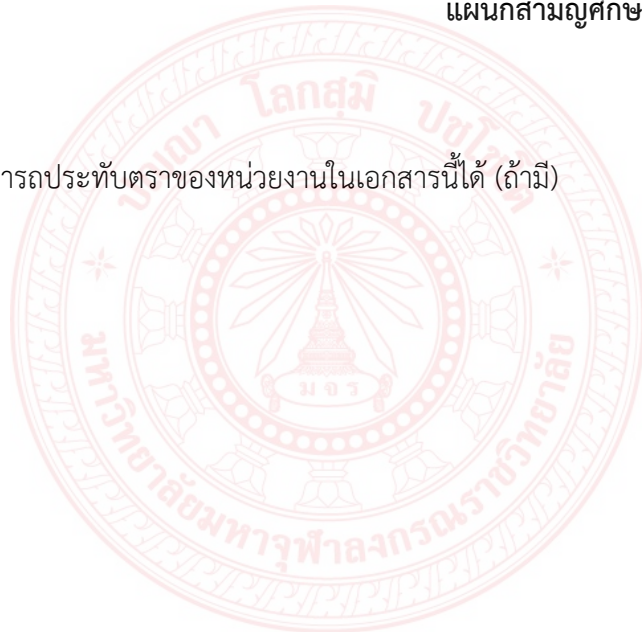
พระมหาธีรวัฒน์

(พระมหาธีรวัฒน์ ธีรวิพัฒน์เมธี)

ประธานสำนักงานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม

แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 4

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ที่ อว ๘๐๓๑.๑/ว ๑๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
 อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
 โทรศัพท์ ๐-๔๓๒๘-๓๕๔๓
 โทรสาร. ๐-๔๓๒๘-๓๓๕๕

๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ตอบรับการตีพิมพ์บทความวารสารสถาบันวิจัยพินลธรรม

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา คล้ายเดช

ตามที่ท่านได้ส่งบทความวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑” เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวารสารสถาบันวิจัยพินลธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น นั้น

ในการนี้ กองบรรณาธิการได้ดำเนินการตามกระบวนการพิจารณา จากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความ (Peer Review) ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องเรียบร้อยแล้ว และกองบรรณาธิการเห็นชอบรับบทความของท่านตีพิมพ์ในวารสารสถาบันวิจัยพินลธรรม ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ ประจำเดือน กรกฎาคม - ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ ซึ่งวารสารเข้าสู่ฐานข้อมูล TCI แล้ว

จึงน้อมสการมาเพื่อทราบ

ขอน้อมสการด้วยความเคารพ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิเทศ สนั่นนารี)

บรรณาธิการวารสารสถาบันวิจัยพินลธรรม

สำนักวิชาการวิทยาเขตขอนแก่น

วารสารสถาบันวิจัยพินลธรรม (TCI 2)

โทรศัพท์ ๐๘๒-๘๕๕-๘๙๖๒

<http://www.journal-phimoldhamma.com/>

ภาคผนวก ง
ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลผลิต	ผลลัพธ์	ผลกระทบจากงานวิจัย
๑. วัด สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้พัฒนาระบบการจัดการเรียนการศึกษาของคณะสงฆ์ให้สอดคล้องและมีทิศทางอันเดียวกัน	ได้เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ไทย	-ได้เครือข่ายทางการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในอนาคต จำเป็นจะต้องส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้เรียนรู้ในสภาพจริง และมี การ ปรึ บ ปรุ กต์ใช้จริง เมื่อพระสงฆ์จบการศึกษาแล้วสามารถตอบสนองความต้องการของพระสงฆ์เอง และตอบสนองความต้องการของสังคม การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ที่สำคัญคือ จัดการศึกษาให้พระสงฆ์ได้มีศีล มีสมาธิ พัฒนาปัญญาไปสู่อริยสงฆ์ เครือข่ายที่สำคัญในการเรียนรู้ตามสภาพจริง ได้แก่ สถาบันการศึกษาที่มีอยู่ในท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนกับคณะสงฆ์ และใช้สถานศึกษาเหล่านั้นเป็นสถานที่เรียนรู้จริง สอดคล้องและวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรม มีคุณลักษณะสัปปายะเอื้อต่อการเจริญสมาธิและปัญญา นำมา เป็น เครือ ข่าย ให้พระสงฆ์ได้เข้าไปเรียนรู้ศึกษาภาคปฏิบัติ
๒. วัด สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ได้มีการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ร่วมกัน		
๓. วัด สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญและมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีส่วนร่วมในจัดการศึกษาของคณะสงฆ์		
๔. วัด สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญและมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีรูปแบบวิธีการบริหารจัดการเชิงเครือข่ายทั้งในเชิงพื้นที่ เครือข่ายเชิงประเด็น กิจกรรมและเครือข่ายเชิง		

ผลผลิต	ผลลัพธ์	ผลกระทบจากงานวิจัย
<p>โครงสร้างหน้าที่ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑</p> <p>๕. วัต สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ได้ร่วมกันพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาเพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ต่อไป</p> <p>๖. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ มหาเถรสมาคม แม่กองธรรมสนามหลวง แม่กองบาลีสนามหลวง สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย นำผลการวิจัยที่ได้รับนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย การพัฒนาปรับปรุง การปฏิรูปการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑ ต่อไป</p>		<p>-ในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ข้อสำคัญประการหนึ่งคือ พระสงฆ์บางส่วนลาสิกขาไปใช้ชีวิตคฤหัสถ์ พระสงฆ์กลุ่มนี้จำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้เชิงบูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เมื่อลาสิกขาแล้วสามารถนำองค์ความรู้เหล่านั้นไปใช้ให้ทันต่อการดำรงชีวิต การนำสถานที่ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับคณะสงฆ์ ควรนำมาสร้างเป็นเครือข่ายรองรับการเรียนรู้ตามสภาพจริงของผู้เรียน เช่น กองทัพบก ควรนำมาเป็นเครือข่ายในการส่งเสริมให้เข้าสู่อาชีพราชการ ทหาร หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในสาขาวิชา คณะสงฆ์ที่เป็นสถาบันการศึกษา จัดให้ผู้เรียนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามลักษณะงานที่เหมาะสม</p> <p>-พัฒนาการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อการรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑</p>

ผลผลิต	ผลลัพธ์	ผลกระทบจากงานวิจัย
		<p>เกิดเป็นความร่วมมือเครือข่าย คณะสงฆ์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ผสานกับเครือข่ายการจัดการศึกษาภายนอก คณะสงฆ์ แต่คงอัตลักษณ์การจัดการเรียนคณะสงฆ์ไทย นำหลักอริยสัจ ๔ มาวิเคราะห์ พัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทย การพัฒนาเครือข่ายจัดการศึกษาคณะสงฆ์ สถาบันการศึกษาสงฆ์ วัด โรงเรียนพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยสงฆ์ เน้นพัฒนาสมาชิกในสังคมไทย เน้นการเรียนรู้สู่อริยชน ให้เกิดการเรียนรู้</p> <p>-ในการสร้างเครือข่ายจากวัดและสำนักปฏิบัติธรรม ที่มีความพร้อมจะช่วยให้คณะสงฆ์ลดภาระในการจัดการศึกษา การใช้ทรัพยากรบุคคล โดยอาศัยการดำเนินกิจกรรมของวัดและสำนักปฏิบัติธรรม ได้ดำเนินการสอดคล้องกับเนื้อหาและหลักสูตร ช่วยให้ผู้เรียนได้สามารถเข้าไปเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้</p>

ประวัติคณะผู้วิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา คล้ายเดช
๒. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์
๓. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก
วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๙๗ หมู่ที่ ๑๔ บ้านโนนเหลื่อม ตำบลนาฝาย อำเภอเมือง
จังหวัดชัยภูมิ ๓๔๐๐๐ โทร.๐๘๖ ๑๗๕ ๘๕๕๑
email: p_anya_74@hotmail.com
๔. ประวัติการศึกษา
: เปรียญธรรม ๗ ประโยค สำนักเรียนวัดศรีสุทธาราม
กรุงเทพมหานคร
: พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาเศรษฐศาสตร์ เกียรตินิยมอันดับ ๒
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยธัญนา, จังหวัดสุพรรณบุรี
: Doctor of Philosophy in Political Science,
Dr.B.R.Ambedkar University, Agra, U.P., India.
๕. ผลงานวิชาการ/งานวิจัย
- พ.ศ. ๒๕๕๕ ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทาง
พระพุทธศาสนาในภาคกลาง : กระบวนการจัดการพุทธศิลป์ถิ่น
สยามเพื่อความงามของจิตใจและปัญญา, ทุนวิจัย สกว.
- พ.ศ. ๒๕๕๗ หัวหน้าโครงการ เรื่อง การติดตามประเมินผลการดำเนินงาน
พัฒนาศักยภาพผู้บริโภค, ทุนวิจัยสำนักงานคณะกรรมการอาหาร
และยา กระทรวงสาธารณสุข
- พ.ศ. ๒๕๕๙ ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง ศึกษาการพัฒนาระบบการบริหารจัดการเชิง
เครือข่ายของ ผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและ
วัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงสู่ประชาคมอาเซียน, ทุนวิจัย สกว.
- พ.ศ. ๒๕๕๙ ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง โครงการวิจัยเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้
ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์
ในเขตภาคกลางที่ ๒ จังหวัดกาญจนบุรี, ทุนวิจัย สสส.

- พ.ศ. ๒๕๖๐ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษา
คณะสงฆ์ไทยเพื่อรองรับสังคมไทยในศตวรรษที่ ๒๑, ทุณวิจัย วช.
- พ.ศ. ๒๕๖๑ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยว
ตลาดน้ำที่มีต่อการพัฒนาวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ในประเทศไทย,
ทุณวิจัย วช.
- พ.ศ. ๒๕๖๒ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง อาณาจักรล้านช้างและการล่มสลายของ
อาณาจักรล้านช้าง, ทุณวิจัย วช.

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล	รองศาสตราจารย์ ดร.อำพล บุคดาสาร
ตำแหน่งปัจจุบัน	เป็นอาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
สถานที่ติดต่อ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เลขที่ ๙ ถ.แจ้งวัฒนะ แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กทม. ๑๐๒๒๐ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๗๙๘๗๗๕๕๗ E-mail: ampon828@hotmail.com
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๓๕	ปริญญาตรี ๓ ประโยค พ.ศ. ๒๕๓๕
พ.ศ. ๒๕๔๒	ศาสนศาสตรบัณฑิต (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๖	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสนศึกษา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. ๒๕๕๖	ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พุทธศาสนาและปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัย**ชื่อ - นามสกุล**

ดร.ปชาบดี แยมสุนทร

ตำแหน่งปัจจุบันอาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์จังหวัดจันทบุรี**สถานที่ติดต่อ**๙๐ หมู่ ๒ ตำบลท่าช้าง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ๒๖๐๐๐
โทรศัพท์มือถือ ๐๘๑-๓๖๑๗๖๓๖
E-mail: ypachabodee@gmail.com**ประวัติการศึกษา**

พ.ศ.๒๕๓๙

บริหารธุรกิจบัณฑิต (การจัดการทั่วไป) มหาวิทยาลัยรามคำแหง

พ.ศ.๒๕๕๓

ศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์การปกครอง)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอหิระราชวิทยาลัย

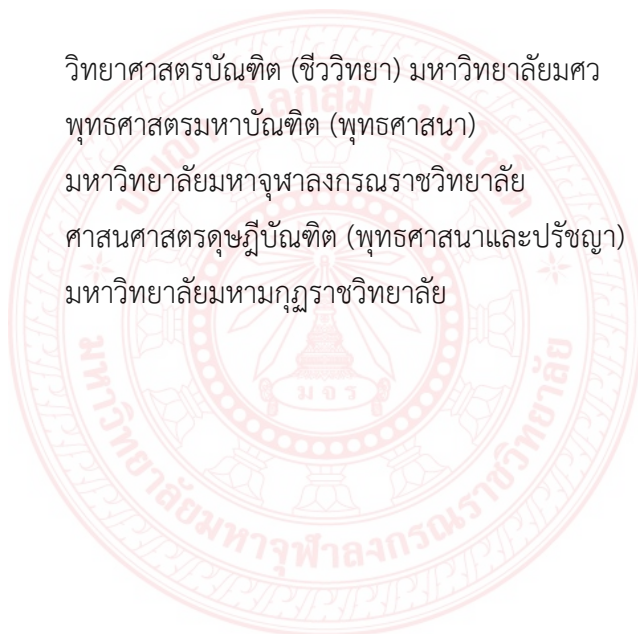
พ.ศ.๒๕๕๗

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล	รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภกาญจน์ วิชานาติ
ตำแหน่งปัจจุบัน	เป็นประธานหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
สถานที่ติดต่อ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เลขที่ ๙ ถ.แจ้งวัฒนะ แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กทม. ๑๐๒๒๐ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๑๙๓๘๗๐๗๔ E-mail: phdmbu3.025@gmail.com
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๔๕	วิทยาศาสตร์บัณฑิต (ชีววิทยา) มหาวิทยาลัยมศว
พ.ศ. ๒๕๔๘	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๕	ศาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (พุทธศาสนาและปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล	ดร.นิรัช เรืองแสน
ตำแหน่งปัจจุบัน	รักษาการผู้อำนวยการสถาบันภาษาวิทยาเขตขอนแก่น
สถานที่ติดต่อ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐ โทรศัพท์มือถือ ๐๖๓๔๑๖๖๔๗๘ E-mail: Niraj_rs@outlook.com
ประวัติการศึกษา	-เปรียญธรรม ๓ ประโยค พ.ศ. ๒๕๔๒ อนุปริญญา สาขาออกแบบพาณิชย์ศิลป์ พ.ศ. ๒๕๕๒ Master of Buddhist Studies พ.ศ. ๒๕๕๘ Ph.D. in Religion Studies (Buddhism)

